LESEBOK FOR FOLKESKOLEN

VED

NORDAHL ROLFSEN

RIKSMÅLS- OG BYUTGAVE. III. DEL

JACOB DYBWADS FORLAG · OSLO 1926

4,00

LESEBOK FOR FOLKESKOLEN

VED

NORDAHL ROLFSEN

ILLUSTRERT AV NORSKE KUNSTNERE

NY UTGAVE

MED OBLIGATORISK RETTSKRIVNING

RIKSMÅLS- OG BYUTGAVE

TREDJE DEL

OSLO
JACOB DYBWADS FORLAG
1926

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI

Forord.[1]

Jeg utgir en ny utgave, fordi et leseverk i morsmålet som har gjort sin tjeneste i mer enn en menneskealder, trenger et stoffskifte før eller senere. Av hensyn til lærerne, som kan ha grunn til å være trett av gjentagelsen; av hensyn til litteraturen, som er blitt fornyet i løpet av de mange år; og av hensyn til utgiveren, hvis lange erfaring har skapt nye ideer på det område som han har gjort til sin livsopgave. Jeg vilde gjerne at dette nye litteraturstoff skulde velges og disse nye ideer gjennemføres av min egen hånd, mens den ennu maktet det. Men da var der unektelig *periculum in mora.* Jeg fylte forleden dag 78 år.

La mig så i korthet fortelle hvad der er det gamle og hvad der er det nye ved det verk som om nogen dager skal foreligge.

Det gamle er først og fremst den klassiske del av litteraturutvalget, som selvfølgelig ikke skal flyttes ut. Heller ikke barnelivsskildringene hvor jeg fant at de var typiske og sjeldne i sin ekthet. På dette punkt har jeg tvertimot gjort utvalget rikere. Folkelivets og barnelivets diktere må jo i en lesebok for folkeskolen ha den første plass. Og hvis de ikke har været der tidligere, kanskje fordi de ikke for alvor var begynt, så måtte der skaffes plass. Det har jeg gjort. Det er især fra deres arbeider at det nye litterære stoff i den nye utgave er hentet. Enkelte betydelige navn fra den siste menneskealder vil måskje savnes. Det er fordi deres fremstilling ligger over folkeskolens nivå.

Forøvrig ligger det nyeste i den nye utgave utenfor den egentlige skjønnlitteratur. Fremtidens ideal er måskje en egen lesebok i skjønnlitteratur, og egne lesebøker, formet med en kunstners fortelleevne, i de respektive fag som egner sig for fortelling. Men til et sådant mål er det langt frem. Foreløbig må folkeskolens lesebok i morsmålet ikke bare hente sine impulser og sitt innhold fra det strengt skjønnlitterære. Den må så å si samle i sitt fang alt hvad der kan bidra til å utvikle barnets etiske og intellektuelle personlighet. Skjønnhetstrangen skal til-

[1] Tidligere trykt i det prøvehefte som leseboken utsendte gjennem skolebladene den 31. juli.

fredsstilles — vårt folk er et folk med rike evner i så måte — men også arbeidsgleden, energien, kunnskapstrangen, trangen til å få beskjed om eget land før og nu skal ha sine impulser. Det er især på dette område jeg har funnet at min nye opgave lå. Også tidligere har Norges historie været representert, men bare gjennem enkelte momenter og detaljer. Jeg har søkt og jeg håper å ha funnet en lærd mann som kunde føre barnet til kildene så å si, og fortelle om Norge gjennem tidene — om nordmenns skjebne, svakhet, sår og seire — så fengslende og så malende at billedet blev grepet — og holdt fast. Jeg håper jeg har funnet det jeg søkte. Professor Alexander Bugge tar i sine fortellinger for den nye lesebok sikte på interiøret, miljøet, menneskelivet i de svunne århundrer. Og han har bygget korte broer mellem de enkelte billeder, så alt til slutt former sig som en sammenhengende billedbok om Norges historie fra de eldste tider til utgangen av det syttende århundre. Jeg nevner disse billeder:

Der kommer en gjest til Valhall.
Det største slag i vikingetiden.
De første landnamsmenn.
Kongsgården.
Nordmenn og islendinger finner veien til Amerika.
Olav den hellige.
En pilegrimsferd til Nidaros på erkebiskop Øysteins tid.
Væringene i Miklagard.
Borgerkrigen og kong Sverre.
Noregsveldet.
Hvordan Sturla Tordsson kom til å skrive sagaen om Håkon Håkonsson.
Gildene.
Sortedøden herjer.
En fattig dronning.
Dronning Margrete sender Erik av Pommern til Norge.
Lasse Skjold.
Knut Alvsson.
Valkendorf kuer de fremmede håndverkere.
Kristian den 4des ferd til Finnmarken.
Erik Munk, bondeplageren.
Slaget på Bergens våg 1665.
Gyldenløve.
Griffenfeld.

Fra Norge i det 19de århundre forteller Jacob Worm-Müller. Det har været mig maktpåliggende at det første tidsrum i dette århundre skulde bore sig inn i de unge leseres sinn. Fordi det er et tidsrum av nød, forsakelse og mot som kanskje er uten sidestykke i vår historie. Således som Worm-Müller her i knappe og energiske ord har fortalt om Chris-

tian August, om Envold Falsen, om grev Wedel, om Kampen for kornet, om Stiftamtmann de Thygeson, om Terje Vikens mange samtidige, om farten i åpen båt over Skagerak, om Sjøguttene fra Søgne, om Mogens Thoresen, om Sjøvernet, om Kaperfarten, om Prisongen, om Barkebrødstiden, om Isvinteren, om Hans Nielsen Hauge, om Statsbankerotten og om Karsten Anker — — håper jeg at min hensikt er opnådd.

Om Norge i 1905 og Chr. Michelsen vil Worm-Müller fortelle på grunnlag av de studier han har gjort av dette tidsrum, og de skriftlige og muntlige meddelelser han har mottatt fra den berømte politiker selv.

Om Norges næringsliv har leseboken også tidligere søkt å gi beskjed på rette måte. Denne beskjed var famlende i begynnelsen; senere nådde den lenger frem og har kapitler som jeg mener bør bli stående. Jeg har imidlertid lenge speidet efter en ny og bedre form på dette område. En form som både gir næringsveien den vekt den skal ha og fremstillingen den rette charme. Også her håper jeg at jeg ikke bare har søkt, men også funnet. Christian Gierløffs Festtale for poteten; Når hønsene holder årsmøte og Gjennem bikubens ruter er fulle av humør og energi. Hans skildringer av Vidda, av Jæren, av Skogen, som den kommer, som den er; når den faller; av Nordens største skibsrederi — er på samme tid faglig fylt og kunstnerisk formet.

Om sjømennene forteller Vilhelm Krag. Også her har jeg forsøkt å gå til kilden. Det som fortelles er hentet direkte fra sjømannens eget liv. Det er optegnelser fra folkemunn, et beskjedent utvalg av den livets og virkelighetens billedbok som lever i de tusen sjømenns sinn, men som så sjelden blir lukket op. Leseboken har prøvd det. Og gjennem historier som Hvirvelstorm, Hardhauser, Sjørøvere på norsk skute, Da våre sjøgutter skaffet oss brød, Minene, St. Olavskorsets ros, Fyret, Gjennem regn av kuler og granater — skimter vi ikke bare heltemot under verdenskrigen, men også et hverdagsliv i seilskibenes dager, så gammelt i sin dristighet som vikingetiden selv, og så forbausende og uanet for oss som sitter trygge i vår stue, at det virker som en helt ny kunnskap.

Jeg har i de tidligere utgaver været inne på forsøk både i retning av kunsthistorie og litteraturhistorie. De strandet fordi jeg seilte for høit. Jeg prøver i denne utgave en ny måte. Der vil i det siste bind bli fortalt både om kunstnere og diktere — som en avslutning, et tillegg til Norge gjennem tidene. Det vil skje gjennem trekk av deres personlighet, gjennem den mer menneskelige side av deres vesen. Også der vil jeg søke til kilden. Selv har jeg jo kjent enkelte av mennene fra vår litterære og kunstneriske gullalder. Jeg vil fortelle av mine erindringer det som et norsk barn kan ha gagn og glede av å vite. Og jeg vil søke hjelp hos dem som stod ennu meget nærmere. Ennu tør der være en levende tradisjon som kan komme den nye slekt til gode.

Og forøvrig lar jeg altså diktningen selv og kunstnerens billeder fortelle

Jeg har i min egen barndom og ungdom levd i en fattigdom, hvad kunstneriske inntrykk angår, som har været mig et savn og en plage mit hele liv. Jeg vilde nødig at de som nu vokser til, skal bli likeså fattige. Derfor har jeg gitt den bildende kunst en æresplass i den nye bok som jeg tror jeg tør si er uten sidestykke i nogen av de lesebøker i andre land som er mig bekjent. Jeg vil at billedet skal følge barnet fra den første side til den siste. Gjennem originaltegninger og gjennem reproduksjoner av norske og fremmede kunstneres verker skal det være med — ikke bare i diktningen, men overalt. Norges historie skal illustreres ved de midler som står til rådighet i et land hvor det historiske maleri er så sparsomt representert. Selve næringsveiene skal ledsages av bildende kunst. Vidda og Jæren, høifjell og hav, skogdrift og sjømannsliv skal tolkes ikke bare i ord, men også i billeder. Her gir jo vår egen kunst det ypperste materiale.

Verdenshistorien kommer i den nye utgave til å vike for fedrelandets; bare der hvor den spiller direkte inn, vil forbindelsen bli understreket. Og av det store skuespill hvor maktene tørnet sammen og skapte verdensbilledet som det nu er, vil leseboken søke å gi en kort skildring.

Således er i få trekk bygningen i den nye utgave av min lesebok Rettskrivningen er gjennemgående og helt obligatorisk. Jeg har efter nøie overveielse funnet at det er den eneste vei under de vanskelige sprogforhold, når teksten skal komme til ro og rett. Landsmålet er betydelig utvidet. Stykker med gjennemført valgfrie former blir optatt i de siste bind."

Til denne redegjørelse skal jeg nu da de fem første bind av den nye utgave foreligger, tilføie: Leseboken er blitt større; en utvidelse var nødvendig av mange grunner. Boken skulde ta hensyn til fremtiden; derfor måtte den være rummelig: til en voksende leseevne, en øket lesetid i de år som kommer, likeså visst som en lignende vekst har foregått i de år som gikk.

Landsmålet skulde økes. Kravet var i så henseende så sterkt fra autoritativt hold at det måtte efterkommes. Så meget mere fordi det var berettiget. Og det kunde skje fordi de valgfrie former i den nye utgave trådte tilbake, så at der blev mere ro i sproglig henseende. Landsmålsstoffet er øket til omtrent det dobbelte.

Illustrasjonene skulde flyttes fra en beskjeden til en meget fremtredende plass.

Men fremfor alt måtte der skaffes rum til de nye idéer og den nye innsats. Og dette måtte ikke skje og er heller ikke skjedd på bekostning av litteraturen. Denne er nu så rikt og fyldig representert som en lesebok for folkeskoien på nogen måte kan kreve og makte.

Hertil kom at den nye innsats for det meste var vektig i sitt innhold. Den kommer i fortellingens form og kan derfor bære sin vekt. Allikevel

må der mellem disse fortellinger slynge sig en strøm av lettere stoff. Og denne strøm, som må gå gjennem det hele verk til den ytterste grense, krever sin plass.

Den nødvendige konsekvens av utvidelsen er en forenkling. Hittil har de mest benyttede riksmålsutgaver av min lesebok været tre: Riksmålsutgave A, den almindelige Byutgave og Byutgavens parallellutgave. En sådan tredeling blir herefter overflødig. Forskjellen mellem disse tre utgaver har nemlig dels været av sproglig art, dels av litterær. Sproglig fordi den såkalte parallellutgave har en mere innskrenket bruk av valgfrie former. Denne forskjell bortfaller når disse former trer tilbake for en helt gjennemført obligatorisk rettskrivning. Litterær forsåvidt som Byutgaven i almindelighet har et noget mere litterært preg. Forskjellen er imidlertid her liten og bortfaller nu ganske, når litteraturutvalget i det hele tatt økes, således som det skjer i den nye utgave. En sammensmeltning av de ovenfor nevnte riksmålsutgaver er derfor blitt naturlig, og jeg har tilrådet min forlegger en utgave som omfatter både by og land og bærer titelen Riksmåls- og Byutgave. Den vil utkomme i seks bind, det samme antall som den nuværende Byutgave har. Men de enkelte bind blir rikere og vil om ønskes måskje kunne gi nogen avveksling i bruken av stoff fra år til år. De fem første bind foreligger altså nu. Om det sjette, som er under forberedelse, vil jeg få lov å uttale:

Leseboken er en bok om Norge. Barnene skal lære å kjenne sitt land, opdrages til en virkelig nasjonalfølelse, sammensatt av beskjeden selverkjennelse og mot. Men intet menneske kjenner sig selv uten ved sammenligning. Heller ikke sitt land. Derfor skal de unge lesere få et gløtt av verden utenfor og et glimt av sammenhengen med denne fremmede verden. Jeg vil så å si, for å bruke et billede, prøve å vise barnet Norges ansikt vendt utat og verdens ansikt vendt mot Norge. Jeg har vist glimt av det før; gjennem vår historie, vår samferdsel den dag idag med fremmede land, vår sjøfart, vårt næringsliv. Jeg vil her på bokens høieste trin søke å vise det gjennem fremragende nordmenn, fremragende i kunst, litteratur og videnskap. Og jeg vil på lignende måte prøve å tegne motbilledet gjennem typiske skildringer og skikkelser fra fremmed land. Ikke minst vil jeg fremheve det felt hvor de hjemlige og fremmede skikkelser møtes: utgranskningen av den jord som er felles for oss alle. Vi er et lite folk, men litt har også vi været med. Vi har ingen grunn til å skryte, men heller ikke til å fortie. Ikke minst vil jeg dvele ved det norske folk utenfor Norge, fordi det kanskje nettop er der at det især finnes — med sine sterkeste egenskaper. Den kan sies å være en ulykke denne utferdslengsel; men den er også en bedrift, hvor Norge vender sitt ansikt utat; en av de bedrifter hvorav det blir verdenskjent.

Men med verdens ansikt vendt imot oss — derved mener jeg alt hvad nettop vi kan lære av andre land, av deres åndsliv og næringsliv.

Ikke bare av de store land, men også av de små som utretter det store. Det største er jo i vår tid ikke lenger utvidelsen av materielle grenser, men erobringen av nytt land på de åndelige områder. Å merke sig dette er for en liten nasjon en trøst og et håp. Viljens og intelligensens seire på alle områder, det tålmodige arbeides triumf, den etiske tyngdelovs usvikelighet og uforanderlighet, det er verdensansiktet således som jeg ønsker det vendt mot mine unge norske lesere.

Oslo 11te september 1926.

Nordahl Rolfsen.

INNHOLD

Nr. Side

I. Norge gjennem tidene I.

Fortellinger fra fedrelandets historie. For leseboken av Alexander Bugge.

Olav den Hellige.

1. Erkebiskopen av Canterbury 1
2. Olav Haraldsson reiser hjem 5
3. Kongen som blev blindet 7
4. Dalegudbrand 10
5. Mosterøy 12
6. Erling Skjalgsson 18
7. Asbjørn Selsbane 19
8. Knut den mektige . . . 24
9. Kong Knut i Nidaros . . 25
10. Erlings fall 28
11. Flukten 30
12. På pilegrimsferd til Hellig Olav i Nidaros på erkebiskop Øysteins tid . . . 39
13. Væringene 53
14. Borgerkrig 63

II. Natur og folkeliv.

15. Rundt Norge. Av Bjørnstjerne Bjørnson 78
16. Brødrene. Av Bjørnstjerne Bjørnson 79
17. Lenda frå Land. Av A. O. Vinje 87
18. Øivind. Av Bjørnstjerne Bjørnson 90

Storegut. Av A. O. Vinje.

19. Eivind Ålandslid 95
20. Storegut tek imot sine herklæde 97
21. Faren. Av Bjørnstjerne Bjørnson 99

Nr. Side

III. Gutter.

22. Hjelpelaus. Av Per Sivle 103
23. Ole Pedersen tømmermerker. Av Hans Aanrud 105
24. Ei fiskeferd. Av Rasmus Løland 109
25. Fiskaren åt sonen sin. Av Kristofer Janson 115
26. Berre ein hund. Av Per Sivle 115

Smelte-Isak. Av utg.

27. Han kommer til far . . 126
28. Slaget ved Holmengrå . . 129
29. Skolestraff 133
30. Stor brand 136

IV. Billeder fra den kristne kirke.

31. Menneskets sønn. Av J. L. Runeberg 141
32. Biskop Basilius. Ved utg. 141
33. Franciskus av Assisi. Ved utg. 144
34. Korsfarersang. Efter det gamle latinske dikt ved utg. 149
35. En dag i Hovedøens kloster. For leseboken av A. Chr. Bang 152
36. Martin Luther. Ved utg. 158

V. Norge i arbeide.

37. Guri Gropen. Efter Joh. Hirsch's manuskript for leseboken ved utg. . . . 168
38. Neverkont-Ola. Av Jacob B. Bull 176
39. Ute ved værene. Av Jonas Lie 183

Nr.		Side
40.	Sildasnø. For leseboken av Jonas Dahl	184
41.	Sardinkongen. For leseboken av Jonas Dahl	185
42.	Fekaren i Gudbrandsdalen. For leseboken av Joh. Hirsch	192
43.	Ålefiske. Av Gabriel Scott	201
44.	Borregård. For leseboken av Bendix Ebbell	206

VI. Diktere og diktning.

45.	Presten i Krødsherad. Ved utg.	213
46.	En hjelper. Av Jørgen Moe	218
47.	Bjørnstjerne Bjørnsons barndomshjem. Ved utg.	220
48.	Ole Nordistuen. Av Bjørnstjerne Bjørnson	225
49.	Hunørnen. Av Jonas Lie	231
50.	Morshjarta. Av Hans Seland	235
51.	Sorg. Av Hans Seland	237
52.	Nordland. Av Elias Blix	240
53.	Brurferd i Telemark. Av Vetle Vislie	242
54.	Råmund unge. Norsk folkevise	245
55.	Sindbads ferd til Indialand. Oversatt fra arabisk av Alexander Seippel	248
56.	Danskane reinskar Lomskyrkja. Av Kristofer Janson	256

VII. De unevntes saga.

57.	Kun dagligdags er all din dont. Av Henrik Wergeland	263
58.	Fra skuten til fyret. Ved Vilhelm Krag	264
59	Vetle-Lisbet. For leseboken av Hans E. Kinck	270
60.	Itte no knussel. Av Barbra Ring	274
61.	Anne Serinne. For leseboken av utg.	277
62.	Flagget. For leseboken av Jacob Hilditch	282
63.	Losen. Av Chr. Krohg	286
64.	St. Olavskorsets ros. For leseboken ved Vilhelm Krag	288

VIII. Fedrelandshistoriske dikt.

65.	Gamle Noreg. Av Ivar Åsen	295
66.	Håkon den gode. For leseboken av Nils Økland	296
67.	Olav Trygvason. Av Bjørnstjerne Bjørnson	296
68.	En vise om Hellig Olav. Av J. S. Welhaven	298
69.	Torgny Lagmann. Av Per Sivle	300
70.	Erling Skjalgsson. Av Per Sivle	301
71.	Bjørn Stallar. Av Per Sivle	302
72.	Tord Foleson. Av Per Sivle	304
73.	Salme til Olavsdagen. Av Elias Blix	305
74.	Magnus den blinde. Av Bjørnstjerne Bjørnson	305
75.	Sverre og birkebeinerne. For leseboken av Bendix J. Ebbell	307
76.	Sverre ved Tunsberg. Av utg.	309
77.	Østen Bårdssønn. Av utg.	311
78.	Ivar Huitfeldt. Av Jacob B. Bull	312
79.	Terje Viken. Av Henrik Ibsen	313
80.	At far min kunde gjera. Av A. O. Vinje	323

IX. Norge gjennem tidene II.

Fortellinger fra fedrelandets historie. For leseboken av Alexander Bugge.

81.	Hvordan Sturla Tordsson kom til å skrive sagaen om Håkon Håkonsson	324
82.	Noregsveldet	332
83.	Gildene	341

I. Norge gjennem tidene I.

Fortellinger fra fedrelandets historie.

For leseboken av *Alexander Bugge.*

Olav den Hellige.

1. Erkebiskopen av Canterbury.

Det er år 1011. Vikingene herjer England med mord og brand. Hele landet ligger for fiendefot, kirkene blir røvet, guds lov foraktet. Ingen træl eller tjener er tro mot sin herre, men rømmer når han kan. Faren selger sin sønn, sønnen sin mor, og broren sine søsken til de fremmede for penger. Kvinner blir ranet, og selv de hederligste av dem er ikke trygge for sin ære. Engelskmennene er blitt slike stakkarer at én viking kan jage ti av dem på flukt. Landet er udyrket og under Guds vrede, hjemsøkt av sykdom og farsott. Vikinger farer i flokker omkring, raner, myrder, herjer og brenner, enda engelskmennene har lovt å svare 48 000 pund gull i skatt — eller danegjeld som det blir kalt — til vikingehæren. 48 000 pund var, må vite, en veldig sum, for pengene var den gang minst 20 ganger mer verd enn nu.

Det er en dag i førstningen av september. Solen skinner, og det er varmt og fagert som det kan være i England på den tid av året. Elven Stour flyter blå og rolig. Over åsene litt lenger borte ligger det en varm dis, lik et lett blålig slør. Kornet står gult på marken, men ingen våger å høste det, for vikingene er der. De har lagt sig om Canterbury med fotfolk og hestfolk og høie

tårn og krigsmaskiner; fra dem sender de brennende piler og stener over vollene og inn mot byen.

Høvding for hæren er Torkell den høie, som har været jarl i Jomsborg. Ved siden av ham kan en ofte se en ung høvding som taler norsk. Han er middels høi av vekst, kraftig og sterk, har lyst, litt rødlig hår, bredt andlet, som er lyst og rødlett, og fagre øine, som er så snare at folk blir redde for å se inn i dem når han er vred.

Han hette Olav og var sønn av Harald Grenske, som var konge på Vestfold. Men Harald døde tidlig, og Åsta, hans hustru, giftet sig på ny med Sigurd Syr, som var småkonge på Ringerike. Hos ham blev Olav Haraldsson opfostret til han var tolv år gammel. Da fór han i viking med Rane den vidførle, sin fosterfar. Nu hadde han været ute på fjerde året og var seksten år gammel og øvet i hærnad. Han var kommet til vikingehæren med mange menn og var blitt underhøvding under Torkell jarl.

Inne i Canterbury var Elfege erkebiskop. Alt som ung hadde Elfege opgitt denne verden og alt sitt gods for å bli munk og tjene Gud. Nu var han gammel og hvithåret. Men det engelske folk så i disse hårde tider op til ham som sin høvding og fører. For han elsket sitt land og sitt folk; kongen derimot var feig, dådløs og rådløs.

Vikingene la sig om Kantaraborg[1] marimessedag (8de september). Innbyggerne la sin sak i hendene på erkebiskopen. Sult og sykdom tok snart til å herje. Da tyve dager var gått, var det ikke matbiten igjen i byen. Da samlet erkebiskopen folket, gav det sin velsignelse og bad det være ved godt mot. Så sendte han en prest hvis liv han engang hadde frelst, ut til vikingene for å be dem spare innbyggernes liv. Men denne presten var en forræder og svek sine landsmenn. Han fikk portene åpnet, og det blev satt ild på byen. Luene slo høit mot himmelen, stormen raste og drev varmen fra hus til hus så hele byen snart stod i en sky av ild og røk. Ilden knitret, bjelker og treverk falt. Lurtoner gjallet, hærrop lød, vikingene trengte inn i Canterbury. Der blev mennene drept eller

[1] Kantaraborg er det gamle norske navn på Canterbury, navnet betyr Kentværingenes borg.

Olav den Hellige.
Fra en kirke i Brunlanes.

kastet inn i luene, kvinnene blev dradd efter håret og slept rundt byen, spebarn blev revet fra brystet på mødrene sine og spiddet på spyd. Den fordum så rike og folksomme byen var bare en haug med rykende brandtufter og hadde ikke mer enn bare nogen hundre innbyggere

tilbake. — Før hadde den hatt likeså mange tusen. — En mengde både av menn og kvinner blev tatt til fange. De rike fikk kjøpe sig fri, men de fattige blev solgt i trældom.

Mellem fangene var også Elfege erkebiskop. Mange hadde rådd ham til å flykte og prøve å berge livet. Men han vilde ikke forlate sin flokk. Vikingene trodde at de skulde få store løsepenger for ham, og tok ham med ned til skibene sine. Det var et langt tog som vandret av gårde, unge og gamle, menn og kvinner, bundet sammen med lenker, uttæret av sult, såre under føttene; når de stupte av tretthet, var vikingene over dem og drev dem med svepen så blodet fløt nedover de nakne skuldrene. Og da de omsider var fremme, blev føttene deres stukket inn i tømmerstokker, så de slapp da å rømme. Men erkebiskopen blev ført til et annet fengsel, mørkt, vått og fullt av utøi. Der satt han i syv lange måneder, sultet og frøs. Stundom fylte vaktene rummet hans med røk, så det næsten ikke var til å puste der. De vilde ha løsepenger. Men dem vilde han ikke gi. Det var så mange, mente han, som tålte fangenskapet mindre enn han, og som heller burde kjøpes fri.

Slik gikk vinteren. Ut på våren næste år (1012) lå hæren og flåten ved Greenwich ved munningen av Themsen, og dit hadde de også tatt Elfege erkebiskop med. En uke efter påske (19de april) holdt de husting og stort gilde. De hadde nylig fått en mengde vin fra Frankrike, og den gikk snart til hodet på dem. De sa da til Elfege: «Enten kommer du nu ut med løsepengene du har lovt, eller også skal du den dag idag bli til skuespill for folket». Men Elfege satte sin lit til Gud og vilde ikke betale. Så drog de ham med til hallen der hustinget blev holdt, og satte ham fra sig midt i salen. Der stod han blek og mager med de lange, hvite lokkene og foldet hendene. Vikingene skrek av harme, nogen løftet alt sin øks. Torkell Høie var ved å bli kristen, og prøvde å stagge dem. «Gjør ikke slik,» sa han, «det er synd mot Herrens tjener. Jeg skal gi dere alt det gull og sølv og alt annet gods som jeg eier, så nær som drakeskibet mitt, om dere vil skåne den ærverdige erkebiskop.» Men vikingene vilde ikke

høre på ham; hujet og skrek; sprang først en, så de andre, og gikk mot erkebiskopen med løftede økser; lårben, oksehoder, trestykker og stener kom susende mot ham tett som en haglskur; blodet silte nedover hans ansikt og hender; og til slutt lå han halvt i svime på gulvet og ynket sig. Endelig var der én som hadde vondt av ham. Han het Trym og var dagen i forveien blitt konfirmert av Elfege. Han satte sin øks i hodet på ham.

2. Olav Haraldsson reiser hjem.

Da vikingene blev fastende, angret de det de hadde gjort. Liket av Elfege blev dagen efter ført til London og med stor heder gravlagt ved St. Paulskirken, og den drepte erkebiskop blev siden dyrket som martyr og helgen. Olav Haraldsson hadde været med i hallen hin kveld, men ikke i overfallet. Han hadde sett vikingene te sig som ville dyr. Det måtte være fordi de var hedninger. De kristne var aldri slik, for Guds lov holdt dem i age. Og han tok til å tenke over denne lov; han begynte å skjønne at skulde folk i Norge komme til å leve som det høver for mennesker, så måtte de komme under kristen tukt.

Siden fór han til Normandie. Ruda-jarlene[1] var ættet fra Gangerolv, sønn av Ragnvald mørejarl. Rikard Ruda-jarl, som dengang rådet for Normandiet, tok imot Olav Haraldsson som sin frende, og Olav var i Rudaborg om vinteren. Der lærte han kristen sed og kristendomskunnskap, og til slutt kom den store dag da han mottok den kristne dåp. Selve erkebiskopen, bror til hertugen, døpte ham, og hertug Rikard holdt ham selv over dåpen. Enda var han dog glad i strid, og fór snart på ny i viking. Ferden gikk langs vestsiden av Frankrike og Pyreneerhalvøen nedover til sollyse strander der sjøen og himmelen var blå, og delfinene lekte om baugen. Jorsalaland lekte i hugen på Olav. Han drømte om å gjeste de hellige steder der Herren hadde levd og lidt, og om å lauge sig i Jordan og slåss med de vantro. Han kom så langt som til

[1] Ruda-jarlene, d. e. jarlene (hertugene) i Ruda eller Rouen, hovedstaden i Normandiet.

Njorvasund[1], der Europa og Afrika næsten møtes, så en kan se fra den ene stranden over til den andre. Der så han en høi billedstøtte av en skjegget mann i forgylt mantel; han stod oppe på de høie kobbersøilene og viste med hånden ut over stredet. En slik billedstøtte hadde Olav aldri sett før, og om natten drømte han at det kom til ham en mann som var gjæv og sterk, men skremmelig på samme tid. Han talte til Olav og bad ham gi op det han tenkte på, å fare ut i landene; «far du,» sa han, «tilbake til din odel; for du skal bli konge over Norge til evig tid.» Olav tydet drømmen slik at han skulde bli konge over landet, og hans ættmenn i lang tid. Men han snudde og var om vinteren i Normandie.

Så fór han hjem. Han vilde vinne Norge fra dem som hadde makten der. Og det var mange: ladejarler, sveakongen og danekongen og norske småkonger. Olav hadde viljen. Hans makt var mindre; på to knarrer[2] seilte han hjem — høsten 1015. Han hadde med sig 260 mann, alle var klædd i ringbrynjer med franske hjelmer; utvalgte folk. Og han hadde gull. Lykken var med Olav, så det ut til. Da han kom til Sauesund på østsiden av Atløy i Sunnfjord, fikk han vite at den unge Håkon Eiriksson jarl var ventendes dit. Olav la sig da i sundet med begge skibene sine, ett på hver side, og spente et digert tau imellem dem. Jarlen kom roende på sitt langskib og ante ikke uråd av de to fredeligutseende handelsskibene som lå der på hver sin side av sundet. Men da han kom over tauet, strammet det sig — kongens menn halte godt i — og jarlens skute blev vippet over ende og hvelvet. Jarlen falt i sjøen og blev fisket op. Han måtte gjøre ed på at han aldri skulde fare med ufred mot Olav.

Siden fór Olav østover langsmed landet og kom til Sigurd Syr, sin stefar, på Ringerike. Ved hjelp av sitt gull fikk Olav mange venner, og om vinteren blev han tatt til konge på Oplandene. Men enda satt Svein jarl i Trøndelagen. Med ham møttes Olav i en havn på

[1] Njorvasund (det trange sundet) er det gamle norske navnet på stredet ved Gibraltar; det blev også kalt Herkules' søiler. — [2] Knarr vil si et handelsfartøi.

Nesjar[1], trolig den som nu kalles Nevlunghavn. Jarlen tapte, flyktet og fór ut av landet, øst til sveakongen, sin mág. Der fikk han sott og døde om høsten.

3. Kongen som blev blindet.

Efter dette møtte Olav ikke mer motstand innenlands. Næste høst vilde han fare i gjesting over Oplandene. Han begynte sin ferd i Vingulmark[2], og fór derfra op på Raumarike. Når han kom til en bygd, stevnet han alle menn der til sig og ransaket deres kristendom, og når han tyktes det var noget som trengte bøtes på, lærte han dem rette seder. Var det nogen som ikke vilde gi op hedendommen, la han stor straff på dem, somme drev han ut av landet, somme lot han lemleste på hender og føtter eller stikke øinene ut på, somme lot han henge eller halshugge; han lot ingen ustraffet som ikke vilde tjene Gud. Like strengt straffet han mektige og ringe. Han gav folket prester og satte så mange av dem i hver bygd som han så det trengtes. Slik fór han over hele fylket. Han hadde med sig 360 stridsmenn da han fór op på Raumarike. Han fant snart at kristenholdet blev mindre dess lenger op i landet han kom. Han holdt dog frem på samme vis, snudde hele folket til den rette tro og refset dem som ikke vilde lyde hans ord. Men kongene på Oplandene vilde ikke tåle hans ferd. De møttes på Ringsaker alle fem. Og taltes ved i enrum. Rørek, Hedmarkskongen, sa: «Nu er det kommet frem som jeg kjente på mig dengang vi holdt stevne på Hadeland og tok Olav Haraldsson til konge, at han vilde bli hård å ta i hornene så snart han hadde fått enemakt over landet. Nu er det to vilkår: det ene at vi farer til ham og lar ham skjære og skape alt mellem os — og det tror jeg er det beste råd vi kan ta — det annet vilkår er at vi reiser oss mot ham mens han enda ikke er faret videre over landet.» De avtalte da at de skulde falle over kongen når han kom op på Hedmark, og være

[1] Nesjar («nessene») er det gamle navnet på kysten mellem Langesundsfjorden og Tønsbergfjorden. — [2] D. e. Østfold og Follo.

sammen til det var gjort. Siden sendte de ord og stevnet til sig landsmenn og mektige bønder fra alle Oplands-fylkene og fastsatte en stevnedag da denne plan skulde ha fremgang.

Dette råd likte de fleste vel. Men det var som det heter at hver har en venn mellem uvenner. På dette stevnet var lendermannen Ketil på Ringanes, som var kong Olavs nære venn. Så snart han kom hjem om kvelden, klædde han og hans menn sig og rodde syd til Minne og fant kongen på Eidsvoll. Der fortalte Ketil om det råd som Oplandskongene hadde under hendene. Da kongen fikk vite det, kalte han sine menn til sig. Somme sendte han i bygden og bad dem stevne til sig ride-skyss, somme sendte han op til Mjøsen for å ta de båtene som de kunde få tak i. Så gikk han til kirke og lot synge messe for sig, siden gikk han til bords. Så snart han hadde fått mat, gikk han ombord i skibet til Ketil og rodde om natten opover vatnet, og kom før det daget til Ringsaker. Ketil og hans menn visste nøie hvor kongene sov. Olav lot husene omringe så ingen kunde komme ut, og i lysningen blev alle oplandskongene fanget. Nogen av dem måtte fare ut av landet og love aldri mer å komme tilbake. Rørek gikk det verre med. Olav tyktes at han ikke kunde lite på ham; derfor lot han ham blinde og hadde ham hos sig. Rørek var mørk i hugen og fåmælt og grundet på hevn. Først fikk han sin skosvein til å prøve å myrde Olav, siden rømte han, men blev nådd igjen og fanget, og Olav satte menn til å gjæte ham natt og dag. Så var det næste Himmelfartsdag at kong Olav gikk til høimesse. Kong Rørek satt nærmest kongen, slik som han var vant til. Da Olav hadde satt sig, tok Rørek med hånden over akslene på ham og sa: «Du har silkeklær idag, frende.» «Ja,» svarte Olav, «nu blir det holdt en stor høitid til minne om at Jesus Kristus steg fra jorden til himmelen.» Rørek sa: «Ikke skjønner jeg det I sier mig om Kristus, så det fester sig i hugen på mig. Mangt av det som I sier tykkes mig utrolig, men det er så meget underlig som har hendt i fordums tid.» Under messen stod Olav op, løftet hendene over

Kong Rørek går ute med sin frende Svein.
Tegning av Halvdan Egedius.

hodet og bøide sig mot alteret; i det samme gled kappen ned fra herdene på ham. Da stakk Rørek til kongen med en tollekniv; klærne fikk store rift, men kongen blev ikke såret. Olav løp frem på gulvet. Rørek stakk på ny efter ham og sa: «Flyr du nu, Olav digre, for mig som er blind?» Siden fikk Olav en islandsk farmann til å ta Rørek med sig ut til Island. Der døde han.

Efter dette var Olav eneherre på Oplandene. Om vinteren døde Sigurd Syr, og da var det ikke lenger nogen annen enn han som bar kongsnavn i Norge.

4. Dalegudbrand.

Mens jarlene Eirik og Svein styrte i Norge, fikk hver mann lov til å ha den tro han vilde. Derfor forfalt kristendommen meget. Mange som var døpt, ja til og med presteviede menn, falt tilbake til hedendommen. Men det første Olav Haraldsson gjorde efterat han var blitt konge, var å gå i gang med å gjøre nordmennene for alvor til et kristent folk. Kong Olav fór ikke frem med lempe, men på vikingevis, og tvang folk under Kristus. Han drog rundt i landet fra lengst nord i Hålogaland og syd til Gautelven, og alltid hadde han sine hærmenn med.

Men ikke alle fant sig i hans ferd. Bøndene i Gudbrandsdalen reiste sig imot ham. Dalegudbrand reiste dem. Dalen har navn efter hans ætt. Dalegudbrand var som en konge i dalene, enda han bare var herse av navnebot. Det fortelles at da Gudbrand spurte at kong Olav var kommet til Lom og nødte folk til å ta ved kristendommen, så skar han op hærpil og stevnet alle dølene til møte med sig på Hundorp. Her holdt han ting med dem. Åtte hundre mann blev sendt mot kongen. Han møtte dem ved Breiden. Han fylket sin hær mot dem, og de flyktet. Siden holdt han ting med dem på Hundorp.

Været den morgenen var slik som Gudbrand hadde ønsket, grått og skyet. På tinget stod først biskopen frem. Han hadde messekåpe — av silke og utsaumet med et stort gyllent kors —, krumstav i hånden og biskoplue på hodet. Den var også utsaumet med gull og endte i to horn. Biskopen var en høi, vakker og anselig mann. Han var født i England, men av norrøn ætt, så han kunde tale godt norsk. Biskopen talte om troen for bøndene, han sa dem mange jertegn som Gud hadde gjort, og endte sin tale vel. Efter ham stod Tor Istermage op og sa: «Meget taler han hornmannen som har stav i hånden og oventil ser ut som hornet på en vær. Men siden du og han sier at guden deres kan gjøre så mange jertegn, så si til ham at han imorgen før solopgang lar det være klarvær, og la oss da møtes og enten bli forlikt eller slåss.»

Kolbein Sterke hette en mann som var med kong Olav. Han var ættet fra Fjordane. Han brukte å gå med sverd ved siden, og i hånden hadde han en svær klubbe. Kongen sa til Kolbein at han om morgenen skulde stå ved siden av ham. Siden talte han til sine menn, og sa at de om natten skulde gå dit hvor bøndene hadde båtene sine og bore hull i dem alle, men hestene deres skulde de ride bort med fra de gårdene som de var på. Så blev gjort. Kongen lå på kne og bad hele natten til Gud at han vilde løse denne vanskelige sak med sin mildhet og miskunn. Imot dag fór han til tinget. Da var det ikke kommet mange bønder. Men snart kom de i stor mengde; de bar mellem sig et mannebillede som skinte av gull og sølv, og da de bøndene som var på tinget så det, løp de alle op og bøide sig for dette skremslet. Siden blev det satt midt på tingvollen. På den ene siden satt bøndene og på den annen kongen. Så stod Dalegudbrand op og sa: «Hvor er nu din Gud, konge? Jeg tenker at nu bærer han hakeskjegget lågt. Det synes mig at du og han horningen som dere kaller biskop, og som sitter ved siden av dig, ikke er så kry idag som forrige dagen. For nu er han kommet, guden vår, som råder for alt, og ser på Eder med kvasse øine. Jeg skjønner at I nu er fulle av redsel og næsten ikke tør se op. Kast nu bort Eders overtro, og tro på vår Gud som har alle Eders råd i sin hånd.» Mens Dalegudbrand talte, hadde kongen i lønndom fått sagt til Kolbein: «Om det går slik mens jeg taler, at bøndene ser bort fra guden sin, så skal du hugge til ham med klubben det meste du kan.» Siden stod kongen op og sa: «Meget har du, Gudbrand, denne morgen talt til oss. Du undrer dig over at du ikke kan se vår Gud, men jeg venter at han brått skal komme til oss. Se nu op alle sammen og se mot øst. Der farer nu vår Gud med stort lys.» Da rant solen, og alle bøndene så op imot ham. Men i det samme slo Kolbein til guden deres så den brast sund, og ut av den kom de settende alle de som hadde bodd der inne, mus så svære som katter, firfisler og ormer. Bøndene blev så redde at de satte på sprang. Nogen løp til båtene sine. Men da de

skjøv dem ut, var de fulle av vann. De som løp til hestene, fant dem heller ikke. Siden kalte kongen bøndene tilbake, og tinget blev satt påny. Da stod Olav op og sa: «Ikke vet jeg hvad som er skyld i at dere løp slik, men nu kan dere se hvad han maktet, guden deres som dere bar gull og sølv og mat til, og hvad slags uvetter det er som nød godt av det, mus og ormer, firfisler og padder. De har det nu verst som tror på slikt og ikke vil late av fra sin dårskap. Og her er nu to kår å velge mellem: enten tar dere ved kristendommen eller slåss dere med mig. Og la dem få seier som han vil, den Gud vi tror på.» — Da stod Dalegudbrand op og sa: «Stor skade har vi fått på vår gud, men siden han ikke vil hjelpe oss, så vil vi nu tro på den som du tror på.» De tok da alle ved kristendommen, og biskopen døpte Gudbrand og hans sønn. Gudbrand bygde siden en kirke på gården sin og la jordegods til, og biskopen satte prester til å lære almuen.

5. Mosterøy.

Sommeren 1024 stevnet det en lang rad med båter og skib innover Bømmelfjord.

De forgylte stavnene skinte, og skjoldene langs skibssidene blinket i solen[1]. Vimplene og vindfløiene vaiet; seilene svulmet for vinden, nogen hvite, nogen røde som blod og nogen stripete; det var fagre farver mot den blå fjorden og de grønne liene. Årerne braket, rodd av kraftige armer. Forrest skred et stort skib, det var bygd like ens som de vanlige langskibene, men istedenfor et orme- eller dragehode endte forstavnen på det i et utskåret mannehode. Derfor blev det kalt «Karlhovde»[2]. Rundt relingen hang det hvite skjolder med gylne kors. Skibet var fullt av brynjeklædde hærmenn og hvitklædde klerker. En av dem bar ovenover den hvite kjortelen en utsømmet silkemantel med et gyllent kors på ryggen. Det var biskop

[1] På skibene på Olav den helliges tid var for- og bakstavnen kunstferdig utskåret og ofte forgylt, og endte gjerne i en spiral eller et dyrehode. Langs sidene var det hengt skjolder. — [2] Karlhode vil si «mannehode» (hodet av en kar).

Moster kirke.
Efter fotografi.

Grimkell. I løftningen stod Olav Haraldsson selv. I kjølvannet på dette skib kom der en stor skeid[1]. Der ombord var Erling Skjalgsson fra Sole, fulgt av huskarlene sine. Han var ikke ung lenger som den gangen Olav Tryggvasson giftet ham med sin søster. Håret var hvitt, men han var rank og myndig som før og hadde den gamle glød i blikket. Siden kom i lang rekke de fleste andre høvdingene på Vestlandet fra lengst nord i fjordene og til lengst øst på Agder og en stor flokk bønder. Men også fra andre deler av landet, fra Trøndelagen og fra Viken, stevnet det høvdinger og bønder til Mosterøy. Og foruten alle disse som skulde til tinget, møtte det mange andre som var nyfikne efter å se kongen, og som gjerne vilde more sig — for det var sjelden at så mange folk kom sammen, — der var kvinner, skreppekarer[2], spillemenn, gjøglere og andre, en broket skare. Da skibene hadde lagt til land, steg de alle ut og vandret opover til kirken, kongen og biskopen i spissen, så kom de hvitklædde klerker med brennende kjerter og røkelseskar. Efter dem fulgte

[1] Skeid er navn på en slags store skib som var bygget omtrent som kongsskibene. — [2] Skreppekarer vil si omvandrende kremmere eller kramkarer som handlet med småvarer som de hadde i skreppen.

de andre høvdingene og til slutt hele tingalmuen. Inne i den vesle kirken, som ikke kunde rumme dem alle, messet og sang biskopen og prestene, og biskopen talte sterkt og manende om Guds allmakt og om Hvite Krist som hadde seiret over døden og nu satt på sin kongsstol, sterk og høi, bjart og mild. For strålene fra hans allmakt må de hedenske guder og vetter[1] fly inn i mørket.

Da messen og sangen var slutt, vandret de alle i høitidelig optog til tingvollen. Der blev tinget satt, det blev lyst fred over møtet, og lagretten satte sig innenfor de hellige bånd som var spent rundt de opreiste hasselstengene, gråskjeggete bønder med alvorsfulle drag og kloke øine. Utenfor ringen stod de høvdingene som ikke var med i lagretten, hele tingalmuen og kongen med sine huskarler, og prestene.

De fleste hadde aldri før sett kong Olav eller hørt ham tale. De visste at han var hård og streng og hadde mange uvenner. Men de hadde også hørt at han var like rettferdig mot rik som mot fattig, og at han vilde at alle skulde bøie sig under loven. Det summet av ord, med latter innimellem over hele tingvollen. Men så blev det tyst med ett. Kong Olav trådte frem. Han var ikke lys og fager som Olav Tryggvasson, og folk blev ikke opglødd med en gang de så ham. Men som han stod der bred og sterk med de skarpe øinene som så tvers gjennem en, og med sitt røde skjegg, minnet han om Tor slik som folk tenkte sig guden, og bøndene kom i hug at like ens som Tor stredes mot troll og jetter, således var også kong Olav utrettelig på ferde mot alt hedenskap og mørkedom, ja mange trodde at Olav også hadde stridd mot troll og uvetter.

Kongen talte til tingalmuen. Han sa at skulde nordmennene være et kristent folk, så måtte de også ha kristen lov og sed, og til det hørte først og fremst kirker, biskoper, prester og lærere for folket. Dess mere kongen talte, dess mere syntes de han vokste. Det lyste en indre glød ut av øinene hans, og han rev alle med sig. Lagretten gikk villig med på alt det han krevde, og tingalmuen gav

[1] Vetter vil si overnaturlige makter, som underjordiske o. a.

sitt bifall tilkjenne ved å slå på skjoldene. Så trådte biskop Grimkell frem. Han var en mann i sine beste år. En kunde høre at han brøt på målet. Men han talte flytende norsk, for han var født av norrøn ætt i England. Han var, sier sagaen, klok og lærd, trofast og pålitelig, uredd og standhaftig i alle farer, veltalende, mild og rettferdig i alle sine dommer. Biskopen talte om de bud som folk måtte overholde for å leve som kristne. Alt det Grimkell krevde, blev også vedtatt. Det blev en hel omveltning i vårt folk alt det som «Olav den hellige og Grimkell biskop satte på Moster ting». Nu fikk Gulatingsloven og efter den de andre lovene en helt ny bolk som blev satt foran alle de andre, kristenretten som den blev kalt. Nu kom inngangsordene i loven til å lyde slik: «Det er det første i loven vår at vi skal bøie oss mot øst og be til den hellige Krist om godt år og fred, så vi kan beholde vårt land bygget og landsherren vår frisk og sund. Han skal være vår venn og vi hans. Men Gud være vår alles venn.» «Dernæst», heter det videre, til vidnesbyrd om at det var kommet en ny og mildere sed til landet, «skal vi hvert år gi en mann frelse den første søndag her på Gulatinget.» Men én frigitt træl fra hele Gulatingslagen var ikke nok. Videre heter det: «Likeledes skal vi gi en mann frelse i hvert fylke i Gulatingslagen hvert år før den hellige natt (d. e. julenatt). På den vis blev det hvert år Gud til ære frigitt 6 træler i Gulatingslagen.»

Men med kristendommen fulgte ikke bare ny tro og ny sed, men også gudshus og menn til å tjene i dem og til å lære folk den nye tro. Først blev biskopen og gulatingsmennene forlikt om de tjenester som han skulde yde dem og den lønn han skulde ha for det. «Det er nu dernæst», heter det i loven, «at vi skal holde oppe alle de kirker og den kristendom som Olav den hellige og Grimkell biskop satte på Mosterting. Men forfaller en kirke og faller endestavene ned, så skal vi før 12 måneder er gått føre tømmer til tuften og reise den på ny. Gjør vi det ikke, skal vi bøte, halvt til kongen og halvt til biskopen». «Biskopen vår», heter det videre, «skal råde

for kirkene og i dem alle sette prester som han vet til riktig tid kan holde de messer og bønner som er foreskrevet.» «Men vi (d. e. Gulatingsmennene)», heter det så, «skal skaffe prestene slikt underhold som Olav den hellige og Grimkell biskop la til dem på Mosterting». Det falt nok ikke lett for bøndene å innrømme biskopen og prestene alt dette. Men de skjønte at det var ikke til å komme unda. Dessuten hadde de jo fra gammelt hatt gudehov som de holdt vedlike. Vanskeligere var det å gå med på at visse dager skulde holdes særskilt hellige; gjorde de ikke det, skulde de bøte til biskopen og gå til skrifte. «Det er nu dernæst», heter det i loven, «at hver 7de dag er hellig. Den kaller vi søndag. Men hverdagen forut skal det være hellig ved nón, når tredjedelen av dagen er tilbake, slik at vi ikke skal gjøre noget arbeide, hverken fiske eller jage eller arbeide på aker eller eng.» Dessuten blev det satt 14 andre store og 20 mindre helligdager da alt arbeide likeledes var forbudt. Likeså nytt som søndagshelgen for de hedenske nordmenn var det at de på visse dager skulde faste. «Det er nu dernæst», heter det i loven, «at hver syvende dag, den som vi kaller fredag, skal vi avholde oss fra kjøtt. Men om det kommer op at nogen har ett kjøtt på fredagen, da skal han bøte 3 øre til biskopen. Men den som gjør det fordi han går vill i dagene, han skal gå til skrifte og bøte til Kristus.» Det var, skal vi vite, ikke bare om fredagen, men også i langfasten i påsken, at folk ikke fikk lov til å ete kjøtt. Men almanakker fantes jo ikke for 900 år siden. Derfor var det selvsagt, særlig i førstningen, uråd å holde greie på alle disse helligdagene og fastedagene. Av den grunn fastsatte kong Olav at prestene hver i sin syssel skulde tilsi helligdagene ved forut for disse å skjære op kors. De skulde bæres rundt i bygden på samme vis som budstikken til hvert hus som det kom røk fra. «Korsene skal», heter det til slutt, «fare fra vinterhus til vinterhus og ikke langsmed fjellene.» Før hadde det, har vi hørt, været tillatt å sette ut nyfødte barn. Men nu blev dette strengt forbudt, og loven kunde si: «Det er nu dernæst at hvert barn som blir født i vårt land, skal fødes

op og døpes (innen en viss frist)». En undtagelse var det likevel. For loven sier: «Men om det er vanskapt, slik at andletet er der hvor nakken eller føttene skulde være, da skal det barn føres til kirke og løftes av hedendommen og legges ned i kirken og dø der». Denne fæle skikk å sette ut nyfødte barn var dog så inngrodd i folket at Olav Haraldsson ikke satte høiere bøter enn 3 mark for den som gjorde det. Men folk lærte snart at slikt ikke høver for kristne menn, og alt ti år efter kong Olavs død kunde det istedenfor setningen om 3 marks boten bli satt i loven: «Om en mann bærer ut sitt barn og lar det dø, da har han forbrutt eiendom og fred; det kaller vi stort mord».

Alt før kristendommen blev innført, var den skikk omtrent gått ut av bruk at folk hadde flere koner. Derfor var det lett å få bøndene til å gå med på å sette i loven at hver mann bare skal ha én hustru, som han har fått på lovlig vis ved å kjøpe henne av faren. «Men kjøper han to koner, da skal han avstå fra den han tok sist, og bøte 3 mark til biskopen og gå til skrifte og bøte hos Krist». Vanskeligere å skjønne for de hedenske nordmenn var det derimot at en mann ikke hadde lov til å gifte sig med hvem han vilde. Men den katolske kirke satte streng straff for giftermål mellem nærfrender, og derfor kom det også her hjemme i loven: «Det er nu dernæst at ingen av oss skal ha sin frendkone til hustru». Ingen mann fikk lov til å gifte sig med en kvinne som var hans frende i 5te ledd eller nærmere. Gjorde han det, skulde han bøte 3 mark, late av fra konen og gå til skrifte og bøte hos Kristus. Til de forbudte ledd hørte også de såkalte «Gudsivjer» eller «frender i Gud», så kaltes de som ved å holde et barn over dåpen var kommet i åndelig slektskap.

Alt hedenskap blev selvsagt også strengt forbudt. «Det er nu dernæst at vi ikke skal lytte til spådommer eller galdrer (besvergelser) eller onde gjerninger (trolldomskunster). Den som blir kjent for at han sier eller farer med spådommer, han skal være utlæg og uhellig, og miste hver penning av sitt gods. Halvdelen skal kongen

ha, halvdelen biskopen.» Til slutt heter det: «Blot er også forbudt, at vi ikke skal ofre til hedenske guder, hauger eller horger.[1] Men om det blir kjent for sant om en mann at han gjør det, da har han forbrutt hver penning av sitt gods og skal gå til skrifte og bøte hos Kristus».

Slik var den nye lov som kongen og bøndene blev forlikt om på Mosterting. Med den kom det en ny makt inn i landet, prestene. De var høvdinger på sin vis like ens som hersene eller lendermennene. Men de hadde sin makt fra en lønndomsfull bok på et fremmed mål,[2] de kunde idømme bøter og tvinge folk til å stå til skrifte og bekjenne sine synder. Men nettop fordi folk ikke skjønte det når prestene leste op og messet på latin, stod det age[3] av dem. Folk trodde at prestene selv eide lønndomsfulle krefter. Det var også meget annet av det nye som nordmennene enda ikke kunde skjønne. Men så meget skjønte de ialfall at de var kommet inn under en herre som hadde like stor makt syd i Rom som i Norge, og at det var meget vanskeligere å stille denne herre til lags enn de gamle gudene. Men levde de efter hans bud, høinet himmelen sig og livet blev lettere å leve, og efter døden var det lyse voner[4] ikke bare for de store, men enda mere for de små i samfundet, helt ned til trælen og trælkvinnen. Derfor begynner det med Mosterting en ny tidebolk i vår saga. Nordmennene kommer under kristen tukt og begynner å leve mere som det høver for mennesker.

6. Erling Skjalgsson.

Mens jarlene styrte i Norge, og landet var delt mellem dem og danekongen, rådde stormennene som de selv vilde, hver i sin landsdel, og vokste meget i makt. Ingen av dem kunde måle sig med Erling Skjalgsson på Sole.[5] Erling var av Hordakåres ætt, den gjæveste på Vestlandet. Olav Trygg-

[1] Horg var navn på de hedenske offeraltere av stein under åpen himmel. Blot betyr ofring; å blote gudene er det samme som å ofre til dem. — [2] Nemlig bibelen. — [3] D. e. skrekk. — [4] D. e. håp. — [5] Sole ligger på Jæren.

vasson hadde gitt ham sin søster og villet gjøre ham til jarl. Men Erling sa: „Herser har mine frender været. Jeg vil ikke ha høiere navn enn de. Men det vil jeg ta imot av Eder, konge, at I lar mig være den største av det navn i Norge.“ Det lovte kongen og gav Erling landet fra Sognefjorden og øst til Lindesnes på de samme vilkår som Harald Hårfagre hadde gitt sønnene sine. Erling var som skalden sier, „en konge mellem jarler“, i makt; og han var som en høvding å se til, vakker, stor og sterk, og framifrå i alle idretter.

Når Erling fór i viking eller leding, hadde han et stort langskib med 240 mann. Hjemme hadde han stadig med sig 90 mann eller flere; men når jarlene var i nærheten, hadde han 240. Både sommer og vinter blev det ved dugurdsbordet hos ham drukket efter mål, men ved nadverden blev det drukket umålt. Jarlene våget ikke annet enn å slutte fred med Erling, slik at Skjalg, hans eldste sønn, blev gift med datter til Svein Jarl. Olav Haraldsson sluttet også nogen år efterat han var blitt konge fred med Erling Skjalgsson og lot ham beholde sine gamle landinntekter. Men det var uråd at vennskapet mellem dem kunde vare. Dertil var Erling for mektig og kong Olav lite omgjengelig, myndig og herskelysten og streng til å straffe.

7. Asbjørn Selsbane.

Alle stormennene fra lengst nord til syd i Norge var bundet sammen ved vennskap og frendskap. Helt nord i Vesterålen lå det ut imot Ishavet et navngjetent høvdingesæte på Bjarkøy. Høvdingene der var blitt rike ved vikingeferder til Hvitehavet og ved handel med finnene. På denne tid satt Tore Hund på Bjarkøy. Han var selvrådig, slu og lite å lite på. Folk sa at han ikke bare handlet med finnene, men at han også hadde lært trolldom av dem. Tore Hund var gått kong Olav til hånde og blitt hans lendermann. Han hadde en bror som hette Sigurd. Sigurd var ikke kongsmann, men satt mest hjemme, og var derfor ikke så kjent som bror sin. Men han var gift med søster til selve Erling Skjalgsson, og hjemme på Trondenes gikk det like raust til som på Bjarkøy.

Sigurd pleide tre ganger om året å holde stort gjestebud for alle sine venner. Da Olav Haraldsson hadde været konge i henved fem år, døde Sigurd sottedød. Han hadde en sønn som hette Asbjørn og var atten år gammel. Asbjørn tok arv efter faren og vilde slå like stort på som han med gjestebud og alt annet. Men så blev det uår nordenfjells og uråd å få kjøpt såkorn, for kong Olav forbød å flytte korn og malt sydfra og nord i landet! Men håløygene var ikke vant ved å ha konger over sig. Asbjørn enste ikke forbudet og fór næste sommer sydpå for å kjøpe korn.

Det traff sig slik at han først kom til Avaldsnes på Karmøy. Der bodde en årmann [1] til kongen som hette Tore Sel. Han var en drivendes kar, men stor i ord og kaut, og vilde alltid holde sig frem; slik går det ofte når folk først har prøvd små kår og siden er kommet til rikdom og makt. Tore kom om morgenen ned til skibet og spurte Asbjørn om hans ærend. Asbjørn fortalte at han vilde kjøpe sig korn; for det var uår nord i landet. „Vil du, bonde, selge oss korn?“ spurte han, „det vilde være godt om vi ikke trengte å fare lenger.“ Tore svarte: „Det kan jeg si dig at du godt kan snu; for ikke vil du få korn hverken her eller på andre steder; for kongen forbyr å selge. Far du hjem, håløyging! Det er best for dig.“ Asbjørn sa at først vilde han gjeste Erling på Sole, sin morbror. Da skjønte Tore han kanskje hadde talt noget uvørent, siden Asbjørn var søstersønn til selveste rygjakongen.[2]

Asbjørn kom til Erling, sin frende, og spurte om han kunde få kjøpt korn av ham. Erling våget ikke først. Men næste morgen lot han likevel Asbjørn få kjøpe korn av trælene sine; „for de er ikke i lov og landsrett med andre menn,“ sa han. Så seilte Asbjørn hjemover igjen. Men om kvelden var han så uvettig å legge til i Karmsund ved Avaldsnes. Tore spurte deres komme, stevnte menn til sig om natten og kom om morgenen ned til Asbjørns skib. Han tvang Asbjørn og hans menn til å gå fra borde og flyttet all ladningen av skibet. Da det var gjort, gikk Tore langs re-

[1] Årmennene styrte kongsgårdene og drev inn skatter; de var gjerne av lav ætt, ofte frigitte træler. — [2] Rygjakongen, d. e. rygernes konge. Så kaltes Erling Skjalgsson som den mektigste mann i Rogaland.

Olav går gjennem manngarden.
Efter tegning av Erik Werenskiold.

lingen og sa: „Det er et godt seil de har, håløygene. Ta det gamle jekteseilet vårt og gi dem det! Det er godt nok for dem når de seiler hjem med tomt skib.“ Så blev gjort. Asbjørn kom hjem heller låg i hatten, og han blev ikke bedre i godlag, da han spurte at folk hadde ham og hans ferd til latter og spott.

Næste vår seilte Asbjørn på ny sydover og kom til Karmøy i påskeuken. Men denne gangen la han til på utsiden av øen; der er det øde og udyrket. Derfra gikk han næste dag tvers over øen til Avaldsnes uten at nogen la merke til ham; for han hadde usle klær på. Stuedøren stod åpen, og folk gikk inn og ut uten at nogen enste det; for kongen var kommet til Avaldsnes. Han satt i høisætet, og Tore stod fremfor ham og fortalte om møtet med Asbjørn: „Hvorledes var han, Asbjørn, da dere ryddet skibet hans?“ spurte en mann. Tore sa: „Han bar sig så nogenlunde, om enn ikke vel, da vi ryddet skibet. Men da vi tok seilet, da gråt han.“ Asbjørn hørte dette, drog sverdet, løp inn i stuen og hugg til Tore, så hodet falt på bordet fremfor kongen, men kroppen på føttene hans. Bordduken blev full av blod.

Asbjørn blev satt fast og leid ut av stuen. Kongen var meget vred, men styrte som vanlig sine ord vel. Skjalg,

sønn av Erling Skjalgsson, var hirdmann hos kong Olav. Han gikk frem for kongen og bød bøter for Asbjørn. Men alt det Skjalg sa, så vilde ikke kongen for hans skyld bryte loven og legge sin kongelige heder ned. Så gikk Skjalg til en av kongens nære venner — han var islending og hette Toraren Nevjolvsson — og sa: „Om du vil ha mitt vennskap, så gjør alt det du kan for at mannen ikke blir drept før søndag". Efter det gikk han bort med sine menn, tok en roskute og rodde alt det de kunde hjem til Jæren. Han kom dit før daggry og løp på døren til loftet, der Erling sov, så hårdt at den brast ved naglene. Erling spurte hvem det var som fór så voldsomt. Skjalg navngav sig og bad ham åpne døren. Erling sa at det var rimelig det måtte være ham som fór slik. Skjalg svarte: „Om enn du synes jeg farer voldsomt, så tenker jeg ikke Asbjørn, din frende, synes at det er for fort, der han sitter i lenker nord på Avaldsnes." Siden talte far og sønn sammen, og Asbjørn fortalte om drapet på Sel-Tore.

Imens fikk Toraren laget det slik at Asbjørn ikke blev drept før søndagen. Den dagen stod han i lenker utenfor kirken, mens kongen og hans menn var inne og hørte messen.

Nu må vi fortelle at Erling og Skjalg la sine råd om hvordan de skulde få berget Asbjørns liv. Endskapen blev at de samlet alle de skib og folk som de kunde få tak i. Det blev en stor hær på femten hundre [1] mann. Med den kom de til Avaldsnes nettop på den tid da kongen var i kirken, og evangeliet blev lest. De gikk straks op til kirken og brøt lenkene av Asbjørn. Og da kongen kom ut, var det første han fikk øie på, den tette manngarden: Erling og hans menn. Erling gikk frem for kongen, bøide sig og sa at han var kommet for å by forlik og bøter for Asbjørn, sin frende. Kongen svarte: „Jeg vet ikke, Erling, hvorfor du later som om du vil by forlik for ham. Jeg tenker at du har dratt sammen en hær fordi du nu ønsker å råde mellem oss." Erling svarte: „I skal råde, herre, så vi skilles forlikt." Endskapen blev at Asbjørn gav sig i kongens vold og kysset ham på hånden. Men Erling fór bort med sine menn; ikke

[1] D. e. 1800.

er det fortalt at han hilste kongen. Derefter gikk kongen inn i stuen, og Asbjørn med ham, og kongen sa: „Nu vil jeg at du efter loven skal overta det årmannsombud som Sel-Tore har hatt, og råde her for min gård på Avaldsnes.“ Asbjørn svarte at det skulde være som kongen vilde; men han måtte først fare hjem til sin gård. Det fikk han lov til.

Asbjørn fór nu nord til Trondenes, og blev efter dette kalt Asbjørn Selsbane. Kort tid efter møtte han Tore Hund, sin farbror. Tore spurte ham ut om hans ferd, og Asbjørn fortalte alt, slik det var gått. Da sa Tore: „Det tykkes dig vel nu at du har hevnet den skam at du blev ranet i høst?“ „Så er det,“ sa Asbjørn; „men hvad synes du, frende?“ „Det skal jeg snart si,“ svarte Tore. „Den forrige ferd du fór syd i landet, var ikke til stor heder for dig. Men denne ferd er en skam både for dig og dine frender, om det skal ha fremgang at du blir kongens træl og jevning med den verste mann, Tore Sel.“ Asbjørn fulgte Tore Hunds råd og blev sittende hjemme. Men ved dette gjorde han sig fredløs, så hvem som vilde kunde drepe ham.

Næste vår gav kong Olav Asmund Grankelsson syssel på Hålogaland. Asmund seilte nordover, og i et av sundene kom det en jekt[1] mot dem. Da sa Asmunds lagsfelle: „Ofte har du talt om at du gjerne vilde se han Asbjørn Selsbane. Ikke kan jeg kjenne skib, om han ikke seiler der. Han sitter ved styret i blå kjortel.“ Asmund svarte: „Jeg skal gi ham en rød.“ I det samme rodde skibene forbi hverandre, og Asmund skjøt til Asbjørn så han falt død fra styret. De førte liket nord til Trondenes, og Sigrid, mor hans, holdt gravøl efter ham. Da det var slutt, fulgte hun Tore Hund, sin måg, ned til skibet. Før de skiltes, sa hun: „Asbjørn, sønnen min, lyttet til dine venneråd. Han fikk ikke leve lenge nok til å lønne dig for dem som de var verd. Men her har jeg en gave til dig. Det er det spydet som stod gjennem ham. Enda er det blod på det. Men det sier jeg at du er hver manns niding om du ikke hevner Asbjørn.“ Tore blev så vred over hennes ord at han ikke sanset å slippe spydet og nær var gått utfor bryggen.

[1] Egtl. byrding, lasteskib.

8. Knut den mektige.

Nu var to av de mektigste høvdingene i Norge, Erling Skjalgsson og Tore Hund, blitt kongens uvenner. Og i ryggen hadde de Knut den mektige. Men han tok godt imot de stormenn som blev uvenner med kong Olav og flyktet til England, og de var ikke så få; flere og flere vilde ha Knut til konge. Knut var så langt borte og hadde så mange riker å styre at de tenkte de da kunde få råde som de selv vilde. Olav var en konge for småfolk, like rettferdig og streng mot høi og lav. Knut var en fyrste for storfolk og vikinger.

Knut så ut som en høvding, var stor av vekst, sterk og kraftig og den vakreste mann så nær som at nesen hans var litt tynn, lang og bøiet. Han var lyslett og hadde fagert og stort hår og skarpe, blå øine. Han var omgjengelig, nedlatende og skjønte å vinne både venner og uvenner. Olav brukte å fare op i sinne og vilde tvinge sin vilje frem. Knut fór med lempe og brukte heller sitt gull enn sverdet; rundt i hans rike rådde det fred og velstand. Da Knut tyktes at han satt fast på tronen i England, mintes han at han hadde tilkall på rike i Norge, og sendte en sendeferd dit. Sendemennene hadde prektige våben og gilde klær; det lavet av gull både på dem og skibet deres. — En kunde se det var en mektig høvding som sendte dem. — De kom til kong Olav i Tunsberg om våren (1025) og vilde bære frem sitt ærend. Men det varte flere dager før Olav vilde se dem. De bar da frem brev om at kong Knut gjorde tilkall på hele Norge som sin eiendom. Han hadde tenkt å fare til Norge med hærskjold. Men det vilde han la være, om Olav vilde fare til kong Knut, ta landet til len av ham, bli hans mann og svare skatt til ham like ens som jarlene før hadde gjort. Olav blev mere og mere harm mens han hørte på denne talen, som blev lest op med smil og overmot. Han blev rød som dryppende blod, hadde vondt for å sitte stille i høisætet og tok, uten at han selv visste det, efter sverdet. Det var bare med nød han fikk stagget sig så han kunde svare sendemennene rolig. „Si til kong Knut," sa han, „at jeg vil verge Norge med odd og egg så lenge det unnes mig levedager, og ikke svare nogen mann skatt av mitt rike."

Da våren kom, bød Olav leding ut og seilte sydpå fra Nidelven. Han hadde alt avtalt med sveakongen Anund Jakob, sin måg, å gjeste Danmark med hærferd næste sommer. Men da de spurte at kong Knut var kommet til Danmark og hadde en veldig flåte, søkte de øst til Skåne og la til i en elv som heter Helgeåen. Siden fikk de vite at Knut med sin hær fór øst efter dem, og tok da det råd at Olav med nogen av sine menn gikk op på land og gjennem skogene til det vann som Helgeåen faller ut fra. I elveosen gjorde de en demning av trær og torv, og stemmet på den vis vannet op. Siden skar de store diker og fikk flere vann til å løpe sammen. Men i elveløpet hugg de svære trær. De holdt på med dette i flere dager. Imens var kong Anund nede ved skibene.

En dag imot kveld meldte speiderne at de så seilene til kong Knut. Da lot Olav bryte dikene og føre åen i sitt tidligere løp. De fór om natten til skibene sine, og ryddet havnen, så danskene kunde legge sig inn. Siden kom vannet fossende over dem, og mange druknet. Lenger kunde de to konger ikke komme denne gangen — og drog sig unda. Den danske flåten var så ille tilredt at den ikke evnet å forfølge dem. Men seier hadde de ikke vunnet. Knut var enda overmektig, og gullet hans bet i lengden hvassere enn de svenske og norske sverd.

9. Kong Knut i Nidaros.

Olav fór gjennem Småland og Vestergötland hjem til Norge. Da han kom frem til Sarpsborg, gav han de fleste av sine menn hjemlov og satt dådløs og næsten rådløs der om vinteren, mens sendemenn fra kong Knut fór rundt i landet „med åpne punger“, og som skalden sier „bød det dyre gull for kongens hode“ og vant den ene efter den andre av stormennene. Helt til Olavs hird bredte frafallet sig.

Det spurtes at kong Knut samlet en uovervinnelig hær; med den vilde han fare til Norge og legge landet under sig. Efter dette var det ingen mere som våget å hjelpe Olav.

En skald som lenge hadde været i tjeneste hos Olav, blev harm og kvad:

Ut byder Englands herre
hærer, men vi fikk
— lite fyrsten reddes —
færre folk og mindre skiber.

Leit det er om landets
folk lar uten støtte
denne konge; — for penger
plikten sin mennene sviker.

Våren 1028 seilte Knut og Håkon jarl med 50 store og vel mannede fartøier fra England. I Limfjorden møtte de den danske ledingsflåten og stevnet sammen med den over til Agder. Aldri før hadde slik en veldig flåte — over 1000 skib — nærmet sig Norges strander. Ingen tenkte på å gjøre motstand. I Ekersund kom Erling Skjalgsson til kong Knut og fikk løfte på hele landet mellem Stat og Rygjarbit.[1] Derfra gikk ferden nordover om Stat og Stemshesten og inn Trondhjemsfjorden til munningen av Nidelven. På Øren utenfor Nidaros holdt Knut 8 fylkers ting og blev tatt til konge over hele Norge.

Knut var enda en ung mann, ikke langt inn i tredveårene. Men han var blitt en av de mektigste herskerne i kristendommen og var klok og fremsynt ut over sine år. Ingen av hans ætt var blitt gamle menn, selv vilde han vel heller ikke bli det. Men enda var det ikke andre bånd enn han selv som knyttet sammen de mange landene han var herre over. Derfor skjønte Knut at ordnet han ikke i tide styret rundt i sitt rike, stod det i fare for å falle i stykker efter hans død. Derfor nyttet han høvet nu da så mange høvdinger både fra Danmark, England og Norge var samlet, til oppe i Nidaros å holde et stort ting, et av de merkeligste som er blitt holdt i Norge.

På fjorden utenfor munningen av Nidelven vugger det tett i tett som en hel by av brune, svarte og bjart malte draker og langskib med gylne stavner og utskårne hoder. Langs sidene står det rad i rad av skjold, mest hvite eller røde, somme prydet med gylne kors. I land er det reist en annen by av telt. Et lite stykke fra de andre, med vakter

[1] Nu Jernestangen, som enda skiller mellem Telemark og Austagder.

utenfor, står kong Knuts røde silketelt; over det vaier det gylne merke med hjorten, som fra eldgammel tid er danekongenes merke. På Øren er det fullt av folk. Hjelmer og ringbrynjer, gylne spenner og armringer blinker i solen. Innimellem krigerne ferdes det klerker i lange hvite kjortler og et par biskoper med høie biskopsluer på hodet og elfenbens krumstav i hånden. Det surrer om ørene med norsk, dansk og engelsk; et par svensker er der og; til og med vendisk [1] kan en høre, og i følge med høvdingene fra Hålogaland er det små gulbrune lapper. Kong Knut sitter i høisætet, høi og lys, og på trinet under ham Hardeknut, hans unge sønn, og Håkon jarl, hans søstersønn. På benkene nærmest høisætet ser vi flere av de fremste høvdingene i Norge, Erling Skjalgsson, Einar Tambarskjelve, Tore Hund og Hårek av Tjotta.[2] De lyser av gull og smykker, gaver fra kong Knut, og ser storglade ut; for nu skal de få det som de vil i Norge, tenker de. Knut har været gavmild med løfter. Han har lovt Einar Tambarskjelve (like ens som før Erling Skjalgsson) at han skal være den gjæveste av alle dem som ikke bærer jarls navn i Norge, og har latt det følge at Einar tykkes ham best fallen til å bære dette navn, om Håkon jarl ikke levde. Hårek og Tore Hund er blitt Knuts lendermenn og har fått finneferden [3] og store gaver. Så blir tinget satt. Kong Knut står op og lyser at han vil gi Håkon Jarl, sin frende, alt det land å styre som han har vunnet på denne ferd. Derefter leier han Hardeknut, sin sønn, op i høisætet hos sig og gir ham kongsnavn og dermed Daneveldet, og setter menn til å styre for ham mens han er barn. Siden tok kong Knut gisler av alle lendermenn og storbønder, deres sønner eller brødre, eller andre nærfrender, og festet sig på den vis deres troskap. Da alt dette var ordnet, fór han atter sydover og hadde ting i hvert fylke; men på hvert ting blev landet tilsvart ham, og bøndene gav ham gisler. Han fór øst over Folden til Borg og derfra syd til Danmark.

[1] Vendisk er det mål som blev talt av de slaviske vender som dengang bodde i Nordtyskland. — [2] Nu Tjøttøy syd for Alstadhaug i Helgeland, et gammelt høvdingesæte. — [3] D. e. rett til å handle med finnene, en enerett for kongen.

10. Erlings fall.

Mens alt dette stod på, kunde Olav Haraldsson ikke gjøre noget, men lå oppe i Drammensfjorden med skibene sine — for der hadde han sine fleste venner og frender — og ventet til kong Knut var fart bort. Da seilte han sent på høsten ut Oslofjorden med 13 fartøier. Han fikk lite av gods og menn; det var bare de som bygde på øer og utnes som fulgte ham. Kongen fant at landet nu var sveket fra ham. Men han vilde ikke gi sig uten strid, og seilte vestover langs kysten. Han lå lenge ved Seløyene vest for Lindesnes og spurte av kjøbmenn nytt fra lenger nord i landet. Av dem fikk han høre at Erling Skjalgsson hadde en stor hærsamling på Jæren, og at langskibet hans lå ved land ferdig til å seile, og likeså mange andre skib som bøndene eide. Olav seilte da vest til Ekersund og lå der en stund. Imens samlet Erling så mange folk han kunde.

Tomasmessedag før jul[1] seilte kongen i dagningen ut av havnen og fikk kvass bør nord om Jæren. Været var vått — det drev med skodde. Erling fikk vite at kongen seilte den ytre veien, og blåste hele hæren sin til skibene. Bøndene skyndte sig ned til ham og budde sig til strid. Så han hadde en stor hær og mange skib. Men langskibet hans seilte snart fra de andre fartøiene. Da lot han ta rev i seilet og bidde på sine menn. Skibene deres skred ellers godt frem; for de hadde ikke noget ombord uten menn og våben. Skibene til kong Olav seilte derimot meget langsommere; for de hadde ligget på vannet hele sommeren og høsten og vinteren med, og var blitt tunge og hadde svellet ut. Olav skjønte at hans uvenner snart vilde ta ham igjen, og at det vilde bli stor folkemonn om han på én gang skulde møte hele Erlings hær. Derfor vilde han friste å få strid med Erling alene før de andre skibene kom efter, og lot rope fra skib til skib at de skulde la seilene sige, men smått, og stikke årene ut. Da Erling så det, trodde han at de vilde prøve å komme unda, mens de i virkeligheten saktnet farten, og ropte til sine menn at de skulde ta revene ut og seile raskere.

[1] 21de desember.

Kongen stakk øksespissen i Erlings kinn.
Efter tegning av Erik Werenskiold.

Sønnenfor Bokn stevnet kong Olav inn i et trangt sund mellem Utstein og Tungenes, der han og Erling ikke kunde se til hverandre; der la han alle skibene sammen. En bergodde gikk frem om dem. Erling kom seilende mot sundet og merket ikke noget til Olavs hær før kongsmennene på én gang rodde alle skibene mot ham. Det blev den skarpeste strid. Piler, spyd og hardstein[1] som Olav hadde ført med østenfra, fløi gjennem luften. Mannefallet snudde sig snart til Erlings menn. Men til tross for overmakten verget de sig på det mandigste. Erling stod i løftingen med hjelm på hodet, skjold fremfor sig og sverd i hånden. Én efter

[1] Hardstein vil si brynestein, den blir brutt i Eidsborg i Telemark.

én falt hans menn, og til slutt stod han alene tilbake. Olav og hans menn hadde entret skibet, og kongen gikk vred over tiljene. De søkte mot Erling fra alle kanter, og han verget sig så mandig at ingen visste å nevne at én mann hadde stått så lenge mot så mange. Til slutt søkte kong Olav akter i forrummet og sa: „Idag snur du dig rett mot oss, Erling.“ Han svarte: „Bryst mot bryst skal ørnene klores.“ Da sa kongen: „Vil du gå mig til hånde, Erling?“ „Det vil jeg,“ svarte han, tok hjelmen av hodet, la sverdet og skjoldet fra sig og gikk frem i forrummet. Olav var vred, og bølgene gikk høit i hans hug. Men denne gang vilde han holde dem nede. For med Erlings hjelp kunde han ha håp om å trosse Knut og vinne Norge tilbake. Men så kom han i hug at Erling engang før hadde lovt ham troskap og var blitt hans mann, men at han hadde sveket sine løfter, og så kunde han ikke stå imot. Han stakk hjørnet av øksen i kinnet på Erling og sa: „Merkes skal drottensvikeren.“ Da løp Aslak Fitjaskalle[1] til. Han var Erlings næstsøskenbarn. Men det gamle ord sannedes på ny at „frende er frende verst“. Aslak satte øksen sin i hodet på Erling så den stod ned i hjernen, og Erling lot der sitt liv. Kong Olav sa: „Usaligst av alle menn har du hugget; nu har du hugget Norge av min hånd.“

11. Flukten.

Da Erlings død spurtes, blev det opbud i Hordaland, Rogaland og Agder. Olav måtte i stor skynding dra videre nordover, og våget ikke å legge til land før han kom til Herøyene på Sunnmør. Der fikk han vite at Håkon jarl hadde samlet meget folk i Trøndelagen og var budd til å fare sydover. Men da kongen kom til Steinavåg,[2] kom det til ham hirdmenn nordenfra. De fortalte at jarlen alt lå i Frekøysund mellem Bud og Hustad. Olav skjønte at han ikke hadde styrke nok til å våge strid med Håkon. Han tok da det råd å fare inn i fjordene i Sunnmør og friste å komme over fjellet til Oplandene. Kalv Arnesson og de

[1] Fitjaskalle betyr mannen fra Fitjar på Stord. — [2] Ved det nuværende Ålesund.

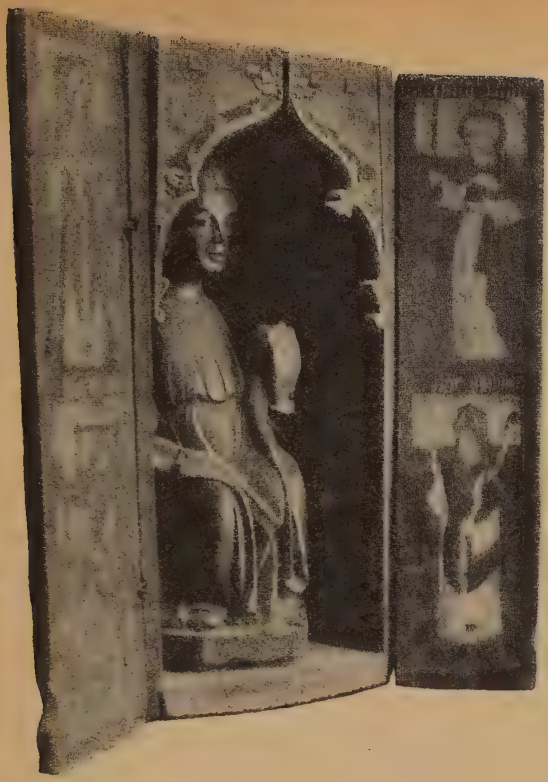

St. Olav.
Treskulptur fra Vatnsfjord kirke, Island.

fleste av lendermennene skiltes da fra kongen og fór til Håkon jarl og blev hans menn. Olav hadde bare seks skib tilbake; med dem stevnet han inn i Tafjord og la til i Valldalen. Der gikk han i land ved Sylte og tok derfra over fjellet. Det var midtvinters. Fjellene var klædd med sne, og sneen lå mange steder helt nede i dalen. Men det må ha været merkelig mildt til å være på den tid av året. For Olav og hans menn kom stampende over ur der hittil ingen hadde faret, og fór over fjellet til Lesja. Det så ut som om Gud på en underfull måte hjalp sin mann. Derfor glemte bøndene på Sunnmør aldri denne ferd. De kunde siden fortelle om hver gård Olav hadde overnattet på, og hvert sted der han stanste på veien. Enda i slutten av 1700-tallet stod det et kors i Krossbrekka — eller Langbrekka som den nu

blir kalt, ovenfor Skjærsuren. Der fortalte de at kongen hvilte, så ned mot fjorden og sa: „En slitsom ferd har de gitt mig, mine lendermenn; nu har de skiftet om troskap, men nylig var de mine fulltro venner.“ Med undring la bøndene merke til at denne kongen som stormennene hatet og forfulgte, at han var blid og omgjengelig mot småfolk, og hvor han kom, spurte han om kristendommen; han tenkte så visst ikke bare på å berge livet.

Men da kongen kom til Oplandene, så han snart at der var ingen hjelp å vente. Han gav sine menn hjemlov og lyste for sine venner at det var hans tanke å fare ut av landet til Sveaveldet. Han var i Sverige om våren. Men Anund Jakob, hans måg, var redd for kong Knut. Da sommeren kom, og isen løste, fór han til Gardarike. Jaroslav, kongen der, var hans måg, han var gift med en søster til Anund Jakob. Men kong Jaroslav hadde krig og ufred selv, så han kunde ikke hjelpe. Han vilde helst at kong Olav skulde dra øst til Volga, til det rike som heter Bulgaria og kristne det; for der var folket ennu hedensk. Men kongen vilde bli i Holmgard,[1] og vente om det skulde komme nytt fra Norge.

På veien til Russland var Olav innom Gotland. Landflyktig og langt hjemmefra glemte han ikke det han hadde kjempet for. Han fikk almuen på Gotland til å ta ved hans kristenrett. Han var den første som på Gotland plantet kristendom og kristen sed. Og her nede i Holmgard hadde han stunder til å grunde over sitt liv og sin tro. Han skjønte at en må leve efter sin tro. Han tenkte på å fare til Jorsal eller å gå under munkeregel, og overholdt så strengt som nogen klostermann kirkens bud. Men han tenkte også på sitt land og vilde gjerne sette sitt liv inn for det. — Det hendte en søndag at kong Olav satt i høisætet i dype tanker, så han ikke kom i hug hvad dag det var. I hånden hadde han en kniv og spikket spåner av en stikke. En skutilsvein stod foran ham og holdt et bordkar. Han skjønte at kongen tenkte på andre ting, og sa: „Imorgen er det mandag, herre.“ Da kom kongen i hug at han hadde krenket søndagshelgen. Han lot hente et tendt vokslys, sopte alle

[1] Holmgard er nu Novgorod ved Ilmensjøen.

Kong Olavs hær.
Tegnet av Halvdan Egedius.

spånene sammen og brente dem i den hule hånden sin. Men alt det Olav bad og fastet, hjalp like lite. Han blev mer og mer hugsyk og lengtet hjem. En natt lå han lenge og kunde ikke sove. Men til slutt seg søvnen over ham, og da tyktes han at det kom bort til sengen en stor og anselig mann i dyrebare klær. Det var Olav Tryggvasson. Han sa at det var underlig at han var så vankelmodig. „Søk du djerv hjem til ditt land. Gud vil bære vidne for dig at det er ditt eie."

Litt efter litt kom mange av Olavs venner efter til Gardarike. Mellem dem var Bjørn Stallare. Han kunde fortelle at Håkon jarl var druknet, og at landet nu var høvdingeløst. Kongen spurte om det ikke var andre tidender, og hvorledes hans menn hadde holdt sin troskap. Da kastet Bjørn sig ned for føttene av kongen og sa: „Alt står i Guds og Eders vold, konge. Jeg har tatt penger av Knuts menn og svoret dem troskapsed. Men nu vil jeg følge dig og ikke skilles fra dig så lenge vi lever." Kongen sa: „Stå straks op, Bjørn! Jeg kan vite at det vel er få i Norge som nu holder sin troskap mot mig, når slike som du svikter. Men det er og sant at de sitter vanskelig i det når jeg er langt borte og

de må tåle ufred av mine fiender.“ Da Olav spurte at Håkon jarl var død, hadde han ikke lenger ro på sig og drog med sine menn, et par hundre i tall, til Sverige. Da hans venner i Norge hørte dette, samlet de sig på Oplandene og stevnet øst over Eidskogen til møte med ham. De blev i alt seks hundre mann. Mellem dem var Harald Sigurdsson, bror til kong Olav — han var femten år gammel — og mange andre gjæve menn. Sveakongen våget ikke åpent å hjelpe Olav. Men han gav ham lov til å hverve folk og lot ham få med på ferden fire hundre mann av sin egen hird, vel rustet og gode hærmenn. Mellem dem som kom til kong Olav, var også Dag Ringsson. Han var sveakongens sysselmann og sønn av en av de oplandskongene som Olav hadde jaget ut av landet. Olav sendte bud til Dag, sin frende, og bad ham følge med til Norge. Om de vant landet, skulde han få et ikke mindre rike enn det forfedrene hans hadde hatt. Dag var snar i ord og råd, meget modig og lett opglødd, men ingen klok mann. Han lovte med én gang å samle flere folk og komme efter. Olav skulde fare i forveien.

Olav tok ikke veien til Oplandene, men til Trøndelagen. Han visste at der vilde han møte den hårdeste motstand, og han vilde på denne ferd enten seire eller dø. Veien gikk gjennem Dalarne, Helsingland og Jemtland og over fjellet til Verdalen. De kom dit der en første gang ser ut over Norge, så vidt, så vidt, blåfjell bak blåfjell. Luften var høi og tindrende klar, full av hildrende syner. Olav red et langt stykke alene uten å tale eller se sig om, som var han i dype tanker. Da red biskopen bort til kongen og spurte hvorfor han var så stille, han som før hadde været så glad og munter. Olav svarte at han hadde hatt et underlig syn. Han så ut over Trøndelagen og hele Norge og videre ut over hele verden og syntes at han kjente igjen både de steder han selv hadde sett, og dem han aldri hadde hørt tale om, både bygde og ubygde. I slike tanker fór Olav sin siste ferd. Øverst oppe i Verdalen kom de til en gård som heter Sulstoga. Kongen bad sine menn fare varsomt og ikke spille grøden for bonden. I førstningen fulgte de kongens bud, men de som kom efter glemte det, så kornet på åkeren til slutt blev ganske

Helgenskrin.
Fra Thomaskirken på Filefjell.

tråkket ned. Da bonden klaget til kong Olav, red han, forteller sagnet, rundt åkeren og sa at han ventet at Gud vilde bøte på den skade han hadde lidt, og det blev siden den beste åker.

Fra Sul flyttet kongen sin hær lenger ned i dalen. Da den var kommet der hoveddalen tar til, fikk han vite at bøndene fór imot ham med en stor hær, og at det ikke vilde vare lenge før de møttes. Det var snart blitt spurt at Olav hadde fart fra Gardarike og vilde hjem til Norge, og hans uvenner rustet sig til å ta imot ham. Da de skjønte at han aktet sig til Trøndelagen, strømmet de dit fra alle kanter av landet og fikk snart en stor og vel rustet hær. Bøndene skal ha hatt 12 000 og Olav 3 000 mann. — Så mange var det dog visst ikke. Olav hadde i sitt følge mange hær-

vante og vel væbnede menn; men også hedninger, skoggangsmenn og ransmenn fulgte ham. De monnet ikke stort i et ordentlig slag.

Da kongen spurte at dette slag brått var ventendes, bad han sine menn fare fredelig og ikke gjøre noget hærverk: „Jeg vil først," sa han, „fare til møte med bøndene, og om vi blir forlikt, da er det bra. Men om de holder slag mot oss, og vi faller i striden, da er det godt ikke å fare dit med ranet gods. Og om vi seirer, da er det godt å gå til store og gilde gårder; ingen nyter godt av det som er brent." Siden fylket Olav sin hær og delte den i sveiter eller flokker. De kristne blev satt på høire og hedningene på venstre side av kongen. I skjoldborgen nærmest ham skulde de sterkeste og djerveste menn stå. Dit kalte også Olav skaldene sine forat de siden kunde fortelle og dikte om striden. Der var Tormod Kolbrunarskald, Gissur Gullbrå og Torfinn Munn. Men Sigvat Tordsson, kong Olavs ypperste skald og kjæreste venn, var der ikke. Han var på pilegrimsferd til Romaborg. Da skaldene hadde stillet sig op, sa Tormod til Gissur: „La oss ikke stå så trangt, lagsfelle, at ikke Sigvat får rum når han kommer! Han vil være fremfor kongen, og ikke vil kongen like annet." Da kongen hørte dette, sa han: „Ikke trenges det å snerte Sigvat, enda han ikke er her. Ofte har han fulgt mig vel, og nu vil han be for oss; det kan vi vel trenge." Tormod sa: „Det kan være, konge, at du nu mest trenger til bønner. Men det vilde bli tynt om merkestangen, om alle hirdmennene dine lå på Roma-veien nu." — Da hæren var fylket, tok Olav meget sølv, gav det til en bonde og sa: „Disse pengene skal du gjemme og siden skifte; noget skal du gi til kirkene og noget til prestene og noget til almissemenn, de skal gis for de menns sjel som faller i striden mot oss." Bonden spurte: „Skal ikke disse pengene gis til sjelebot for Eders menn, konge?" Kongen svarte: „Dette gods skal gis for sjelene til de menn som er med bøndene og faller for våbnene til våre menn. Men de menn som følger oss og faller, de vil bli frelst alle sammen."

Siden flyttet hæren sig nedover den brede dalen til Stiklestad; der satte Olav hærboder[1] og blev liggende i tre dager

[1] D. e. valgte kampplass.

og ventet på bøndene. Onsdagen den 29de juli stod slaget. Kongen og hans menn hadde fylket sig på en haug på nordsiden av der hvor kirken siden blev reist. Om natten hadde kongen våket lenge. Han bad til Gud for sin hær og sov lite. Dagen begynte på norrøn vis med at Tormod Kolbrunarskald med høi røst kvad det gamle Bjarkemål, opsangen til Rolv Krakes kjemper:

Dag er kommet,
durer hanens fjærer.
Tid er for træler
å trede til arbeid.
Våkner og våker,
vennenes krins,
alle de øvste
av Adils' gjester.[1]

Hår den raske,
Rolv med buen,
ættgode menn
som aldri flyr.
Ei vekker jeg Eder til vin
eller til vivs hvisken,
men til Hilds
hårde lek.[2]

Derefter lot Olav holde messe og sine menn gå til skrifte og nyte nadverden.

Imens hadde også bøndene fylket og satt op sine merker, og så begynte striden. Kongen var slik rustet: på hodet hadde han forgylt hjelm, på venstre arm et hvitt skjold med et gyllent kors, og i høire hånd sitt spyd. Sverdet var det ypperste og skarpeste, håndtaket omvundet med gull. Kongens merke var saumet av dronning Ingegerd i Gardarike; det blev båret av Tord Folesson. Kongsmennene styrtet ned fra haugen og ropte: „Fram, fram, kristmenn, korsmenn, kongsmenn!" I det samme ropte også bøndene hærrop:

[1] Adils hette den svenske kongen som Rolv Krake og hans menn gjestet henved fem hundre år før Olav Haraldssons tid. — [2] Hilds (stridsgudinne) lek betyr kampen.

„Fram, fram, bondemenn!“ og gikk på. „Stor var,“ sier skalden, „stålgusten[1] på Stiklestad.“ Kongen og hans menn gikk i førstningen sterkt frem, og bøndene blev drevet tilbake. Trønderne våget, sier skalden, ikke å se inn i øinene på kong Olav. Men i lengden maktet kongsmennene ikke å holde stand mot overmakten. Skjoldborgen blev brutt, og merkesmannen falt. Da trengte Tore Hund hårdt frem mot kongen og skiftet hugg med ham. Men kongens sverd bet ikke på renkoften til Tore, tryllekyndige finner hadde nok styrket den med sine galdrer. Da sa kongen til Bjørn Stallare: „Slå du hunden, som jern ikke biter på.“ Bjørn drog til Tore med øksehammeren så han holdt på å falle. Men Tore la spydet sitt midt gjennem Bjørn og sa: „Slik veider vi bjørn nord i Finnmarken.“ Bjørn falt død ved siden av kongen. Kort efter fikk Olav et hugg i venstre kne av Torstein Knarresmed; han vilde hevne sig fordi kongen til straff hadde tatt fra ham et skib han hadde bygd. Efter dette sår helte kongen sig mot en sten og kastet sverdet. Da stakk Tore Hund til ham med et spyd i underlivet. Døende fikk Olav enda et sår. I halsen; folk sa at Kalv Arnesson hadde gitt ham det. Disse tre sårene voldte kong Olavs død.

Efterat striden var slutt, kom Dag Ringsson til og tok kampen op på ny. „Dagsriden,“ som den siden blev kalt, blev den hårdeste strid. Men til slutt måtte også Dag fly. Kong Olav og mange av hans gjæveste menn lå på veien. I bøndenes hær var likeledes flere høvdinger og lendermenn falt.

Det var ikke med glede at bøndene fór hjem fra Stiklestad. Mørke skygger lå over fremtiden. Da det en måned efter slaget (31te aug.) kom en solformørkelse, blev den satt i sammenheng med Olavs død, og det varte ikke lenge før folk trodde at solformørkelsen hadde funnet sted under slaget, og var et jertegn av Gud for å vise at den døde var en hellig mann. Olav, som i levende live hadde vakt splid og ufred, samlet efter sin død nordmennene til ett folk, så det ikke varte lenge før danenes velde var forbi, og Olavs sønn blev hentet hjem fra Gardarike.

Efter slaget kom Tormod Kolbrunarskald til en liten stue.

[1] Stålgusten: blesten fra susende piler og spyd.

Det var mange menn der som var hårdt såret, og en kvinne som bandt om dem. Det brant en ild på gulvet; der varmet hun vann for å tvette sårene. Tormod satte sig ute ved døren. En av dem som syslet med mennene, sa til ham: „Hvorfor er du så blek? Er du såret eller hvorfor ber du ikke om lægning?“ Tormod svarte med et vers at Dagsridens dype spor og de danske våben sved i ham. — Han var blitt rammet av en pil i venstre side og hadde brutt pileskaftet av. — Siden gikk Tormod bort til ilden og stod der en stund. Da sa lægekvinnen til ham: „Du, mann, gå ut og hent den veden som ligger utenfor døren.“ Tormod gjorde så og kastet vedfanget ned på gulvet. Kvinnen så på ham og sa: „Den mannen er forferdelig blek: Hvorfor er du slik?“ Tormod svarte på ny med et lite vers. „Få menn av sår blir fagre. Jeg fant dem i pileregnen.“ Lægen sa: „La mig se sårene dine. Jeg skal stelle med dem.“ Tormod tok klærne av sig. Siden tok kvinnen en tang og vilde dra jernet ut. Men det satt fast; for såret var svulmet op, og jernet stod litt ut. Da sa Tormod: „Skjær du til jernet så du kan nå det med tangen, og gi mig den siden.“ Hun gjorde så. Siden tok Tormod tangen og rykket pilen ut; det var kroker på den, og på dem lå trevler av kjøttet, nogen røde og nogen hvite. Da han så det, sa han: „Vel har kongen født oss. Fett er det mig om hjerterøttene.“ Så bøide han sig tilbake og var død.

12. På pilegrimsferd til Hellig Olav i Nidaros på erkebiskop Øysteins tid.

Under Harald Sigurdsson hadde det været ufred og hårde tider i Norge. —

Harald mintes av eftertiden med tilnavnet Hårdråde. — Men under Olav, hans sønn (1066—93), var det gode tider og fred både uten- og innenlands. — Derfor blev kong Olav kjent under tilnavnet Kyrre (den rolige).

Biskopene hadde i førstningen været misjonsbiskoper og holdt til ved kongens hird eller fulgt ham rundt i landet. Men nu fikk kirken sin faste ordning, landet blev delt i tre biskopsdømmer, i Nidaros for det nordenfjellske, i Bjørgvin[1] for Vestlandet og i Oslo for Viken, og biskopene fikk sine faste inntekter. — Den norske kirke anerkjente erkebiskopen i Bremen som sin overherre. Siden grunnla paven i 1103 et

[1] Det eldste bispesæte var på øen Selja.

erkesæte i Lund i Skåne, og erkebiskopen der blev også overherre over den norske kirke. Men efter hvert som Norge vokste i velstand og makt, blev også kravet på at den norske kirke skulde være noget for sig selv, sterkere og sterkere. Til slutt efterkom paven dette ønske og sendte i 1152 en av sine kardinaler[1] til Norge. Han reiste med samtykke av konger, biskoper og verdslige høvdinger en erkebiskopstol i Nidaros ved Kristkirken der Hellig Olav hvilte. Videre satte han biskopen i Stavanger[2] til erkebiskop og gav ham ti lydbiskoper. — Ved hvert biskopsæte skulde det være et domkapitel. Medlemmer av det blev kalt korsbrødre eller kanniker. De utgjorde biskopens råd, og kåret, når en biskop døde, hans eftermann. —

På den vis blev den norske kirke et særskilt ledd av Romerkirken, hvis overhode var paven i Romaborg. Paven hadde alt lenge gjort krav på å stå over keisere og konger, og hevdet at kirkens menn bare skulde lyde under ham og ikke under den verdslige makt. Kongen vilde selvsagt ikke godvillig gå med på dette, og det blev strid rundt i landene. — Efterat Nidaros var blitt erkebiskopsæte, gikk også den norske kirke veldig frem i makt, og det varte ikke lenge før den også vilde være med å styre land og rike og krevde å stå under paven i Rom alene. Det var da trønderen Øystein Erlendsson i 1161 blev erkebiskop. — Men først må vi fortelle litt om Norge på 1100-tallet.

Nordmennene var på mange måter nådd langt. Handel og skibsfart blomstret i førstningen av århundret som aldri før. Sigurd Magnusson[3] hadde ved sin korsferd til Det hellige Land gjort Norges navn kjent i fjerne land. Men i statsskikk stod nordmennene langt tilbake. De regnet kongedømmet for en odel som alle kongssønner, ekte og uekte, hadde like rett til, og skjønte ikke at det lett kunde volde strid og ulykke når flere skulde være konger på engang. Lenge gikk det dog godt. Men i Sigurd Jorsalfarers siste dager kom det til Norge en mann som hette Harald Gille. Han var født vest i Irland, og sa at han var sønn av Magnus Barfot. For å sanne sin ætt gikk Harald Gille på gloende jern, og Sigurd tok mot ham som sin bror. Men han måtte sverge ikke å gjøre tilkall på riket så lenge Magnus Sigurdsson levde. Likevel fikk efter Sigurds død (1130) en del av stormennene laget det slik at også Harald Gille blev tatt til konge; og da fire år var gått, blev det brudd mellem dem — innenlands-ufredens tid begynner.

Den varte med avbrytelser i en mannsalder og blev mer og mer herjende og ødeleggende. Til slutt så det ut som om næsten hele Harald Hårfagres mannlige ætt var utryddet. Ikke bare kirken, men også de verdslige stormenn, var i denne tid gått meget frem i makt og innflytelse. De slo sig sammen og valgte efter Inge Krokryggs[4] død (1161) Magnus Erlingsson til konge. For de vilde ikke gi sig under Håkon

[1] Kardinalene er pavens rådgivere og velger, når han dør, en ny pave. — [2] Stavanger hadde under Sigurd Jorsalfarer fått sin biskop. — [3] Sigurd Jorsalfarer. — [4] Inge Krokrygg var sønn av Harald Gille.

Herdebred[1], som hadde voldt kong Inges død. — Magnus var ikke kongssønn. Erling Skakke, far hans, var bare lendermann, men han var gift med datter av Sigurd Jorsalfarer. — Håkon Herdebred falt. Men nye oprørsflokker reiste sig; for selv i sine tilhengeres øine satt Magnus Erlingsson på tronen med tvilsom rett. Men kirken og paven kunde i alle troendes øine gi kongene en høiere rett.

I august 1164 blev Magnus Erlingsson høitidelig salvet og kronet av erkebiskop Øystein i nærvær av en sendemann fra paven. Til gjengjeld måtte han — eller rettere Erling, hans far, og tolv lendermenn på hans vegne[2] — sverge å overholde alle kirkens og erkestolens rettigheter. — Samtidig blev det på et møte av menn fra hele landet vedtatt at i fremtiden skulde det bare være én konge, nemlig den eldste ektefødte sønn av Norges konge. Men kom det ondskap over ham, eller mistet han vettet, da skulde den av hans samfedre brødre være konge som erkebiskopen, biskopene og tolv menn fra hvert biskopsdømme, opnevnt av dem, fant lagligst.

Da Magnus blev myndig, stadfestet han dette og tok sitt rike til len av Hellig Olav som dets sanne eiermann. Efter dette var ikke lenger kongen, men erkebiskopen, Hellig Olavs ombudsmann, den mektigste mann i riket. —

Det er en varm solskinnsdag ved midtsommerstid i førstningen av 1170-årene. Vestover gjennem Eidskogen vandrer det et følge av svensktalende menn. De er klædd i vide kåper av grovt, grått vadmel. Kåpen ender i en hette, som de kan dra over hodet når det er styggvær. Flere av dem har også en bredbremmet hatt. I en rem over skulderen har de en skreppe og en lærflaske, i hånden holder de en tung stav med jernpigg i den ene enden og en metallknapp i den andre. På føttene har de tykke sko. Nogen er unge, og nogen gamle og har vondt for å slepe sig frem. Men alle ser de ut til å være fylt av håp om at noget godt skal hende dem. De synger salmer og er glade og muntre. En skulde tro at det var et tog med fromme munker, og likevel er det slett ikke alle i dette følget som alltid har været Guds barn. Det er pilegrimer som har „tatt skreppe og stav“ for å fare til Hellig Olav i Nidaros. Nogen gjør ferden for å innfri et løfte som de gjorde forat den hellige kongen skulde høre bønnene deres og hjelpe dem. En av pilegrimene forteller at Hellig Olav har hjulpet ham ut av

[1] Håkon var sønn av Sigurd Munn, sønn av Harald Gille. — [2] Kong Magnus var bare et barn. —

fangenskapet hos de hedenske ester[1]. Et par har syndet og forgått sig grovt, og presten i hjembygden har pålagt dem å fare til Hellig Olav som bot, før de kan bli forlikt med kirken. Men de fleste av dem har gitt sig ut på den lange ferd i von om at Hellig Olav skal helbrede dem for sykdom og vanhelse. De vet at kongen som falt ved Stiklestad, er den navngjetneste helgen i Norderlandene, og de tror for visst at for bra folk er Guds hellige menn og kvinner de beste læger.

I mer enn hundre år hadde det hver sommer faret menn og kvinner på pilegrimsferd denne veien, men aldri så mange som iår. For det var nylig blitt kjent rundt i Norderlandene at erkebiskopen i Nidaros var begynt å reise en framifrå gild kirke over graven til Hellig Olav, og de som ofret penger til bygningen, fikk løfte om forlatelse for alle sine synder. Tidligere hadde det også været utrygt å vandre til fots gjennem Norge. En skulde helst være væbnet og ridende og mange i følge. For i skogene holdt det til stimenn og fredløse; stort bedre var det ikke å møte de hærmannsflokkene som fór gjennem landet, og bøndene tok heller ikke alltid godt mot de veifarende. Men nu hadde det lenge rådet god fred i Norge, helt siden Magnus Erlingsson var blitt konge og Øystein var blitt erkebiskop og hadde kronet den unge kongen. Dessuten hadde kong Magnus nylig fastsatt ved lov at alle pilegrimer — norske eller utenlandske — som gjestet kirken i Nidaros, skulde komme og fare bort i fred, selv i ufredstider. Enhver som skadet dem eller gjorde dem vondt, skulde dømmes for det av erkebiskopen og hans råd, og kongen selv lovte å lyse dem utlæg og aldri mer å se dem i landet. Om illgjerningsmannen blev drept, skulde han ikke få legges i kristen jord, og ingen skulde bøte for drapet. Paven selv hadde stadfestet dette, så om nogen forså sig mot en pilegrim, visste han at han vilde bli straffet både i dette liv og i det næste. Derfor vandret pilegrimer trygge og glade, enda ferden slett ikke var lett. De var så mange i følge, og dessuten var det jo sommers tid, så de trengte ikke å være redde for ville dyr. Men ofte kunde de høre bamsen tasse inne i skogen, og om natten hørte de stundom reven gjø og ulve-

[1] Esterne, et finsk folk i Estland ved Den finske vik, var lenge hedninger.

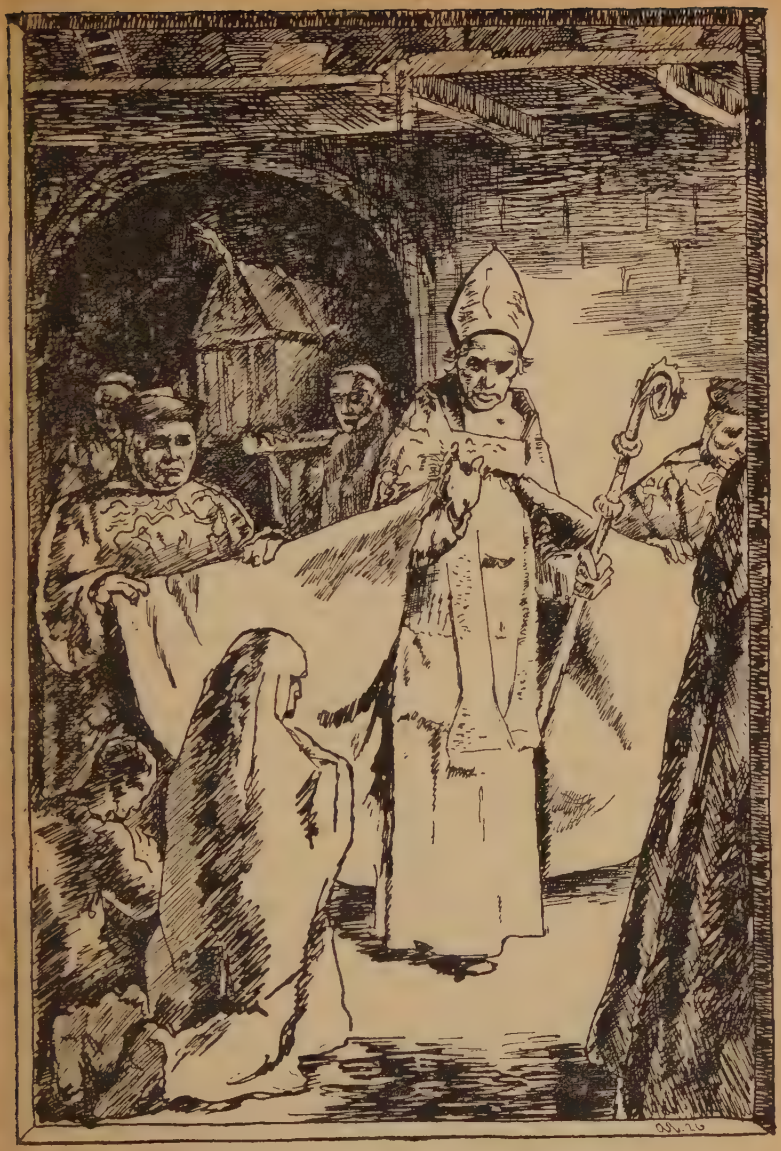

Erkebisp Øystein går ut av Kristkirken.
Tegnet for leseboken av Alf Rolfsen.

hyl langt borte; det høvet at de kom forbi bjørnebåser, revegarer og ulvehus, og en sjelden gang så de et dyr sitte der inne med gnistrende øine og hyle stygt. Verre var

det at veiene var usle, bare til å komme frem til fots eller til hest; mange steder lå det tvers over veien vindfalne trær, som de nærmestboende bøndene ikke hadde flyttet; det tok tid å komme over alle elvene og sjøene, og ferjemannen var ikke alltid blid når han så det var pilegrimer han skulde sette over, for dem fikk han sjelden toll av. Men sommernatten var varm og lys. Likevel syntes pilegrimene at Eidskogen var forskrekkelig lang da de til slutt kom frem til Midtskogen, og der var de bare midtveis i den. Her stod det på en åpen plass et stort trekors; det var reist til minne om at Hellig Olav hadde hvilt der på flukten til Sverige i 1029. Foran dette korset knelte pilegrimene og bad, og de som hadde råd, ofret penger til det. Like ved var det et herberge som var reist og blev holdt ved like ved fromme gaver — derfor blev slike herberger kalt „sjelehus". Der fikk pilegrimene overnatte og lage maten sin, og vangen utenfor var bare eslet til kløvhestene deres. Næste morgen var de alle tidlig på benene, for det gjaldt å være i Nidaros til 29de juli, Hellig Olavs dag. Så gikk ferden videre til Vinger. Der lå gårdene tettere, og der var det ikke så langt mellem folk. Like ved kirken var det en voll der ungdommen brukte å møtes til lek. Der hadde det samlet sig mange av folkene i bygden for å ta imot pilegrimene, og om kvelden var det sang, lek og dans. For pilegrimer kunde godt more sig på ferden, de tenkte ikke bare på å synge salmer. I Vinger sluttet også flere norske sig til.

De gikk videre op gjennem Glommendalen. Det var flatt og godt å vandre dér. Men furumoene blev trøttsomme i lengden. For det blev atter langt mellem gårdene, og de som de kom forbi, var mest alle små, brune torvtekte stuer som vidnet om små kår og fattigdom. For Glomma førte ikke enda tømmer nedover til byene og gull tilbake til bygdene. Det var bare tjære som bøndene vant ut av skogen. Men alle steder der pilegrimene kom, tok folk vennlig mot dem, de bragte jo bud ute fra verden til den innestengte dalen. Ferden gikk lettere fordi pilegrimene visste at Hellig Olav selv hadde faret her dengang han kristnet dalen. I Våler drakk de av den kilden som aldri tørket ut, fordi Olav hadde stått der dengang han skjøt pilen sin og sa at der den kom ned,

skulde kirken ligge. Like ved „Olavskjella“ så de den store furuen der kongen hadde bundet hesten sin, og i kirken så de med undring på den snoete jernspenningen som folk sa hadde stått i grimen på hesten hans. En av pilegrimene våget å si at med slik ring i grimen måtte hesten til Hellig Olav ha været så svær at den godt kunde bære et av de trollene som kongen brukte å slåss med.

Enda ødsligere og fattigsligere var det i Østerdalen efterat de var kommet nordenom Elverum. Det var som om skogene og furumoene aldri vilde ta slutt. Pilegrimene holdt rent på å miste motet, og talte om at de visst aldri kom frem til Nidaros. Men så hendte det at en av de unge plukket en fager, hvit blomst med slik sterk og søt dåm. Det var Hellig Olavs lysestake, sa bonden som viste dem vei gjennem dalen. Da var det for pilegrimsfarerne som om den hellige kongen fulgte dem på ferden. Likevel syntes de at det her oppe var lenger enn langt mellem gårdene. De fleste av dem var jo også først blitt ryddet i manns minne, og store jordflekkene var det ikke som var dyrket op, men bøndene var greie og hjelpsomme og stelte godt om gressvangene som var lagt ut til pilegrimshestene. Mange steder var det fest om kvelden når pilegrimene kom til bygden. Likevel var alle glade da de straks nord for Åkre i Ytre Rendalen fikk se to bautasteiner som det var hugget inn et kors på. De var, sa folk, reist for å merke halvveien mellem Oslo og Nidaros. Det var som fikk pilegrimene nye krefter ved synet av dem, og ferden gikk raskt videre gjennem Tynset og Kvikne og over fjellet til Trøndelagen ned i Guldalen der Gula fosset mellem lerbakkene. Her lå gårdene tettere, og bygden blev rikere, og pilegrimsfarerne blev lettere i hugen. Toget blev lenger og lenger. En stor flokk pilegrimer som var kommet over fjellet fra Gudbrandsdalen, sluttet sig til dem. Dessuten var det også mange andre som eslet sig nedover til Nidaros til den store høitiden: bønder med kvinner og barn i sin beste stas, kongsmenn til hest med hjelm på hodet, rød bomullskjortel og brynje, og prester og munker. På Steinbergene straks vestenfor kaupangen[1] samlet hele den store skaren sig og

[1] Nidaros blev i daglig tale kalt kaupangen (d. e. kjøpstaden).

falt på kne ved det første syn av byen. De takket Gud og Hellig Olav fordi de var nådd så langt. Intet under at åsen her fikk navnet Feginsbrekka eller „Gledens bakke". Det samme navnet gav de nordiske pilegrimene i middelalderen også de åsene der de først fikk øie på Rom og Jerusalem. — Det var til å være i Norderlandene en fager by som lå for føttene av dem i en rik og fager bygd mellem slyngningene av Nidelven: brune trehus med grønne torvtak og grå stenkirker innimellem. Den solblanke sommerluft dirret av klokkeklang. Nedenunder sig, på hitsiden av Nidelven, hadde de det nybygde Elgeseter kloster — så nær at de kunde høre munkenes sang, og ute ved Brattøren så de det ene fartøi efter det andre legge til og folk strømme i land. Blikket nådde enda videre: til den vesle holmen ute i fjorden, Munkholmen som den nu blir kalt, der det er reist et rikt og mektig kloster; til Lade og opover den blå fjorden til Frosts grønne halvø. De utenlandske pilegrimene så hugtatte ut over det vakre landskapet. Men enda fagrere syntes nordmennene at det var, for her var siden Harald Hårfagres dager hjertet i Norge; her hadde historien merket hver odde, hver gård, hvert kirketak såvidt langt øiet rakk. Så går ferden nedover til byen. Først gjelder det å skaffe sig herberge. For byen er full av reisende. Foruten norsk kan en høre mange fremmede tungemål. Nedover Kaupmannsstredet — eller Strandgaten som vi nu sier — kommer det en flokk danske pilegrimer. De har seilt hele den lange veien fra Ålborg i Jylland. Der borte står det to munker i hvit kjortel med svart kåpe over. Lytter vi, så vil vi høre at det er latin de taler; den ene munken er nemlig engelsk, den andre er ute fra Nidarholm kloster, men han skjønner ikke et ord engelsk. Litt lengere borte står det en flokk pilegrimer fra Saksland og Westphalen.

Pilegrimenes gang går selvsagt først til domkirken. I gamle dager kalte de den Kristkirken, eller i daglig tale Olavskirken. — Det står stillaser rundt kirken; for de holder på å bygge på den. Det falt nemlig av sig selv, at da Nidaros var blitt erkesæte, var den gamle kirken fra Olav Kyrres tid for liten og måtte rives ned, og at det isteden måtte reises en større og gildere. Arbeiderne går op og

ned, bærer tilhugne vekstein[1] og murer med kalk. Steinmesteren — eller arkitekten som vi vilde si — står øverst oppe og styrer arbeidet. Han er engelskmann — han har forut været ved domkirken i Lincoln — så han skjønner lite norsk og må mest bruke fakter. Men arbeidet går med liv og lyst; for alle vet at det er et verk som Gud gjerne ser. Nedenfor et av stillasene står det et stort kar til å røre kalk i. Omkring det har det samlet sig mange folk, de ser ned på jorden og op i luften, peker og fekter med armene. De nykomne pilegrimer går også nærmere og spør hvad som er på ferde. En arbeider forteller at for to dager siden bad steinmesteren sira[2] erkebiskopen komme og se på arbeidet, og erkebiskop Øystein kløv øverst op på stillaset. Men broen som de bar stein på, tålte ikke tyngden av det følget som var med ham op, den brast, og den ærverdige fader stupte ned og slo siden sin mot den kvasse kanten av kjeraldet her. Steinhuggeren peker og viser hvor det var at erkebiskopen falt. Han blev, forteller han, båret bort i svime, følget hans blev derimot hengende igjen og berget livet. De omstående så på hverandre og tenkte: er det mulig at Gud vil kalle erkebiskopen bort nettop nu som han står midt i sitt virke og har gjort kirken i Norge så mektig som aldri før? I flokken står også en korsbror fra Kristkirken. „Det er erkebiskopen og Hellig Olav som styrer i Norge nu," sier han byrg; „Gud vil ikke at den ærverdige fader skal dø nu." En gammel bymann holder på å svare at kirkens åk ikke hviler så lett på borgerne, og at erkebiskopen har tatt all handelen både på Island og på England fra dem, så det nu ikke lenger er nogen bymann i kaupangen som eier sitt eget skib. Men han våger ikke å si noget; for korsbroderen kunde holde ham for en kjetter, og ved siden av ham står det en huskarl til Nikulas Skjaldvorsson. Huskarlen er halvfull og svinger en øks i hånden, og Nikulas er den mektigste lendermannen i kaupangen og erkebiskopens nære venn. — Men de utenlandske pilegrimene vet lite om alt det som gjærer i Nidaros og rundt om i Norge. Fra Kristkirken går de forbi Kongs-

[1] Vekstein = klebersten. — [2] Sira, „herre" (= engl. Sir) blev brukt om og i tiltale til kongen og høie geistlige.

gården. Ved inngangen står huskarlene til kong Magnus og holder vakt. For Magnus Erlingsson er — det sier sig selv — kommet til Nidaros for å gjeste Hellig Olav, som han har tatt sitt rike til len av, på hans høitidsdag. Pilegrimene og mange andre som gjester Nidaros i disse dager, tenker at det måtte være gildere enn noget annet å sitte der inne i hallen og se kongen i høisætet med krone på hodet, omgitt av høvdingene sine, å se veggene tjeldet med pell[1] og vevnader og drikke av sølvslagne horn. De vet ikke at der inne sitter kong Magnus, ikke tyve år gammel, halvt barnet enda, lys, blåøiet og vakker, men med litt veke drag, særlig rundt munnen, og venter kvidefull på bud fra erkebiskopsgården. Kongen sitter ensom i den store hallen med hodet bøid ned i hendene, og tenker på at blir erkebiskopen kalt bort fra dette liv, så vil hans egen krone, den erkebiskopen satte på hodet hans, også sitte løst, og det vil ikke vare lenge før det reiser sig nye kongsemner av Harald Hårfagres ætt. Den unge kongen tenker på at vel har han kongsnavn og er kronet og salvet, men likevel har han mindre å si enn nogen konge i Norge før ham har hatt; at han alltid har været en ball mellem hendene på de to ovsterke og ærgjerrige menn, far sin og erkebiskop Øystein — aldri et øieblikk har han fått lov til å gjøre det han selv vilde. Han får slik brennende hug til å ta ut med ungdommen, svømme på fjorden og klyve op i liene. Men så kommer det bud om at erkebiskopen er i bedring, og kong Magnus går til sin gjerning.

Imens strømmer pilegrimene til Kristkirken. De vanføre kreker sig frem på krykker. Mange er så usle at de må bæres. Alle har de med sig vokslys som de setter på altrene og ofrer til Hellig Olav. Det er lyst ute, enda det lakker mot kveld; for sommerdagen er lang i Nidaros. Men inne i kirken tar det til å skumre, og på altrene er lysene tendt. Stillasene gjør at utvendig kan en ikke se hvor fager kirken er, og meget av den utsmykning som fremsiden senere hadde, med billedstøtter og annet, har den ikke fått enda. Men da pilegrimene kom inn i kirken, syntes de at de aldri hadde sett noget venere. De kunde jo ikke vite at kirken om halvhundre år skulde stå der enda fagrere

[1] Pell vil si kostelig tøi (silkedamask eller lignende).

og rikere utsmykket, med spissbuer som strebet høit mot himmelen og en eventyrlig vrimmel av billedstøtter, bladverk og hoder, snart fagre, snart stygge og trolske. I den kirken som erkebiskop Øystein nu holder på å reise, er alle buene runde og utsmykningen enkel.[1] Men kapellene, som er viet hvert til sin helgen, hvis billede henger i det, er så fagre og lønndomsfulle, de hvite marmorsøilene står så vent mot den blågrå kleberstenen, og kirken selv er større og høiere enn nogen som pilegrimene har sett — ikke mindre enn tre høider, og jo høiere op en kommer, dess fagrere og rikere utsmykket blir den; det er som om kirken vokser på samme tid som erkebiskopen. — Så kommer prestene inn i hvite korkåper, røkelsekarene blir svunget, og sangen begynner; den priser kong Olav, Herrens martyr. Det er aftenmesse, vesper, kvelden før den store høitid. Både messen og lovsangen er på latin, så det er få av menigheten som skjønner ordene. Men mens de kneler, og den fagre sangen lyder, synes de at kirken løfter sig høiere og høiere, og stemmer med andakt med i bønnen om at den hellige martyr vil gå i forbønn for dem hos Gud.

Så slutter messen. Mengden strømmer ut av kirken. Men mange vanføre og botferdige blir igjen for å tilbringe natten i bønn ved helgenens skrin. Skyggene senker sig dypere og lønndomsfullere. Midnattsmessen begynner. Sangen toner gjennem det mørke rum og priser de undere som Hellig Olav har virket, fremfor alt da keiseren i Miklagard, ved å be til ham, vant seier over hedningene. Pilegrimene kneler og bøier sig enda dypere, bønnene blir enda varmere og inderligere, alle ber de om at Gud vil la sin hellige martyr virke et nytt jertegn på dem, nu på årsdagen for hans lidelse og død ved Stiklestad.

Endelig er den lange natt slutt, og høitidsdagen oprinner solblank og varm. Alle som kan gå og krype, strømmer til Kristkirken. Så med ett viker mengden til side. Huskarlene til kongen rydder veien, for der kommer kong Magnus selv i følge med Erling Skakke, sin far, og flere av lendermennene. Erling jarl er lett å kjenne. Han bærer hodet på skakke efter det sverdhugget han i sin ungdom

[1] Slik en enda kan se det i tverrhuset og skrudhuset.

fikk over nakken, dengang han var på korsferd nede i Middelhavet. Kong Magnus ser vennlig utover folket, men jarlen ser rett frem for sig; han vet at bøndene ikke elsker ham, men det enser han ikke.

Mens de nærmer sig kirken, viker alle på ny til side. Ut fra kirken kommer det et stort optog. Det er Hellig Olavs skrin som blir båret ut, fulgt av korsbrødre, munker fra Elgeseter kloster, prester og korgutter med røkelsekar og brennende kjerter. Først kommer et stort kors med en splint av det hellige kors. Det var det som de hedenske vender forgjeves prøvde å ta dengang de i 1136 brente Konghelle. Så kommer Hellig Olavs våben, hans forgylte hjelm, hans hvite skjold med gyllent kors, hans spyd og hans sverd. Derefter følger et stort sølvkors, det er så tungt at det må tre mann til å bære det. Det er gjort av det hærfanget som Guttorm av Ringanes, Hellig Olavs søstersønn, gjorde dengang han ved helgenkongens hjelp seiret over Margad, kongen av Irland. Til slutt kommer selve helgenskrinet. Det er så tungt at det må mange mann til for å bære det. For det består i virkeligheten av 3 skrin. Innerst er det en forgylt sølvkiste som helgenens lik hviler i, ufortæret, næsten som var han levende, så en enda kan se ansiktet og det røde håret og skjegget; over dette sølvskrinet er det to trekister, prydet med gull og sølv og dyrebare stener. Alle kneler ned mens skrinet nærmer sig, og ofrer penger i de posene som henger rundt det. Syke og botferdige prøver å røre ved kisten for likesom å komme nærmere til den hellige som hviler i den; de synes at det likesom strømmer en søt dåm ut fra skrinet.

Slik går optoget høitidelig rundt kirken under bønn og salmesang. Mange håper at nu vil Gud gjøre et jertegn like ens som på Olav Kyrres tid; da blev skrinet under prosesjonen med engang så tungt at det ikke lot sig rokke. Men så blev stretet brutt op, og de fant et lite barn som var myrdet, under det. Da det var opdaget, blev skrinet lett igjen og lot sig bære videre. Men idag hender det ingenting. Tvertimot, sira erkebiskopen går ikke som vanlig i spissen for optoget. Alle taler om hans fall, og ryktet, som gjør allting større, vet at han er døden nær.

Til slutt blir skrinet båret inn i kirken igjen og satt på høialteret, og folket strømmer inn efter det. I dagens fulle lys synes pilegrimene at kirken er enda fagrere enn om kvelden. Lyset faller i varme strimer inn gjennem glassrutene og gjør kleberstenen varm, næsten levende. Så toner lovsangen på latin:

Dagen glad oprunnen er,
dag da sorgen svunnen er,
dagen som vi alle priser,
dagen da i festlig glede
troendeskarens kjede
frem sin andakt viser.

Hele menigheten faller på kne og bøier hodet. Da de atter løfter øinene, er underet hendt. Erkebiskopen, han som de trodde var døden nær, står foran høialteret iført sin gylne korkåpe. Han ser kanskje litt blekere ut enn vanlig og må støtte sig til sin gylne, edelstensprydede krumstav. Men øinene lyser kloke og varme under mitraen[1], og røsten hans fyller kirken, sterk, ren og klar som sølvklokker, da han forteller om det jertegn som Hellig Olav har øvet med ham da han falt ned fra stillaset utenfor kirken. Han var sanseløs da han blev båret hjem. Da han kom til sig selv igjen, merket han at flere ribben var brukket. Dette gjorde ham så meget mere vondt, som det bare var tre dager til den store høitid da alle ventet at erkebiskopen skulde være til stede i kirken. Derfor vendte han sig i bønn til Hellig Olav, smertene blev lindret, og kreftene tiltok. Han kunde la sig iføre sitt skrud og bære til kirken, og nu stod han og talte til menigheten. Det går som en varm bølge gjennem pilegrimene. De syke og vanføre synes at de også får nye krefter. De blir enda mere styrket i troen på den hellige Olav ved en preken på norrønt mål i følgende ordelag:

„Langt nord i denne heimsens bygd ligger det et land som heter Noreg. Det var til for kort tid siden bygget med stor villfarelse og mange slags used; folket trodde på djevelens forvillelse, og få trodde på Guds miskunn; for djevelen hadde dukket dem ned i vantro og kuet dem med hovmodsmakt. Men den hellige Gud og den lovsæle Herre

[1] Bispens hue.

fikk telen til å tø ut av brystet på de arme syndige mennesker, og varmet hugen på de hårde menn med kjærlighetens hete fra den hellige tro. Han sendte til dem trofaste menn for å snu dem bort fra hedenske blot, og lovte alle dem som trodde på Gud endeløst liv og evigvarende glede, men truet illgjernings- og udådsmenn med dommedagsredsel, Guds dom og helvetes pinsler. Dengang rådet for Norge den hellige kong Olav. Han var i stor ære hos Gud, mild og miskunnsom, og skjønte i alle ting hvad som vilde vende sig til det gode. I Norge var han født, og derfra var han ættet, men i England tok han til å tro på Gud, og i den borg som heter Ruda[1] lot han kristne sig. Straks han var tvettet med den hellige dåp, blev han et nytt menneske, og drepte og dødet sin synd for Guds skyld og forlot denne verden og legemets lyst og blev en foregangsmann i å følge troen. Stygg tyktes ham verdens stas, og lite enste han denne verdens heder mot Guds kjærlighet." Slik fortsatte presten å tale om dydene til den hellige kongen og om alt det han har gjort for folket. „Han satte bl. a. den lov som siden alltid har været holdt over hele landet, at de mektige ikke skal rane dem som er fattigere. Men djevelen egget vonde menn til å reise sig mot ham og drev ham ut av landet, og da han kom tilbake, stredes han mot Guds og sine uvenner ved Stiklestad og blev drept. Det var da onsdag på den tid av året da alle kristne menn siden feirer hans høitid". Derefter fortalte presten om alle de jertegn som den hellige kongen hadde øvet efter sin død. „Nu skal vi," sa han til sist, „slutte denne preken, forat de som har lyttet til den ikke skal bli lei av vår lange tale. Tungt og mødesomt og næsten over evne er det å fortelle om alle de herlige verk som den Høieste som er født, stadig har gjort og gjør for den hellige kong Olavs skyld, vår Herre Jesus Kristus, Guds sønn, som lever med Faderen og Den Hellig Ånd, hersker og råder, én Gud uten ende over evigheters evighet. Amen!"

Så blev det på ny sunget og messet, og til slutt strømte folket ut av kirken. Enda et par dager varte høitiden ved. Så vandret pilegrimene hjem, hver til sin kant, men med inntrykk for hele livet.

For leseboken av *Alexander Bugge.*

[1] D. e. Rouen.

13. Væringene.

Om høsten 1030 vandret et lite følge gjennem Jemtland og ned gjennem Sverige til Uppland. En kunde på skrammer og nylig lægte sår se at det ikke var lenge siden de hadde været i strid. De var store og sterke menn alle sammen. Den ene var en ung mann i tyveårene, vakker, med stort hår, gult som silke, blå øine, munter og gladlynt. Det var Ragnvald, sønn av Bruse Jarl på Orknøy, der han også selv skulde ende sine dager. Den andre var enda yngre, bare femten år gammel. Han var ikke fullt så høi som sin ledsager, — bare fem alen. Han hadde det kjennemerke at det ene øienbrynet var litt høiere enn det andre. Ellers var det en vakker ung gutt med kloke, gjennemtrengende øine, men det skjemte litt at det stundom kunde gå et drag av kaldflir om munnen. En kunde se at det tiltross for hans unge år var en som visste hvad han vilde, og som hadde tro på at han nok med tiden kunde nå langt. Mange idretter kunde han òg, bl. a. ride, skyte med bue, svømme og smie et vers. Mens de vandret der gjennem øde skoger, der det var mil mellem hvert hus og hytte, kvad han:

„Jeg så bensår bløde,
bønder så jeg segne,
som jeg stod i striden;
hæren for sverdene stupte.
Nu må fra skog til skog jeg
skride med liten heder.
Hvem vet om ei jeg vorder
vide navngjeten omsider."

Den som kvad slik var Harald, sønn av Sigurd Syr (eller „sugge") på Ringerike, den siste småkongen i Norge, og halvbror til Olav Haraldsson. Han og Ragnvald Bruseson og de andre som var sammen med dem, hadde berget sig fra Stiklestad. De kunde ikke være i Norge, for der hadde danekongen makten. Derfor søkte de over til Sverige. Men de vandret helst øde skogsveier. For Knut den mektiges arm var lang. Ikke for det: de hadde vandret flere uker gjennem Sverige og mest møtt stimenn og folk som

hadde måttet rømme ut i ødemarken, før de kom nedover mot tettere bebodde bygder. Det var først da de kom til Uppland. Der bodde folk i landsbyer eller byer som svenskene kalte det, og der var det vide, dyrkede marker og mange storgårder. Mellem byene førte det ordentlige veier, der en ikke bare kunde gå og ride, men endog komme frem med hjulredskap. Over myrene var det lagt bro, og mange steder stod det ved veien høie bautastener prydet med kunstferdige båndslyngninger og innskrifter i runer som var reist av sønner eller andre nærfrender over kjære avdøde. På en av disse innskriftene leste vandringsmennene: „Her skal stande stein ved veien.“ Som de veifarende kom nedover mot Uppsala blev det mere folksomt. For der stod enda gudehovet, det mest navngjetne i Norderlandene og hedendommens siste faste borg i Sverige. Gudehovet var ikke lett å få øie på. For det lå på en flate med høider rundt om (kongshaugene i Gamle Uppsala) „så de likesom dannet et teater“, så forteller en mann som hadde sett gudehovet før det blev brent. Men stod en oppe på Slottsbakken i det nuværende Uppsala, så kunde en se taket med drakehodene på hver side glimte som gull i det fjerne. Det var dekket med forgylte plater av malm, og rundt det gikk en gyllen kjede. Innvendig var gudehovet som en hall som blev båret av utskårne søiler. I det allerhelligste bak et vevet og utsaumet forheng stod det billedstøtter av Tor, Odin og Frøi. Kom en inn i gudehovet om kvelden, kunde en se mennene benket langs langveggene og ete offermaten — kokt hestekjøtt — og drikke av store dyrehorn. Like ved var det en lund med svære gamle trær. Ett var større enn de andre og grønt sommer og vinter, men ingen visste av hvad slag det var. — Folk har i vår tid gjettet på at det var en barlind. — Når vinden tok i grenene raslet det uhyggelig. For det hang menn i dem som var ofret til gudene. Op til 72 kunde en telle efter de store blotfestene som blev holdt hvert niende år. Like ved var det en dyp brønn der de også brukte å ofre og senke ned levende mennesker. Oppe i de andre trærne hang det hester og hunder som like ens var ofret til gudene. — Men alt dette var styggedom for

kristne menn. Derfor vilde ikke Harald Sigurdsson og følget hans nærme sig til helligdommen, enda han nok kunde hatt hug til å stå oppe på en av de store gravhaugene som en kunde se langt borte fra. Der lå jo de gamle sveakongene som Harald selv var ættet fra. Men Harald stod kanskje oppe på høiden ved slottet og så over til gudehovet og hørte prestenes ensformige sang. Derefter vandret de videre nedover mot Mälaren. Der lå det en liten by med kristen kirke og kongsgård, og ikke så få utenlandske kjøbmenn, mest frisere, som ved år 1000 bodde i hele det nuværende Holland og var det største handelsfolk nord for Alpene. Denne byen het Sigtuna. Her fikk Harald Sigurdsson og hans følge tilhold om vinteren. For sveakongen Anund Jakob var verbror og venn av den falne Olav Haraldsson og selv en god kristen.

Før de kom til Sigtuna, var det blitt vinter, så de måtte bli der til om våren. Men i Svearike var det liten fremtid for fattige og ærelystne menn. Da var det bedre utsikter i Gardarike.[1] Kongen der var, vet vi, Olav Haraldssons måg, og Olavs unge sønn blev opfostret i Gardarike, så nordmenn var velsett der. Harald blev et par år der og sloss mot vender og polakker. Men han fikk snart merke at folk i Gardarike ikke enset en norsk småkongesønn så stort, mest nu da danekongen var herre i Norge. Kong Jarisleiv hadde en datter som het Elisabeth, nordmennene kalte henne Ellisiv. Henne blev Harald glad i. Men hverken kongsdatteren eller far hennes syntes at han var gjævt nok gifte. Nei først fikk han vinne gods og gull og få sig et navn.

Derfor blev Harald snart lei av å være i Gardarike, og fór sydover til den navngjetne byen som lokket ærelystne menn fra alle land. Miklagard kalte våre forfedre den; vi kaller den Konstantinopel.

I våre dager er det ikke lenger stor stas ved Konstantinopel, selv om beliggenheten ved broen mellem Asia og Europa alltid vil gjøre den til en storby. Husene er forfalne, og gatene mørke, skitne og fulle av herreløse hunder. Halvmånen vaier over de kristne kirkene, og tyrkene er

[1] D. e. Russland.

herrer i byen. Ja nu er det ikke engang nogen sultan som holder hoff i Stambul; for tyrkene har efter Verdenskrigen flyttet sin hovedstad til Angora. Men for tusen år siden var det nye Rom som Konstantin den store hadde grunnet ved Bosporus, verdens midtpunkt. „Romernes keiser" som han enda — helt siden Romerrikets velmaktsdager — kalte sig, var den fornemste og lenge den mektigste hersker i Europa, og skikkene ved hans hoff blev efterlignet rundt om i landene. Om Miklagard gikk det frasagn helt oppe i Norge og på Island, om Tsarigrad („tsarbyen" som russerne kalte den) drømte folk ved elvebakkene i Østeuropa, og i bergene i Frankrike sang trubadurene om alle undrene i keiserslottet, om den flytende hall som blev vugget av bølgene, og om den store karfunkel som gav lys til alle rummene om natten.

Især efterat russerne også var blitt kristne, var det på tusen-tallet stadig samferdsel mellem Gardarike og Konstantinopel. Dit fór det sendemenn fra kongen — eller storfyrsten, som russerne selv kalte ham — og kjøbmenn som vilde handle bort skinnvarer og voks mot silketøier, sydfrukter, vin og krydderier. Unge menn som vilde bli prester, vandret til klostrene på det hellige berget Athos[1] for å lære boklig kunnskap. Men især fór det fra alle land der det bodde nordboer, mange unge menn til Miklagard for å tjene i keiserens eller „stolkongens" hird og vinne ære og gull. Det var en hel flokk, 500 mann ialt, som fulgte Harald Sigurdsson da det kom op at han vilde til Grekenland. For Harald var alt begynt å vinne sig et navn, og folk skjønte at han var en klok og uredd stridsmann og en født høvding for menn. Kijev var hovedstaden i Gardarike og midtpunkt for handelen med Konstantinopel. Her møttes båtveiene fra mange kanter. Derfor kalte nordboene byen for Sambåt-ós. Hos en greker som på 900-tallet forteller om Russland, blir det til S a m b a t a s. — Fra Kijev gikk ferden nedover Dnjepr i eiker eller uthulte trestammer. Nedover mot munningen er det nogen store stryk i elven. Der måtte de gå ut og dra båtene sine over land. Alle disse

[1] På Athos, en halvø vestenfor Konstantinopel, er det enda en hel del navngjetne klostre.

strykene hadde nordiske navn som var vel kjent rundt om i Norderland. Et av dem blir i det gamle greske skriftet som forteller om dem, kalt Leanti („den leende"), og den syvende og siste fossen blir kalt Strukun eller „Strykene". Nedenfor strykene gikk Harald og følget hans atter ombord i båtene sine og holdt sig midt i elven. For nu var de kommet utenfor Gardarikskongens herredømme. Her nede ved munningen av Dnjepr bodde det et folk som hette petsjeneger. De var av mongolsk ætt, hadde stritt svart hår, skjeve øine og gul hud, og var små og stygge. Stundom kunde nordmennene fra båtene sine se dem komme ridende i fullt trav nedover mot elvebakken og sende piler utover mot dem. For petsjenegerne var framifrå ryttere. Men ut på elven vågde de sig ikke, og på øene ved munningen av Dnjepr hadde russerne makten. På en av øene her gikk Harald og følget hans iland og satte igjen eikene sine. For dem kunde de ikke bruke over det stormfulle Svartehav. Storfyrsten i Kijev hadde en sysselmann her, og av ham fikk de utlevert fartøier med mast, seil og ror til den videre ferd. Det var en hel flåte som om våren seilte over Svartehavet. Til slutt fikk de efter flere dagers stormfull ferd øie på keiserstaden. Det heter i et kvad som siden blev diktet om Haralds ferd:

Den svale skur drev hårdt på
snekkens svarte stavner,
og de panserklædde skiber
bar sine seil langs landet.
Den mektige fyrste så malmtårn
i Miklagard fremfor stavnen.
Barmfagre fartøier beitet
mot borgens høie murer.

Alt langt borte fra kunde fartøiene, når de fra Svartehavet seilte inn gjennem Bosporus, se de veldige murene som gikk rundt hele byen fra enden av Det gylne Horn til Marmarasjøen. Det var en tredobbelt rad av festningsverker som gjorde Konstantinopel til en næsten uinntagelig by. Fartøiene måtte legge til utenfor byen, og de nykomne opgi

sine navn til keiserens ombudsmenn. Da først fikk de lov til å komme inn i byen, men bare gjennem en enkelt port, våbenløse og 50 mann hver gang. Men var de først kommet inn, så var det nok for en mann fra en avkrok av verden som Norge å sperre øinene på vid vegg over. For det fantes ikke på hele jorden nogen by — uten kanskje Bagdad — der det var slikt liv på gatene og så mange prektige plasser, gudshus og slott. Henved én million mennesker bodde innenfor murene, så nordmennene kunde nok ha grunn til å kalle byen for Miklagard eller „Storbyen". Når mennene fra det høie nord hadde været en stund i keiserstaden, lærte de nok snart at det ikke bare var gull alt det som glimret, at det var store kvarterer der fattigdom og nød hadde til huse, at det vrimlet av tyver og herreløse hunder, og at det var utrygt å ferdes ute om natten, hadde en livet kjært. De lærte at folket var uvitende, nykkefullt, grusomt og blodtørstig, men at det også var lett å gjøre tillags når det bare fikk brød og vin, gilde optog og halsbrekkende veddeløp. Og de lærte at de store ikke var bedre enn de små, renkefulle, troløse og grusomme, at det var et underlig stillestående samfund. Herskerne hadde ved århundrers strev forstått å inngyde sine undersåtter et asiatisk trældomssinn, så de syntes at titler, ceremonier og allslags ytre vesen var det som gav livet innhold. I de fattige bygdene hjemme var nok livet tarveligere og råere. Folk hadde ikke så fine manerer og så gilde klær og hus, men tør hende var det likevel noget derhjemme i det kolde nord som var bedre og som de lengtet efter. Der hadde folk ikke romerrettens [1] folianter med deres vidunderlig uttenkte lovsetninger; men likevel var folk hjemme bedre vernet mot urett og underkuing, og hver bonde turde fritt si sin mening til konger og høvdinger. Og hjemme i Norge var kvinnen mannens jevnlike og blev vunnet i tukt og ære. Men i førstningen iallfall var det det yrende liv og prakten i keiserstaden som mest tok nordmennene. Det var ikke som hjemme mørke, tjærebredde trehus med torvtak, men høie og vakre sten-

[1] Romerretten, d. e. den rett som gjaldt i Romerriket, blev samlet av keiser Justinian på 500-tallet, og var langt ned i tiden forbilledet for all annen lov.

hus, prydet med søiler og uthugne billeder og med mektige inngangsdører av skinnende malm. Gatene var fulle av folk. Der var optog av prester og munker som bar malte helgenbilleder, svang røkelseskar og sang. De fornemme red på hester eller muldyr iført kostbare silke- og purpurmantler og gullmor og fulgt av sine tjenere. Foruten de små, svartsmuskede grekere — eller romere som de stolt kalte sig selv — kunde en se krumnesede asiater med gnistrende svarte øine, tvedelt skjegg og svart hår som falt nedover skuldrene, bulgarer med raket hode og skitne klær og med en jernlenke til belte, alvorsfulle og høitidelige, turbanklædde muhamedanske kjøbmenn fra Bagdad og Syria, og mere livlige vesterlandske handelsmenn fra Amalfi, Pisa, Venedig og Barcelona. Dessuten var det soldater av mange forskjellige nasjoner, latinere med lange sverd og klædd i rustning så de så ut som malmstatuer, og gulbrune khazarer fra Syd-Russland, et mongolsk folk som utgjorde en særskilt avdeling av keiserens livvakt. På veien la alle merke til de blåøiede, lyshårede nordboere. De små grekerne syntes at de var høie som palmetrær. Mennene fra Norderland kom forbi basarer fulle av prektige tøier, enda vakrere våben, smykker, helgenbilleder og alle slags fine utskårne figurer, speiler, esker og alle slags småsaker i marmor, alabast, perlemor og elfenben. De beundret slottene, kirkene og badene, vannledningene og ikke minst de høie søiler og billedstøttene som så ut som levende mennesker. Det var så mange undere her „som himmelen er full av stjerner".

Til slutt kom Harald og hans følge til en stor, firkantet plass som var bygd like ens som Markusplassen i Venedig, bare enda større og vakrere. På den ene siden reiste sig en svær kirke med søilehaller foran sin veldige kuppel; det var Sofiakirken, den fagreste kirke i kristendommen. På de to andre sider var det prektige byggverker der forsidene var dekket av mangefarvede mosaikker og bronseplater med kunstferdige billeder som trådte frem næsten som var de levende. Rundt hele plassen var det overdekkede søilegange av marmor der folk kunde vandre i ly både for sol og væte, og midt på den stod det en veldig porfyrsøile, kronet med en rytterstatue av keiser Justinian. På alle

kanter så en de fagreste billedverker, som nordboerne trodde forestilte æserne og volsunger og gjukunger.

Prektigst var slottet på sydsiden av plassen rett overfor Sofiakirken. Der bodde keiseren selv.

I følge med Harald var det utsendinger med bud fra storfyrsten i Kijev, og sammen med dem fikk Harald lov til å stedes for keiserens åsyn. De vandret gjennem søiledekkede gårdsplasser og gjennem slott og rum med malerier og vevnader fulle av gull og sølv og stoler innlagt med perlemor og elfenben og fagrere enn nordmennene hadde drømt sig himmelen. Overalt var det vakter som tok imot dem og prektig klædde hoffolk som førte dem videre. Det var som å vandre gjennem en hel eventyrby. Til slutt kom de til en stor sal omgitt av søiler. Harald og sendemennene fra Gardarikskongen var i sine beste klær, silke og gullmor bremmet med sobel, og hadde med sine gaver, pelsverk, hvalrosstenner og andre sjeldenheter. De blev mottatt av keiserens kammerherrer og hoffmarskalk med et ceremoniell som var festnet gjennem århundrers praksis. Dørvokteren gav med sin gylne stav et vink, portene åpnet sig. Herolder ropte de fremmedes navn, og orglene spilte mens de vandret gjennem salen. Til slutt blev det lyst, et forheng blir dradd til side, og de ser keiseren sitte på sin gylne trone. Efter tidens sed falt de fremmede til jorden og kastet sig i støvet for keiseren. Men da de atter skulde se op, så var keiseren, som for et øieblikk siden hadde sittet nede ved jorden, ved hjelp av en kunstferdig mekanisme løftet høit op i luften. To veldige løver av gull foran tronen åpnet sine gap og brølte, og i et tre av lueforgylt bronse sang og trillet alle slags kunstige fugler av gull, emalje og edelstener. Så blev de fremmede ført ut igjen, målløse over alt det de hadde sett, og blev derefter vist til sitt herberge. De andre som var i følge med Harald, var imens blitt ført til herberget for livvakten. For det var fra gammelt skikk at keiseren hadde utenlandske soldater i sin tjeneste. Men ved denne tiden var nordboer de som stod sig best hos keiseren. Varanger kalte grekerne dem, selv kalte de sig væringer. — Navnet kommer av et gammelt ord v å r[1], som betyr „løfte“ og

[1] Uttalt v å r.

blev gitt fordi væringene lovte keiseren troskap. — Da Harald kom til Miklagard, hadde væringene alt i et par mannsaldrer utgjort en fast del av keiserens livvakt og stått under sine egne høvdinger. De fleste av dem var svensker fra Russland. Men det var også mange fra selve Sverige og fra Norge, ja helt fra Island var somme.

Det varte ikke lenge før Harald blev utnevnt til høvding for væringene og blev sendt ut for å slåss mot keiserens uvenner. Men alt før dette, mens Harald og hans følge enda var i keiserborgen, hendte det noget som skulde få stor betydning for ham. Den som egentlig hadde arvet riket, var keiserinne Zoe. Hun var ved denne tid over 50 år gammel, men hadde holdt sig godt og var glad i å more sig. Hun blev kjed av sin gamle mann, keiser Romanos, og natten mellem 11te og 12te april 1034 blev denne myrdet mens han var i badet. Isteden hadde Zoe kastet sine øine på en ung mann på nogen og tyve år, en tidligere vekseler. Det blev i hast sendt bud til patriarken som var overhode for den greske kirke, og han blev tvunget til å vie Mikael fra Paflagonien og Zoe, enda hun bare hadde været enke et par timer. Imens var det væringenes opgave å holde orden så det ikke blev opløp i keiserborgen eller ute i byen, og å passe på at ikke nogen annen, som det ofte hender, tok makten, men til gjengjeld fikk de lov til å gå gjennem alle skattgjemmene til keiseren og ta det de kunde legge hånd på. Denne „palassomveltning“ la grunnen til Harald Sigurdssons rikdom. Men til gjengjeld blev den nye keiser tidlig næste morgen mottatt av hele hoffet og alle de høieste embedsmenn. Derpå gikk det med væringene som vakt rundt keiseren og keiserinnen et høitidelig optog til den store firkantede plassen mellem keiserborgen og Sofiakirken. Der satte keiseren sig på en forhøining, og det blev kastet penger i grams ned til folket. Så blev han under hærens og folkets jubel løftet på skjold og hilst som keiser. Derefter blev han ledet inn i Sofiakirken, og under sang og høitidelige ceremonier iført keiserklædning, krone og de purpurrøde tøfler som var tegn på keiserens verdighet. Patriarken salvet ham; keiseren og keiserinnen satte sig på sin trone, orglene bruste, det var høitid og jubel.

Men gleden varte ikke lenge. Den nye keiser kunde ikke glemme ugjerningen som hadde gitt ham makten, og søkte til slutt ly i et kloster, der han døde i 1041. Da var Harald, som fører for væringene, på ny med og samlet sig nye rikdommer. Men palassrevolusjoner hørte i Konstantinopel til dagens orden. Keiserinne Zoe antok som sin sønn og utropte til keiser en ung søstersønn av den avdøde keiser. Han blev på grunn av farens yrke kalt Mikal Kalfatreren. Men lykken gikk den nye keiser til hodet. Han vendte sig mot sin fostermor og forviste henne til fruerstuen, der kvinnene i Konstantinopel levde næsten like avstengt fra verden som i haremene hos muhamedanerne. Men da folket i hovedstaden fikk vite dette, reiste det sig; for det hang fast ved det gamle keiserhus. Mikal Kalfatreren blev avsatt, og efter den grusomme sed i Grekenland blindet på gaten av livvakten som Harald var høvding for (april 1042). Harald roste sig siden av denne dåd og fortalte om den da han kom hjem, og efter hans frasagn minner skaldene om den i de kvad de diktet til Haralds ære. Således sier en av dem: „Hedningenes øder lot stinge øinene ut på stolkongen."

Både forut for og efter dette var Harald ute på hærferd; han sloss helt nede ved Eufrat, gjestet Jorsalaland og øvde især mange storverk på Sicilien, som han hjalp til med å vinne en stor del av fra araberne. Keiserne påskjønte fullt ut hans fortjenester og lot ham stige i gradene. Men grekene så ned på alle utlendinger som barbarer, og mere enn oberst blev Harald ikke. Til slutt blev han kjed av å være i utlandet og lengtet hjem. Han syntes han nu hadde vunnet navn og rikdom nok. Den gamle keiserinne Zoe søkte å hindre det. Harald fortalte da han kom hjem at hun var blitt glad i ham og vilde ha ham til mann. Men han vilde ikke. Derfor blev han kastet i fengsel. Men han slapp ut og kom bort i lønndom. Siden vet vi alle hvordan det gikk ham. Han kom hjem og blev konge, først sammen med Magnus den gode og siden alene. De mange årene ute i Sydlandene hadde latt Harald se mer av verden og gitt ham større klokskap og menneskekunnskap enn nogen annen norsk konge. Men de hadde også røvet ham meget av hans tro på det gode hos menneskene og gjort ham hård

og grusom, så han av eftertiden minnes med tilnavnet Hardråde.

Harald Hardrådes liv utenlands kjenner vi fra sagaen hans. Livet ved keiserhoffet i Konstantinopel kjenner vi fra flere gamle skrifter, særlig fra et som en keiser på 900-tallet lot sette sammen. Alt dette har vi prøvd å sette sammen til en sammenhengende fortelling. Selvfølgelig vet vi ikke visst om Harald på veien til Sigtuna kom forbi Uppsala, men det er sannsynlig, og fikk han ikke ved sin ankomst audiens hos keiseren, så fikk han ialfall siden se mange slike mottagelser.

14. Borgerkrig.

Slaget ved Re.

Det hadde lenge været fred i Norge. Kong Magnus og Erling Skakke, far hans, hadde god støtte av stormennene og hele almuen. Kongen var vennesæl, men jarlen [1] var mektig og klok, hård i sine råd og seiersæl. Hele landets styre lå hos ham. Han hadde mange avindsmenn — både mektige og ringe. For sine uvenner og alle som var av Harald Hårfagres ætt, til og med en sønn av sin egen hustru, ryddet han av veien, somme med vold, men de fleste med list og svik. Flest avindsmenn hadde jarlen nord i Trøndelagen. Men erkebiskop Øystein rådde for alt der nord, og han var kong Magnus' hjertens venn og styrket ham med hele sin makt. Kong Magnus hadde med sig alle de fremste menn som var i landet. Somme var i hirden, men somme satt rundt på kongsgårdene og styrte på kongens vegne. Og hele almuen hadde de med sig.

Lenge hadde ingen våget å løfte hodet. Men da Magnus hadde været konge i ti år, reiste det sig en sønn av kong Øystein. Han hette også Øystein, var ung, grannvokset og vakker av andlet; derfor kalte de ham Øystein Møyla [2]. Han samlet en flokk og tok kongsnavn. Men bøndene vilde ikke vite noget av dem, så de måtte fare viden om og holdt mest til i ubygder og ødemarker. Der gikk klærne av dem. Så spente de never om leggene. Men da mennene til kong Magnus spurte dette, kalte de dem birkebeiner.

[1] D. e. Erling Skakke. — [2] D. e. Veslemøy.

Magnus Erlingsson var nylig blitt voksen og skulde vise hvad han dudde til. Derfor sendte Erling ham mot birkebeinerne. De møttes oppe på Re[1] ved Tunsberg i førstningen av 1177. Det var stor sne og bitende koldt. Magnus og hans menn fylket sig utenfor Ramnes og tråkket sneen hård, så den ikke var til bry for dem. Birkebeinerne derimot var ihuge og visse på seieren og gikk på med engang. Øystein Møylas merke fór fram efter veien der det var lettest å gå, men der var det ikke rum for mange. Derfor løp de fleste av birkebeinerne ut på jordene, men der var sneen så dyp at det næsten ikke var råd å komme frem. Fylkingen deres løste sig, Øystein Møylas merke blev hugget ned, og snart kom hele hæren på flukt. Kong Magnus' menn satte efter dem og drepte alle som de nådde; gav ikke grid til nogen. Kong Øystein løp inn i et hus og bad bonden gjemme ham. Han var redd for livet sitt, unge gutten. Men bonden drepte ham, og fór siden til kong Magnus. Kongen satt i stuen på Ramnes og bakte sig ved ilden sammen med sine menn. Orm kongsbror lå på en benk og hvilte sig efter striden. Han hadde sammen med Magnus den største del i seiren[2]. Øystein Møylas lik blev båret inn i stuen. Magnus bad sine menn se efter om de kjente det. I en krok i stuen satt det en mann som ingen hadde enset. Det var en birkebeiner. Da han så liket av sin høvding, tok han øksen sin, løp frem imot kong Magnus og hugg ham i halsen ved herdene. Det blev et stort sår. Siden vilde han hugge til Orm kongsbror som lå på pallen. Men Orm fikk snudd sig, og øksen kom i benkestokken og satt fast der. Nu stod våbnene så tykt i birkebeineren at han knapt kunde falle. Men da fikk de se at han hadde dradd innvollene efter sig over gulvet. Det var en døende mann som hadde ført hugget. Slik hatet flokkene hverandre.

Sverre prest lytter.

Efter dette så det ut som om kong Magnus Erlingssons kongedømme var trygget for alle tider. Men Øy-

[1] Nu Ramnes herred. — [2] Orm var halvbror til kong Inge Krokrygg.

Slaget ved Re.
Efter tegning av E. Werenskiold.

stein Møyla skulde snart finne en annen eftermåls-mann.

Mens Magnus var østpå og budde sig til slag igjen, var Erling om høsten (1176) på Vestlandet. I natteleirene i leden mellem Bjørgvin og Stavanger kom jarlen og hans menn ofte til å tale med en ung mann som fór østover på lasteskuter. Han så ut til å være i fire-fem og tyve års alderen og bar svarte klær og en armløs kåpe ytterst, slik som prester bruker. Spurte en ham nærmere ut, svarte han at han var viet til djakn [1], og viste frem skulderbåndet som var hans embedstegn. Videre fortalte han at han hette Sverre og var opfostret hos biskop Roe på Færøyene. Jarlen og hans menn gav sig ofte i samtale med denne unge mann, for han var skjemtsom og god til å røe.

En høstkveld satt de sammen i en havn i Sunnhordland i en stue der sjøfarende brukte å ta inn. Jarlen og flere kongsmenn satt i en krins rundt åren og varmet sig. Midt i ringen sitter Sverre Prest og forteller. Lyset fra ilden faller rett på ham. Han er liten og låg, men tettbygd og spenstig, som om han er vant til å ferdes ute i bratte fjell og på einstiger. Ansiktet er bredt og ikke nettop for fagert. Men dragene lyser av sterk vilje, og det er som om de rødlige øinene kan se tvers igjennem all ting. Ellers er det uråd å se på ham hvad der bor i ham. Han forteller eventyr om en kongssønn som blir forgjort av stemor sin, en vond trollkjerring. Jarlen og hans menn lytter med øinene på stilker og sitter stundom tvikroket av latter. De synes at de aldri har hørt nogen fortelle slik før, så fyndig og djerv er han.

Det er på en vis sin egen saga Sverre Prest forteller. Han synes at han selv er kongssønnen som er blitt forgjort, og at Erling Jarl er trollkjerringen som har røvet fra sønnen sin det kongedømme som med rette skulde være hans, og at folk er synkvervet når de ikke kan se at Sverre er kongssønn og ikke som alle tror en ættløs mann, sønn til Unas kammaker.

Jarlen sitter rett overfor, og lyset faller også på ham.

[1] Djakn (diakon) er den laveste prestegrad.

Imot Sverre er han en ren kjempe, især er overkroppen stor. Men han er blitt gammel, svær og grå, og støl som en gammel hingst som har stått lenge på stallen. «Gråen» kaller folk ham, når han ikke hører det. Hodet heller litt til den ene siden; det er derfor han blir kalt Erling Skakke. Det kommer av et sår han fikk i sin ungdom da han var på korsferd til Jorsaler. Det er noget trolsk og skremmelig over dette hodet, som alltid står på skjeve og ser ut som det er hugget av og satt på igjen. Ellers er ansiktet langt og velformet, men øinene er ikke så hvasse og dragene så skarpe som dengang han var ung. Da var han alltid vår og på vakt. Nu fyller han ut den brede kubbestolen — diger og tung i sessen — og tyller i sig sterkt øl. Hodet dupper og dupper, og til slutt faller det ned på bordet. Det ser ut næsten som det er falt av igjen. Jarlen er sovnet. Hirdmennene har også drukket tett, og taler om ting som de aldri vilde ha talt om fastende. Men Sverre Prest lytter og spør — og får vite at Erling Jarl ikke er så klok og rørlig som før, og at han har for sed å gå i seng ør av øl eller vin, og at kong Magnus er ung, lys, vakker, vennesæl og uredd, gladlynt og glad i gilde klær og fagre kvinner; men lett i hugen, mere glad i lek enn i alvor og ikke altfor klok. Han får høre om lendermennene som deler makten med kongen. Hirdmennene forteller at de sitter rundt i landet fra Bjarkøy i nord til Tjørn i Ranrike i syd og råder som små konger hver i sin bygd, og at kongen ikke våger å gjøre noget uten å spørre dem til råds. Men alt dette vet Sverre Prest før. Han bruker å si at han er kommet fra et utskjær langt ute i havet; men likevel vet han mer enn folk flest. Han spør videre om hvem der er de fremste mellem stormennene, om det ikke er nogen som rager et hode høiere enn de andre. Men hirdmennene skjønner ikke riktig dette spørsmålet. De nevner Vidkunn Erlingsson til Bjarkøy, han er ættet fra konger og jarler og fra Finnvid Fundne, som blev funnet i et ørnereir, revet i silke. Da Sverre Prest sier at han jo knapt er voksen enda, nevner de erkebiskop Øystein. Men han er jo prest. «Nei da skulde du ha sett Gregorius Dagsson,» sier en gammel hird-

mann, «når han stod høi og sterk ved siden av Inge Krypling! Da skjønte alle at det var ham som rådde for land og rike. Eller når han fór i hærferd med gullhjelm på hodet og et følge på nitti huskarler, alle i hjelm og brynje. Når hans fiender fikk øie på ham, vek de alle tilside. Slik en lendermann kommer aldri mer!» Den unge presten ser utover krinsen av halvsovende, øltunge menn og tenker: «Han taler sant, slike lendermenn som i fordums tider kommer aldri mer.» Alle disse lendbårne hirdmenn som sitter herinne, og næsten alle de lendermenn han har møtt, kan føre sin ætt tilbake til Olav den helliges, og for det meste helt til Harald Hårfagres dager. Det er ikke så få mjødvommer mellem dem. Men de fleste er vakre og kraftige menn, og likevel synes en, når en kjenner dem, at de høver bedre til å sitte i gjestebud enn til å styre land og rike. Det lyser ikke klokskap og sterk vilje ut av øinene på nogen av dem, ikke engang på Erling Jarl. Slik han sitter der tung og sløv, i gammeldags klædebunad, er han fra en henfaren tid. «Nei,» tenker den unge presten, «det trengs nye menn i Norge.»

Var han selv den som skulde styrte Magnus Erlingssons kongedømme? Han kom ihug en drøm han hadde hatt kort før han fór fra Færøyene. Den hellige kong Olav hadde, tyktes han, strid med kong Magnus og Erling Jarl. Da kalte han Sverre til sig, nevnte ham ved navn og kalte ham Sverre Magnus. Han vilde vel med det si at Sverre var hans egen sønn like ens som Magnus den gode. Så gav kongen Sverre sitt sverd og skjold, og til slutt la han sitt merke i hånden på ham og sa at det skulde han stadig bære herefter. Kunde han ikke av den drømmen ha lov til å tro at han engang skulde sitte på kongestolen, så det enn aldri så mørkt ut nu?

Siden talte Sverre på sin ferd ofte med bønder og almuesfolk. Men han merket ikke annet enn at hele almuen var kong Magnus god. Mest var det nu fordi de fikk leve i fred. For det var ikke mange småfolk som hadde hug på å ofre livet for kongen. Lendermennene drev dem frem — som kuer til slakt. Men selv var de ikke aktet av

almuen. De eide jo all den beste jord omkring i bygdene, og dessuten hadde de til bruk alle gårdene til kronen. De rådde på tingene. At småfolk skulde få sin rett frem, det var mest uråd.

Kalvskinnet.

Vi må efter dette flytte oss to-tre år frem i tiden. Sverre er ikke lenger den fattige og ukjente presten, men Sverre Magnus, nordmennenes konge. Birkebeinerne hadde funnet ham i Värmland og tatt ham til konge. Og nu har de til slutt ført ham til seier.

Vinteren 1178—79 satt birkebeinerne i Nidaros. Om våren seilte de syd på Møre. Men da de kom vestover mot Stadt, så de en stor hær med langskib komme mot dem. Det var kong Magnus, Erling Jarl, Øystein erkebiskop og en mengde lendermenn. Overmakten var stor, og Sverre så ingen utvei til å komme bort. Da bad han til den hellige kong Olav, og i det samme la det sig slik mørkeskodde over sjøen så en ikke kunde se fra det ene skibet til det andre. Derved kom birkebeinerne unda og seilte tilbake til kaupangen[1]. Da de kom dit, skyndte de sig iland og lot skibene flyte tjeldet foran bryggene. Sekkefillene lå igjen i rummene; matkistene stod med nøklene i. Ingen skulde, sa Sverre, være så djerv at han tok med mer enn sine våben og de klær han stod i. Det var i siste liten. For da de gikk over broen på Nidelven, rodde Magnus og Erling op i åen. Da jarlen løp i land, stupte han på kne, tok for sig med hendene og sa: «Fall er hell på ferden.» Han var redd at lykken hadde sveket ham.

Sverre ventet en stund på den andre siden av elven og tilbød slag, men endskapen blev at han og hans menn drog sig opover til Guldalen. På veien møtte de en bonde som skulde til byen med malt. Birkebeinerne vilde stanse ham. Men Sverre sa at de skulde la ham fare, og påla ham å si at han hadde møtt birkebeinerne, og at de hadde gått over Gaula og eslet sig til Medalhus inatt. De gikk

[1] Nidaros eller Trondhjem blev i gamle dager i daglig tale kalt kaupangen (ɔ: handelsplassen) i Trondheim (eller Trøndelagen).

også et stykke opover dalen, så snudde de og kom i dagningen (19de juni) nedover Steinbergene mot Nidaros. Midt i den bratte åsen stanste Sverre. Hellig Olavs fagre hus lyste mot ham i morgensolen. Han var i Feginsbrekka («Gledens bakke») — så kalte korsfarerne åsryggen der de hadde det første syn av Jerusalem, og efter den kalte nordmennene åsen der de første gang så ut over Nidaros. Der steg Sverre av hesten, knelte ned og bad. Så talte han til hæren og bad den følge ham vel og traust; «for nu skal vi vinne den fagreste seier». Og han blev ved, — det er ikke underlig at stormennene hatet ham og kalte ham «djevelens prest»: «Jeg vil nu,» sa han, «lyse for dere hvad dere skal slåss om: Han som feller en lendermann og får sanne vidner på det, han skal være lendermann; og han som dreper en hirdmann, skal selv bli hirdmann, og attpå få annen god ære.» Efter denne talen fór birkebeinerne nedover mot byen.

Imens hadde de andre hatt fest nede i kaupangen. De trodde at de hadde jaget den forbannede presten og birkebeinerne langt unda. Kong Magnus holdt gjestebud for sine menn, og mange blev døddrukne. Selv Erling Skakke glemte sin vanlige varsomhet og satte ikke ut nok vakter. To lendermenn kom til ham og sa at de hadde hørt at birkebeinerne snart vilde søke mot dem. Men jarlen hørte ikke stort på dem, enda de la til: «Det er de som sier, herre, at I tenker mer på å drikke Eder full i mjød og vin enn å legge råd for Eders hær.» Jarlen blev sint, men la sig likevel til å sove, og det samme gjorde mange av hæren. Vaktmennene holdt lek nede på Øren da de fikk øie på birkebeinerne oppe i åsen. De blåste straks i lurene, og det blev ropt at hæren skulde væbne sig. Men mange lå oppe i byen efter gjestebudet om kvelden og var søvndrukne. Derfor gikk det sent. Og da striden begynte, var enda ikke alle Magnus' menn samlet. Erling Jarl så sig rundt og sa: «Hvor er vi nu alle?». Han hadde rød bomullskjortel, silkelue og platebrynje som ikke var spent helt ihop. I hånden hadde han et draget sverd; det kastet han i været og sa: «Enda skal dere se at denne gamlingen kan få sverdet til å bite.»

Billede fra borgerkrigen: «*Kongen holdt hestevakt på alle veier.*»

Efter tegning av Eilif Peterssen.

Sverre hadde 360 og Magnus og Erling Jarl vel 600 mann. — Det var ikke store hærene de sloss med i den tiden. — De møttes på Kalvskinnsåkeren litt utenfor byen[1]. Birkebeinerne søkte hårdt frem mot merket til jarlen.

Den mann som bar det, kom i stor nød og drev merkesstangen ned i åkeren, før han vek. Snart stod merket midt inne i birkebeinernes hær. De som var lenger bak, trodde at jarlen selv var med, og var ferdige til å rømme unda. Da Sverre så det, lot han merkesstangen hugge ned. I det samme fikk Erling Jarl et spydstikk midt i livet. «Et farlig stikk, herre,» blev det sagt. Jarlen svarte: «Følg bare merket til kong Magnus vel. Det feiler ikke mig noget.» Litt efter kom det to birkebeinere forbi; jarlen hugg den ene tvers over andletet; det blev et stort og stygt sår. Siden satte han sig ned. I det samme kom kong Magnus. Men da hadde jarlen mistet mælet. Magnus sa: «Vi møtes på gledens dag, far.» Efter dette tok hæren flukten. Magnus kom sig ut på Erling Skakkes skib og satte ut fjorden. Åtte lendermenn og 60 hirdmenn lå på valen.

I Kristkirken.

Dagen efter er hele byen på benene og strømmer til Kristkirken. Kirkeklokkene ringer; de har ringt hele tiden siden slaget; de skal ringe sjelene inn i himmerike. Inn i kirken skrider det et langt tog. I spissen går under sang og bønner svartklædde prester og korgutter med brennende kjertelys. Så følger det, båret av de gjæveste av birkebeinerne, bårer med likene av dem som fant døden på Kalvskinnsåkeren. Først kommer Erling Jarls båre under et vakkert åklæde; så de falne lendermenn og hirdmenn. Men like efter kistene kommer kong Sverre med sine menn. Og så hele folket.

Kistene blir satt ned, og kjertene satt på dem. Deres flagrende lys og strålene fra kveldsolen inn gjennem de farvete ruter faller over det store følge. Nogen av bymennene ser glade ut. Erling Skakke har jo lenge båret redselshjelm over dem. Birkebeinerne har just ingen grunn til å sørge; prestene dess mere, de ser forgremmet

[1] Nu ligger Kalvskinnet inne i Trondhjem.

ut mange av dem. Og døden har jo gjestet på begge sider. Alvor faller derfor over alle da sangen toner under kirkens høie hvelv. Alle faller på kne og ber for de dødes sjel, at Herren snart vil fri dem ut av skjærsildens kvaler. Røkelsekarene svinges og fyller rummet med søt ange. Så blir kistene pånyttatt av sterke hender. Likfølget setter sig atter i gang og skrider ut til sydsiden av kirken. Der skal jarlen få sin siste hvile. Kisten blir senket i graven og stenket med vievann. Prestene og folket ber en siste bønn for de døde.

Så stiger kong Sverre frem. Han er eldet i disse årene. En kan se at han har kjempet og stridd. Dragene er blitt hårdere. Han begynner slik:

«Det høver ikke å tie over graven til en så gjæv mann som vi her står over. Her er nu blitt et stort tideskifte; nu står én mann for tre, for konge, jarl og erkebiskop, og den mannen er jeg.» Det var sanne ord. Hele det gamle Norge, lendermennenes og stormennenes Norge var ved å synke i graven; «et stort tideskifte» var det visselig. Kongen blev ved: «Her er mange tidender å se og høre som folk må være takkskyldige for: her blir båret til graven mange lik av de menn som har fulgt kong Magnus. For, som mange vet, så har erkebiskop Øystein og mange andre prester titt og ofte sagt at alle de som var med kong Magnus og verget landet for ham og mistet livet i den striden — at alle sjelene deres vilde være i paradis før blodet blev koldt på jorden. Nu kan vi glede oss ved at så mange her er blitt hellige. Så kan vi også tenke oss hvor hellig Erling Jarl selv må være, han som fra først av fikk laget det slik at Magnus blev tatt til konge, og siden har støttet og styrket hans rike like til denne stund. Vi kan vel tenke at hans forbønn må bli til stor hjelp hos den allmektige Gud, om det ikke er så at erkebiskopen har hellet litt til sine venner da han sa dette. Det har nu skiftet slik om, at vi står over dem som lenge bar redselshjelm over oss og mange andre. Jeg ser mangen mann stå sorgfull her som vilde være hjertens glad om han stod slik over min grav, selv om den ikke var stelt så gildt. Men om det er så ille som min hug sier mig, at de har

brustet, alle de fagre løftene, da har de og alle som trodde på dem, lenge nok undgjeldt for deres løgn. Nu er det mitt råd heller å be for dem som er fremfarne fra denne verden, og be til Gud at Erling Jarl må få tilgivelse for alle de synder han gjorde mens han var i denne verden, og særskilt at han, en lendermann, var så djerv at han lot gi sin sønn kongsnavn og slo ihjel kongesønner og alle kongsætter og dermed brøt kong Olavs lov. Vi skal be for alle dem som har mistet livet i denne vrange striden, og be Gud at han vil tilgi dem alt det de har gjort galt og syndet, og frelse deres sjeler.»

Siden gjorde Sverre som vanlig ved gjæve menns grav, han takket først prestene for sangen og fagre ord, og hele almuen for godvilje og bønnehold; han bad hver mann stelle så vel som han hadde hug til, med frendene og vennene sine; selv skulde han sette folk til de gravene som ingen andre tok sig av.

Roma midt imot.

Året efter blev kong Magnus på ny slått og flyktet til Danmark. Erkebiskop Øystein rømte til England. Han kom igjen tre år efter og sluttet fred med Sverre. Kong Magnus kom også tilbake, men han kunde ikke gjøre fred med sin fars banemann. Sverdet måtte frem. Magnus fant døden, og Sverre blev enekonge. Siden slo han all motstand ned og fikk større makt enn nogen norsk konge før hadde hatt. Sverre blev en framifrå konge; en av de ypperste som Norge har eid. Men fred fikk han ikke. Hans uvenner fikk hjelp utefra. Langveis fra kom den, men desto mektigere. Fra paven.

Paven — så kaltes jo biskopen i Romaborg — var apostelen Peters efterfølger[1] og hadde fra ham arvet himmerikes nøkler og makt til å løse og binde i himmelen og på jorden. Paven var Guds stedfortreder på jorden. Keisere og konger skulde være hans undermenn, og han kunde når han vilde avsette en konge, løse folket fra dets troskapsed og innsette en ny. Alt dette sa paven at Gud hadde gitt ham myndighet til; den som nektet det var

[1] Apostelen Peter var da han led martyrdøden biskop i Roma.

vantro og gudniding[1]. Og paven krevde enda mer; over kirken hadde kongene, sa han, ingen makt, især skulde de ikke blande sig i biskopsvalgene, og alle rettssaker, der kirken eller dens tjenestemenn var innblandet, skulde avgjøres av kirkelige, ikke av verdslige dommere; paven var kirkens eneste herre og overhode. Det var svære krav; det er ikke underlig at de vakte strid i mest hvert eneste land som lød under Romerkirken. I Norge måtte også striden komme før eller senere efterat vi hadde fått vår egen erkestol i Nidaros. Øystein våget dog, da det kom til stykket, ikke å ta kampen op mot Sverre. Men Øystein døde alt fem år efterat han var kommet hjem fra England. Eirik, hans eftermann, var mer stri og vilde ikke vike en tomme fra det han holdt for sin rett. Endskapen blev at han fór ut av landet og syd til Danmark. Der hadde han den ulykken å miste synet. Men det stagget ikke stridhugen hans. Hver søndag kunde en nede i Lund se den blinde erkebiskopen i fullt skrud bli leiet op i koret i domkirken. Der stod han med de utslukte øinene og lyste med høi røst bann over Sverre. «Vi utstøter og bannlyser ham fra terskelen til Guds hellige kirke så han ikke skal ha nogen del i Gud eller hans engler eller apostler.» Og til slutt kom det mørkt og skremmelig: «Slik skal hans lys bli utslukt i evigheters evighet.» De tolv prestene som stod rundt erkebiskopen med brennende kjertelys, svarte: «Slik skal det være, slik skal det være.» Og dermed kastet de lysene til jorden, og trådte dem under hælene sine. Efterpå blev erkebiskopen leid tilbake til sin ensomme kove. Der falt han på kne og bad Gud sende sitt lyn mot Sverre. Det reiste sig nye oprørsflokker, og ufreden tok atter til i all sin gru og redsel. Snart skulde striden bli enda hårdere. For paven var i disse årene gammel og vek. Han døde i førstningen av 1198. Til hans eftermann blev valgt en av de merkeligste menn som har sittet på Peters stol. Innocens 3 hette han. Før mange årene var gått, hadde han bøid alle de mektigste herskere i Europa under sin vilje. Til og med kongen av England blev lydkonge under paven og lovte å svare ham skatt.

[1] D. e. gudsfornekter.

Bare det fattige Norge vilde ikke bøie sig. Tre fjerdingår efterat Innocens var blitt pave, var han oppe i en liten by i fjellene nord i Kirkestaten. Der ser vi ham stå foran høialteret i den vakre domkirken, en mann i sine beste år, høi og vakker. Han gjør like ens som Eirik erkebiskop og forbanner Sverre og alle som følger ham. Det må vel virke når det er selve overhodet for den kristne kirke som høitidelig lyser forbannelsen. Den som ikke sier sig løs fra Sverre, skal støtes ut fra samfundet med de kristne og efter døden nektes hvile i kristen jord, alle kirker skal stenges, ingen gudstjeneste holdes og ingen av kirkens sakramenter utdeles uten barnedåp og døendes skriftemål. Men over alle som vilde hjelpe til å støte Sverre fra tronen, lyste paven sin velsignelse.

Sverre og hans folk gikk i djevelens og vonde vetters vold. Alle biskoper og mange prester fór fra landet. Sverre var ikke ung lenger, og birkebeinerne var ikke så djerve som i fordums dager; de hadde stuttere kjortler, men bedre hjerter dengang, sa Sverre. Likevel tok Sverre kampen op med sin gamle kraft. Nu kom det til nytte at han var prestlært. Hjulpet av lærde menn i sitt følge la han ut om det som striden gjaldt; så kunde hver mann selv dømme. Han våget ikke å ta på paven selv. «Paven vet ikke,» sier det vesle skriftet, «mer om det som hender i dette land enn i andre som ligger langt unda.»

Det er den norske kirke og dens styresmenn som Sverre skriver mot. «Det er så stor sykdom i vårt land at hver mann har plikt til å sette sammen de ord som kan få almuen til å skjønne hvad som er det retteste og klokeste.» Derfor sammenligner han Kristus og den hellige kirke med en menneskekropp. Kristus er hodet og kirken kroppen. Biskopene skulde være øinene som skulde vise på rett vei bort fra alle villestiger og se vel for alle de andre lemmer. Tungen og lebene skulde være prestene som skulde forkynne gode lærdommer og gi et godt forbillede i sitt eget liv. Hjertet og brystet skulde være kongene som med omtanke, råd og strengskap skulde verne om de andre lemmene. Akslene og ryggen skulde være jarler og storhøvdinger som de største byrder bør hvile på. Armene

skulde være lendermennene, som er faste støtter både for brystet og herdene. Hendene skulde være riddere og hirdmenn, som bærer våben til vern for brystet og de andre lemmer. Buken og innvollene skulde være munker og klostermenn, som bare skal nyte den føde som hele kroppen tar næring og styrke av. Leggene og føttene skulde være bønder og resten av almuen, som med sitt arbeide og annen syssel opholder hele dette legeme. Men nu er det så ille at alle lemmene har forandret sin natur. Øinene skjeler og kan ikke se, og den tyngde som la sig på apostlene den natt da Herren blev tatt, er kommet på øinene til biskopene våre, så de ser allting likesom i søvnørske. Sannheten blir nu hverken hørt eller sett, og biskopene og de andre som skulde verne om kristendommen, er blindet av pengeelsk, umåtehold, griskhet, hovmot og urettvishet. Det er ikke prestenes opgave å drive fårene sine bort fra de gode hagene og i munnen på rivende varger. Kirkens menn er ikke satt til å vise folk fra Gud og til helvete med urettferdig larm eller villredende tale. Heller skulde de gjæte dem med kjærlighet, og om en stakkar går på villestiger, skulde de leie ham tilbake med blid lære.» Men det er ikke bare kirken som er av Gud. Kongedømmet er også innstiftet av Gud, og ingen blir konge uten at Gud har utvalgt ham. Derfor er det synd ikke å vise kongen fullkommen troskap og lydighet.

Det norske folk hørte ikke på dem som sa at Sverre hadde gitt sig til djevelen, eller at han var djevelen selv, kommet fra helvete. Bare i Viken fikk Sverres uvenner makten, og selv der begynte han til slutt å bli ovenpå. Borgen i Tunsberg hadde efter en langvarig beleiring overgitt sig. Men under dette blev Sverre syk, og da han kom tilbake til Bergen, tok sykdommen enda mer på ham. Han døde 9de mars 1202. Over kong Sverres død sørget alle hans menn og venner, og selv de som hadde været hans uvenner sa, at ikke hadde i deres dager slik en mann kommet til Norge som Sverre. Men den usalige ufred som var vakt, varte ved, og da den langt om lenge sluttet, var mest alle høvdingætter i Norge ryddet bort. Folket hadde ikke lenger nogen som kunde føre det og tale dets sak. Det var bare kongen tilbake.

II. Natur og folkeliv.

15. Rundt Norge.

Det første vi stevner til,
er hundre havner i april.
Der møter vi myke tanker,
når flåten skal lette anker,
og seksti tusen mann ombord
bær' Norge i sin bønn rundt jord.

Se kyster av bare skjær
med måker, hval og fiskevær,
og fartøi innunder øen,
men båter utover sjøen,
og garn i fjord og not i sund,
og hvit av rogn den hele bunn.

Se Lofotens ville kav,
hvor klipper stander midt i hav
og skodden rundt toppen driver,
men havet ved foten hiver,
og alt er mørke, savn og angst,
men midt i kavet båt på fangst.

Her ser du en ishavsfar',
i sne og halvlys han sig drar.
Fra tønnen det snart befaler,
og båtlag mot isen haler,
og skudd i skudd og sel i sel,
og marg og mot i kropp og sjel.

Så beder vi oss til kvelds,
hvor hele bygden er til fjells,
på setren med melkestellet,
på fjellslått innunder hellet
og hvor en lengsels lokk på lur
får svar ifra en stor natur.

Men hastig vi må avsted,
skal allesteds vi være med, —
i berget, hvor malmen tages,
på fjellet, hvor renen jages,
og dit hvor elven skumhvit går,
og fløteren på sin planke står.

Kav: dyp, avgrunn. — Stander: står. — Tønnen er en utkiksplass, laget som en tønne, oppe i masten på ishavsskuter.

Lensekara.
Efter maleri av Erik Werenskiold.

Og stanser vi atter her, den troskap som er vår ære,
de brede bygder får vi kjær, og som til fedre stormenn har
hvis bønder så stille bære hvis glans vår morgenrøde var.

Bjørnstjerne Bjørnson.

16. Brødrene.

Bård hette skolemesteren, og hadde en bror som hette Anders. De holdt meget av hverandre, lot sig begge hverve, levde i byen sammen, var med i krigen, hvor de begge blev korporaler og stod ved samme kompani. Da de efter krigen kom hjem igjen, syntes alle det var to staute karer. Så dør deres far; han hadde meget løst gods som var vanskelig å bytte, og derfor sa de til hverandre at de heller ikke denne gangen skulde bli uforlikte, men sette godset til auksjon, så hver kunde kjøpe det han vilde, og dele utbyttet. Som sagt så gjort. Men faren hadde

Bære (gldgs. flertall): bærer.

eid et stort gull-ur, som var vid-spurt; ti det var det eneste gull-ur folk på denne kant hadde sett, og da dette ur blev op-ropt, vilde mange rike menn ha det, inntil også begge brødrene begynte å by; da gav de andre sig. Nu ventet Bård av Anders at han skulde la ham få uret, og Anders ventet det samme av Bård; de bød hver sin gang, for å prøve hverandre, og så over til hverandre mens de bød. Da uret var kommet op i 20 daler, syntes Bård at det ikke var vakkert gjort av broren, og bød på til det blev hen-imot 30; da Anders ennu ikke gav sig, syntes Bård at Anders ikke husket hvor god han ofte hadde været mot ham, ennvidere at han var den eldste, og uret kom over 30 daler. Anders fulgte ennu med. Da satte Bård uret op i 40 daler med én gang, og så ikke lenger på broren det var meget stilt i auksjonsværelset, kun lensmannen nevnte rolig prisen. Anders tenkte, der han stod, at hadde Bård råd til å gi 40 daler, hadde også han, og unte ikke Bård ham uret, fikk han vel ta det; han bød over. Dette syntes Bård var den største skam som nogensinne var hendt ham; han bød 50 daler, og ganske sakte. Meget folk stod omkring, og Anders tenkte at således kunde ikke broren håne ham i alles påhør, og bød over. Da lo Bård: «100 daler, og mitt brorskap på kjøpet,» sa han, vendte sig og gikk ut av stuen. En stund efter kom én ut til ham, mens han holdt på å sale den hesten han nyss før hadde kjøpt. «Uret er ditt,» sa mannen: «Anders gav sig.» I samme stund Bård fikk høre dette, fór der som en anger gjennem ham: han tenkte på broren, og ikke på uret. Salen var lagt på, men han stanste, med hånden på hesteryggen, uviss om han skulde ride. Da kom meget folk ut, Anders mellem dem, og så snart han fikk se broren stå borte ved den salede hest, visste han ikke hvad Bård nu stod og tenkte på, men skrek over til ham: «Takk for uret, Bård! Du skal ikke se det gå den dag bror din skal trå dig i hælene!» — «Heller ikke den dag jeg rider til gårds igjen,» svarte Bård, blek i ansiktet, og svang sig til hest. Det hus de hadde bodd i sammen med faren, betrådte ingen av dem mer.

Vidspurt: kjent og omtalt vidt omkring.

Brødrene.
Tegnet for lesebokm av Gustav Wentzel.

Kort tid efter giftet Anders sig inn på en husmannsplass, men bad ikke Bård til bryllups. Bård var heller ikke i kirken. Første år Anders var gift, blev den eneste ko han eide funnet død bortom den nordre stueveggen, hvor den gikk i tjor, og ingen skjønte hvad den var død av. Flere uhell la sig til, og det gikk tilatters for ham; men verst blev det da hans låve midt på vinteren brente, og alt som i den var; ingen visste hvorledes ilden var opkommet. «Dette har en gjort som vil mig vondt,» sa Anders, og han gråt den natten. Han blev en fattig mann, og han mistet hugen til arbeide.

Da stod Bård næste kveld i hans stue. Anders lå på sengen, da han trådte inn, men sprang op. «Hvad vil du her?» spurte han, men tidde, og blev stående ufravendt seende på broren. Bård ventet litt før han svarte: «Jeg vil by dig hjelp, Anders; du har det ikke godt.» — «Jeg har det som du har unt mig det, Bård! Gå, eller jeg vet ikke om jeg kan styre mig.» — «Du tar feil, Anders; jeg angrer —.» — «Gå, Bård, eller Gud nåde både dig og mig!» Bård gikk også et par skritt tilbake; med dirrende stemme spurte han: «Vil du ha uret skal du få det.» — «Gå, Bård!» skrek den annen; og Bård vilde ikke vente, men gikk.

Men med Bård var det gått slik til: Så snart han hørte at broren led vondt, tødde hjertet op, men stoltheten holdt igjen. Han fikk trang til å søke kirken, og der tok han gode forsetter, men han orket dem ikke frem. Ofte kom han så langt at han kunde se huset; men snart kom én ut av døren, snart var der en fremmed, så stod Anders ute og hugg ved, — så det var alltid noget i veien. Men en søndag ut på vinteren var han atter i kirke, og da var Anders der også. Bård så ham; han var blitt blek og mager; de samme klær bar han som før, da de var sammen, men nu var de gamle og lappet. Under prekenen så han op på presten, og Bård syntes han så god og blid ut, husket deres barneår og hvilken god gutt han var. Bård selv gikk til alters den dagen, og han gjorde sin Gud det høitidelige løfte at han skulde forlike sig med sin bror. det fikk komme hvad det vilde. Dette forsett gikk igjen-

nem hans sjel idet han drakk vinen, og da han reiste sig, vilde han gå like bort til ham og sette sig hos ham; men der satt nogen i veien, og broren så ikke op. Efter prekenen var det også noget i veien; der var for mange folk, konen gikk ved siden av ham, og henne kjente han ikke; han tenkte det var best å gå hjem til ham selv og tale alvorlig med ham. Da kvelden kom, gjorde han det. Han gikk like hen til stuedøren og lyttet, men da hørte han sitt navn nevne, det var av konen. «Han gikk til alters idag,» sa hun; «han tenkte visst på dig.» «Nei, han tenkte ikke på mig,» sa Anders; «jeg kjenner ham; han tenker bare på sig selv.»

Der blev lenge ikke sagt noget; Bård svettet der han stod, skjønt det var en kold kveld. Konen der inne arbeidet med en gryte, det knitret og braket på gruen; et lite spebarn gråt en gang imellem, og Anders vugget. Da sa hun disse par ord: «Jeg tror I begge tenker på hverandre, uten å ville være ved det.» — «La oss tale om noget annet,» svarte Anders. En stund efter reiste han sig, han vilde gå mot døren. Bård måtte gjemme sig i vedskjulet; nettop dit kom også Anders for å ta et fang ved. Bård stod i kroken og så ham tydelig; han hadde lagt sine dårlige kirkeklær av, og gikk i den uniform han hadde ført med hjem fra krigen, maken til Bårds, og som han hadde lovt broren aldri å røre, men la gå i arv, likesom denne igjen hadde lovt ham det samme. Anders's var nu lappet og utslitt, hans sterke, velvoksne kropp lå som i en bunt av filler, og på samme tid hørte Bård gulluret pikke i sin egen lomme. Anders gikk dit hvor ris-veden lå; istedenfor straks å bøie sig ned og lesse på sig, stanste han, helte sig bakover mot en vedstabel og så ut mot himmelen, som var tindrende klar med stjerner. Da drog han et sukk og sa: «Ja — ja — ja; — Herre Gud, Herre Gud!»

Så lenge Bård levde hørte han siden dette. Han vilde tre frem imot ham; men i det samme kremtet broren, og det falt så hårdt; mer skulde der ikke til for å stanse ham. Anders tok sitt fang ved, strøk så tett forbi Bård med det at kvistene slo hans ansikt så det sved.

Ennu vel i 10 minutter stod han stille på den samme

plett, og uvisst var det når han var gått, dersom han ikke ovenpå den sterke rørelse var blitt tatt av en sådan frysning at han skalv all igjennem. Da gikk han ut; han erkjente åpent for sig selv at han var for feig til å gå inn, derfor hadde han nu lagt en annen plan. Av en askekopp som stod i den kroken han nettop forlot, tok han nogen kullstykker med sig, fant sig en tyrispik, gikk op på låven, lukket efter sig og slo ild. Da han hadde fått spiken tendt, lyste han op efter den nabb som Anders hengte sin løkt på når han om morgenen tidlig kom for å treske. Bård tok sitt gullur op og hengte det fra sig på nabben, slukket så sin spik og gikk, og da var han så lettet at han sprang henover sneen som en unggutt.

Dagen efter hørte han at låven var nedbrent samme natten. Ventelig hadde gnister falt av den spik som skulde lyse ham mens han hengte fra sig uret.

Dette overveldet ham slik at han den dag blev sittende som syk, tok sin salmebok og sang, så folk i huset trodde her var noget galt på ferde. Men om kvelden gikk han ut; det var sterkt måneskinn; han gikk til brorens plass, grov efter i brandtomten — og fant ganske riktig en liten sammensmeltet gullklump; det var uret.

Med den i neven var det han gikk til broren hin kveld, bad om fred og vilde forklare sig. Men før er fortalt hvordan det da gikk.

En liten jente hadde sett ham grave i brandtomten; nogen gutter som gikk til dans hadde foregående søndagskveld sett ham gå nedover mot plassen; folkene i huset forklarte om hvor underlig han var mandag, og da nu alle visste at han og broren var bitre uvenner, blev det meldt, og forhør optatt. Ingen kunde påføre ham noget, men mistanken satt på ham; han kunde nu mindre enn nogensinne nærme sig broren.

Anders hadde tenkt på Bård da låven brente, men ikke sagt det til nogen. Da han kvelden efter så ham, blek og forunderlig, tre inn i stuen, tenkte han straks: Nu har angeren slått ham, men for sådan forferdelig gjerning mot sin bror får han ikke tilgivelse. Siden hørte han om

Plett: flekk. — Tyrispik: lysestikke. — Nabb: knagg.

at folk hadde sett ham gå ned til husene, samme kvelden det brente, og skjønt intet blev oplyst ved forhøret, trodde han urokkelig at Bård var gjerningsmannen. De møtte hinannen ved forhøret, Bård i sine gode klær, Anders i i sine lappete; Bård så hen til ham da han steg inn; og øinene bad så Anders kjente det langt inn. Han vil ikke at jeg skal si noget, tenkte Anders, og da han blev spurt om han trodde broren til hin gjerning, sa han høit og bestemt: «Nei.»

Men Anders slo sig sterkt på drikken fra den dag og det gikk snart meget dårlig med ham. Ennu dårligere var det dog med Bård, skjønt han ikke drakk; han var ikke til å kjenne igjen.

Så kommer sent en kveld en fattig kone inn i det lille kammer Bård bodde til leie i, og bad ham følge med ut litt. Han kjente henne, det var brorens kone. Bård forstod straks hvad ærend hun førte, blev likblek, klædde på sig og fulgte, uten å tale et ord. Det lyste ut fra Anders's vindu med svakt skinn, det blinket og lukket sig, og de gikk efter lyset; ti der førte ingen sti over sneen. Da Bård atter stod i svalen, slo der en underlig lukt imot ham, hvorav han fikk vondt. De gikk inn. Et lite barn satt bort=i gruen og åt kull, var sort over hele ansiktet, men så op og lo med hvite tenner; det var brorens barn! Men bort=i sengen, med alle slags klær over sig, lå Anders avmagret, med klar, høi panne og så hult på broren. Bård skalv i knærne, han satte sig ned ved sengefoten og brast i en ualmindelig sterk gråt. Den syke så på ham ufravendt, og tidde. Endelig bød han konen gå ut, men Bård vinket hun skulde bli, — og nu begynte disse to brødrene å tale sammen. De forklarte sig, like fra den dag de bød på uret, og ut igjennem til den da de nu møttes her. Bård sluttet med å ta gullklumpen frem, som han alltid bar hos sig, og åpenbart blev det nu mellem brødrene at de i alle disse årene ikke én dag hadde kjent sig lykkelige.

Anders sa ikke stort, for han var ikke god til; men ved sengen blev Bård sittende så lenge Anders var syk. «Nu er jeg fullkommen frisk,» sa Anders en morgen han

Hult (med lang u), her: tomt, huløiet.

våknet; «nu, bror min, skal vi leve lenge sammen og aldri gå fra hverandre, likesom i gamle dager.» Men den dagen døde han.

Konen og barnet tok Bård til sig, og de hadde det godt fra den tid. Men hvad brødrene hadde samtalt om ved sengen, det sprengte ut gjennem veggene og natten, blev bekjent for alt folk i bygden, og Bård blev den mest aktede mann imellem dem. Alle hilste på ham som på en der har hatt stor sorg og atter funnet glede, eller som på en der meget lenge har været borte. Bård blev sterk av sinn ved all denne vennlighet omkring sig, han blev Gud hengiven — og vilde bestille noget, sa han, og så gav den gamle korporal sig til å være skolemester. Hvad han innprentet barna både først og sist, var kjærlighet, og selv øvde han den, så ungene holdt av ham som av en lekekamerat og far på én gang.

Størst inntrykk på barna gjorde det alltid når skolemesteren før sangen somme tider holdt en liten tale til dem, og i det minste én gang hver uke leste op nogen vers for dem, som handlet om å elske sin næste. Når han leste det første av disse versene, skalv han i stemmen, skjønt han vel nu hadde lest det i 20—30 år; det lød:

Elsk din næste, du kristen-sjel,
tre ham ikke med jernskodd hæl,
ligger han enn i støvet!
Alt som lever, er underlagt
kjærlighetens gjenskapermakt,
bliver det bare prøvet.

Men så, når det hele dikt var sagt, og han hadde stått litt efter, så han på dem og plirte med øinene: «Op, småtroll, og gå vakkert hjem, uten støi, — gå vakkert, så jeg må høre bare vel om eder, småkryp!» Mens de da støiet som verst for å finne sine bøker og matkopper, skrek han gjennem larmen: «Kom igjen imorgen straks det blir lyst, eller jeg skal ta og myke jer! Kom igjen i betimelig tid, småjenter og smågutter, så skal vi være flittige!»

Bjørnstjerne Bjørnson.

Plire: blunke, myse. — I, eder, jer: de, dere, «dykk».

17. Lenda frå Land.

Dei store Valdres- og Vinsterflyer eller fjellsletter, dei ligg der på fjellet millom Gudbrandsdalen og Valdres. Derifrå ser du godt nordvest til Mugnaknippet millom dei store fjellvatni Bygdin og Gjende. Du er som på eit hav, og ser liksom tårn og tindar stinga upp vest i land. Det var der uppmed Bygdin, då eg låg der vêrfast her eit året inne i den steinhytta, so stor som ein bakar-omn, at eg høyrde fe-karen Ola fortelja um Lenda:

Sjå no skal du høyra um Lenda frå Land,
og um hennar fagraste folen.
So sant som eg segjer, av soga er sann
kvar einaste mutten og molen.

Ho Lenda med son sin til beites vart send,
til fjells frå det skogute traset.
Og godt ho der uppe kring sætrom var kjend,
og fann seg det finaste graset.

Men Lenda ho visste at turrare var
kvar blomen der nede på hjellom.
So lenger og lenger med henne det bar
der upp mot dei fælande fjellom.

I slagregn på flótter og flæe og fly,
når driv-skodd i krullar seg ringa,

Mugnaknippet: fjellknippet Mugna-tindane. — Kvar mutt og mole: hvert grand. — Tras eller tròs: kvist og kvas, skrap, rusk. — Hjell: slette med bakkekant (terrasse). — Flótt, flæe og fly: flat eller jevnt skrånende fjellmark.

då stod ho mot vêret for son sin til ly
og vermde 'n med halsen og bringa.

So kom ho til Bygdin, so fór ho mot vest,
der breden til høgre seg krinsar.
Og der kann du tru det er beite for hest,
med graset so feitt at det glinsar.

Med folen ho fór og på vollar ho låg;
og fælande feitna den fyrkja.

Fyrkja: om et stort kvinnfolk, likesom fork om en kar.

Og upp ifrå bakken mot bergi ho såg
til tindar som tårnet på kyrkja.

Frå lider ho fór der ho beitte som best:
— kven veit kva ho hadde i hausen!
Ho stemnde av stad, og so kom ho der vest,
der inn under Galdeberg-knausen.

Men ulukka var, ho til høgre kje tok
der framme på strandi ved bekken.
For upp yver berget legg vegen ein krok;
og soleis ho sat som i sekken.

Den kvelven er fin, og slik lygne for vind!
Og der er vel beite, kan hende!
Men fjellet og fjorden dei stengjer deg inn,
so vegen er berre att-ende.

Ho beitte i bakken, men fann so til sist
at graset tok der til å enda.
So stod ho og sturde. D'er galskap, men visst
at hesten han aldri kann v e n d a.

Ho stod der og tenkte og såg seg ikring.
So steig ho til svåms burt i bylgja.
Og folen flaug etter, det skrøpeleg ting!
Du veit at han mor si laut fylgja.

Ho svam so det fossa; for hesten er slik,
han vatn kje vyrder og vandar.
Men midt burt-i berget der ligg det ei vik,
og der ho med folen sin landar.

I vatnet var kaldt denne stubben ho svam,
og svidde i holdet det gjorde.
Tilbake ho kann kje, og lengere fram —
det var som ho heller kje torde.

K v e l v: dalsøkk. — L y g n e eller l o g n: vindstille, ly. — Att-e n d e: tilbake. — S v å m eller s u m: svømning. — V y r: vyrder, bryr sig om. — V a n d a: vrake. — I h o l d e t: inn i skinn og kjøtt.

Dei åt der so lenge det fanst att eit strå,
og svart dei ikringum seg snøydde.
Men folen var barnet, og svolten drog på,
so der ifrå mor si han døydde.

Å kvila på vegen gjev styrke i bein;
og kann du, so bør du det gjera.
Men standa i fåren som hoggen i stein,
det er fulla rådlaus å vera.

So kom det ein båt i den djupaste naud,
og svint inn i svingen han smurde.
So frelste dei Lenda, som nær-på var daud
og stod yver son sin og sturde.

Det er so du sjølv kann som Lenda bli stur,
når dette du dreg deg til minnes.
Men er det kje grovt med den heste-natur,
som soleis skal vera til sinnes?

Han stend til han stuvende svelter i hel.
og vantar på vìt til å venda.
Og det er so sant som eg dette fortel,
at tidt det i fjellom kann henda.

Han gjenger seg fast, og han aldri kann snu;
og motgang hans tanke ei mognar.
Han skifter ei meining, som folk skulde tru.
Han brester, men aldri han bògnar.

A. O. Vinje.

18. Øivind.

Om Øivind og bukken har vi lest i første del. Øivind var husmannsgutt; Marit var gårdmannsdatter; de var kamerater fra barneårene. Han holdt av henne, men trodde at hun ikke vørte ham, fordi han var fattig. Han blev harm og sky; han sa til sig selv at han vilde lese og lære og komme frem i verden. Han var ikke mer med i lek eller moro. Så flyttet de andre barna vekk fra kjelkebakken. «Her er blitt så uvant stille», sa moren en kveld til skolemesteren, «siden barna

Snøyda: gjøre snautt. — Smurde, her: smatt. — Stuvende: sta-beint, bent fram. — Mogna: modne. — Bogna: bøie sig.

er flyttet bort med sin lek. Øivind er ikke glad på det siste.» — «Å nei, den som er ærgjerrig, er ikke glad,» sa skolemesteren. Det som nu skal fortelles, hendte et halvt år efter, da konfirmasjons-ungdommen var i prestegården for å bli tatt ut.

Øivind satt borte ved vinduet, hadde været oppe og hadde svart på alt som han blev spurt om, men ikke hadde presten sagt noget, heller ikke skolemesteren; han hadde i over et halvt år tenkt på hvad begge vilde si når de fikk vite hvad han hadde arbeidet, og han følte sig nu meget skuffet, og tillike krenket. Skolemesteren pleide å bli litt efter hos presten for å ordne ungdommen, og siden gå ned og fortelle dem utfallet; det var jo ikke den siste avgjørelse, men det var hvad presten og han for det første var kommet overens om. Samtalen i stuen blev livligere, efter hvert som flere blev prøvd og slapp, men nu begynte de ærgjerrige å skille sig fra de glade; de siste gikk så snart de hadde fått følge, for å meddele foreldrene sin lykke, eller de ventet for andres skyld, som ikke var ferdige; de første derimot blev mer og mer stille, øinene så spent mot døren.

Omsider kom skolemesteren. Enhver forlot sin plass og stormet omkring ham. «Hvad nummer har jeg?» — «Enn jeg?» — «Enn jeg?» — «Jeg?» — «Hysj, opløpne unger, ikke noget spetakkel her! — rolige, så skal I få høre det, barn.» Han så sig langsomt om. «Du er nummer to,» sa han til en gutt med blå øine, som så bønnlig på ham, og gutten danste ut av ringen. «Du er nummer tre,» — han slo på en rødhåret, rask liten en, som stod og slet ham i trøien; «du er nummer fem, du nummer åtte,» o. s. v. Han fikk se Marit: «Du er nummer én av jentene.» Hun blev blussende rød over ansikt og hals, men forsøkte å smile. «Du nummer tolv, — har været doven, din knekt, og en stor skøierfant. Du nummer elleve; ikke bedre å vente, gutten min. Du nummer tretten, må lese dyktig, møte frem til overhøring, ellers går det dig galt!» — Øivind kunde ikke holde det ut lenger; nummer én var visstnok ikke nevnt; men han stod hele tiden således at skolemesteren kunde se ham. «Skolemester!» — Han hørte det ikke. «Skolemester!» — Tre ganger måtte han gjenta det

før det blev hørt. Endelig så skolemesteren på ham; «nummer ni eller ti, husker ikke sikkert hvilket,» sa han og vendte sig til en annen. «Hvem er nummer én da?» spurte Hans, som var Øivinds beste venn. — «Det er ikke dig, ditt krushode,» sa skolemesteren og slo ham over hånden med en papirrull. «Hvem er det da?» spurte flere, «hvem er det, ja, hvem er det?» — «Det får den vite som har nummeret!» svarte skolemesteren strengt; han vilde ikke ha flere spørsmål. «Gå nu vakkert hjem, barn, takk eders Gud, og gled eders foreldre. Takk også eders gamle skolemester; I hadde sittet der vakkert og gnagd ben, hadde ikke han været!» — De takket ham og lo, de drog jublende avsted; ti i dette øieblikk, da de skulde hjem til foreldrene, var de alle glade. Bare én var igjen, som ikke straks kunde finne sine bøker, og som, da han fant dem, satte sig ned, som skulde han på ny til å lese dem over.

Skolemesteren gikk bort til ham: «Nu, Øivind, skal du ikke gå med de andre?» Han svarte ikke. «Hvorfor slår du op dine bøker?» — «Jeg vil se hvad jeg har svart galt idag.» — «Du har visst ikke svart noget galt.» — Øivind så da på ham, tårene stod ham i øinene; han så ufravendt på ham, mens en efter en rant nedover, men han sa ikke et ord. Skolemesteren satte sig foran ham: «Er du ikke glad nå at du er sloppet frem?» — Det bevret om munnen, men han svarte ikke. «Din mor og din far blir meget glade,» sa skolemesteren og så på ham. — Øivind kjempet lenge for å få et ord frem; endelig spurte han sakte og avbrutt: «Er det — fordi jeg — er husmannsgutt — at jeg står nummer ni eller ti?» — «Visstnok er det derfor,» svarte skolemesteren. — «Så nytter det jo ikke mig å arbeide,» sa han klangløst og sank sammen over alle sine drømmer. Med én gang løftet han hodet, hevde den høire hånd, slo den i bordet med all sin makt, kastet sig ned på sitt ansikt og brøt ut i den heftigste gråt.

Skolemesteren lot ham ligge og gråte, riktig gråte ut. Det varte lenge, men skolemesteren ventet til gråten blev barnligere. Da tok han om hans hode med begge hender, lettet det op og så inn i det forgrådte ansikt. «Tror du

Krushode: krølltopp.

det er Gud som nu har været hos dig?» sa han og holdt ham vennlig imot sig. Øivind hulket ennu, men kortere, tårene rant mer stille; men han torde ikke se på ham som spurte, heller ikke svare. — «Dette, Øivind, har været lønn som forskyldt. Du har ikke lest av kjærlighet til din kristendom og dine foreldre; du har lest av forfengelighet.» — Det blev stilt i stuen mellem hver gang skolemesteren talte; Øivind kjente hans blikk hvile på sig, og han blev optødd og ydmyk under det. «Med sådan vrede i ditt hjerte kunde du ikke ha møtt frem for å ta pakten av din Gud, kunde du vel, Øivind?» — «Nei,» stammet han så godt han formådde. — «Og stod du der med forfengelig glede over at du var nummer én, stod du da ikke frem med en synd?» — «Jo,» hvisket han og skalv om munnen. «Du holder ennu av mig, Øivind?» — «Ja.» Han så op for første gang. «Så skal jeg si dig, at det var jeg som fikk dig flyttet ned, for jeg holder så av dig, Øivind.» — Den andre så på ham, blinket nogen ganger, og tårene rant tett ned. — «Du har ikke noget imot mig for det?» — «Nei.» Han så fullt og klart op, skjønt røsten var kvalt. — «Mitt kjære barn, jeg vil verne om dig så lenge jeg lever.»

Han ventet på ham til han fikk ordnet sig og samlet sine bøker; så sa han at han vilde følge ham hjem. De gikk langsomt hjemover; i begynnelsen var Øivind ennu stille og kjempende, men litt efter litt vant han på sig selv. Han var så overtydd om at det som var hendt var det beste som nogensinne kunde ha truffet ham, og før han kom hjem, var troen derpå blitt så sterk at han takket sin Gud, og sa det til skolemesteren. «Ja, nu skal vi tenke på å nå noget i livet,» sa skolemesteren, «og ikke løpe efter blindmenn og nummer. Hvad sier du om seminariet?» — «Jo, jeg vil gjerne dit.» — «Du mener landbruksskolen?» — «Ja.» — «Den er visstnok også den beste; den gir andre utsikter enn en skolemesterstilling.» — «Men hvorledes skal jeg komme dit? Jeg har inderlig lyst men ikke råd.» — «Vær flittig og bra, så skal det nok bli råd!»

Løpe efter blindmenn: løpe efter innbilninger. — Semi-nár(ium): eldre navn på lærerskole.

Da de kom hjem, var begge foreldrene i stuen, og hadde sittet der i stille venten, skjønt det var arbeidstid og travelt. Skolemesteren kom først inn, Øivind efter; begge smilte. «Nå?» sa faren, han la en salmebok bort, hvor han nettop hadde lest «en konfirmants bønn». Moren stod ved gruen, torde ingenting si; hun lo, men hun var ustø på hånden; hun ventet øiensynlig noget godt, men vilde ikke være ved det. «Jeg måtte bare følge for å glede eder med at han svarte på alt han blev spurt om, og at presten sa, da Øivind var gått, at han ikke har hatt flinkere konfirmant.» — «Å nei!» sa moren og blev meget beveget. — «Det er jo bra,» sa faren og kremtet usikkert.

Efterat det hadde været lenge stilt, spurte moren sakte: «Hvad nummer får han?» — «Nummer ni eller ti,» sa skolemesteren rolig. — Moren så på faren, faren først på henne, så på Øivind; «en husmannsgutt kan ikke vente mer,» sa han. Øivind så på ham igjen; det var som atter noget vilde op i halsen, men han tvang sig ved i en hast å tenke på alt han var glad i og holdt av, det ene efter det andre, så lenge til det gikk ned igjen.

«Nå er det best jeg går,» sa skolemesteren, nikket og vendte sig. Begge foreldrene fulgte efter sedvane ut på stenhellen; her tok skolemesteren sig en skrå og sa smilende: «Han blir nummer én likevel, men det er ikke verdt han får vite noget om det før dagen kommer.» — «Nei, nei,» sa faren og nikket. «Nei, nei,» sa moren, hun nikket også; derpå tok hun skolemesteren i hånden; «du får ha takk for alt du gjør imot ham,» sa hun. «Ja, du får ha takk,» sa faren, og skolemesteren gikk; men de stod ennu lenge og så efter ham. *Bjørnstjerne Bjørnson.*

Storegut.

Olav Olavsson, eller Storegut, som han blev kalt, var født 1764 i Grungedal, Vinje i Telemark Om ham har Åsmund Vinje diktet en samling kvad, som heter Storegut. Her fortelles om hvorledes Storegut, kjempen, med sine never og med hån og skjemt tukter voldsmenn og kjeltringer. En av dem var Eivind Ålandslid, en annen hette Grytebekken. Diktet forteller om den gang han fór til kongen i Kjøben-

havn sammen med sin far og med Kristian Lofthus. De skulde klage over kongens karer og den stygge fremferd i bygdene når de fór og skrev ut til krigstjeneste. Men enden blev at Lofthus blev satt fast og Storegut og hans far blev landlyst. Siden måtte både Storegut og de seks brødrene hans som nu levde, ut i en krig med svenskene. Nordmennene vant, for Storegut sloss for tyve. Men han hadde også sine brødre å hevne. De var falne alle. Efter det blev Storegut gjæter. Han elsket sin buskap. Derom forteller også dikteren. Om Eivind Ålandslid og om den gangen da Storegut fikk sin uniform, skal vi lese nedenfor. Om toget til kongen, om bølingen og om Grytebekken, som drepte Storegut, vil vi få høre senere i leseboken.

19. Eivind Ålandslid.

Eivind Ålandslid, det var ein spretten kar;
under bjelken godt han slengde.
Mangt eit taket tok han, og so seig han var
at han beste karen sprengde.
Eivind ute var når nokon var i naud,
kjøpte garden hans og hest og fe og sau.
Kunde han ei då
beste kjøpet få,
mannen smurd' han upp og dengde.

Eivind var imillom Skiens by og Mo
rikaste og «beste» karen.
Og den stakkars krok som kom i Eivinds klo,
han var seld og fantefaren.
Gjeva nokre pengar, det var Eivinds vis,
og so hest og smør og skinn til dubbel pris.
So på alt den fant
tok i garden pant.
Slo so til seg heile garden.

Støtt so er det slik, dei hava fælt til vinst
slike sterke rike karar.
Eivind lagde upp, so kaksen hadde minst
fem og tjuge gode gardar.
Kjøpte han ein hest, ell' um det var ein gard
stelte han seg so at sumt han skuldig var.

Kom so folk med krav,
dengde han dei av.
So med hogg og slag han svarar.

Ingen kunde søkja Eivind for ein rett.
Alle tømde vart og tvegne.
Futen, skrivaren og prokurator lett
vorto til hans side dregne.
Saki vreid dei burt, og upp og upp den skaut,
han dei hestar gav og store, feite naut.
Folk slik urett bar,
då dei redde var
for å verta helseslegne.

Men då var det eingong gamle Ivar Å
so til Storeguten talar:
«Vil du krevja Eivind, skal ein bukk du få.
Han meg eiger hundrad dalar.
Når du skræmer Eivind, som eg veit du kann,
vert du for det attåt til ein frægdamann.»
Storegut vart glad.
Fort han for avstad.
Spreke gut ei lenge salar.

Når so Storeguten kjem til Evind då,
han for honom liksom kjæler.
«Eg skal krevja deg frå honom Ivar Å,»
muslar han for seg og mæler.
«Kom i loftet upp, skal du betaling få
til den gamle skarven, denne Ivar Å,»
Eivind gjev til svar;
for han er den kar
han for dengjing aldri fæler.

Når dei kom i loftet, låsen med eit slag
slo han i so huset riste.
Og han segjer: «No du læra skal i dag
det som aldri fyrr du visste.

Figer, eig, her: skylder. — Musla: pusle, fare smått.

No skal du for gamle skarven Ivar Å
di betaling her på reide handi få.
Men eg trur med meg,
dette krav av deg
jamen vert på meg ditt siste.»

Men han Storegut han stod og flirte kaldt.
Varme ord han ikkje trengde.
Med den vinstre hand ein tunnesekk med salt
tok han og på aksli slengde;
svinga sekken upp til munnen som ein dram,
leika der på golvet med 'n att og fram.
Då vart Eivind bleik,
og på folk han skreik.
Her var den som Eivind dengde.

Svint av kista si han hundrad dalar tok,
— pengar tunge er å bera. —
Og han Storeguten varmt i handi skok,
sagde: «Me skal vener vera!»
Men han Storeguten svarar: «No skal du
um frå alle dine vonde vegar snu!
Ser eg ikkje fort
at det vérter gjort,
skal med meg du få å gjera!»

A. O. Vinje.

20. Storegut tek imot sine her-klæde.

Til ein hermann vart Storegut skriven,
og i attande året vart han.
So han fyrst ut i verdi var driven,
til å tena for konge og land.
Det var gut som i hand var kje valen,
men til allting å gjera var før.
So i telthuset møtt'han på Dalen,
å taka imot sin «mundør».

Før: duelig. — Dalen, ved øverste ende av Bandaks-vatn i Telemark. — Mundør: mundéring, uniform.

Men til guten so stor og so fager
var dei klædningar alle for små:
av dei hundrade gangar på «lager»
var det ingen han kunde få på,
utan tøygjing i ty so det braka,
i dei største han kunde få fatt,
og med spaning og slit so det knaka,
og saumane rivna og spratt.

Slik han klædde seg bøygd imot veggen,
og so raud utav hete og harm;
for den broki rakk midt ned på leggen,
og den trøya til midt fram på arm.
Han i ryggen stod krokut som krakken;
for av trøya si bunden han er.
Som ein knapp siter huva på nakken,
og vesten i hop han kje fær.

So han sprengde si «uniform» sunder.
Og den aldri var gjord for ein slik.
So han gjekk der til spott og til under.
Der var ingen kjend Storegut lik.
For sin storleik han gjekk der so sliten,
og som tullingen kringum han fór.
Der er vondt nok å vera for liten,
men verre å vera for stor.

Og når maurar av småfolk dei logo,
han som ungar dei slengde ifrå.
Det var «barnet som slær» når dei slogo:
han var vaksen og slo kje dei små.
Soso gjekk han som fri-kar på Dalen,
og var framifrå makelaus gut.
Men so sagde dei mannen var galen,
som slik bar seg åt og såg ut.

Men den kaptein var betre enn andre.
Han var glad slik ein storing å sjå.

Gang: klæde-sett. — Lager: oplag. — Spaning: tøiing, spenning. — Logo: (flertall): lo (av le eller læ).

Og han sa: «No du heimatt kann vandre
til me uniform åt deg kann få.
Det er godt at me stundom får sprengja
denne trøya dei fleste får på.
Til det store me hjarteleg trengja
bland alt dette stakkarsleg små.»

A. O. Vinje.

21. Faren.

Den mann hvorom her skal fortelles, var den mektigste i sitt prestegjeld; han hette Tord Øverås. Han stod en dag i prestens kontor, høi og alvorlig. «Jeg har fått en sønn,» sa han, «og vil ha ham over dåpen.» — «Hvad skal han hete?» — «Finn efter far min.» — «Og fadderne?» — De blev nevnt og var da bygdens beste menn og kvinner av mannens slekt. «Er det ellers noget?» spurte presten, han så op. Bonden stod litt; «jeg vilde gjerne ha ham døpt for sig selv,» sa han. — «Det vil si på en hverdag?» — «På lørdag førstkommende, 12 middag.» — «Er det ellers noget?» spurte presten. — «Ellers er det ingen ting;» bonden dreide huen, som vilde han gå. Da reiste presten sig. «Ennu dog dette,» sa han og gikk like bort til Tord, tok hans hånd og så ham inn i øinene; «give Gud at barnet må bli dig til velsignelse!»

Seksten år efter den dag stod Tord i prestens stue. «Du holder dig godt, du Tord,» sa presten; han så ingen forandring på ham. «Jeg har heller ingen sorger,» svarte Tord. Hertil tidde presten, men en stund efter spurte han: «Hvad er ditt ærend i kveld?» — «I kveld kommer jeg om sønnen min, som skal konfirmeres imorgen.» — «Han er en flink gutt.» — «Jeg vilde ikke betale presten før jeg hørte hvad nummer han fikk på kirkegulvet.» — «Han skal stå nummer én.» — «Jeg hørte dette, — og her er 10 daler til presten.» — «Er det ellers noget?» spurte presten, han så på Tord. — «Ellers er det intet.» — Tord gikk.

Atter løp åtte år hen, og så hørtes det støi en dag foran prestens kontor; ti mange menn kom, og Tord først. Presten så op og kjente ham: «Du kommer mannsterk

i kveld.» — «Jeg vilde begjære lysning for sønnen min; han skal giftes med Karen Storliden, datter av Gudmund, som her står.» — «Dette er jo bygdens rikeste jente.» — «De sier så,» svarte bonden, han strøk håret op med den ene hånd. Presten satt en stund og som i tanker; han sa intet, men førte navnene inn i sine bøker, og mennene skrev under. Tord la tre daler på bordet. — «Jeg skal bare ha én,» sa presten, — «Vet det nok; men han er mitt eneste barn, — vilde gjerne gjøre det vel.» — Presten tok mot pengene. «Det er tredje gang du på sønnens vegne står her nu, Tord.» — «Men nu er jeg også ferdig med ham,» sa Tord, la sin tegnebok sammen, sa far vel og gikk, — mennene langsomt efter.

Fjorten dager efter den dag rodde far og sønn i stille vær over vannet til Storliden for å samtale om bryllupet. «Den toften ligger ikke sikkert under mig,» sa sønnen, og reiste sig for å legge den til rette. I det samme glir den tilje han står på; han slår ut med armene, gir et skrik og faller i vannet. — «Ta i åren!» ropte faren, han reiste sig op og stakk den ut. Men da sønnen hadde gjort et par tak, stivner han. «Vent litt!» ropte faren, han rodde til. Da velter sønnen bakover, ser langt på faren — og synker.

Tord vilde ikke rett tro det; han holdt båten stille og stirte på den pletten hvor sønnen var sunket ned, som skulde han komme op igjen. Det steg nogen bobler op, ennu nogen, så bare én stor, som brast, — og speilblank lå atter sjøen.

I tre dager og tre netter så folk faren ro rundt om den pletten uten å ta mat eller søvn til sig; han soknet efter sin sønn. Og på den tredje dag om morgenen fant han ham og kom bærende over bakkene med ham til sin gård.

Det kunde vel være gått et år hen siden hin dag. Da hører presten sent en høstkveld nogen rusle ved døren ute i forstuen og famle varsomt efter låsen. Presten åpnet døren, og inn trådte en høi, foroverbøid mann, mager og hvit

Storliden: d'en uttales ikke. — Tilje: bred fjel tvers over i bunnen av en båt. — Sokne: dra kroker langs bunnen for å finne ting som har sunket.

Tegnet for leseboken av Gustav Wentzel.

av hår. Presten så lenge på ham før han kjente ham; det var Tord. «Kommer du så sent?» sa presten og stod stille foran ham. «Å ja; jeg kommer sent,» sa Tord, han satte sig ned. Presten satte sig også, som han ventet; det var lenge stilt. Da sa Tord: «Jeg har noget med, som jeg gjerne vilde gi til de fattige; det skulde gjøres til et legat og bære min sønns navn.» — Han reiste sig, la penger på bordet og satte sig atter. Presten talte dem op. «Det var mange penger,» sa han. — «Det er helvten av min gård; jeg solgte den idag.» Presten blev sittende i lang stillhet; han spurte endelig, men mildt: «Hvad vil du nu ta dig for, Tord?» — «Noget bedre.» — De satt en stund, Tord med øinene mot gulvet, presten med øinene på ham. Da sa presten sakte og langt: «Nu tenker jeg at sønnen din endelig er blitt dig til velsignelse.» — «Ja, nu tenker jeg det ogå selv,» sa Tord, han så op, og to tårer rant tunge nedover hans ansikt.

Bjørnstjerne Bjørnson.

III. Gutter.

22. Hjelpelaus.

Den sumaren eg gjekk for presten, laga det seg so at eg fekk meg ei børse. Han Per Seim, trimenningen min, skulde fara til Amerika. Fyrr han strauk, kom han hit til Kvåle og bad far vel, og då hadde han vesle hagla si med; henne skulde eg ha til eit minne, sa han.

Endå same kvelden laut han Salamon læra meg lada og taka sikte. Og fyrr det var myrkt, hadde eg alt sett inn den eine hagldriva jamsides den andre burt-etter smieveggen. Dagen etter var det sundag. Han far las upp or gamle huspostillen hans Jesper Brochmann. Men børsa leika meg i tanken heile tidi. Og då eg vel hadde dugurden i meg, var eg ikkje sein til å taka børsa og leggja vegen upp etter lidi.

Eg hadde so hugheil ei von at mindre enn ein rev kom eg ikkje att med. Ja kven kann vita, — kann henda råka eg fram på bamsen sjølv, so eg fekk gjeva honom eit skot inn i øyra. Det var soleis han gjorde det, guten uppe i Nordland, som det stod å lesa um i bladet.

Eg skal lova eg brukte både øyro og augo, der eg gjekk.

Eg jaga upp ei kråke, men henne var eg for storfelt til å bry meg vidare um. Høgt uppe såg eg ørni sigla på sine breide venger i krins kring nuten der ho hadde reiret sitt, — trygg i verdi si eigi, dit mannemakt ikkje nådde. Men ingen bamse fekk eg auga på, og ingen rev, ikkje ein gong ein vesal hare. Skogen låg mósen og lat i solsteiken og naut

Hagle: haglbørse. — Hugheil: rolig, trygg. — Storfelt: stor på det. — Mósen: varm og lumren.

si sundags-kvild, og berre songfuglane uppe millom greinene gav levande læte i stilla. Soli, rund og raud, heldt alt på å siga ned til fjellet i vest, då eg snudde og rusla ned-etter, utan at eg hadde løyst skotet. Og myrk i hugen var eg, der eg gjekk. Eg kika til alle sidor etter ei kråke eller skjor, um det ikkje var anna; eg hadde meir enn gjerne teke til takke no. Men fåfengt var det. Då høvde det at eg vart var ein liten fugl i ein krake straks burtanfor. Han såg so glad og godtruen ut, som han sat der på greini og kinka og småtralla.

Eg hadde elles jamt vore slik ein ven med alle småfuglar, hadde endå meir enn ein gong lagt meg imillom når einkvar gutungen etla seg til å gjera deim mein. Men no fekk vondskapen yvertaket i hugen min, med ei fysne etter å drepa, so eg la børsa til kinni og klemde laust.

Røyken sveiv undan. — Men eg skal tru eg vart undren då eg fekk sjå at vesle fuglen sat der på same staden. Eg gjekk nærare burtåt, men sitjande vart han, med velet stydjande nedpå greini. Eg kunde sjå kor hardt ho streva, den fine gråkvite bringa; av og til pipla ein liten høgraud prikk.

Eg vart ståande handfallen og såg på. Men di lenger eg såg, di meir vart det dei tvo fugle-augo som klumsa meg. Dei var runde og blanke som vassdropar; men det var liv som blenkte i deim, blenkte og blinka ned gjenom eit svart, botnlaust djup. Børsa datt meg utor nevane. — Og etter kvart skipa det seg som det fanst ikkje anna der framfyre enn desse augo. Sistpå vart det til det, at eg ikkje berre såg, men på einkvar måten endå til høyrde deim, — ikkje bedande, ikkje hemn-ropande; det var som dei kviskra, men denne kviskringi kjende eg sterkare og sterkare dirra inni samvitet og samla seg til ei kjøvande kjensle av hjelpelaus. Då med eitt skar den tanken gjenom hugen, at eg vart galen um eg ikkje reiv meg laus og fekk desse tvo augo ut or verdi. Snåpt som eldingen treiv eg ein lurk og dreiv til fuglen, so han fór trillande ned etter bratta. So treiv eg børsa og la

Krake: kroket tre. — Fysne: lyst, bråhug. — Vele: stert, hale. Klumsa: fjetre, forhekse. — Skipa: lage, skikke. — Snåpt: fort, raskt. — Elding: lynild. — Lurk: kjepp, stav. — Tana: spenne, sprenge.

ned-etter i tanande sprang, som eg hadde den vonde sjølv i hælane etter meg. -- Men trudde eg å ha tynt dei tvo augo, tok eg i miss. Det varde lenge at dei takom-til kom svivande og skræmde meg, anten eg so var vaken eller sovande.

Og det veit eg, at ikkje eit einaste skotet meir skaut eg med den børsa.

Per Sivle.

23. Ole Pedersen tømmermerker.

Det siste jeg så om aftenen før jeg sovnet — det var på en av disse deilige setrer like innunder Rondane — var en stige som blev halt op på hjellen under taket. Et øieblikk før var Ole, gjætergutten, krøpet op dit — i full habitt med bonjourfrakk på, stråhatten på hodet og beksømskoene med de store blanke hæljern klaprende mot stigens trin. Han puslet litt der oppe, klædde visst av sig det viktigste. Det blev stille; så snorket han, og snart sov vi alle sammen, budeien i den ene sengen, jeg, som var på fottur, i den andre, og Ole på hjellen.

Det første jeg hørte om morgenen, var budeien som ropte op på hjellen: «Ole, nu får du våkne, nu skal vi straks til å melke geit.»

Ingenting rørte sig på hjellen, intet svarte, og budeien tok et sving borti peisen, hvor kaffekjelen allerede stod og kokte og putret.

Så tok hun til igjen: «Ole, nu må du op.»

Intet svar. Hun puslet enda litt omkring; derpå stilte hun sig like under hjellen, og jeg så at hun smilte: «Pedersen, nu er det tid å stå op.»

«Hå—?» svarte det oppe fra hjellen.

«Nu må tømmermerker Pedersen stå op.»

Intet svarte, men i det samme kom den gamle stråhatten seilende ned på gulvet, og blev liggende i den brede solstrime som fra vinduet skjøt på skrå innover gulvet. Et øieblikk efter kom den ene beksømsko efter med et tungt dump i gulvet; litt efter kom den andre. Så kom stigen, blev satt forsiktig til rette mot gulvet, og endelig kom Ole

Tyna: ødelegge. — Takom-til: nu og da. — Hjell: loft. — Habitt: drakt. — Bonjour, utt. *bångsjur.*

baklengs med bukseselene hengende ned bak, bonjourfrakken på den ene arm og de sammenbundne strømper hengende over den andre. Han kom ned på gulvet, gren mot solen og strakte sig eftertrykkelig. Derpå satte han sig på peis-snippen og begynte å klæ på sig. Han løste strømpene fra hverandre, trakk den ene på, spyttet i neven og strakte strømpebåndet. Det begynte å gå langsommere og lang-sommere mens han bandt det på, og det gikk svært sent da han tok efter den annen strømpe. Da den var halvt på, stanste det, og han gjorde et veldig dupp til den ene side, som om han skulde falle ned av peissnippen; — det var jo også svært tidlig på morgenen. Da med ett sper-ret han øinene vidt op, bet tennene sammen, trakk strøm-pene på med et rykk og snørte båndet forsvarlig. Det gikk i en fart å få knappet bukseselene og få bonjour-frakken på. Så strakte han sig igjen og spaserte like ned i beksømskoene, som stod og gapte på gulvet; de gikk på av sig selv. Så stod han litt og så på stråhatten, gikk så hen og slo døren op på vid vegg. Derpå kom han en sving tilbake, stod enda litt og så på den: «Fillehatten!» Dermed gav han den et spark, så den fløi ut av døren, gikk selv efter og lukket efter sig.

— — Da jeg var stått op, fikk jeg høre av budeien hvorfor Ole hette tømmermerker Pedersen; ja hans far hette Per, så Pedersen hadde sin riktighet, men tømmer-merker var han nu ikke likevel. Men under tømmermer-kingen i vår hadde en av merkerne hett Pedersen; og mer-kere var de gildeste karer Ole hadde sett. Han var med hele dagen, og rett som det var, gikk han hen og tok mer-keren i neven: «Gudag, jeg hører vi har det samme navn.»

«Jaså, heter du også Pedersen?»

«Ja, og derfor vilde jeg høre om du ikke kunde anta mig til tømmermerker?»

«Nei, det kan jeg ikke så lenge du har den hatten.» Det var i vårbløiten dette, og Ole hadde alt satt stråhatten på. «Du må ha dalerslue for å bli tømmermerker; ja og så bonjourfrakk.»

Det var nok siden den tid Ole ikke var riktig blid på hatten sin; bonjourfrakk hadde han fått.

— — Jeg gikk ut og fikk fatt på Ole, som holdt på å melke geit. Jeg forsøkte å snakke med ham om geitene, men han vilde ikke til, og var meget fåmælt. Jeg spurte om hvad han skulde bli, men det vilde han ikke ut med. Så sa jeg: «Det er gildt tømmer i det sauefjøset.»

«Ja, toftstokken har vel været på tolv ti, med toppstokk på ni åtte.» — «Nei, så stor har den vel ikke været lel!»

Ole så på mig, meget overlegent: «Du er visst ikke tømmermerker, du?» — «Nei, det er jeg ikke.» — «Nei jeg kan skjønne det.»

Dermed var det forbi med det prat.

Da Ole en stund efter drev geitene avsted ned gjennem den bratte bjerkeli som skråner ned til elven på begge sider, lurte jeg mig efter ham.

Det var en deilig morgen med solsprett innover alle fjell, grå ur opover, opover så langt en kunde se høit oppe i luften, og nedover friske, grønne bjerkelier helt ned til de klare, blinkende elver og bekker og småvann nede i dalbunnen. Fra seteren der borte steg en lang blå røk op, og bortefter lien stod geitene på to opefter de små bjerker og nippet løv. På en liten åpning inne i bjerkeskogen stod Ole og så sig forsiktig omkring, og like inne i skogkanten lå jeg uten å bli sett.

Da Ole hadde stått litt, rev han hatten av og kastet den i marken. Derpå gikk han like hen til en bjerk: «Gudag. Er det handel her?»

Han svarte selv likesom for en annen: «Ja.»

«Har du dalerslue?»

«Ja, her er maken til den som tømmermerker Pedersen har.»

«Ja jeg ser det; for jeg kjenner tømmermerker Pedersen, jeg. Men jeg vil ikke gi mer enn tre kroner for den.»

«Tre kroner for en dalerslue, det var rar regning, det.»

«Rar eller ikke, så gir jeg ikke mer.»

«Ja så blir det ingen handel av.»

«Ja du vet jeg kunde gi hvad du forlanger, jeg, men når jeg tenker riktig efter, så har jeg nok ikke mer enn tre kroner på mig.»

Toftstokken: den underste.

«Kan du ikke komme igjen, da?»

«Hm — jeg har nok ikke mer enn tre kroner heller, når jeg hugser efter. Kunde du ikke borge mig for den ene kronen så lenge?»

«Jeg pleier ikke borge.»

«Ja men kunde du ikke saktens skrive mig for en krone likevel?»

«Å det kunde jeg vel. Hvem skal jeg skrive?»

«Du kan skrive tømmermerker O. Pedersen.»

Så gjorde han som om han tok imot luen og satte den på. Derpå tok han ned i innerlommen på bonjourfrakken og tok frem en blyant og en notisbok. Han stavet høit, idet han skrev: «O. Pedersen, tømmermerker, mottatt følgende dimensjoner.»

«Nu får dere sette øksen godt på, karer, og ikke fortere enn jeg roper. Fei av sneen der; vi må se hvad vi merker.» Så gikk han likesom langs en tømmerlunne. «Hm, dette skal altså være tolv, ja. Ja, så begynner vi.»

Han begynte, og for hver gang han ropte, tok han et skritt til siden og satte et merke i boken. «Tolv åtte og en halv! Ditto! Ditto! Tolv ti! Pen stokk! Tolv åtte! Tolv ni! Tolv — æsj, det var en stygg stokk — den får ned i tolv åtte! Tolv ti. Tolv — å så kroket, skal den være til båtbord, den? Tolv ni. Den er råtten; den tar vi ikke. Tolv tolv! Bravo! Enda en gang ditto, tolv åtte og en halv! Tolv ni! Tolv ti! Ditto! Ditto! Godt arbeidet, karer, nu skal vi ha en dram.»

Dermed ruslet Ole tilbake til seteren; for det var meget å gjøre, og han hadde ikke lov til å være lenge borte.

— — Da jeg skulde videre, tok jeg avskjed med Ole, og da gav jeg ham den kronen som jeg skjønte han manglet på dalersluen.

Han så litt forbauset på mig og var ferdig til å rekke hånden frem. Men så tok han plutselig til hatten og tok den av; det så først ut som han vilde gjøre det riktig høitidelig med hatten i hånden og nevetak. Men så slengte han hatten, grep langsomt og høitidelig inn i innerlommen på bonjourfrakken og tok blyant og notisbok frem.

Lunne: stabel. — Ditto: det samme.

Han stod med den i hånden og skrev meget omhyggelig og med en alvorlig mine. Endelig rev han bladet ut, puttet boken og blyanten i lommen og rakte mig bladet. «Værsågod!»

Jeg har seddelen ennu, og den ser slik ut:

Jeg taker venskabligst
Ærbødigst
O Pedersen
Tømmermærker

Hans Ånrud.

24. Ei fiskeferd.

I. Kva dei vaksne kann finna på å skjenna for.

Det var ein dag fram på hausten. Dei hadde rømt innanfor ein haug aust på bøane, dei fire gutane, og dei var ikkje blide der dei stod. Det var dei vaksne dei var vonde på; for so urimelege og vrange folk som dei vaksne fanst ikkje. No på det siste hadde dei fenge det med å skjenna og skjella for allslag. Var ein hestsko saum eller ein tolkniv burtkomen, so var det stødt «ungane» som hadde gjort det, um dei aldri hadde peika på tolkniv ein gong, og var ei øks skardut i eggi, so hadde ungane havt neveklåe der med og kjaksa i stein. Og skulde dei ta seg eitkvart gangsverket fyre på eigi hand, so var det endå verre. Ein dag dei hadde funne seg orv og ljå og vilde hausta inn det fine graset burtpå eit stabbur-tak, kom far åt Gunnar og Andres yver dei som eit uvêr og lova dei høy både her og der, var so dei ikkje krak seg ned att straks. Han hadde hære-såld fyrr, han, um dei ikkje trødde taki hans og til hære-såld, sa han.

Men endå verre hadde det gjenge i dag. Han Pål hadde laga ein liten slede og sele åt trehesten sin, og so tok dei den store katten hennar bestemor og spente fyre og vilde ha han til hest litegrand. Dei gjekk upp på Stor-åkeren og tok småstein og køyrde ned åt bekken. Der låg so mykje småstein og rak, so det kunde turvast at ein reinska litt upp. Og dei køyrde slett ikkje uviseleg. Dei

Krèka: krype, krabbe, kravle. — Hære-såld: såld til å skille halmrusket fra kornet. —

hadde berre små lass, og var sjølve med og drog mest likso mykje som hesten, og dei brukte ikkje svepa anna enn litegrand når han kvæste og vilde leggja seg ned for lasset. Han hadde lege so lenge og strekt seg under omnen no, at det aldri kunde skada at han fekk umaka seg so mykje. Men jaumen lyddest det so at det skadde han både her og der, då bestemori og dei andre kvinnfolki fekk sjå det. Dei kunde ikkje ha skrike verre um ein hadde køyrt stein med deim sjølve. Dei reiv køyregreidone i fillor og hivde deim på bekken, og lova tri slag ris med ein gong når mannfolki kom heim. — Dei hadde ikkje visst betre råd, gutane, dei tok rømingi frå heile ståket, og stod no her innanfor haugen. Det var best å halda seg or vegen eit bil, til det kunde gå i gløyme.

II. Gutane fer til fjords.

Dei tenkte fyrst å gå upp åt urdene og sjå etter bringebær; men so kom han Gunnar på noko betre. Dei skulde gå ned på fjorden og fiska. Dei hadde lenge tenkt på det, og nokre gonger bede foreldri um lov; men det hadde vore rake nei kvar gong. Det var so speleg å ro åleine utpå fjorden for deim som var so små; det var so langt til sjøs, og allslag i vegen. Det hadde soleis aldri vorte noko av. Men no var dei so arge på all denne griningi av dei vaksne, at dei brydde seg ikkje um kva dei sa. Det var snart ikkje råd å snu seg, skulde ein fara etter deim og tru på deim. Og fisk var det nok av i sjøen; han Ola hadde kome att med ei heil honk ein dag han hadde vore nedpå fjorden ei stund.

Han Gunnar lurde seg heim etter eit par fiskekrokar og snøre som dei åtte, og so bar det i veg ned-etter. Det leid noko på dagen, men var endå god tid. Båt fekk dei høyra å få lånt nedi Viki einkvar staden. Men dei våga ikkje å gå køyre-vegen ned-etter; dei kunde råka einkvar. Dei fór ned skogen lenger ute, og fylgde ein bekk ned eit trongt djuv. Dei hadde aldri våga å gå der fyrr; dei hadde høyrt at der skulde vera skræmslor, og at hav-

Skakka: skade. — Lydast: høres. — Speleg: vågsomt, farlig. — Honk (flt. henker): knippe.

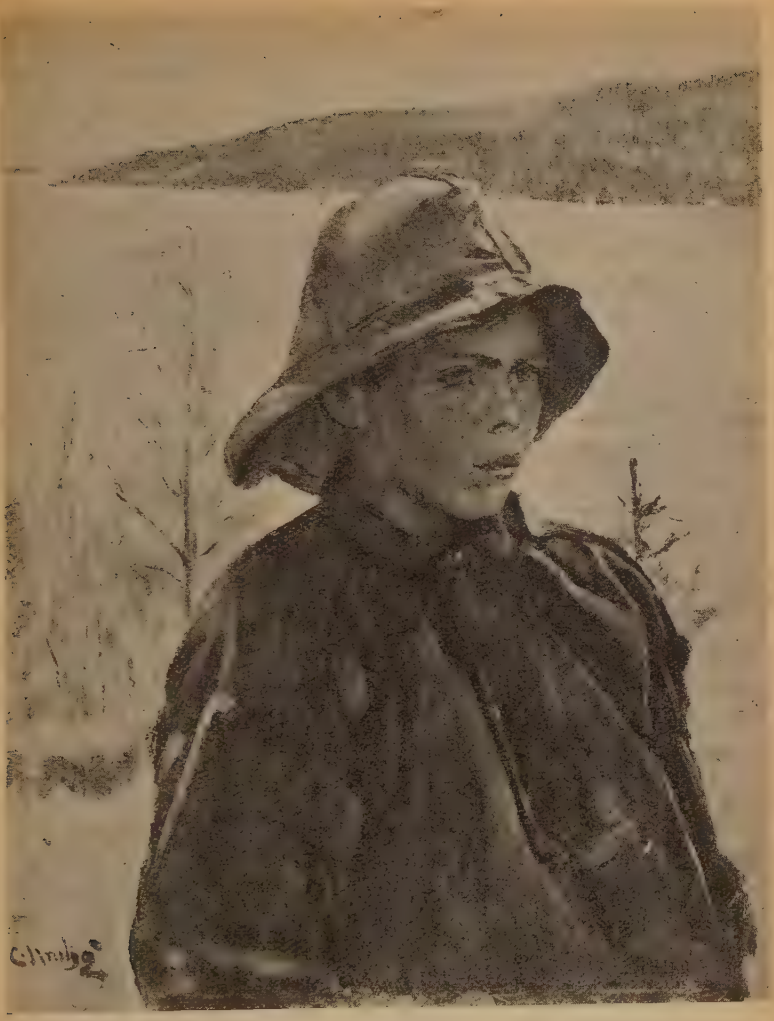

Fiskergutt.
Efter maleri av Chr. Krohg.

mennene reid der um haustnettene. Men i dag var det ikkje det slag fælsleg. Det stod småbjørk og osp med fint gult lauv uppetter bergi på kvar side, og haslebuskar med neter i. Dei laut stansa og plukka. Og attunder berget stod bjørnebærris som svartna av bær, meir enn

Havmann: havvette likesom havfru.

dei vann eta. Lenger nede var det tett oreskog, so dei laut mest smyga seg fram. Det anga haustlegt av lauvet, som alt hadde dotte ned, og her og der stakk det upp gule smør-blomar. Men dei var heller små og bleike no. Det var leidt at det longe skulde vera haust og alt visna burt. Men so var det so gildt med allslags etande um hausten; so dei vilde ikkje byta han burt med nokor onnor tid, kor som var. Dei skar seg lange fiskestenger her, og tok alt på å samla makk til agn.

Det laga seg straks med båt og, då dei kom ned åt Viki. Dei fann jaktejollen hans Velom nedmed strandi, og tok han uløyves; det tok slik tid å gå og be um å få låna han. So fekk dei auga på nokre rare fiskegreidor som hekk og turka burt-i ein naustvegg tett med. Det var pilk og grind og langt snøre, heilt anna til greidor enn deira eigne. «Skal me ta dei og, til låns?» kviskra han Gunnar. Dei visste det var vågalt og fanteleg, men gjorde det til slutt, kor som var; dei vart meir og meir modige og morske, sidan dei ein gong hadde teke til å fara uløyves. — Dei måtte kunna taka mest all den fisk dei vilde no, tykte dei, og var ikkje fri dei drøste um kva dei skulde bera fisken i på heimvegen.

— Det var underleg å glida ut-yver vatnet; det var so det kipte i deim. Men det var blikande stilt, og båten god, so det aldri kunde vera speleg. Fjorden var so breid, når dei låg her og såg ut-yver, og det var so blånande djupt og klårt i vatnet langs strendene. Det voks som ein svær skog av tare og kråkeskjeljar ned-etter bergi; der låg krosstroll med fine leter, og mannetor silgde att og fram, og fiskar smatt ut og inn i taren.

Dei fekk ut fiskegreidone, og tok til å meita best dei kunde. Fiskane fekk straks auga på pilken og agni, og tok til å nasa burt mot deim; men so fekk dei med eitt ei fime-rid på seg og svinga seg inn under taren som dei skulde vera brende. Soleis heldt dei på dei tjuge gongene, og kom aldri nærare; dei berre dirra og jorta med kjeften.

Grind: tre-ramme til å vinde fiskesnøre eller line på. — Kippa: hoppe. — Meita: fiske med stang eller snøre. — Fima: haste, skynde sig. — Jorta eller urta: tygge drøv.

So toskne fiskar hadde dei aldri set fyrr. Og rett store fiskehenkene skulde det ikkje verta heller, um dei fekk nokre av desse. Dei var ikkje mykje tjukkare enn ein sleikefing, nokon av deim. Pål og Gunnar sputta sistpå etter dei, og kalla dei kjerring-iglar alle i hop. So rodde dei lenger utpå og vilde freista etter den skikkelege stor-fisken.

III. Etter storfisken.

Midt utpå breidaste viki la dei seg att og tok til å meita med ny von. Dei kunde ikkje sjå botn nokon stad no, so det måtte vera meir enn djupt nok åt storfisken. Men det var myrkare i vatnet her, so dei kunde ikkje so godt sjå han. Dei tykte snart dei kjende napp og; men kvar gong dei drog inn, var det inkjevetta, eller i høgdi ein taredott. Storfisken var nok altfor mykje av same arti som småfisken: han lika betre å nasa enn å bita.

Dei skifte stad gong på gong, og han Gunnar freista jamvel å lokka han med litt trollkunst; han las eit par løyndarord og sa «derbe sulemimut», og plystra attåt, liksom han Tormod den gongen han fanga ormen i Martas-kjellaren. Men korkje det eine eller det andre hjelpte. — Ingen av dei nemnde fiskehenker lenger; berre ein skikkeleg fisk på kvar vilde ha vore noko. Ja um det so hadde vore berre nokre av iglane . . . Dei kasta sistpå ut agn på måfå, og sat daudstilt og venta; men fiskane skyna ingen verdsens ting endå. Der var til slutt ikkje anna fyre, dei fekk ro i land att med ingen ting, eller so ro radt utpå opne fjorden, og freista der. Dei tvo minste vilde helst i land no. Men Gunnar og Pål lova for at fisken skulde upp til slutt, um han so taut og bles og var verre enn hund og bikkje. Dei stemnde utyver att, og tok til å kjenna seg heilt sjø-vande.

Det stod ein iskald vindgust beint mot deim, og det tok til å skvalpa og sjøa litt, då dei kom ut for nesodden på vestsida av viki og hadde opne fjorden fyre seg. Soli stod lågt i vest. Det drog upp grå dimme yver heile

Løynd: hemmelighetsfullt. — Tyta (tyt—taut): tute, pipe. — Dimme: dis.

himmelen. Dei lika ikkje dette, nokon av dei; men ingen vilde vera ved at han var redd, når dei hadde våga seg so langt, og desse sjøane var berre godvêrs-sjøar, lét han Gunnar. So dreiv dei på, utyver frå alle nes.

IV. Sjøormen.

Dei var komne eit heilt stykke utpå, og hadde ut fiske-greidone att. Då høyrde dei med eitt ei underleg fossing burtpå sjøen millom båten og land. Dei såg ein kvit skavl, og noko fælt svart, liksom helvti av eit hjul, som skaut upp or vatnet. Det rulla rundt nokre gonger og sokk so ned att. «Kva er det, kva er det?» ropa vesle Andres og Kolbein. Ingen kunde svara på det. Dei hadde høyrt gjete kval og styrje og andre store fiskar, men aldri at dei rulla soleis. Det var likast til å vera eit langt troll som låg i bukter . . . Dei var bleike av redsle alle fire, hivde fiskegreidone og tok til å ro og røma på berre livet utyver fjorden.

Vinden heldt på å auka, so det var tungt å ro, og dei var ikkje mykje hæve til å ro heller. Det gleid endå på ein måte, so lenge dei hadde vinden beint imot. Verre vart det då dei skulde krøkja inn mot land og fekk han på sida. Den vesle jollen vogga som dei skulde sitja i eit trog. Dei tvo minste skreik og trudde dei kvelvde med ein gong. Dei laut snu båten mot vinden att, snøg-gast dei vann.

Soli var nede no, og det hadde vorte so uhugleg grått i grått på sjø og land. Det var ikkje båtar eller folk å sjå nokon stad. Dei kunde ikkje ein gong sjå inn til gardane; det store neset innmed Viki låg attfyre, og utan-fyre var det berre skog og utmark. Sjøane auka og auka; dei hadde snart nok med å halda båten rett mot vinden, og våga seg ikkje av flekken til nokon kant.

Dei hadde vore redde fyrr, men ingen ting mot no. Dei kjende seg som tusen mil frå folk ute på ville havet Dei tvo minste blåheldt i keipane, og skreik og ropa i villa på folk, og Pål og Gunnar hadde ingen ting å trøysta korkje deim eller seg sjølve med. Det var ikkje lenge

Skavl: høi, hvass båre. — Blåhalda: holde av all makt.

fyrr dei ropte og gret alle, og dei kom i hug kor godt dei no kunde havt det, hadde dei lydt dei vaksne og ikkje våga seg på fjorden åleine. Men no var det for seint.

Då høyrde dei det fossa, og såg det svarte hjulet att . . . det var kome heilt på den andre sida av båten no, og var mykje nærare en fyrste gongen. «Det er sjøormen!» skreik han Kolbein yver seg, og ingen kunde segja at det ikkje var han. Dei hadde etter kvart fenge sine eigne tankar um trollet, alle fire, men ikkje våga å segja noko fyrr. Dei treiv til årane og tok til å ro undan inn mot land; — denne nye fåren jaga burt otten for tverrsjøane og alt anna. Dei hadde for lenge sidan mist fiskestengene på sjøen, og no fòr pilken og. Ingen hadde hugsa på å draga han inn, og so drog han ut yver æsingi med grind og snøre og heile greida, so ingen ansa på det. Det vogga fælt, men ikkje meir enn at dei klara seg no då dei var nøydde til, og fyrr dei rett visste av det, var dei komne so nære land at dei fekk von. Då fekk dei auga på noko svart som gleid innmed bergi — det var ein båt med ein mann i. Dei sette i å ropa. Han svara og kom burt til deim, og so var det han Velom. *Rasmus Løland.*

25. Fiskaren åt sonen sin.

Når stormen ryker upp fra nord,
og havet det gjeng kvitt,
so streka, gut, på seglet då,
og haldt på styret ditt;
slepp ikkje taket, um det gjeng
på harde livet laus;
vert båten full, so bitt det fast
og berre teg og aus.

Og er du ikkje god å sjå
for berre skum og skvett,
so byrja på ein salme då,
og ro so blodet sprett;
men spring eit bord, og sjøen velt
inn på deg blå og kald,
so bøyg deg yver tofta ned
og gjev deg Gud i vald!

Kristofer Janson.

26. Berre ein hund.

I. Han Hall.

Han Hall var berre ein hund, men ein framifrå stor og klok hund. Han kom til bygdi i fylgje med ein engelsmann, som leigde seg hus på garden Kvåle i nystova der. Denne engelsmannen var ein underleg

God å sjå: i stand til å se.

Tegnet for leseboken av Elisabeth Sinding.

kar, tykte dei der i bygdi; han fór dagstødt og kleiv i villaste bergi der umkring. Han som fortel dette, var gut den gongen, og fylgde mykje med engelsmannen på desse utferdene; men han fekk ikkje lov til å vera med burt i styggefjellet. Då laut han vera att med hunden einkvar staden, og dei leika seg med kvarandre og vart svært godvener. Det høgste og villaste fjellet der var Jorbergnuten. På den eine sida av den var der eit stort rundt hol inni, som dei kalla Drakehiet. Dette hadde engelsmannen lenge gjenge og sikta på, og ein dag la han i vegen etter ei trong skòr, som gjekk tvert kring nuten burtimot Drakehiet. Men ein staden han skulde framum ein liten bergknatt, ramla han laus og stupte, med hovudet fyre og armane vidt utslegne, lukt i brådjupet, med guten og hunden sat og såg på.

Han Hall hadde sete heile tidi og meinstirt, so augo i honom glimde som berre glør, og bar seg ille gjorde han, rett som det var. Men no var han reint som ifrå seg. Gøyande og ylande flaug han ned på stupet, att og fram, upp um fossen, og so ned att. Eg tok spranget heim etter hjelp; men det var nok ikkje tenkjande på berging der. Det hadde fyrr i manns minne fare både folk og fe ned i det djupet, men ikkje beinet hadde kome fram att i dagsens ljos. Utpå kveldsida gjekk eg dit upp att. Då hadde

Glima: glinse, glo, lyse.

hunden drege seg fram på floget, so langt han koma kunde, og låg og stirde ende ned fyre seg i det gapande sluket. Det var ikkje råd å få honom der ifrå, med alt det eg lokka. Eg hadde med meg litevetta mat, men han vilde ikkje smaka beten. Han vart verande der ved den djupe gravi åt husbonden i samfelte tri døger, og kveldane utyver kunde me heim til Kvåle høyra omen millom fjelli av dei uhuglege yli han stundom sette i. Men tridje dagen, då eg frampå eftassida kom og kalla på honom, kraup han seg endeleg fram-etter til meg, med slike merke av den vonlause sorgi at eg, hugsjuk som eg sjølv var, slo armane um honom og gret som eg skulde vera dengd.

Frå den stundi heldt han seg til meg, med ein truskap som var reint vedkjømeleg. Det var som han visste at no hadde han ikkje nokon annan enn meg som brydde seg um honom. Han fylgde med heim. — Då me kom inn i stova, var det som han livna upp; han flaug mot nystove-døri, gøydde og gnistra, og gav seg ikkje fyrr han slapp inn. Han snusa og leita romet rundt fleire gonger. Dermed var det liksom han seig i hop att, og so gjekk han sin veg.

«Men so gjev då stakkars dyret noko å leva av!» sa eg.

«So lag til graut og mjølk åt honom i koppen hans Passupp, du,» svara han far.

«Men — eg er redd han ikkje vil ha det.»

«Ja so fær han eta den maten han sjølv hev, då,» meinte gamlen. «Me hev kje råd å gjera større krus med honom. Men er han svolten, gjeng det nok ned.»

Mjølki var sur som brim, og den sleipe koppen lukta verre enn ille. Ikkje fyrr hadde hunden snusa til det, fyrr han snudde seg ifrå og såg upp på meg, med eit augne-kast som vilde han spyrja um det kunde vera meiningi mi han skulde eta so ufysen mat. Men eg hadde kje betre å by, eg, rådlaus som eg stod med gråten i halsen. Endeleg freista han med eit par betar, gjekk der-etter burt og ringa seg i hop på golvet ved peisen.

Det vart mi største umsut, i dei fire fem vikone som

Flog: bratt fjellside. — Om: ljom, gjenlyd langt unda. — Ved-kjømeleg: rørende. — Brim eller prim: primost. — Ufysen: mot-bydelig. — Umsut: omsorg, bekymring.

no gjekk, å finna mat åt han Hall. Sjølv skifte eg no alltid trufast med honom, og fekk stundom tigga laust eitkvart kjøtbeinet, og då han dertil, som det leid, laut venja seg til å taka til takke med graut, vart det endå so han berga seg. Men han var ikkje lenger den staute sjølvbyrge karen han fyrr hadde vore. Han gjekk der og drog seg som ein skugge og lét seg lita med noko so nær alt. Um han vart sneist etter, so berre smatt han undan og heldt seg or vegen so godt han kunde. Sjølv han Passupp, den kroken, vart smått um senn so modig at han våga seg til å retta rova i vêret og bysta seg når han gjekk fram-um honom.

II. På auksjon.

Det leid på lag ein månad; so kom lensmannen og las upp at eignelutene etter engelsmannen skulde seljast på ein auksjon, som var tillyst heime på Kvåle etter gamle Hans Krokelid, husmannen vår. «Du fær kjøpa hunden då, du Per,» sa han Salamon, tenestguten, og lo. Eg snøgga meg på døri so fort eg kunde, og lokka hunden med meg. Med hovudet hans i fanget mitt låg eg til fram imot kvelden uppi urdi og grunda på råd. Eg kjende det som det var ei heilag plikt eg hadde på meg, å berga honom. Men kva skulde eg gripa til? Ei mark og tvo og ein halv skilling var alle dei pengar eg åtte. Og um eg no fekk kjøpt hunden for desse pengane, kva hadde eg so å fø honom med? Eg hadde aldri fyrr visst kor vondt det er å vera for liten og for maktlaus, so hugheil endå viljen kann vera.

So var då endeleg måndagen komen, og med den lensmannen, og av bygdefolk so mange at stova var full mest. Han Hall stod bunden etter eit tog burte ved omnen. Han lét deim stella med seg som dei vilde, armingen.

Det varde til framyver non fyrr det vart upp-ropt, det som etter engelsmannen var. Børsa vart seld, so klædeplaggi og dei tvo kistone. «Ja,» ropte lensmannen endeleg, «so hev me her ein hund, som endå til kann gå for både

Sjølvbyrg: stolt. — Lita seg: slå sig til tåls. — Sneisa: gi vondord. — Bysta seg: reise bustene. — Hugheil: trygg, frimodig. — Tog: tau. — Non: eftermiddag.

bamse og skrubb. — Gjev bod!» — «Ei mark for skinnet til støvels-legger!» skreik han Lars Lunde. Eg kjende, der eg stod, kvart ordet stinga meg i hjarta, som det skulde vera syls-oddar. «Ei mark er bodi! Ei mark. — Ingen betre? — Ein halv dalar då for både skinn og skrov!» — «Ja då må lensmannen vel ha honom for meg,» tok han Lars Lunde fram-i. «Ein halv dalar! Tridje og siste gongen, ein halv dalar! — No slær eg!» «Ja, slå du!» sa han far.

Og lensmannen lyfte den vesle hamaren sin. — Eg sprang åt døri; og med det same eg fór yver dørstokken, fekk eg det gnelle kvasse ljodet av hamarslaget etter meg. Dermed tok eg spranget åt høyløa, kasta meg ned, reiv og sleit i høyet, gret og skreik og gav vondt frå meg, so eg mest vart fælen for meg sjølv.

Då lét duren av ei kjerre nede på vegen. Eg kika ut gjenom eit navarshol, — og der køyrde lensmannen, med hunden slunkande bak-etter kjerra, bunden med eit tog til den eine stolfjøri. — At han då ikkje, so sterk som han var, reiv seg laus og beit deim sund alle i hop.

Men det varde kje lenger enn godt og vel natti yver, so hadde eg honom hjå meg att. Eg stod endå attum stabburet og lødde staur um morgonen, då eg med eitt fekk sjå honom koma langbyksande hit-etter Storåkeren.

Å du, for fagnad det vart! Eg trudde hunden skulde verta galen av berre glede, og sjølv var eg so fegen eg både hoppa og dansa med honom. So truga eg honom til å leggja seg, med eg stillte meg inn på stabburet og stakk under trøya den tjukkaste og feitaste rullepylsa eg fann.

Men då var det han far gjekk fram-um, just som eg steig ut att.

«Kva hev du der inne å gjera?»

«Å, eg — eg skulde berre inn — etter ein spikar,» stama eg, — då eg med det same hugsa på at spikaren stod der inne.

«Det er vel den spikaren eg ser der under trøya di då, kann henda?»

Skrov: buk, skrott. — Lét, av låta. — Løa. legge op i lag. Fagnad: glede. — Stilla seg: liste sig.

«Eg såg ned=etter meg — å! der stakk den fille rulle=pylsa fram nedanfor trøyekanten! Eg vart so redd med det same at eg slepte henne, so ho rulla ned=etter stabburs=troppi og vart liggjande framfyre føtene på han far.

«Kvar skulde du so slå den spikaren inn?» spurde han langt. Eg slapp å svara, med di han Hall nettupp då kom stingande fram=um nòvi.

«Hå hå! eg kunde mest tenkja det!» tok han far i, treiv ein stein og grytte etter hunden, so han ylande og hink=rande la i laup upp=etter bakkane. Og so vart eg gripen i luggen og leidd burt i vedhuset, der eg fekk slik stryk at eg var sår av det i fleire dagar etter. — Og so fekk eg, då eg endeleg vart slept, noko attåt som sveid mykje len=ger enn all julingi, og det var desse ordi av han far: «Lat meg no berre møta deg på tjuveveg oftare!» Frå lensman=nen fekk me sidan høyra at hunden hadde fylgt viljugt med heim, der det var meiningi å halda honom som bandhund ute i tunet. Men morgonen etter hadde han slege seg reint vill, rive og slite i bandet til han kom laus, og burte var han. — Kvar han no heldt til, var vandt å vita. Eg var tvo gonger upp etter og leita, men gjorde korkje såg eller høyrde til honom.

III. Eit udyr.

Me buførde heim frå stølen ved denne tidi, og buskapen var slept i heimemarki. Og no bar det so til at hunden, som det leid, meir og meir gjekk meg utor tankar for ein annan firføting — eit vêr=lamb som eg våren fyreåt hadde fenge av gudmor mi, ho gamle Ingebjørg Seim. Det hadde endå mist mor si, vesle kreket, då eg fekk det, og eg ól det frametter, til det vart slept åt fjellet.

Det var svært som vesle votten hadde kome seg um sumaren. Var han kje vorten slik ein lubb at det var reint morosamt å sjå. Og tvo små nubbar til horn hadde han fenge seg uppe i skolten, der det berre hadde vore som tvo erter å kjenna um våren. Og so kjælen som han var då! Det varde ikkje mange dagane fyrr kjennskapen vår

Nov: hjørne på et hus. — Gryta: kaste. — Buføra: flytte med feet. — Ol, av ala (el—ol—ale): fø op. — Nubb: liten kort stift.

var den gamle gode. Berre han såg meg, kom han kinkande, dilla med vesle spælen og kravde etter einkvar godbeten.

Det lét so, det var nok alt anna enn trygt for udyr uppe i marki den hausten. Frå grannegrendi fekk me soleis høyra dei hadde funne tvo lamb og ei vaksi geit sundrivne og halvt uppetne seinste vika. Eg vart illhuga for lambungen min, straks eg fekk vita detta, so mykje meir som han hadde for vane, so som alelamb gjerne plar gjera, å halda seg for seg sjølv, noko ute frå dotten; eg lova meg på at dagen etter skulde han verta innsett.

Og eg hadde kje ottast for ikkje-noko. For endå same kvelden, fram imot myrkningi, kom saueflokken setjande heim i slik ei vitlaus redsle som han skulde vera skræmd av bamsen sjølv. Men vesle vêren min var ikkje med.

Eg gjekk med bivrande hjarta og leita dotten yver tridje gongen, då han Ola, lauskaren vår, som hadde vore uppe i marki og hogge famneved um dagen, kom kluftande nedetter, med augo i hårgarden.

«Jau,» skreik han, «no hev eg då endeleg fenge syn kva udyr det er. Er det ikkje dette hundebeistet etter engelsmannen kanskje!» — «Han Hall? — Det er då ikkje råd!»

«Ja ja, gå berre upp under Kviteberg du, far min, so fær du sjå. Vil du finna lambet ditt, so ligg det der, so daudt det verta kann, og so sundrive at det er grøteleg. Det var ikkje meir so han vilde røma for øksi, trollet, der han stod yver det og grein mot meg då eg kom springande til.» — «Det ubeistet! Å det ubeistet! — Å lambet mitt! det einaste lambet mitt!»

«Jau, der fekk du takk for umaken du Per og no!» flirte han Salamon.

— Eg var ikkje lenge um å få på meg helgeplaggi mine um morgonen, då eg vart pålagd å gå til lensmannen og

Kinka: vrikke og nikke. — Dilla: dingle. — Spæl, om en kort hale. — Det lét so: det blev fortalt. — Alelam: lam som ikke får av moren, men blir opfødd med kumelk. — Lauskar: en som arbeider for daglønn. — Kluftande: med digre steg. — Hårgard: hårkant. — Grøteleg: til å gråte over, fælt.

beda honom koma og gjera ei greide med hunden sin. — Nei å nei, for ein tull, for ein t u l l eg hadde vore!

Lensmannen skjelte og smelte so det berre gneista um honom, då eg hadde bore bodet fram; for det vilde, kor som var, verta h a n s sak å bøta skaden.

Tidleg andre dagen kom han køyrande; og han og han Salamon og tri andre karar, med kvar si rifle på aksli og fire hundar i fylgje, tok til skogs.

Utpå kvelden kom dei heimatt til Kvåle. Dei kunde segja ifrå at hundane seint um-sider hadde fenge teven av røvaren øvst uppe i Lundeleinene og jaga honom fram. Men han Frigard hans Ola Teigen, som våga seg for langt innpå, vart liggjande att med uppriven mage. Sidan hadde han Hall — såra, som dei trudde, av eikor av dei fem kulone dei sende honom — teke laupet inn millom ville fjelli, burt-etter Sogneleidi, og det gjorde både varde og drog ut fyrr dei andre hundane kom tilbake att.

Ja ja, han hadde kje fortent det betre heller! — Men var det kje endå so eg ikkje var god for å lata vera å ha vondt av honom, tjonet!

Sidan um hausten var det kje merkande til anna enn at krøteri fekk gå i god fred for udyr. Og hunden var korkje høyrd eller spurd til, so vissa låg han longe daud einkvar staden uppe millom knausane.

IV. I smia.

Det var mykje til fint mildt haustvêr me fekk det året. Ikkje berre geitene berga seg sjølve ute til fram imot jol, men sauene med, når dei fekk litevetta attåt morgon og kveld. — Ho gamle Sigrid Krokelid sa ho ikkje slik haust kunde minnast sidan den gongen han Hans braut beinet sitt i Lønskleivi, og det var tvo år fyrr han Sjur, son deira, kom til. Men han Sjur var no innpå dei tvo tjug, ikkje rettare ho hugsa. — So endeleg ein dag, på lag tri vikor fyre jol, fekk me tjukt snøvêr, og um morgonen var det strykande skiføre. Den som var glad var eg. Skiene mine hekk alt longo ferdige med nye fotband på nabben sin

T e v: lukt. — L e i n: fjellskråning. — T j ó n: skade, skadedyr. — I n n p å d e i t o t j u g: innpå 40 år. — N a b b: knagg.

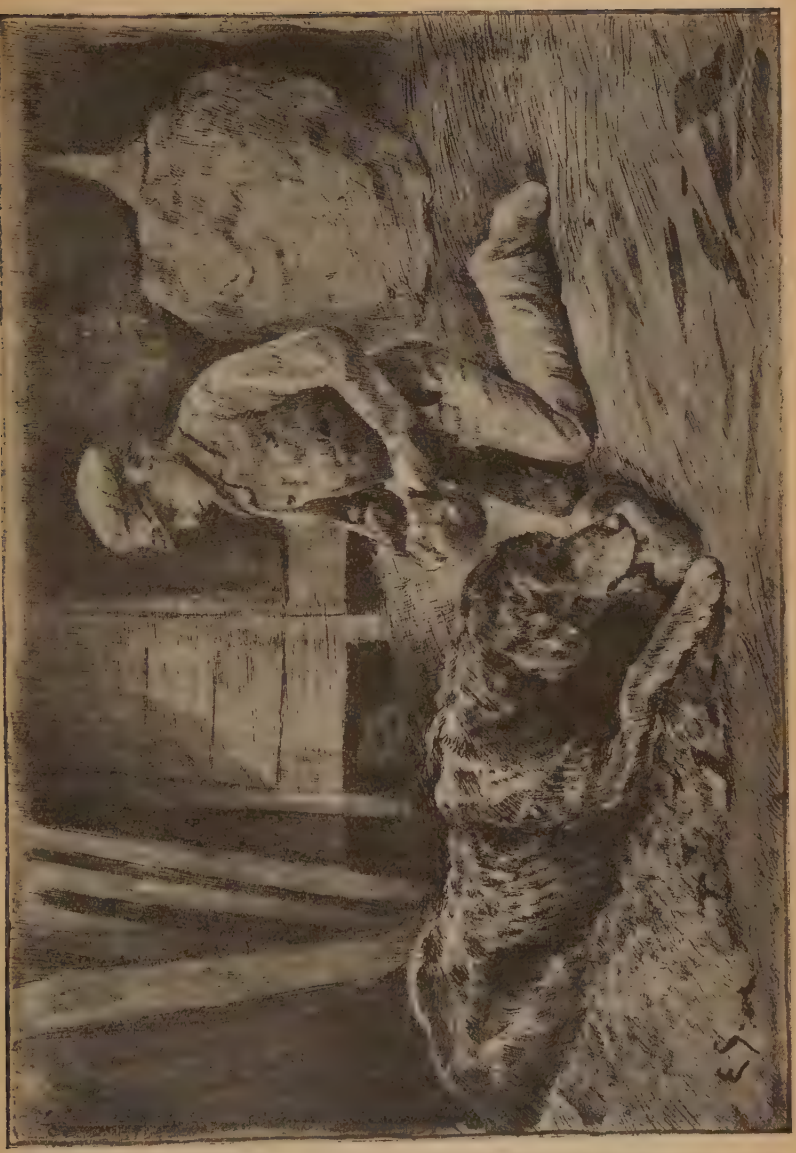

Tegnet for leseboken av Elisabeth Sinding.

attum smie-ramen. Eg hadde aldri fyrr fenge bisken i meg, fyrr eg vassa i veg upp etter deim, — for smia heime ligg, som skikken gjerne er, eit stykke frå dei andre husi, for eldsfåren. Eg hadde alt fenge føtene i bandi, og skulde til å sleppa laust ned-etter, då eg fekk høyra noko liksom gnistra og jamra seg burte i ein bordhaug der låg. Eg vart undren yver dette, steig av og gjekk burt-åt og vilde sjå kva det no kunde vera. — U! som eg kvakk med det same! Men var det råd? — Jau, det kunde inkje anna vera, det måtte vera han Hall som låg der. Men nei å nei, som han såg ut! Han kunde kje ein gong segjast vera skinn og bein. At beini var der, det var vandelaust å sjå; det var ikkje so at kjøtet var til hinders. Men skinnet, det var skurve i skurve og sår i sår yver heile hans kropp, slikt eg ofte hadde set det på sauer som hadde gjenge for lenge ute og frose og svolte haustdags. Men i same blinken var alt eg hadde mot honom gløymt, som det aldri skulde ha vore. Han var atter berre den ulukkelege venen min, som eg var reidug til å taka meg av, alt det eg evla. Eg passa på, som eg ingen såg ute i tunet, å få honom inn i smia; men han var so utarma, so det var ikkje meir so han vann kreka seg etter meg. Yver ein ås hekk det ein gamal skinnfeld, — den breidde eg under smiebenken og lét honom leggja seg på.

Og so — ja eg var ikkje god til anna, endå hjarta hamra stygt i bringa mi — på stabburet att etter ei rulle-pylse. Og eg slapp frå det denne gongen. Etterpå stillte eg meg jamvel inn i fjøset og mjølka full ei stor svine-blåse, som eg sidan tømde i ein tre-sko uppe i smia.

Han Passupp kom rennande upp-etter utpå dagen, gøydde og brukte kjeft, alt det han orka; men jamen fekk han skyss ned att so han ikkje baud på det meir.

Eg torde ikkje tenkja på korleis dette vilde enda.

Men det gjekk no den dagen til endes. Morgonen etter då eg atter med ein fleskebete i lumma steig inn i smia, fann eg hunden i god ro på same staden. Nei, so glad han vart då han fekk sjå meg, små-kvein og veifta med rova, og so blidt som han såg på meg med dei vene brune

Bisk: frokost. — Evla: orke. — Ås: slind, bjelke. — Kvina: pipe.

augo sine, som no heldt på å få liv og eld att; det var merkande han alt hadde kome seg mykje.

Jamvel den dagen fram-etter berga me oss. Det tok alt til å dimmast av kvelden so smått, og eg sat nettupp nede i stova og fekk meg nonsmaten min. Men då var det at ho Olina, budeia vår, kom farande hovudstup inn og skreik at det sat ein trollkatt uppe i smia. Det var som eg hadde fenge ei kald vassbytte yver meg med det same.

«Å tøv!» meinte han far.

«Å jau, jau!» tuta ho, — det var so sant, so sant som ho stod der. Ho skulde upp i smia etter is-øksi, og sat han so ikkje der under smiebenken og glodde på henne med tvo augo so store som tallerkar, so vilde ho ynskja ho ikkje kom levande av flekken!

«Ja so!» sa han far turt og gjekk mot døri. Fram fór eg ifrå bordet, framum honom ute i gangen, og so upp og smelte halv-opne smiedøri i. — «Du kjem ikkje inn! Du kjem ikkje inn!» skreik eg honom i møte. «Er du galen, gut!» sa han, treiv meg i armen, kasta meg til side og gjekk på.

Men aldri fyrr fekk han dørglytten upp, fyrr hunden innanfyre sette i med ei forfælande gøying og kom dun-drande mot døri, just som han far snøgga seg å slå henne i att. — «Men for all ulukke! det er då vel aldri . . . .!» — «Jau, jau,» skreik eg, «det er han Hall! Men du må ikkje gjera honom noko, — kjære far, du må ikkje!» — «Salamon!» ropte han; «Salamon!» — «Ja,» svara han Sala-mon nede i stalldøri. «Hev du børsa di ladd?» — «Ja!» — «So kom med henne då, og det på flygande flekken!»

Og so kom han Salamon byksande, med rifla si i handi. — «Kva er tids?» — «Å, gå berre upp og tak luka frå smiegluggen, so fær du sjå,» sa han far. «Ja du kann berre prøva!» skreik eg, «du kann berre prøva, torer du! Eg skal skamslå deg! eg skal . . .!»

«Å, ditt narr!» tok han far fram-i, greip meg og mein-heldt meg, då eg alt var på spranget med ein diger staur-

Trollkatt: slik en som de sier suger melk og marg ut av kuene. — Kva er tids: hvad er på ferde. — Meinhalda: holde fast, så en ikke kan røre sig.

ende i lufti, medan han Salamon steig upp, tok luka ifrå og kika inn. — «Hå hå!» ropte han, «er det du, din rakkar! Ja bi no!» — So inn med børsa, og so smalt det.

Då dei lét upp døri, låg han Hall daud på golvet innanfyre. Eg kasta meg ned yver honom, reint ifrå meg. Eg gret, stridgret, so eg plent heldt på å missa anden.

Han Salamon stod attved og flirte og lo. Men han far kom burt og lyfte meg — slett ikkje hardt — upp etter trøyekragen. — «Bed Gud vare deg, og bruk vitet ditt!» sa han, mykje mildare enn han var van, liksom halvt både undren og ottefull; «for du veit då det, barn, det er berre ein h u n d!»

Per Sivle.

Smelte-Isak.

27. Han kommer til far.

Det stod i Adresseavisen: «En skolegutt fra landet ønsker losji med alt i huset hos en bedre familie.»

Far hadde nokså mange barn, og ikke så svært mange penger. Lønnen var ikke stor den gang. Derfor syntes mor at vi skulde ta den gutten. Far var imot. «Ingen fremmed fugl i redet,» sa han. «Så får vi heller bale på andre måter.» Men mor gav sig ikke. Hun vilde ha litt ekstra til far om kveldene; doktoren hadde sagt han skulde styrke sig. En kunde da ialfall spørre i avisen, mente hun. Og hun spurte i avisen, og spurte også hos den gamle frøken som gutten bodde hos nu. Men det var en forferdelig beskjed hun fikk der. Isak, så hette han, var nu for det første så vill at det var den rene livsfare å ha ham i huset — — og så hadde han en skrekkelig feil — ja, en måtte vel kalle det en last — — en halv daler var kommet bort fra frøkenens kommodeskuff, og ingen annen kunde ha tatt den. Han hadde været i kane om eftermiddagen og i komedie om aftenen. Naturligvis hadde han løiet sig fra det, men heldigvis var hennes bror politiadjutant. Han fikk gutten til å tilstå.

O t t e f u l l: engstelig, urolig. — D a l e r: fire kroner. — K a n e: slede.

Mor kom hjem med gråten i halsen. Far sa at han trodde nok hans hus var et «bedre hus», men noget forbedringshus var det ikke.

Søndag eftermiddag var mor og småpikene i kirken; vi guttene var ute og rente på krybbe. Far satt i lenestolen i skumringen; han stod ved pulten i banken hele uken, så han vilde gjerne sitte så meget som mulig om søndagen. Han blev forstyrret av nogen fettlærstøvler, som ravet opover de tre trin som førte til stuedøren.

Fettlærstøvlene trampet og gled, gled og trampet, — omtrent som hestehøver som er uvant med trapper.

Endelig fikk en hånd fatt i dørklinken, døren gikk op og de tunge støvlene seilte inn.

«Hvem er det?» sa far rolig. Han var vant til meget på de trinene; de gikk blandt husets folk under navn av de tre feiltrin.

«Frøkenen sa,» begynte en lav sognerøst. «Frøkenen?» — «ja, frøkenen min —»

«Er det Isak?» — «Jo.» — «Vær så god.»

Far satt i den motsatte enden av stuen, og Isak bautet over det lange farvann mellem stoler og småbord, som han kunde best.

«Finner du frem?»

«Jo takk, når De bare vil holde fyret tendt i pipen.»

Endelig var han fremme. — «Der er en stol.»

Idet han satte sig, fikk far se et glimt av ansiktet i løkteskinnet som falt inn fra gaten; det var et lite, vakkert ansikt med mørkt, kruset hår omkring. Øinene var temmelig små.

Det var bare et glimt, for Isak likte ikke løkteskinnet og trakk straks hodet tilbake i mørket.

«Nå, hvad sa frøkenen?» — «Frøkenen syntes det var best jeg gikk her ut — allikevel —» «Ja — gutten min —.» — «Frøkenen sa De var snild.» — «Jeg er bange for det, ja.» — «Altfor snild for mig, kanskje.» Far vilde nødig tilstå det så bent ut. «Hun sier det skal skarp lut til skurvete hoder,» blev Isak ved. «Og hun har ikke lut nok?»

«Å jo,» knurret det borte bak løkteskinnet; «men hun er

Forbedringshus: tukthus. — Krybbe: et slags høi kjelke. —

litt gebrekkelig, og så må hun hente adjutanten når jeg skal ha pryl.»

«Jeg tror ikke jeg har lut nok, jeg heller,» sa far.

«De er visst sterk,» mente gutten og søkte å måle den tre alen høie skikkelse, som kanskje tok sig ennu sværere ut i halvmørket.

«Jeg har aldri prøvd det.»

«De behøver visst ikke nogen adjutant,» sa den andre sakte.

«Jeg har aldri lagt hånden på noget menneske, ikke på mine barn engang, — og så vil jeg ikke nu på mine gamle dager —.»

«En gang skal være den første,» prøvde Isak å si. Han var åpenbart fast bestemt på å tinge sig plass.

«Jeg vilde aldri være mot et fremmed barn anderledes enn mot mine egne.»

«Ja juling måtte jeg nok ha,» sa Isak betenkelig.

Far begynte å synes at det var en underlig tyv dette.

«Du nøier dig visst ikke med en ørefik av og til, du?»

«En ørefik legger jeg ikke merke til.»

«Synes du ikke det var stygt om jeg nu på mine gamle dager skulde skaffe mig et eget instrument —»

«Nei, De måtte jo ikke ha nogen utgift. Har De ikke n stokk?»

«Jo, jeg har en stokk —»

«Ja, se der!» ropte gutten og gled fremover i løkteskinnet av bare håp. Far skimtet en rund rygg og et par aksler; de var likefrem veldige for å være på en elleveårs gutt.

«En tykk stokk, Isak, som jeg pleier å støtte mine lange ben på når jeg går frem og tilbake til og fra banken. Men den er skapt til å være en støttestav og er et arvestykke fra min far; aldri er den blitt løftet mot mig, og aldri blir den løftet mot dig, gutten min.»

Han var ganske varm i stemmen, men det blev sagt meget bestemt.

Isak skjønte at slaget var tapt, sa far vel, og bautet henover mot døren igjen.

Gebrekkelig: skrøpelig. — Instrument, her: redskap.

Da kom far til å huske på at guttenes ski og splinternye skøiter hang ute i gangen. «Det er visst best at jeg lyser dig,» sa han.

«Takk, jeg kan godt slå mig litt.»

«Jo, det er visst best.» Han fikk fatt i et lys i soveværelset, skrittet med sine lengste kjempeskritt efter gutten, og nådde ham før han ennu var begynt på «feiltrinene».

Isak slepte sig langsomt og med senket hode nedover trappene. Han blev lyst like ut i gatedøren.

Men der vendte han sig, og de små blå øinene gnistret av sinne.

«Tror De jeg går og t a r i gangene?» sa han.

Og da han for første gang hadde sett fars rolige, kjærlige ansikt, og det gikk op for ham at han var mistenkt og nektet hus av den snilde mannen, den snildeste mann han hadde truffet på, da kastet han sig plutselig på hodet i sneen og storskrek.

Det varte lenge før han blev stagget og lokket inn i gangen.

Her pustet far lyset ut; det var ikke videre heldig i den belgmørke gangen, men det rørte Isak; han forstod meningen.

Han lot sig trekke opover både trappen og feiltrinene — like op til den store lenestolen. Stolen var bred, og der kunde sitte to når de trykte sig op til hinannen.

Her satt Isak med det ulne negerhodet under fars arm og skriftet hele sitt levnetsløp. Gale guttestreker var det — ja det var ikke annet, men tyv hadde han aldri været; det var far den første som skjønte, — og i mange år den eneste. Og de blev venner, de to.

Da mor kom hjem fra kirken, var Isak Brattland optatt som barn i familien for ni daler, seks og tredve kroner, om måneden.

28. Slaget ved Holmengrå.

Politiadjutanten hadde ment at det var best Isak kom inn på en annen skole, hvor de ikke kjente «historien». Og han kom på en annen skole.

Men naturligvis kjente de «historien» alle sammen da han kom.

Han hadde ikke været to timer på skolen, før et par kamerater kom inn efter friminuttene storhylende og med blodige neser. I det samme blev døren åpnet fra sideklassen, og en lærer spurte om her var en ny gutt som hette Isak Brattland. I næste øieblikk gikk døren til den andre naboklassen op med det samme spørsmål, og fra alle tre klassene var det gråt og hiksting fra alle dem som Isak hadde skamslått.

De tre lærerne holdt krigsråd, og bestyreren blev hentet ned fra kontoret. Han tok gutten med sig.

Isak kvidde sig ved å si at de hadde kalt ham for halvdaleren. Han vilde heller ta sine rapp. Dem fikk han også, ett for hvert ord: «Jeg — har — lovt — frøkenen — at — jeg — skal — ta — mig — av — dig.»

Den første måned var en uavbrutt kamp. Alles hender mot Isak, og Isaks hender mot alle!

Da han kom hjem med karakterboken, stod det fra bestyreren at hans «flid var dårlig, hans opførsel verre».

Far sa igjen at det var nok best han kom et annet sted.

Men da lovte han sig selv hellig at før skulde han døie alt.

Og fra nu av lot han sig pine av ondskapsfulle gutter og uforstandige lærere uten å sette sig til motverge, — han bare holdt de verste av guttene fra livet.

Byguttene hånte hans tykke, brune bluse av hjemmevevd tøi, sogneskoene med spiker under sålene og de vide vadmelsbukser; de spurte ham hvor mange snes egg han verpet om dagen, og kalte ham for Smelte-Isak efter en stril som solgte smelter nede på Triangelen. De vilde ikke ha ham med når de lekte, og i friminuttene stod han op imot muren bort i en krok av tumleplassen og så på — langt borte fra — som en landsforvist.

Slik gikk det i fem fjerdingår, og så kom slaget ved Holmengrå. Guttene hadde nemlig en lærer som hette

Stril: mann fra Bergens omegn, især fra kyststrøket. — Smelter: et slags små hvitting av størrelse som sild. — Triangelen: brygge i Bergen.

Sognejakt.
Efter tegning av H. Gude.

Holm og alltid gikk i grå bukser, derfor kalte de ham Holmengrå. Han var en liten spe student med svak stemme og et barnslig, skjeggløst ansikt, og han hadde ikke minste tanke om hvorledes han skulde tumle med skolegutter. Når han ikke skulde slå, så slo han, og når han skulde slå, så slo han ikke.

Så var det en dag han ikke skulde slå Smelte-Isak. — for han hadde egentlig ikke gjort noget galt — men bad om tuppene allikevel; for det var den gang landsens skikk at de slo med linjalen over fingertuppene.

Holms linjal gikk på skrå, ikke av grusomhet, men av klossethet, og Isak bet sig i leppene.

Da linjalen kom næste gang, åpnet tuppene sig, tok den og rykte den til sig.

«Er du gal, gutt?» — «Jeg tar ikke mot juling av Holmengrå.» — «Kaller du mig?»

De var omtrent like store, som de stod der like overfor hinannen mellem benkene, og det så aldeles ut som to skolegutter som skulde slåss.

«Her er bare urettferdighet her på skolen, bare urettferdighet,» ropte Isak og rullet rasende på sin sognær. Han var rent ute av sig selv.

«Må jeg be om linjalen,» sa Holm og rakte hånden ut.

«Du smakar 'an ikkje,» — han var så sint at han snakket sognamaul. — «Er vi dus?»

Holm stod på tærne for å nå linjalen, og Isak løftet den høit i sin sterke arm.

«Du smakar 'an ikkje, du smakar 'an ikkje, du smakar 'an ikkje,» skrek han og så sin motstander like inn i øinene. For å gi sine ord mer vekt gjorde han et rasende hugg i luften og kom til å treffe den fremrakte hånd, som ventet på linjalen, men ikke just hadde tenkt å få den på slik måte. Holm gav et brøl og stakk sine brennende fingrer i munnen.

I dette øieblikk kom bestyreren inn. «Hvad går her for sig?» «Han slår mig for ingenting,» sa Isak.

«Vil du ta dine bøker og gå hjem, Isak Brattland. Du skal senere få høre fra mig.»

Sognamaul: sognemål.

29. Skolestraff.

Gutten var så skråsikker på at han hadde rett denne gangen ialfall; han vilde gå bent inn i banken og fortelle far det.

Da han kom til Korskirken, begynte det å ringe tolv, og far gikk ikke fra banken før klokken halv ett.

Så bandt Isak resolutt skolebøkene fast på sprinklene i jerngitteret utenfor kirkegården, klatret selv over, og da far på slaget halv ett tok sin frakk på og så ut av vinduet, øvde Isak sig i å springe over gravene; han hadde begynt med barnegravene, og nu holdt han på med familiebegravelsene.

Hjemover fortalte han far om slaget, — men alt det som gikk forut, det sprang han over i farten. Han syntes vel det var leit å fortelle gamlingen hvad han hadde døid for hans skyld, for ikke å bli jagd av hans hus.

«Nå, det må jeg si,» sa han bare. Resten av veien fløitet han, som han pleide når han gikk i tanker.

Far pirket med gaffelen i sin tallerken og så ikke mot den siden hvor gutten satt.

Jeg hadde hans ansikt like for mig, og jeg kunde ikke få øinene fra det, — skjønt jeg hørte på Isak. Far gremmet sig, det var tydelig. Dette var en forstyrrelse i hans stille liv, som vilde dra mer efter sig; folkesnakk vilde krysse hans vei, — og han var vant til å leve utenfor «folk» og by.

Da så Isak blev lystig og begynte å si vittigheter, som han pleide — det var et ustyrtelig humør i den gutten — da skjøv far med én gang tallerken, vannglass og serviett langt fra sig, vendte sig mot gutten og sa hårdt: «Spøk ikke, dreng!»

Når far sa «dreng» istedenfor gutt, var det skjellsord — jeg vet ikke hvorfor. Det var det eneste skjellsord jeg nogensinne har hørt ham bruke.

Isak dukket sitt negerhode ned i den tomme dype tallerken og stirte på en liten, meget grunn dam av ølsuppe som var blitt igjen der nede.

Klokken ti minutter på tre stod far ferdig til å gå i

banken. Han hadde fått sin høie hatt på, stod foran speilet og gjorde det lille kast med hodet for å få hatten til å sitte.

Da banket det grovelig på døren — akkurat som det kunde være et telegrafbud, som kom med dødsfall. Telegrafbud kom aldri med annet enn dødsfall i den tid, da det var slik en høitid å telegrafere.

Det var imidlertid ikke noget telegram — det var Øverstedal, realskolens pedell, med et brev til far. Far leste brevet med hatten på. «Hvor er Isak?» sa han sakte. «Skaff mig fatt i Isak.» Men Isak var ikke å finne. Far gikk ut på altanen og ropte; han fikk svar fra vertens bøkkerverksted og den gamle materialbod, men ikke fra Isak.

Da så han at havedøren stod på klem.

«Nei, den gutten,» mumlet han og gikk nedover altantrappen. For det var vintertid og dyp sne.

«Isak! Isak!» Hans dype stemme dirret. Endelig stakk et ullhode frem av det skilderhusaktige lysthus høit oppe i haven. «Hvad bestiller du der?» Hodet forsvant inne i lysthuset.

Far opover havetrappene. I lysthuset var alle luker for vinduet, men i lysstripen fra den åpne dør kunde han skimte et blekkhus og en penn. «Sitter du og skriver her i mørket?» — «Ja.» — «Til hvem?» Gutten syntes det var så leit. Han kunde ikke få det frem.

«Her er også et brev,» sa far. «Kom ut i døren og les det. Eller kanskje jeg skal lese det for dig?»

Bestyreren skrev at de fleste lærerne hadde været av den mening at Isak burde vises ut av skolen, — men for denne gang skulde nåde gå for rett. Han skulde slippe med skolestraff lørdag førstkommende klokken tolv middag.

«Er det juling?» — «Ja. Er du redd?» — «Nei.» — «Hele skolen skal se på det. Hele byen skal vite om det. Jeg skulde ha brukt denne her allikevel.» Far løftet stokken.

«Skal hele skolen se på det?» Far løftet stokken igjen. Der var et uttrykk av bitterhet omkring den lille faste

Reálskole: omtrent det samme som nu kalles middelskole. — Pedell: vaktmester.

munn, som far aldri hadde sett. Han var ærekjær allikevel, den gutten. Og hvad var det annet enn ærekjærhet som hadde fått den fredelige gamle mann til å løfte stokken? De stod et øieblikk like overfor hinannen, far med bestyrerens brev, Isak med sitt brev til far knuget til en papirkule i den knyttede høire hånd. Han var ikke kommet lengere enn til: «Kjære».

Nu stod han med lutet rygg, som for å ta imot. Men far vendte sig langsomt og gikk nedover trappene.

På den nederste avsats blev han stående og skrape med stokken i sneen. «Isak!» Det var den gamle gode milde stemmen.

Gutten var i tre sprang ved siden av ham. «Kommer du inn i banken i aften og henter mig?»

Men nu kastet Isak sig ned i stentrappene — som hin første kveld — og storgrått.

Far blev stående litt og så på den brede rygg som gikk op og ned i gråten. Så gikk han langsomt nedover.

På altanen hadde hele familien forsamlet sig. Far pekte på Isak og vinket at vi skulde gå inn — — —

Da han kom på skolen den næste morgen, fikk Isak meget tydeligere beskjed om hvad skolestraff var.

Guttene hadde slik en masse å fortelle. Noget trodde de på, annet løi de. Men Isak trodde det verste.

Det hadde været skolestraff tre ganger i de siste tyve år, sa de. Den holdtes i gymnastikksalen. Alle guttene var i sine beste klær, bestyreren og lærerne var i kjole og hvitt halstørklæ. Der blev holdt andakt før og efter.

Det var Øverstedal som slo — 25 rapp, med tamp. Isak skulde klæs av, og der var doktor med, som skulde se hvor meget han kunde tåle.

Alt dette gjorde nu ikke så stort inntrykk på den hårdføre sognegutten; men det blev føid til at det bare var de aller verste som fikk det, og det gikk dem alltid galt siden.

I de siste tyve årene hadde det været tre, som sagt. Den ene var nu på slaveriet, den andre hadde rømt til Amerika, og den tredje, ja den tredje var kobbersmed, han måtte bli kobbersmed — han kunde ikke bli noget annet.

Isak skulde altså imorgen kl. 12 stå som begynnelsen til en forbryter. Alle som hadde plaget ham, store og små, skulde med skadefryd se hvorledes han blev pisket.

Det holdt han ikke ut å tenke på. Og så rømte han. Rømte ut på Vågen en stormnatt og gjemte sig i sognejakten «Udiana Sølvina» hos sin beste venn, Nils Timberlid. Men da far endelig fant ham der klokken to om natten, gikk han villig i fløttmannsbåten. Og det trengtes nok ikke bånd og lenker til å holde på ham. Han satt med den høire hånd bak ryggen til far, ferdig til et hjelpsomt tak, om gamlingen skulde ta en overhaling i den høie nordenvindssjø.

30. Stor brand.

Klokken var tre før vi kom til ro.

En time efter at lys og lampe var slukket, ristet huset av brandskudd fra Fredriksberg festning.

Men i natt vilde ikke far og mor stå op. De var for trette, begge to, og piken, som lå på loftet, hadde sagt at det var langt vekk — inne i byen.

Da klirte vinduene igjen. Et skarpt trompetstøt like utenfor vårt hus.

«Dette må være stor brand,» sa far og sprang ut av sengen. «En av guttene må ned på gaten og høre hvor det er.» Han gikk inn på vårt værelse. «Sover dere, gutter?» Vi brødre hadde virkelig ligget og sovet like til nu. «Det er stor brand. En av dere må springe ned — ja ikke du, Isak; du skal bli liggende.»

Men Isak hadde ikke kunnet sove, og så hadde han hørt klokkene klemte før skuddet gikk. Han klædde sig på i all stillhet og sprang ut av vinduet — ned i den bløte sneen; det var ikke så overstadig høit.

Da far så at sengen var tom, lovte han at den gutten skulde ikke bo en dag lenger i hans hus.

Klemtingen vokste, klokke efter klokke kom med, og snart kunde vi skjønne at det ringte i alle byens tårn. Far blev mildere.

«Vi har nu forresten været svært glad i ildebrand, vi også, da vi var små,» sa han.

Jeg kom farende åndeløs op fra gaten.

«Mormor er nedenfor i en firehjulet vogn.»

Et par minutter efter bar eller støttet far og min voksne bror den gamle konen — hun var 84 år — opover de tre feiltrin og inn i stuen. Hun blev satt i den store sofa, lampen blev tendt og kaffekjelen satt på — den var i alle ildebrandsnetter meget mer å stole på enn sprøiten. «Jeg får nok ikke lov å dø i mitt gamle hus,» sa mormor. Det brente på torvet. «Og guttemann!» ropte mor plutselig.

Min søster bodde også på torvet, et par hus fra mormor. Hun var med sin mann inne i en av fjordene til et bryllup, og guttemann lå oppe på kvisten med Berte. De var de eneste i huset. Så fort som det gikk i natt, kunde en ikke vite! «Vi kjører inn med vognen, gutter,» ropte far. Så rullet vi avsted på ekspedisjon — den andre ekspedisjonen i denne urolige natt. Jeg satt på bukken.

Den gang hadde vi ikke ordentlige brandfolk, som kan slukke en stor brand på et par timer. Vi hadde de borgerlige sprøitene, de «frivillige» og de ufrivillige. Fra alle byens utkanter skulde mannskapene samle sig, og mens de samlet sig, brente hus ned til grunnen.

Utover gaten hvor vi kjørte, var nu alle dører åpne, mangesteds vinduene med, — gaten lå høit, og der var god utsikt over ildhavet. Madammer i natt-trøien stod med sin kaffe i det åpne vindu og sendte spørsmål over gaten til naboen; av gammel vane hadde de slått på fatet, men det var i grunnen overflødig; for det var koldt nok i stormbygene. Fra smugene og fra de trange gatene under fjellet silte arbeidsfolk i strømmer til sprøitene — av og til en borgermann i uniform innimellem. Tomme arbeidsvogner med klaprende bunner skranglet i lynende fart over den ujevne brolegningen, — alle «kjørerne» var pliktige til å møte ved sprøitehusene. Som alle gutter syntes jeg det var storartet.

Men da vi var kommet bort på toppen av almenningen, og jeg så flammesøilene og forgjeves speidet efter min

Madam: frue; i eldre tid var det mest embedsmenns hustruer som hadde titelen frue. — Fat: skål. — Almenning: bred gate.

søsters hus inne i de tykke røkskyene, da kjente jeg halsen snørte sig sammen på mig.

Guttemann! Hvor var guttemann? — — —

Inne ved de brennende hus var det et veldig røre. Et par sprøiter var kommet og hadde dasket løs, snart på de skyldige og snart på de uskyldige husene, som man sier; — på de skyldige forat de skulde bli slukket, på de uskyldige forat de ikke skulde bli tendt — men like meget hjalp det. Ilden knitret trossig, og nordenvinden hjalp den trolig over fra tak til tak. Ute på torvet lå det voller av dyner og puter og sofaer og speil, og der gikk borgervæbningen og patruljerte, forat intet skulde komme vekk. Isak kunde ikke dy sig da han kom forbi en skredder som gikk og holdt vakt over et knust speil. Han lukte op patrontasken, og spurte om han skulde skyte med skarpt. «Kanskje det er dokker som har skutt speilet i filler, skredder?» Litt alvorligere blev han da han så brandlidte kvinner som var sprunget like av sengen og gikk omkring i fortvilelse og vred hendene.

Nu tok en ham og ristet ham som en vott. Det var Berte hos min søster. «Isak, Isak!» hun var aldeles fra sig. «Guttemann! — Å, Gud trøste mig. — En stige, — en stige!» — «Hvor er guttemann, Berte?» — «Ja, kor er han, Isakmann? Han ligger der oppe og sover, det uskyldige barnet.» Hun pekte på et lite, oplyst vindu midt på taket. «Og kanskje han aldri våkner mer. Og madammen som er i bryllup.» — «Det brenner jo ikke der!» — «Bakenifra, far, bakenifra! — En stige. — Eg kommer ner for å se korfor de dundrer på gatedøren, og då eg skal op i trappen etter han, så står røiken der like i strupen på meg så aldeles umedgjørlig, baklengs måtte eg retirere meg nerover, far, baklengs. — En stige!»

Men de stiger som fantes var i bruk på de brennende husene, og mens Berte fór videre i folkemassen og ristet hverannen mann i brystet, stod Isak sindig og mønstret huset.

Det hadde været adskillige ildebrandsnetter i det året, og han hadde været med hver eneste gang.

—Retirere: trekke sig tilbake.

Jo, der var én måte, og han var ikke lenge om det.

Han suget sig opover som et klatredyr langs vannrennen på hjørnet.

Den eneste som la merke til ham, var skredderen. «Se nå den gutten,» pep han, «se nå den gutten! Alltid skal de ungene være der de ikke skal være. Nu skal han endelig brekke halsen og briste hjertet på sine foreldre. Jo hadde jeg bare så sant en skarp patron, så skulde du få 'an i buksene dine, din fæle unge.»

Isak var kommet op på det toetasjes hus og krøp nu forsiktig bortover taket, løsnet taksten på taksten og skaffet sig fotfeste.

Endelig var han ved vinduet, sparket rutene inn og krøp ned.

Imens hadde Berte husert nede på torvet. Hun pekte op på «huset sitt», hvor røken piplet frem mellem de øverste takstenene og snart efter blev fulgt av små ildtunger. Endelig fikk hun stigen. Den var ledig fra et av de andre husene, som næsten var nedbrent, og en ung sjøgutt, som hadde et godt øie til Berte, var villig til å gå op. Han hadde sett billedet av det der: en mann med et barn i armen på taket av et brennende hus — det var vakkert, og det vanket gjerne noget bakefter, hadde han hørt.

Men da han kom ned i kammerset og inn i den tette røken, skimtet han to gutter istedenfor én. Det var ikke efter avtalen. Det klarte han ikke.

Isak hadde lagt en dyne over guttemann, og sin egen bluse under. Han holdt nettop på å binde bluseermene fast over dynen.

«Hvad skal du?» sa sjømannen. — «Jeg skal berge småen.» — «Nei, det er mig, det.» — «Jeg kom først,» sa Isak. — «Slipp, din hvalp, — ellers brenner vi inne alle tre.» — «Nei, jeg bruker ikke å slippe.»

I det samme fikk han et slag med knyttet neve over ansiktet så han tumlet inn i røken. Sjømannen tok guttemann, og vant som han var til å balansere til sjøs i allslags vær, fikk han ham nokså behendig nedover til stigen. Folket jublet.

Isak var kommet ut på taket. Jubelen fra folkemengden steg op imot ham. Han var så sint at han nær var gått inn i røken igjen. Langsomt krøp han nedover.

Den som først fikk øie på ham, var skredderen. «Der er den guttungen igjen — alltid der hvor en ikke har sendt bud efter 'an — og nu har han kastet blusen vekk også — å, sett sprøiten på 'an, De, sett sprøiten på 'an — jeg kan ikke gå fra speilene; så gjør han det ikke en gang til.»

Om de virkelig satte sprøiten på ham med vilje, vet jeg ikke. Visst er det at da Isak baklengs og langsomt kom nedover stigen, fikk han en iskold stråle over ryggen.

Men nedenfor stigen stod far. Han hadde skjønt alt. Han tok guttemann av sjøguttens arm og kommanderte Berte hen i vognen med ham. Selv blev han stående og ventet på Isak. Han tok imot ham da han nærmet sig jorden.

«Han er nok for liten til å få medalje, denne her,» sa han høit. «Men kom hen i vognen til mig, du Isak, skal jeg fortelle dig noget som er likeså godt.»

Og mens Isak satt på hans fang, og far klemte sin tykke kavai tett sammen om ham for å varme ham efter det iskolde badet, hvisket han til ham:

«Du skal ikke på skolen imorgen, ikke en eneste dag mer. Hvad sier du om å gå til sjøs?» — — —

Nu har han faret til sjøs i 27 år, og fører forlengst sin egen skute. Der ute på sjøen har de været villigere til å lønne hans mot enn sprøitemannskapet den brandnatten.

Engang reddet han med fare for sitt liv og med utmerket sjømannsdyktighet et fransk skib og førte det inn til Cherbourg.

Her lå en del av den franske flåte.

Den dag han skulde reise, blev det sendt et av flåtens små dampskib for å buksere ham ut.

Og mellem mannede rær på alle krigsskibene og under dundrende salutt gled «Smelte-Isak» til havs.

Kavai: stor overfrakk. — Cherbourg, utt. *sjerbur:* orlogshavn i Bretagne i Frankrike.

IV. Billeder fra den kristne kirke.

31. Menneskets sønn.

Han på korset, han alene
er min fryd og salighet;
ingen kan så vel mig mene,
ingen så mitt beste vet;
ingen er som han mig god,
ingen har så tålig mod;
søkte jeg rundt jorderike,
aldri fant jeg dog hans like.

Jordisk venn kan lindre nøden
for en venn som hjelp begjær;
mennesket kan gå i døden
for en sjel som har det kjær.
Men hvor ser vi her en mann
som så tålig elske kan,
at han alt for dem vil være
som blott hat imot ham bære?

Han på korset, han alene!
Andre er ei funnet enn;
han, Guds lam, det fromme rene,
han for uvenn og for venn
tar den tunge tornekrans,
teller ei hvem der er hans.
„Kommer alle," så han taler,
kjemper, bløder og husvaler.

Han på korset, han alene
alt mitt håp, min rikdom er!
Ingen må mig det formene
at jeg haver hannem kjær.
Hvem har gjort hvad han har gjort?
Han har åpnet himlens port,
han kan mig med Gud forene,
han på korset, han alene.

32. Biskop Basilius.

Meget godt kunde en biskop gjøre, og myndig kunde han være. Vi skal fortelle om en fra det fjerde århundre. Basilius hette han og var biskop i Cæsarea i Kappadokia.

Kappadókia: landskap i Lilleasia.

Efter tegning av Joakim Skovgaard i Bibelske Billeder.

Efter tegning av Joakim Skovgaard i Bibelske Billeder.

«Det brød som du ikke spiser,» sa Basilius, «tilhører den som sulter. De klær som du ikke bærer, tilhører den som er naken. Det gull som du legger til side, er den fattiges penger.» Ved Cæsareas port reiste det sig en hel by. Der var hvilested for de reisende, der var gjestehus for de gamle; der var asyl for dem som var svake og syke. Og midt imellem disse bygningene en stor kirke. Mange ganger gav biskopen med egen hånd den reisende en leskedrikk, eller forbandt den sykes sår, eller bøide sig over den døendes hodepute for å motta hans bekjennelse. Og når han så var ferdig med sin runde, gikk han op til alteret og prekte. Det han sa, var nokså simpelt og liketil; han talte gjerne om et eller annet som hadde hendt den dag, og som alle de andre kjente. Syv eller åtte ganger om året, når det var martyrenes fest, møtte folk fra hele provinsen. Og Basilius snakket med dem alle, og de spurte ham om alle ting. Siden skrev han til dem. Vi har ikke mindre enn halvfjerde hundre brev fra Basilius. Han skriver til de rike og ber om penger til sine kirker, om mulesler til sine varer og om vin til sine arbeidere. Men er det nogen som gjør det som ikke er rett, så er bispen myndig. Til en rik romerkvinne skrev han: «Jeg har ingen ting å si til dine hovmodige ord. Derfor tier jeg. Jeg skyter min sak inn under ham som straffer enhver urettferdighet. Det hjelper ikke om den rike strør almisser omkring sig så tallrike som havets sand. Hvis han trår rettferdigheten under føtter, så fortaper han sin sjel. Tenk på den ytterste dag og kom ikke og lær mig noget. Jeg vet mer enn du.» Ved *utg.*

33. Franciskus av Assisi.

Det var en stor mann, pave Innocens[1] den tredje, stor i å styre, vel skikket i mange deler til å være «Kristi stattholder». Men mer lik mesteren var en annen mann fra den tid: tiggermunken Franciskus av Assisi. Hans rike var ikke av denne verden. Han vilde ikke herske over menneskene, men tjene sin mester og ligne ham.

[1] Innocens var pave fra 1198 til 1216.

Franciskus av Assisi.
Efter maleri av El Greco.

Franciskus er født i Assisi, en av småbyene på Apenninenes bergvegg. Hans far Bernardone var en rik kjøbmann; han kalte sin sønn Franciskus, den franske, fordi han selv handlet på Frankrike. Gutten vokste op til en munter ung mann med et varmt hjerte og et lett sinn. Da han var 25 år, blev han en kveld, da han kom hjem fra et gilde, med én gang optatt av alvorlige tanker. «Tenker du på å gifte dig?» spurte vennene. «Ja,» svarte han; «jeg vil gifte mig med en edlere og deiligere brud enn dere nogensinne har sett.» Han mente fattigdommen;

og han fikk trang til å være alene, gjemte sig bort, lånte tiggerens klær for selv å tigge. Det var et falleferdig kapell der i Assisi, og dette kapellet vilde han gjerne få gjort i stand. Han tok da en dag nogen tøier på sin fars lager, red med dem til en naboby, solgte både varene og hesten, og kom med pengene til kapellet. Faren blev vred over det, søkte efter ham, men fant ham ikke. Så en dag kom der inn i den lille byen en blek og mager mann, med klærne i filler. Forstyrret så han ut, syntes barna, som lekte på gaten. «Han er gal!» skrek de, og de sang, hylte og danset omkring ham. Bernardone vil se hvad det er, og så er det hans sønn. Han kaster sig over ham, sleper ham inn i huset, slenger ham inn i et mørkt rum, pryler ham og binder ham.

Men moren løste ham siden, og han gikk like til kapellet igjen. Nu klaget faren for biskopen og krevde at Franciskus skulde gi avkall på hele sin arv. Den unge mann gikk inn i en av bispegårdens saler, og da han kom ut igjen, hadde han klædd sig helt naken. Han holdt i hånden en pakke med sine klær; den gav han bispen; gav ham også de penger han ennu hadde. «Hør mig alle!» sa han; «til denne stund har jeg kalt Bernardone min far; men nu vil jeg tjene Gud. Derfor gir jeg disse pengene tilbake som har voldt min far så megen sorg. Alt det jeg har fra ham, gir jeg ham tilbake. Herefter vil jeg kun si: «Fader vår, du som er i himmelen.» Og med en gammel kappe over sig, som bispens gartner hadde gitt ham, gikk han ut av byen og opover fjellets ensomme stier, og fylte skogen med sin sang. Det var en av de første vårdagene; det lå store sneflekker i skogene ennu. Men i disse skogene holdt røvere til. Og røverne tok ham. «Hvem er du?» spurte de. «Jeg er den store konges herold,» sa han. De rev kappen av ham og kastet ham i snegrøften. «Ligg der, du stakkars Guds herold!» Han ristet sneen av sig og steg op. Han frøs, han hadde det vondt, men han sang. Han syntes at han forstod den korsfestedes lidelse.

Og snart kunde han begynne på det lille kapellet. Han tigget sig til stenene, bar dem frem på skuldrene, og bygde så. En dag i februar måned i året 1209 hørte han

i et annet lite kapell i Assisi en prest lese op et stykke av det 10de kapitel hos Matteus: «Men når dere går ut, da predik og si: himmerikes rike er nær. Helbred syke, rens spedalske! Dere har mottatt det for ingen ting, gi det for ingen ting. Dere skal ikke ha gull, ikke sølv, ikke kobber i eders belte; dere skal ikke ha taske til å reise med, ei heller to kjortler, ei heller stav; ti en arbeider er sin føde verd.» Franciskus drog straks skoene av, satte sin stokk fra sig, nøide sig med én kjortel. Det var det han vilde; det var fattigdommens evangelium han vilde preke. Og han gikk ut i den lille byen og prekte om fattigdom og fred, og prekte varmt og jevnt. Han kjente de folk han talte til, han forstod dem, og de forstod ham. Og flere sluttet sig til ham og prekte. De levde som de fattige, la sig i kornladene om kvelden eller i de spedalskes hospitaler eller i kirkens forhall. De hjalp bøndene, arbeidet med dem, spiste med dem, og ofte lå de i samme lade om natten. Og når så bøndene gikk videre den næste dag ved morgengry, så hadde brødrenes ord virket. Men de prekte også på gatene og på torvene i Assisi, og snart fikk de trang til å fare lenger ut, helt til hedningeland. Franciskus reiste både til Syria og Marokko, og fem av hans «brødre» led martyrdøden i dette siste land. «De små brødre» kalte paven dem som sluttet sig til Franciskus. «Brødrene,» stod det i deres munkeregel, «må ikke tilegne sig noget, hverken et hus eller et sted eller nogen annen ting; men som fremmede og tilreisende i denne verden skal de tjene Herren i fattigdom og ydmyghet og gå efter almisse.» Det blev en tiggerorden.

Mange vakre sagn går det om Franciskus. Engang gjorde en ulv, forteller sagnet, stor skade både på mennesker og dyr. Franciskus gikk ut til den, og ulven fór imot ham med åpent gap. Da slo han korsets tegn, og udyret la sig som et lam for hans føtter. Han skjente på ulven, sa at den var en røver og morder, som hadde fortjent galgen; men hvis den nu vilde være snild og god, skulde den nok få mat. Ulven bøide hodet og blev med inn til byen. Her gikk den fra hus til hus, og folk blev

så glad i den at det var en ren sorg da den døde. Det er noget sant i dette sagnet; mange mennesker i denne tid hadde sinn som ulver; fromme menn skjente på dem eller snakket godt for dem, og de blev anderledes.

Franciskus elsket alt som Gud har skapt. Han elsket aller mest dem som hadde det vondt, de fattige, syke og spedalske. Og alltid var han strålende glad. «Det sømmer sig ikke for en Guds tjener å vise sig sørgmodig,» sier han, «brødrene skal være glade i Herren.»

Da Franciskus blev dødssyk, vilde hans bysbarn endelig at han skulde dø hos dem. Det hadde noget å si for en slik liten by at en så hellig mann døde der; for da vilde jo siden folk i hundre og tusener valfarte til hans grav. Derfor sendte byen politisoldater ut for å passe på ham og ledsage ham hjemover. Og han bodde hos bispen, og vakt blev satt ved inngangen til bispegården. Denne bispen lå alltid i strid med nogen, og denne gangen var det med borgermesteren i byen. Og Franciskus, som alltid hadde prekt fred, han kjempet nu for freden inntil sin siste stund. Han hadde diktet en sang som hette «Solsangen». «Vær priset, Herre!» heter det i denne sangen, «du, og alt du har skapt, især bror sol, som skjenker oss dagen og viser oss ditt lys.» Og han priser i diktet også månen og stjernene, vinden og luften og skyene og vannet, det kostelige, og ilden, som oplyser natten. Til denne «solsang» føide han nu et vers: «Vær lovet, Herre, for dem som tilgir av kjærlighet og utholder lidelser og trengsler. Lykkelige er de som er fredens menn til det siste; av dig, allmektige, vil de bli kronet.» Og han fikk borgermesteren og bispen til å møte utenfor palasset, og to brødre sang «Solsangen» med det nye vers, og da sangen var ferdig, kastet borgermesteren sig for bispens føtter og sa: «Jeg er villig til å gjøre det som I vil, av kjærlighet til Jesus Kristus og hans tjener Franciskus.» Men bispen reiste ham op: «Du må også tilgi mig,» sa han. «Efter min stilling skulde jeg være en ydmyg mann, men jeg er altfor rask til vrede.»

Da døden nærmet sig, vilde den syke bæres hen til den lille kirke hvor presten hadde lest fattigdommens evan-

gelium for ham. Men da han var kommet til hospitalet hvor han hadde pleiet de spedalske, og hvor han kunde se ut over hele byen, bad han at de skulde sette ham ned. Og han løftet sin hånd og sa farvel til sin fedrenejord og velsignet den. Men i kirken lot han sig klæ naken og legge på det kolde, hårde gulvet. Han vilde dø i fattigdommens armer. Og her drog han sitt siste sukk en aften i oktober 1226. Og mens brødrene stirret inn i hans ansikt efter liv, slo utallige lerker ned på halmstubbene hvor han lå. «Dagslysets venner,» sier det hellige sagn, «jublet fordi hans strid var til ende.» Ved *utg.*

34. Korsfarer-sang.

(Fra det tolvte århundre.)

Der er tomt, og der er klage
over Sions hegn og hage
som i Jeremiæ dage.
Hvorfor er der ingen gjest
nu ved Jesu grav og fest?
Ingen gjest — men klage!

Han som tømte smertens galle,
han som så i søvn dem falle
og forgjeves måtte kalle, —
har han ennu ingen venn,
er det ingen våken enn,
sover ennu alle?

Korsets sterke
høvding-merke
være hærens høire hånd!
Aldri viker,
alltid stiger
hvo som har den Helligånd!

Frem, I kjemper! ingen træler,
ingen bløte syndesjeler
som for sine lyster kjæler, —
ingen hevner Herrens død
som forguder eget kjød
og i vellyst dveler.

Kristne brødre! Skammen brenner;
se, filistre korset skjenner,
det som bar Vårherres hender!
Engang bort de arken drog,
nu vår frelsers kors de tok
i filister-hender.

Frem imot dem, fluks du fare
imot antikristens skare!
Hvad skal ellers vel du svare
Kristus, når han kommer selv
i det høie himmelhvelv?
hvad skal du vel svare?

Korsets sterke
høvding-merke
være hærens høire hånd!
Aldri viker,
alltid stiger
hvo som har den Helligånd!

Jeremiæ: Jeremia's.

Kong Sigurds reise til Jorsal.
Efter tegning av Gerhard Munthe.

Kong Sigurds reise til Jorsal.
Efter tegning av Gerhard Munthe.

Er du fattig, har ei penger?
intet sølv i beltet henger?
Husk at hvo som tror ei trenger.
Herrens legeme er nok
reisekost for Kristi flokk;
hvad kan vare lenger?

Eller er du redd for døden?
Gjennem natten, gjennem nøden
gav oss Kristus morgenrøden.
Han er falt for dig — betal
med ditt blod for all hans kval,
gå for ham i døden!

Ta ditt kors og løft ditt verge,
gå med sang mot Sions bjerge,
fell for fot filister-dverge!
Gi din sjel, ditt legem hen
for din frelser og din venn,
gå mot Sions bjerge!

Korsets sterke
høvding-merke
være hærens høire hånd!
Aldri viker,
alltid stiger
hvo som har den Helligånd!

Efter det gamle latinske dikt ved *utg.*

35. En dag i Hovedøens kloster.

Klosteret på Hovedøen tett ved Oslo blev grunnlagt i året 1147 av munker fra England, og innviet til jomfru Maria og den hellige Jatmund. Som de fleste andre klostrene var det bygd omkring et firkantet gårdsrum. På vestsiden av det lå klosterkirken; på de andre tre sidene lå de forskjellige slags bygninger som de trengte til i et kloster. Det var den såkalte konventstue, et stort værelse hvor abbeden og munkene kom sammen til rådslagninger; der var refektóriet, den store spisesal hvor klosterfolkene nød måltidene sammen; dormitóriet eller sovesalen, hvor munkene lå om natten; gjesteværelse for reisende, og flere andre rum. Klosteret lå et stykke inne på øen. Nede ved stranden hadde det sin brygge, sitt båthus og sine sjøboder.

La oss nu sette oss nogen hundre år tilbake i tiden, og tenke oss at vi da gjester Hovedøens kloster og opholder oss der en hel dag.

Jatmund eller Jetmund (engelsk: Eadmund eller Edmund), konge i Østangel (Norfolk og Suffolk), England; der drepte vikinger ham i 870. Senere gjorde paven ham til helgen. Han blev meget dyrket i Norge. — Konvent': forsamling.

Den gode hyrde.
Efter maleri av Joakim Skovgaard.

Klokken halv seks en vakker høstmorgen går vi ned på kongebryggen i Oslo og får en mann til å sette oss over sundet. Vi stiger i land på klosterbryggen og går opover mot klosteret, hvor de nettop har begynt å ringe til morgenmesse kl. 6. Vi banker på klosterporten og slipper inn, just som gudstjenesten begynner med nogen Davids-salmer på latin. Mens nu de andre synger, vil vi nytte tiden til å kaste blikket på de forskjellige slags folk som har samlet sig i klosterkirken. Det er omkring tredve munker. De fleste av dem er av bondeætt, og har gitt sig i kloster dels for å kunne leve et makelig liv i ro og gode dager, og dels for derved å «sørge for sin sjel» og vinne Guds yndest ved bønn og faste og andre gudfryktighets-øvelser. Enkelte munker er av høi byrd og ser kloke og forstandige ut. Et par er utlendinger, én fra Island og én fra England. Deres styresmann eller abbed

rager op over dem alle sammen. Vi kan se på ham at han er en streng mann, som holder god tukt. Men det er også lett å se at han er en fin og klok herre, som har vanket vide om og sett mer av verden enn den lille øen utenfor Oslo. Han er også medlem av det norske riksråd, og kongen har mer enn én gang brukt ham som sendebud både til England og Tyskland. Sammen med de viede munker ser vi de såkalte ungbrødre; de har meldt sig til optagelse i klosteret, og skal nu først utstå en prøvetid på ett år før de kan få innvielsen. Så legger vi merke til flere gamle menn, som er blitt trette av livets strid, og mot å betale for sig har tatt fast ophold i klosteret for der å leve resten av sine dager i fred. Det er de såkalte «provént-menn»; vi vilde nu kalle slike folk pensjonærer eller kostgjengere. Til sist tar vi så i øiesyn en ikke liten mengde av arbeidsfolk, som også har møtt frem i kirken, såsom stenhuggere, snekkere, tømmermenn, jordarbeidere o. s. v.

Morgenmessen er til ende, og dagens strev begynner. Men munkenes arbeide blir flere ganger avbrutt derved at det holdes bønne-gudstjenester i klosterkirken, hver tredje time hele dagen igjennem. Somme er dog fritatt for å være til stede da, og kan således uten avbrytelse vareta sine sysler.

Like efter morgenmessen lar abbeden munkene kalle sammen til et møte i rådssalen. En av dem hadde dagen i forveien været sendt til Oslo i et ærend, og var kommet drukken hjem. Han får nu bank, og dømmes til å sitte en ukes tid i klosterfengselet. En annen hadde ikke møtt frem ved gudstjenesten til rette tid. Til straff for det pålegger abbeden ham å bli sittende inne i nogen tid og skrive av en gammel messebok. Hermed er møtet til ende, nu spiser de frokost sammen i refektoriet, og så tar enhver fatt på sin gjerning. En kunstferdig munk setter sig ved et arbeidsbord og tegner og maler helgenbilleder i en bønnebok, som er tenkt å skulle være en gave til dronningen. Flere av munkene gir sig ut i klosterhaven; nogen høster epler av epletrærne, andre samler sjeldne

Pensjonær, les *pangsjonær'*.

urter av frø som en reisende bror har ført hjem fra utlandet, og atter andre gir sig i ferd med på en nypetornbusk å sette inn podekvister, som nettop er kommet fra Æbeltoft kloster i Danmark. En rik gårdmannssønn fra Aker har fått lov til å være med i dette arbeidet; det er hans akt med tiden å drive havedyrking på sin egen eiendom.

Et stykke frempå formiddagen setter nogen av munkene sig i en av klosterets største båter og ror inn til Oslo. En av rådmennene der i byen er død; han har i sitt testamente gitt klosteret på Hovedøen en stor gård i Bærum, og mange penger til, på det vilkår at hans lik skal bli jordlagt i klosterets kirkegård, og at munkene tilpliktes å holde sjelemesse over ham både på likferdsdagen og senere hvert år på hans dødsdag, De drar nu avsted for å hente liket. Om en stund kommer de tilbake. Den rikt pyntede likkiste står bak i båten, og mens denne glir stille hjemover, lyder munkenes sang oss i møte, høitidelig og gripende, inntil de lander ved bryggen, og liktoget skrider opover mot klosterkirken; her holdes da sjelemessen over den avdøde, og hvelvingene gjenlyder mektig av den gamle salme:

> Hvilen den evige gi dem, o Herre,
> og lyset det stetsevarende lyse for dem!

Så senkes liket i jorden under bønn og sang, og høitideligheten er til ende.

I tidens løp er en mengde rikmenn blitt gravlagt i kirkegården på Hovedøen, og klosteret har derved fått en stor rikdom på jordegods. Da det nu hvert år på deres dødsdag skal holdes en sjelemesse for hver av dem, så hender det ofte at et par munker fra morgen til kveld er optatt av denne trettende og åndssløvende gjerning. —

Nu er det blitt middag. Atter samler man sig i matsalen, hvor det visstnok holdes bordbønn, og en av munkene leser høit i bibelen mens de andre får sig mat, men hvor det forresten går rett livlig til. Det er nok av øl,

Æbeltoft ligger østligst i Jylland, ikke langt fra Århus. — Bærum ligger ved bunnen av fjorden, vest for Aker.

både hjemmebrygd og hjemført fra Rostock. Det er nok av mat. Klosteret har et rikt laksefiske ute ved Hurumlandet; derfra har de i sommerens løp fått en mengde røkelaks. På samme tid har klosterfolkene fisket makrell i fjorden, så det er saltet makrell i overflod. Og i klosteret holdes både høner og svin, både kuer og okser, så de har lett for å holde sig med ferskmat. Dessuten er kjeller og stabbur fylt med fødevarer av alle slag. Det er lett å se at munkene ikke er folk som ringeakter god mat og god drikk; de tar dugelig til sig og er i godt hold. Det fins dog iblandt dem et par svermerske naturer som bærer hårskjorten på sitt bare legeme og er ytterst avholdne både i mat og drikke.

En stund efter middag blir det livlig nede ved bryggen. Klosteret eier, som før er sagt, en mengde jordegods; nu da høsten er kommet, skal bygselmennene utrede den årlige avgift, og det kommer da i snesevis med båter som er fylt med korn, huder, malt, saltet fisk, og andre varer. Penger var jo i hin tid meget sjeldne, og derfor blev den gang alle avgifter både til kongen og til jorddrotten betalt med varer, og ikke med penger. Munkene mottok de fremsendte varer, og så efter i jordebøkene hvad hver hadde å betale, for å være visse på at klosteret fikk hvad det tilkom. Sjøbodene blev snart fylt av alle slag varer. For å få dem omsatt måtte klosteret drive handel. Og var abbeden en driftig og foretaksom mann, så kunde han tjene mange penger for sitt kloster. Huder og skinn og saltet fisk solgte han til rostockerne, som lå med sine skib i Oslo havn, og så fikk han igjen både øl og tøier og penger. Korn og malt sendte han med skib til Nordland, og for det byttet han til sig sild og fisk, som han siden lot selge til de tyske kjøbmennene i Bergen. Utbyttet av denne handel kom klosteret til gode, og blev helst brukt til innkjøp av jordegods. —

Efter hvert blir det stilt nede ved sjøbodene, og aftenen

Hurum heter prestegjeldet på den lange og brede halvø som skiller Dramsfjorden fra den indre del av fjorden. — Svermersk: overspent. — Bygselmann: leilending. — Jorddrott kalles eieren av bortbygslet jord.

nærmer sig. I skumringen legger en båt i land, og flere menn av nokså fremmed utseende stiger ut og gir sig på veien til klosteret. Det er tyske pilegrimer, som med skibsleilighet er kommet til Oslo, og som nu søker natteherberge, for den følgende dag å reise videre til St. Olavs grav i Trondhjems domkirke. Pilegrimene blir vel mottatt, både fordi de var i ferd med å gjøre en god gjerning, efter den tids tenkemåte, og fordi de kom fra utlandet og derfra også kunde føre tidende om alskens nytt som hadde hendt ute i Europa. Både abbeden og somme av munkene forstod tysk og kunde tale med de fremmede. Aftensmåltidet i matsalen varte derfor denne gang dyktig lenge; de tyske pilegrimene visste å fortelle om konger som var døde, om en ny keiser som var kommet i strid med paven, om ufred som var brutt løs mellem to naboland, om merkelige jærtegn som hadde latt sig se på himmelen o. s. v. Det sterke øl gjør efter hvert sin virkning, og flere av de tilstedeværende blir lystigere enn det strengt tatt er passende i et kloster. Men denne gang er abbeden meget mild og overbærende, og han gir sine tanker uttrykk i en setning som ikke står i samklang med Guds ord eller vår opfatning, men som på den annen side er et merkelig vidnesbyrd om hin tids tenkesett; den viser hvor lett og løst de dømte om drukkenskap. Han sier nemlig: «Vi åndelige folk, vi går i dype tanker, og har så tung en strid med djevelen og andre onde makter, så vi trenger til et ærlig rus en gang imellem.»

Kun få av munkene var den kveld med i aftenmessen kl. 9. Efterat den var tilende, gav man sig til ro. For de fremmede reisende er det rikelig rum i det store gjesteværelse; munkene samler sig, som sedvanlig, til hvile i den felles sovesal; provent-mennene og arbeidsfolkene går hver til sine rum. Så stenges klosterporten. Lyden av aftenklokkene fra kirkene og klostrene i Oslo taper sig, dagen går ned i vest, og nattens fred senker sig over by og land.

For leseboken av *A. Chr. Bang.*

36. Martin Luther.

Født den 10de nov. 1483, død 18de febr. 1546.

Barndom og ungdom.

Luther er bondesønn og født i Eisleben; men han var ikke mer enn et år gammel da faren reiste til Mansfeld for å bli bergmann. Og gutten gikk siden på skolen i den ene by efter den andre. «Vi blev pint i skolen,» sier han selv, «og lærte ikke nogen ting, alt det vi skalv og bevde og blev pisket.» Han måtte tjene sitt brød ved å synge for godtfolks dører. En gang ved juletid, da han gikk omkring og sang fra det ene hus til det andre, han og nogen andre gutter, hendte det at de kom til en bondegård. «Da bonden hørte vi sang,» forteller Luther, «kom han ut og ropte: «Hvad er det, gutter?» Vi blev redde og la på sprang. Og så var det pølser han kom med. Så skremt var vi av alt det vi hadde døiet på skolen.»

Men en annen dag i en annen by, hvor han hadde sunget utenfor et hus, kom fruen i huset frem i døren og vinket til ham og bad ham komme inn. Hun hadde hørt ham synge i kirken og syntes godt om ham. Hun hette fru Cotta. Nu spiste han ved hennes bord; nu hadde han det godt.

Siden blev han student; han kom til universitetet i Erfurt og skulde studere lovkyndighet. Men på universitetsbiblioteket fikk han se en bibel, og han så da at det stod meget mer i bibelen enn det blev sagt på prekestolen. Han kom igjen og leste og leste. Han blev urolig, angst for sin sjel. Da hendte to ting som tok ham svært. Først blev en venn av ham stukket ihjel; siden var han selv ute i et tordenvær, og lynet slo ned like ved ham. Han blev så redd under uværet at han falt ned og lovte at han vilde gå i kloster om han blev frelst. Og han holdt sitt ord.

En kveld bad han sine kamerater til sig og fortalte hvad han hadde i sinne; natten efter banket han på døren til Augustiner-klosteret. Og han blev der i tre år, pinte og plagde sig selv. Når han hadde lest og skrevet så ivrig at han glemte å be de bønner munkene skulde be,

Evangelist.
Efter relief av Magnus Berg.

så stengte han sig inne i en celle, spiste ikke, drakk ikke, og blev til slutt så utpint at han i fem uker ikke fikk sove. Han var næsten fra sig. Men han syntes ikke det hjalp, all denne pine og plage; han fikk ikke fred i sitt sinn før en gammel munk hadde mint ham om at de gode gjerninger ikke kunde hjelpe; det var troen på syndenes forlatelse det gjaldt.

Avlatskremmeren og de 95 setninger.

I året 1508 blev Luther professor i Wittenberg, og nettop ved den tid hadde paven bruk for mange penger til Peterskirken, og sendte avlatskremmere rundt i Tyskland, som solgte syndsforlatelse.

En av dem hette Johan Tezel. Når han kom til en by, blev det pavelige brev eller bullen båret foran på en fløielspute; prester og munker og magistrat og skolebarn drog imot ham med kjerter og faner, og fulgte ham i kirken, og der begynte handelen. Tezel hadde to kister; i den ene var avlatssedlene, og i den andre var pengene. Han pleide å si:

«Når pengene i kisten klinger,
sjelene inn i himmelen springer.»

Han kom også i nærheten av Wittenberg. Folk fra Wittenberg søkte ham og fikk avlatsbrev, og gikk siden til Luther med dem, og fortalte at de hadde gjort de styggeste ting, men nu hadde de fått forlatelse for sin synd. Men holde op med å gjøre de stygge tingene vilde de ikke. Men så vilde Luther heller ikke gi dem syndsforlatelse. Tezel skjelte og smelte fra prekestolen da han hørte dette, og tendte bål op på torvet, — brennes skulde de, de som vågde å sette sig op mot paven og hans hellige avlat. Men Luther vågde det for alvor.

Den 31te oktober 1517 slo han op på kirkedøren i Wittenberg fem og nitti setninger om avlaten. «Det er løgn,» sa han, «at nogen skal bli salig ved avlatsbrev; det er løgn, om så paven selv setter sin sjel i pant. — Hvis paven visste hvorledes avlatspresten flår folk, så vilde han

Luthers herold ved riksdagen i Worms.
Efter tegning av Albrecht Dürer.

heller at St. Peters kirke skulde bli brent til aske, enn at den skulde bli bygd op av de pavelige fårs hud og kjøtt og ben.»

Møtet i Leipzig og pavens bulle.

Og Luther gransket mer og mer, og han blev sikrere og sikrere på at det stod ikke noget om pavens makt i bibelen. Og han forsvarte hvad han mente, ved et stort møte i Leipzig. På slottet i denne by møtte de op, abbeder og grever og riddere, lærde og ulærde; og borgerne møtte, i harnisk og med faner og med sine beste våben, og holdt vakt. Den professor som Luther her førte ordstrid med, ropte at det var kjetteri det Luther sa, likesom det Huss hadde lært. Da svarte Luther: «Ikke alt hvad Huss har lært er galt.» — «Har da kirkemøtet i Konstans tatt feil?» ropte professoren; «det har jo dømt ham.» — «Alle kirke-

møter kan ta feil,» sa Luther, «når de ikke holder sig til Guds ord.»

Han gav ut skrift efter skrift. En dag da han kjørte sammen med en som han før hadde været i kloster med, steg han av vognen, knelte og bad, og da han var ferdig, sa han: «Nu har jeg ladd en børse; går den rettelig av, skal jeg nok treffe.» Den andre spurte hvad han mente. «Jeg vil skrive en bok,» sa Luther, «til den tyske adel; og hvis den tiltrer Guds ord, så skal vi se hvad som vil følge.»

Luther skrev boken. Men da hadde paven alt sendt sin bulle imot ham. Hans skrifter skulde brennes, stod det, alle prester og lege menn skulde fange ham og sende ham til Rom. Luther kalte sine studenter sammen, og ved Elsterporten i Wittenberg møtte de alle, kort før juli i året 1520. Et bål blev tendt, og på dette bålet kastet Luther pavens bulle. «Fordi du har bedrøvet Herrens hellige,» ropte han, «skal den evige ild fortære dig.»

Riksdagen i Worms.

Næste år var det riksdag i Worms. Da Luther blev spurt hvad han vilde gjøre om han blev stevnet dit, svarte han: «Blir jeg kalt dit, så vil jeg, så vidt det står til mig, dra der hen, syk eller sund; og bruker de makt, så får vi legge saken i Herrens hånd; han lever og hersker ennu, som bevarte de tre menn i kongen av Babylons ildovn.» Luther blev stevnet og reiste. Men han blev advart. For visstnok hadde han fått fritt leide, men «det var så mange kardinaler og bisper i Worms; de vilde brenne ham til aske.» «Om de tender en ild,» sa Luther, «som når fra Wittenberg til Worms, og som går helt op til himmelen, så vil jeg møte i Herrens navn.» Men da han var ganske nær byen, blev han advart igjen. «Om det er så mange djevler i Worms som det er taksten på husene,» sa han, «så vil jeg der inn.»

Den 16de april 1521 kjørte Luther inn i Worms; tusener av mennesker fulgte ham til hans herberge. Og da han skulde til riksdagen, måtte han gå gjennem uthus og haver for folketrengselen.

Han trådte inn i salen. Der satt på tronen den unge keiser Karl den femte, som var hersker over et verdensrike. På fedrene side hadde han arvet de habsburgske land (de østerrikske land og Nederlandene); på mødrene side — hans mor var en datter av Ferdinand den katolske — arvet han Spania, Neapel, Sardinia, Sicilia og landene i Amerika. Efter sin farfar var han blitt keiser. Han satt der blek og mager; haken skjøt frem som den pleide hos Habsburgerne, øinene stakk. Rolig og kold så han ut, men det brente på bunnen. Han var ikke nådig mot denne munken, som satte sig op mot den tro som keiseren selv var opdratt i. Han vilde helst slått ham ned med én gang. Men den unge keiser var sindig, klok og seig. Tiden var ikke kommet. Han kunde vente.

Foran keiser Karl satt i lange rader fyrster og hertuger og grever. Men de mange tusener i salen og ved vinduene utenfor, de festet øinene på Luther, munken med den mørke glød i øiet, som hadde våkt og stridd så meget, og som ikke hadde annen makt og våben enn sitt ord.

De lå der opstablet, de bøkene som han hadde skrevet. Han blev spurt: «Er disse bøkene av dig? Vil du gå fra det som står der, eller vil du stå ved det?» Han svarte at det var hans bøker; men det andre spørsmålet vilde han gjerne tenke på. Det fikk han lov til. Næste dag møtte han igjen og gav dette svar: «Da Jesus Kristus blev spurt av ypperstepresten Hannas om sin lære, og da tjeneren gav ham et slag på kinnet, så sa han: «Har jeg talt ille, så vis at det er ille.» Jeg kan lett fare vill. Jeg ber den høie nådige keiser la enhver som kan det, høi eller lav, ta til motmæle og overbevise mig med de evangeliske skrifter.» Den mann som talte på keiserens vegne, mente at dette ikke var noget greit svar. Da sa Luther igjen: «Siden den høie og nådige keiser vil ha et greit svar, så skal jeg gi et som hverken har horn eller tenner: dersom jeg ikke blir overtydd ved vidnesbyrd av den hellige skrift eller med klare grunner, så tilbakekaller jeg ikke; det er ikke trygt eller rådelig å gjøre noget mot samvittigheten. Her står jeg. Jeg kan ikke annet. Gud hjelpe mig. Amen.» Da han var ferdig, lot de ham gå, og han fikk nogen med

sig til å følge og føre sig. Men da han blev ført ut, skrek adelsmennene: «Skal han i fengsel?» Men Luther svarte: «Nei, de skal bare følge mig.» Og da han kom hjem til sitt herberge, rakte han hendene op med strålende ansikt og ropte: «Jeg er kommet igjennem; jeg er kommet igjennem!»

På Wartburg.

Han fikk lov til å reise. Men kort efter blev han «lyst i rikets akt». Ingen måtte huse ham, ingen måtte gi ham mat eller drikke. Hvem som kunde, skulde ta ham til fange og sende ham til keiseren. Hans bøker skulde ingen kjøpe eller selge eller lese eller skrive av eller trykke.

Det hjalp alt sammen ikke. Da keiserens bud blev kunngjort, var Luther alt tatt til fange; men det var av sine venner. Et par dager efter at han var reist fra Worms, skrev han i et brev: «Kristus sier: «En kort stund ser I mig ikke, men om en liten stund skal I atter se mig.» Og således gikk det. Da han var kommet i nærheten av slottet Altenstein, brøt ryttere frem av skogen, rev ham ned av vognen, satte ham på en hest og drog inn i skogen med ham. Disse rytterne var sendt av den saksiske kurfyrste, Fredrik den vise, som var på Luthers side og vilde redde ham. De red nu med ham til et trygt sted, til slottet Wartburg. Og ingen visste hvor han var. Alle hans venner gikk i angst for ham. Den navngjetne maler Albrecht Dürer skrev i sin dagbok: «Lever han ennu, eller har de myrdet ham? Å Gud, er han død, — hvem skal da lære oss det hellige evangelium så klart? Hvad kunde han ikke skrevet i ti eller tyve år!»

Men Luther fikk skrive. Og det gikk ikke som det stod i keiserens bud. Legfolk leste høit hans skrifter; det blev prekt på torv og på bakke. Og på Wartburg oversatte han det nye testamente; det hadde nok været oversatt på tysk før; men ingen hadde skrevet som Luther, så greit og så djervt og så folkelig at alle kunde forstå det. Og da så de som var på Luthers side, bar sig galt at i Wittenberg, stormet kirkene og jagde de katolske prestene ut og ødela helgenbilledene, så brydde han sig ikke det minste

om at han var i rikets akt. Kurfyrst Fredrik skrev til ham at han burde bli hvor han var, fordi hertug Georg av Saksen[1] vilde fange ham. Luther svarte: «Om det så regnte i ni dager med Georger, og enhver av dem var like så rasende som denne, og om det så var til Leipzig jeg skulde, så vilde jeg ri der inn. Jeg kommer til Wittenberg med langt sterkere vern enn det kurfyrsten kan gi. Det er en annen mann enn hertug Georg som jeg holder mig til. Han kjenner mig godt, og jeg kjenner ham ikke ille. Hvis dere hadde tro nok, så vilde dere se Guds herlighet; men fordi dere ennu ikke tror, har dere ennu ikke sett noget. Gud være takket og lovet i evighet.» Og så reiste Luther.

Hvorledes kirken blev forbedret.

Luther forbedret kirken, fornyet, reformerte den; derfor kaller vi ham en reformátor, og hans gjerning kirkeforbedringen, reformasjonen. Den bestod i dette: Paven skulde ikke mer ha noget å si; fyrsten eller landsherren skulde ha det øverste tilsyn med kirken. Luthers egen landsherre, Fredrik den vise, hadde jo hjulpet frem den nye læren. Gudstjenesten skulde ikke være på latin, men på morsmålet. Luther diktet selv mange prektige salmer. «Vår Gud han er så fast en borg» er av ham. Klostre skulde det ikke være mer, prestene skulde ha lov til å gifte sig. Luther selv giftet sig med Katarina av Bora, som hadde været nonne. Skolene blev meget bedre. Luther selv reiste rundt og så efter hvorledes det så ut i Saksen med kirke og skole. Og det så usselt ut; en mengde av prestene var rent udugelige. I landsbyene var det enten slett ikke skoler, eller barna fikk næsten ingen ting å vite. Skolemesteren hadde også ussel lønn. Et sted hadde han 16 pfennig[2] fjerdingåret. Men nu blev skolen helt anderledes. Luther skrev selv den store katekismus for lærerne, og den lille katekismus for barna.

Det gikk hurtig, alt dette; forunderlig raskt gikk det med kirkeforbedringen. Og det var det især tre grunner

[1] Georg av Saksen var en ivrig motstander av reformasjonen. — [2] En pfennig er nu en hundredel av en tysk mark, som er 89 øre; dengang noget mer; allikevel var det usselt.

til: Luthers landsherre, Fredrik den vise av Saksen, var til stor støtte; keiser Karl den femte hadde krig, og kunde i lang tid ikke gjøre den nye lære noget; og endelig var det en lærd mann som arbeidet ved Luthers side og hjalp ham; det var Filip Melanchton.

Luther og Melanchton.

Han hette på tysk Schwarzerd (svart jord); men navnet var laget om på gresk til Melanchton. Han var i slekt med den navngjetne lærde Reuchlin, og blev student da han var 13 år, og professor i gresk da han var 21. Han talte så godt at han ofte hadde 2000 studenter til å høre på sig. Og de hørte så vel efter, sier en som var hans tilhører en gang, at apostlene kunde ikke ha hørt opmerksommere på Jesus selv.

Luther og Melanchton var meget forskjellige. «Jeg,» har Luther selv sagt, «er født til å slåss og ligge i hærferd; derfor er bøkene mine krigerske. Jeg må rive op stubber og stammer, jeg må bryte veien. Magister Filippus, han bygger og planter og sår.»

Magister Filippus skrev det merkelige skrift som kalles den augsburgske konfesjon eller bekjennelse. Det kalles så fordi det blev lagt frem på riksdagen i Augsburg (i 1530). I det skriftet står det hvad Luther og hans venner vilde og trodde. Da keiser Karl den femte, som var til stede på denne riksdag, ikke tillot at det blev lest op i rådhussalen, blev det lest i kapellet på bispegården, som bare rummet 200 mennesker; men det blev lest så høit at det kunde høres langt utover.

Luthers død.

Luther døde i den by som han var født i, i Eisleben; han hadde reist dit for å forlike grevene av Mansfeld. Den siste natt, da han la sig til sengs, sa han til dem som var hos ham: «Be til vår herre Gud for vårt evangelium at det må gå det vel; for denne slemme pave er hårdt efter det.» Klokken 1 om natten våknet han. «Å herre Gud,» sukket han, «jeg har så ondt.» Han stod op og gikk inn i stuen og sa på latin: «I dine hender befaler jeg min ånd;

du har forløst mig, du sannhetens Gud.» Så la han sig på løibenken; og da han lenge blev liggende med lukkede øine og uten å svare når nogen talte til ham, ropte de som stod der: «Ærverdige far, vil I dø i troen på Kristus og den lære som I har forkynt?» — «Ja,» svarte han. Han lå som han sov, trakk været ennu engang dypt og rolig, og så var det forbi.

Hans lik blev kjørt til Wittenberg. På veien ringte de i alle landsbyer, og kvinner og menn løp til. Fra Halle gikk byens folk liket i møte, og en stor prosesjon fulgte med inn i kirken. Der sang de: «Av dypeste nød»; men de fleste kunde ikke synge for gråt.

I Wittenberg fortalte Melanchton studentene at Luther var død. «Nu er han borte,» sa Melanchton, «Israels vogn og ridder. La oss holde av hans minne og hans lære. Veldige trengsler vil komme over oss.»

Ved utg.

V. Norge i arbeide.

37. Guri Gropen.

Hennes far hadde arvet et lite «hem» oppe i almenningen. Almenninger er gjerne store skoger som eies av bygdene. I gamle dager blev all skog og all jord som ingen enkelt mann hadde slått under sig og sin gård, regnet for kongens, og blev kalt «kongens almenning». Folk som dyrket op jord og bygde sig hus inne i disse ville traktene, kunde efter loven kreve sig denne jord til eiendom, og mange enslige småhjem vokste op inne på almenningene, og blev siden til små gårder. En slik gård var Gropa. Den lå langt oppe i åsen, — fra først av ganske ensomt, men senere kom flere til, som bygde rundt om, og det blev i slutten av det 18de århundre en liten grend av smågårder, som lyste op i skoghellingen med sine grønne enger og gule akrer.

Guris far var gammel da han giftet sig med en fattig jente nede fra bygden. Hun var ikke sterk, og det slitsomme livet her oppe, langt fra venner og slekt, blev for tungt for henne; hun blev en skral og sykelig stakkar.

Gropa var den gang ikke stor gården. Den fødde bare et par kyr og nogen sauer, og det var smått med hus også. Der var et lite et med en stor stue, en kove og en sval, og så var det et lite fjøs og en tømret låve, som

Guri Gropen: gårdens navn er Gropa; sammen med fornavnet brukes på Oplandet gjerne dativformen på -en (i hunkjønnsord). — Hem (d. s. s. heim): husmannsplass.

næsten var det likeste av det hele, for den ruvde da litt — «ta leien» ialfall. Vannet måtte de bære op fra et opkomme nede i jordet, og det vesle de avlet, måtte de også bære i hus på ryggen.

Gropa lå forresten i sørhellingen og høit over bygden, med langt utsyn; helt over til Toten og Skreia kunde de se sørover; og nordover helt op i snefjellene; Skjelbreia lyste op over skogåsene i øst, og Slagfjellet i Ringebu hvitnet det på vår og høst, når sneen lå der. Det var stort utsyn, men nær ved var ikke annet å se enn skogåsene rundt om.

Her så Guri dagens lys; om moren var klein, så blev datteren stor og sterk. Det var ikke lenge før hun kunde hjelpe til litt; og da mor trengte mest hjelp ute, blev det snart her Guri trivdes best. 10—12 år gammel var hun på ferde støtt, helst ute, — og smått om senn gikk hun likesom over fra moren til faren. Hun begynte med å hugge ved; så blev hun med på låven og la frem band til tresking eller øste dråsen op i hørsåldet for faren, som skulde rense kornet; først i hørsåldet, og senere, når dråsen var kastet, det skinnende gule korn op i meldsåldet. Så rant melden — det små svarte ugressfrøet — gjennem de fine hullene i såldet, og aksstumper og tistelknupp blev «fløtt» av. Selv om det ikke var så koldt, hadde faren alltid en vott på når han melsældet. Det gikk bedre med «fløtingen» da, for aks og tistelknopp og slikt fløt ovenpå i såldet, så det blev skummet av med hånden. Det kaltes å «fløte» kornet. Så, når kornet i såldet var ferdig, måtte hun holde hita op, så kornet kunde helles i. Det var ikke sekker av strie der oppe; faren sydde korn-hit av saueskinn, — to skinn i sammen, og halsene blev «mulen» eller åpningen på hita. Den var trang, så det var et helt kunststykke å helle kornet i uten å spille.

Da Guri var konfirmert, blev faren også veik og tålte mindre enn før. Så blev det hun som måtte gjøre det

Ruve: ta stor plass, se stor ut. — Ta leien, ell. ta leia: på avstand. — Dråse (dròse): korn som ikke er drøftet (rensket) enda. — Hørsåld (av hære ell. hæle, høle: rense): grovt såld. — Hit (utt. *hiit*): skinnsekk.

meste. Hun tenkte ikke over det på annen måte enn at det måtte gjøres, og så var det da ingen nærmere, ja ingen annen til å gjøre det heller, enn hun.

Om vinteren var hun både i fjøs og på låve, hugg ved, bar vann, vandlet foret til kyrne, stelte til sørpe i sørpespannene, slo over kokende vann og lot det stå og «søie» sig til om eftermiddagen. Det var under melkingen at sørpa skulde brukes. De som melket mest, fikk mel på sørpa; ellers var denne laget av agner, høimo, hå og annet godt. Også tresking og kornrensking falt oftest på Guri; faren var da alltid med her, men han måtte ofte gå fra når ryggsmertene kom.

Det hørte et par skogteiger til Gropa; de var ikke så små enda. I syttiårene — da var Guri tyve år gammel — blev det slik efterspørsel efter tømmer, så Nils Gropen riktig tok til å undres på om ikke han kunde finne nogen stokker også. Han og Guri fikk sig da fatt i en 8-toms klave, som de satte fast på en lang, tynn raie, akkurat 9 alen lang; så klavde de op alle trærne i skogstykkene, — og det tok dem hele tre dager; for Nils var nøie og forsiktig. Alle trær som klaven ikke gikk inn på når Guri holdt den så høit hun nådde, blev regnet for å holde 12 alen 9 tom, og det blev ikke så få. Faren skårte i en lang pinne for hvert tre som holdt målet, og satte blinken på dem. Da de var ferdige, og Nils talte op på pinnene sine, viste det sig at han hadde 12 pinner og 2 tylfter på hver pinne. Det blev hele 24 tylfter tømmer, og ved salget fikk han 30 kroner tylften for treet på roten, så både han og Guri syntes de blev riktig rike; for så mange penger hadde de aldri sett — enda mindre hatt.

Nu blev fjøset bygd om og gjort så stort at de fikk 6 båsrum, og dessuten en sval så stor at det blev rum til et spiltau.

Vandle (våndle): knyte høi sammen til porsjoner. — Søie: bløte i varmt vann. — Sørpe gir en kua mens en melker, for å gjøre den blid, så den villig «gir ned» melken. — Høimo: smått avfall av høi. — Hå: gress som vokser op efter slåtten. — Åtte-toms klave: gammeldags klave til måling av tømmer; nu har en klaver som kan stilles til forskjellige størrelser. — Raie: lang stang; brukes bl. a. til hesjer, til gjerder. — Tolv alen ni-tom: ni tommer tykk 12 alen fra roten. — Satte blinken på dem: blinket dem.

Tegnet for leseboken av Henrik Sørensen.

Det var den gladeste dag Guri hadde oplevd den gang «Musa» kom til gårds. Ikke visste hun da hvor mange tak de skulde komme til å ta sammen. Det var nemlig Guri som blev ved Musa både i våronn og plogonn; ja det blev snart til det at hun lå i ferdingsveien med den også, til byen med det som skulde selges — mest ved, som faren laget til om sommeren, — og til kvernen med kornet; ja til skogs efter ved drog hun og Musa; først i hjemskogen, men siden også til almenningen langt innpå, for veden hjemme måtte gå til byen for myntens skyld. Og almenningsrett hadde Gropa som alle andre gårder i bygden.

Det traff sig gjerne slik når ungdommen i grenden kom sammen til moro at Guri ikke hadde tid. Så holdt de op med å komme. Hun så langelig efter dem, men gikk ikke efter. Hun var blitt litt karslig i arm og gang og røst efter alt dette maset med hest og fe. Kanskje det var ingen som vilde danse med henne engang.

Den gang faren solgte tømmeret, kom det en ung mann for å passe driften. Han bodde i Gropen og hadde meget prat med Guri. Foreldrene tenkte sitt, men han blev borte, og de hørte ingenting. Han kalte sig Jens Mo.

Et års tid efter blev moren syk for alvor. Doktoren hadde været der, og derefter presten. Det var kommet en kvinne for å passe henne; hun gikk på hosesokker, — og det blev så stilt.

Så en kveld blev Guri kalt inn til moren, og de andre gikk ut. Hun satte sig ved sengen, tok morens hånd i begge sine og varmet den. Ord kunde hun ikke få frem. Det var moren som begynte: «Je har ikke kunnet hjelpe dere stort i de siste åra; ikke før heller forresten. Men du veit,» la hun til, «for'n far var je nå som ei trøst lel. Det blir næsten verst for han.» — «Og for mig da, mor?» — «Å, du er så ung; og je har bare været sjuk.» — «Trur du ikke det er de sjuke en holder mest av, da?»

Moren lå lenge stille. Så sprang det ut, det som dat-

Musa, utt. med tostav. tonelag. — I ferdingsveien (eller ferdesveien): ute på kjøring med varer (til byen f. eks). — I Gropen: oplandsk dativ; se noten s. 168.

teren satt og ventet på og grudde for, men som hun var beredt på: «Fridde han til dig?» — «Han Jens? Ja, han fridde,» sa Guri rolig. «Og hvad svarte du?» — «Je svarte at je kjente 'n så altfor lite.» — «Og så reiste han?» «Så reiste han, mor.» — «Hvorhen?» — «Til Amerika.» Den syke fór op, men Guri lempet henne ned på puten. «Det kan da komme brev fra Amerika og,» sa hun og smilte.

Og moren døde i den tro at brev vilde komme. Men det kom ikke. Faren døde også, og nu var Guri rent alene om det.

Og kroppen blev enda mere karslig. Og ingen spurte om det hjerte som banket inneni. Barndoms lek, ungdoms moro, sitt livs lykke hadde hun gitt for far og mor uten å kny, uten å tenke på det næsten. Nu var arbeidet den eneste venn hun hadde; men en god venn.

Jeg var inne hos henne engang og så hvad det var blitt til, dette arbeidet. Da var ungdommen lengst forbi; da var hun en aldrende enslig kvinne på femti år.

Det var i slutten av mai, midt i hardeste våronna, — så det var leit å komme og bry folk; men jeg var just på de kanter, og jeg syntes jeg måtte se denne gården som jeg hadde hørt så meget om, og henne som styrte den.

Jeg tok av fra bygdeveien bort over en gårdsvei som skulde gå til Gropa; først gjennem den gilde granskogen til almenningen, så gjennem et par havnehager med gjerde om. Frempå bakken lysnet det med én gang, og jeg skimtet noget friskt rødt og hvitt gjennem det unge bjerkeløvet. Så en grind. Og nu lå gården helt bar, og jeg så da en stor gård med fem fag vinduer i hver høide, brunstekt av solen, med hvitmalte vindskier; bortenfor låfjøset teglstensmurt, med trev over, og en låve like ved. Låven og fjøstrevet var nymalt og friskt røde de også, med hvite vindskier, dørkarmer og glasgrinder.

Rundt om husene dyrket jord: fløielsbrune akrer og grønne kløvervoller, slåttenger med småkjerr rammet inn det hele. Langs skigardene blomstrende hegg og rogn,

Karm om den faste ramme nærmest veggen; glasgrind (lang a), trerammene på selve vinduet (glaset).

brungrønne bjerker imellem. Ved husene nogen gamle lønner; foran en liten inngjerdet have.

Det anget av vår. Heggeduft og groluft, akerens eiendommelige jordtev. Gjøken gol fra skigard-stauren, nykomne suluer svirret rundt husene; steinskvetten ropte til maken, mens linerlen trippet langsefter veien og gjorde snare vendinger efter fly og mygg.

Nedenfor husene og veien som førte frem til gården, gikk en kar og kjørte færharven, mens et kvinnfolk lenger oppe, med sålaupen hengende i akselremmen, strødde det glinsende bygg utover akeren. En liten smågutt drog færarden frem og tilbake. Tre-fire stærer hadde det travelt efter harven. Langt borte lå fjellene i blå ølrøik.

Jeg gikk frem til gården. Guri stanste arbeidet sitt, men jeg bad henne bli ved; hun hadde ikke stort igjen.

Så kom hun op og fulgte mig omkring. Det var nok ikke stort å syne frem, sa hun, men da jeg nu hadde gjort mig så stor umak, kunde hun vel alltid vise mig om.

Først gikk vi til det nye uthuset med stallrum til to hester og med et lyst, tørt, trivelig og rummelig fjøs. På den ene siden stod åtte blanke og trivelige melkekyr, og på den andre siden en kvige som nettop hadde båret, en okse og to fjorkalver. Tolv altså. Det var meget efter gårdens størrelse.

Ute på gården var det ryddet og fint. Gårdsrummet gressgrodd og grønt, men i den ene enden var det kjørt frem mange lass med mosetorv. Den tørket hun om sommeren og fikk den tørr under tak. Det var strø under kyr og svin for vinteren, forklarte hun; og dessuten kjørte hun alltid tørr jord i bunnen på gjødselkjelleren. Gjødselen var det det kom an på; det sa amtsagronomen, og det var sant.

Hun hadde også kjøpt ny seter for nogen år siden i Åstdalen, hvor det var gilde beiter; og denne hadde

Ange: lukte, dufte. — Tev: lukt. — Sulu, en østlandsk form for svale — Steinskvett, også steindulp. — Laup: en stor eske. — Færard (på Østl. *ard* utt. *ā*l): lett redskap til å trekke op furer med (av: færa). — Ølrøik: varmedis, lett tåke.

hun bygd op og satt i god stand. Den gamle seteren nede i almenningen hadde hun solgt. Men sau og geit, — hadde hun ingen av dem? Nei, hun var blitt lei dem. De var så slemme med skogen i heimhagen om våren. Og ikke fikk det gro op så meget som et rognkjerr nede i jordet så lenge hun hadde dem. «Men se nå,» sa hun, «hoss det blømmer langsetter alle skigarder; det lyser så vent op mot den svarte granskogen. — Det hadde nok ikke vært slik en fin jare rundt jordene om je hadde hatt fjøset mitt fullt av denne stygge, forskovne geita og denne ufornøgde skrikersauen,» la hun til med et lyst smil.

Inn til korn- og høilåven gikk kjørebro tvert igjennem hele huset. Der stod treskemaskinen, som var «heimegjord», som hun sa, og som Brunen måtte trekke om høsten. For Musa var død for lenge siden, og nu hadde hun en vakker liten brun hest, rund og blank så det skinte i den.

Så gikk vi inn, for det måtte være en kopp kaffe. Gjennem svalen kom vi inn i kjøkkenet og dagligstuen. Den var stor, med peis og langbord, framskap og roskap efter gammel skikk, og to senger med åklær. Alt var rent og velflidd, enerbar på gulvet. Men der fikk jeg ikke stanse; vi måtte ut i «kammerset». Der var sofabenk og stoler, billeder på veggen og gardiner for glaset.

På den andre siden av svalen var det ysteri og melkebod. For hun leverte ikke melken på meieriet. Hun hadde sine faste kunder som hun forsynte med smør og pultost, — og somme tider kokte hun surprim av mysen; men veden vilde ikke strekke til, så mysen blev oftest brukt i fjøset, til grisene og de nybære kyrne. — Stabbur hadde hun også, men det var blitt lite nok, forklarte hun.

Slik hadde Gropa nu blitt. Det var annet til gård enn det hadde været for 20 år siden. Og gjeldfri var hun og uavhengig, så det var lett å skjønne at hun hadde styrt og stelt godt, — og visste det selv.

Da vi hadde drukket kaffe, gikk vi ut og satte oss på benken mellem de to store lønnetrærne utenfor døren. Guri så utover, og jeg så i stillhet på henne; det var et

Jare, jar: rand, kant. — Forskoven: forsluken.

trett ansikt og et tungt blikk, men et klokt ansikt. Et smil lyste op av og til, som et solstreif mellem skygger; et fint og kvinnelig smil, men sårt allikevel.

Den vesle gutten som hadde været med henne og trukket færarden, kom opover med Brunen; det var middag. «Det er han som skal løise av mig når tia blir,» sa hun. «Han er sønn av søstersønnen til mor. Nogen nærmere har je ikke. Han blir vel ikke så eismal han, får vi vone.»

Det er sagaen om Guri Gropen. Ensom var hun selv, men hjem og velstand bygde hun i åsen — for dem som kom efter.

Efter *Joh. Hirsch's* manuskript for leseboken, ved *utg.*

38. Neverkont-Ola.

Det var en mild, sne-yrende novemberdag. Storm hadde rast gjennem skogene dagen før og gjort det snebart i de tunge furukronene; nu var den stilnet, og vinteren hadde atter tatt fatt på sitt tause, barmhjertige arbeide. Lunt som et bevende teppe av dun lå nysneen mellem trestammene; varm og lubben stod skogen under sin drivhvite vinterdrakt; men i yrende, muntert mylder kom snefokkene flingrende som et hav av kjølig fjær fra den grånende luft. Så en dit op i sne-yret, fikk en den forvillende fornemmelse av uendelighetens skiftende mangfoldighet, dypere og dypere inn i dødens kjølige tretthet; falt en sneflingre på kinn eller hånd, kjentes et fint lite stikk, som straks blev varmt; så smeltet det hele til en kold dråpe, som ikke maktet å flyte bort, men blev stående til den tørket eller blev strøket av.

Fremover de smale tømmerveiene var det ødt og stilt. Ikke et vingeslag av flyktende fugl, ikke et spor efter hare eller rev; en kunde tro at alt liv var borte, for aldri mer å komme tilbake.

Innover den smale stien til Harsjøvollbua var det allikevel et spor; spor efter at folk hadde gått, halvt igjensnedd lenger nede, men ferskere efter som en kom dypere inn i

Kont (lukket *o*; også kunt): skreppe

Neverkont-Ola.
Tegnet for leseboken av Henrik Sørensen.

skogen. Og hadde du nådd Hårrænsvingen, så du at her hadde nyss gått folk, et bredt, sterkt spor, som ennu stod skarpt efter hæljern og fotsåle; og gikk du fort videre frem, fikk du se ham fremved sjøen med neverkonten på nakken i jevn, stø marsj, av og til stansende for å se sig om, med denne eiendommelige usikre fornemmelse som alltid følger den som trår nye spor på tilsnedde vinterveier. Det var Neverkont-Ola, som skulde på tømmerhugst i Harsjø-skogen.

*

Neverkont-Ola var solung, og hadde bare været et år der nord i dalen. Han var sønn av en husmann og omkring tredve år gammel; men enda var det få i hele Glommas dalføre som ikke kjente ham av navn eller omtale. For der var ikke det dalføre hvor han ikke hadde været med på fløting, ikke den skog hvor han ikke hadde hugget tømmer, og overalt hvor han fór, gikk det ordet efter ham, at om nogen kom godt og vel fra sine kontrakter, så var det Neverkont-Ola.

Men så drev han det da heller ikke på samme vis som annet skogfolk der i dalene. Aldri tok han annen manns tjeneste, men gjorde alltid akkord på egen risiko, leide så folk med sig og drev selv som hårdeste til alt var ferdig, hvad det gjerne blev lenge før fastsatt tid.

Kjent i skogen var han som få, og nøie fór han den over før han tok noget på sig; men hadde han først tatt akkord, drev han ved morgen og kveld, i styggvær og godvær — det blev ham like fett. På slik vis vandret han fra dal til dal, fra bygd til bygd, alltid med neverkonten på ryggen og tømmerøksen blankslipt opi.

Gjennem alle dalene hadde de da også et ordstø efter ham. For det første han sa og spurte om når han kom til et sted hvor han ikke før hadde været, var gjerne: «Er det mii skog her i bigden?»

Og når nogen siden var nysgjerrig eller pågående, fikk han gjerne til svar: ««Er det mii skog her i bigden?» sa'n Neverkont-Ola.»

Når de hermet dette nordbygdene opover, så var det ikke fritt annet enn at de hadde et lite hat til denne driftige solung som alltid lå dem i veien hvor de største og beste akkorder var, og opnavnet de gav ham, Neverkont-Ola, var nu også ment som hån; for enda han nu i mange år hadde gått fra akkord til akkord og alltid tjent penger, kunde han ikke som annet skikkelig folk legge sig til matskreppe og ordentlig vinterlue, men gikk der med never-

Akkord *(akkård')*: avtale. — Risiko: vågnad, fare m. m. — Ordstø (ordstev): munnhell. — Mii, bigden: mye, (myy), bygden; målet i Solør har *i* istedenfor *y*.

konten på akselen og skjoldlue på hodet både vinter og sommer.

Hvad de færreste kanskje visste, var at i den never-konten, som Ola aldri skilte sig fra, var der et gjemme innerst inne, og der lå regnskapsbøker og blå bankbøker både med sparebanken på Tynset og sparebanken på Hamar, og det som stod i dem, var op mot det tredje tusen daler. Men fremved lå da også surmyssmørballen og ihoplagt-brødet ved siden av den gamle, slitte smørøskja og noget gulnet, gammelt kjøtt.

De andre som lå i tømmerhugsten, hadde gjerne med både flesk og fenaknok; ja det var dem som hadde både fetost og gammelost attåt smøret, og tobakksrullen og brennevinsflasken hadde sin egen plass innerst i skreppa; men når de karene som ofte gikk i tjeneste hos Ola Never-kont, drev med ham for hans store sparsomhet og mente på det, det var skam av ham som tjente så godt, å gå så dårlig klædd og holde så simpel mat — svarte han gjerne: «Je lyt spara, je, ska dere få råd tel å leva som dere gjør.» — Og da tidde karene, for det var vel kjent at ingen be-talte bedre daglønn enn Neverkont-Ola, og aldri fikk de vente på pengene. Han var kontant mann.

Ikke kunde de heller få det gjort til at Neverkont-Ola var en underlig kropp; for alltid var han i virksomhet, og på alt hadde han bedre skjønn enn de fleste, og alltid fikk han rett når han uttalte sig for eller imot en ting som hørte skogen eller tømmeret til.

Men utom skog og tømmer visste han ikke stort, snak-ket heller ikke stort, men hørte gjerne efter.

Med alle storbøndene i bygdene stod Neverkont-Ola sig godt. For aldri slo han feil, og alltid hadde han en eller annen stor akkord, så det rent blev en nåde å få ham til å drive, når andre av bygdens tømmerlag ikke orket å ta driften eller ikke orket å føre den frem, hvad der gjerne hendte.

Skjoldlue: rund lue med fremstående skygge, som den brukes i Østerdalen. — Myssmørball: stykke av mysost, prim e. l. — Ihop-lagtbrød: flatbrød, lagt sammen så det kan passe i skreppa t. eks. — Øskje: eske. — Drev: gjønte.

Hvert år, når sommervarmen kom i været, drog gjerne Neverkont-Ola sørover til Solør. For der i hjembygden hadde han en jente, som like fra barnsben hadde været ham kjær. Til henne hadde han, første gang han drog av bygden, sagt at hun skulde vente på ham, og til henne drog han hvert år for å tales ved.

For henne viste han de blå bøkene og det han hadde tjent; men hvert år, når hun slo i hop hendene og bar sig over alle de pengene og mente som så at nu kunde de da gifte sig, fikk Ola alltid maket det så at de skulde prøve et år til, så de var sikkert og visst velberget.

Og således gikk det år efter år, til han var over de tretti, og hun over de fem og tyve.

«Vi er nå berre ungdommen båe,» sa Ola alltid, og hun føide sig hvert evige år.

*

Det var i julen. I vinterstuen på Løset satt Løseten med den brede merskumspipen fremved åren. Det lyste og blafret varmt fra furukubben der fremme. Den mørke, snirklete ølbollen stod skummende full på langbordet; biteti-brettet stod fremved med både skriverbrød og jønnbrød, rømtynnkaku og siroptynnkaku; opskåret spekekjøtt lå fremved; kaffekopper stod tømte omkring

Det var på kveldsiden dette. Et par av dalens bønder hadde været på besøk og var reist. Det var tale om stor stigning i tømmerprisene, og der hadde været rådslått om hvor meget en burde hugge hver især, og om hvordan en best skulde få drevet det frem.

Nu satt Løseten fundersam fremved åren og tenkte på dette. Skog hadde han nok i alle måter, både grov og fin; men å hugge tusen tylfter og drive det frem på et eneste år, ja i tiden fra jul til flommen kom, det var vågsomt, og lastehandlerne der inne hadde satt store mulkter for overskridelse av termin og tid.

Biteti: kaker o. a. som serveres til skjenk. — Skriverbrød, rundt, av størrelse som en tallerken, tykkere enn flatbrød: stekes på takke; jønnbrød er stekt i jern (som goro); begge med figurer på. — Tynnkake: firkantet, 2—3 desim.; stekes på takke, og har en jevning av sirup eller rømme oppå.

Som Løseten satt der og funderte på dette, tok det i døren. Klinken gikk varsomt op, og inn steg Neverkont-Ola. «God dag.» Han kom frem til skapet og fikk luen av. Løseten snudde sig på stolen der han satt, og stirte på den fremmede med pipen i munnen. «God dag.» Han så langt på ham, men kjente ham ikke. «Sjå åt du får sitte.» Han så igjen på ham. «Aa takk, jeg skulle itte sitte hell.» Den fremmede siger langsomt fremover mot krakken ved åren. Der setter han sig.

Løseten damper sterkt og ser på ham fra øverst til nederst. Han er klædd i grov drakt, må vel være tømmer-hugger, farendes løskar eller slikt.

«Det er godt ti væra nå om dagen,» sier den fremmede. «Ja det er godt ti di,» svarer Løseten, han flytter på sig. «Å er den karen ifrå da?» spør han så.

«Je kommer frå Tyldalem nå, — ellers er je nå tu Solør.» Neverkont-Ola satt med hendene i fang fremoverbøid og så på Løseten. — Det er stilt en stund.

«Du er tømmerhoggar, kanskje?» Løseten reiser sig, går bort og legger pipen fra sig. «Å ja, je farer med det.» Atter taust. «Å heter den karen da?» spør Løseten like-som likegyldig; han setter sig igjen. «Je heter Ola.» Den fremmede sitter og drar umerkelig på smilen.

Løseten sitter som før. Bare en fold i munnviken drar sig. «Du er itte isammen om det namnet,» sier han endelig. De drar begge på smilen.

«Nei — det fins fler,» sier den fremmede, han spytter tilforlatelig op i varmen.

«Dem kaller mig Neverkont-Ola,» sier han om en stund.

Løseten så bort på ham, fort. Så blev blikket hengende ved mannen, lenge. «Jaså, så du er den karen?» spør han endelig. Neverkont-Ola blir sittende og stirre inn i varmen: «Ja det er nok så,» sier han og drar selvbevisst på ordene. «Det er mii skog her i bigden,» sier han efter en lang pause.

Løseten sitter og ser frem for sig. «Å ja — det er itte verst heller,» svarer han. «Svær pris på tømmer nå om dagen.»

Væra (dativ, tostav, tonelag): været. — Isammen (utt. med tonen på første stavelse): alene.

«Å ja, han ha være minder.» Løseten sitter ugjennemtrengelig og ser bent frem.

Det er trykkende stilt. Neverkont-Ola kremter. Løseten kremter og spytter. Så atter taushet.

Løseten reiser sig og går op og ned. Så stanser han. «Du får gi dig framåt bordet,» sier han endelig. «Nei takk, je skal itte det lel.» — «Jo, kom nå.» Løseten står og venter. «Nei takk, — det er slett itte verdt det lel.» — «Så kom nå.» — «Nei.» — «Jo, kom nå.» — «Å takk!» Neverkont-Ola siger langsomt fremtil, setter sig stilt, spiser og drikker i all stillhet.

Løseten tender sig en pipe og setter sig i nogen avstand. «Har du arbe nå du da?» spør han om en stund. Neverkont-Ola tar ølskålen, drikker og setter den fra sig. «Je?» spør han. — «Ja.» — «Å je vet itte hvad je ska si — noe har je; men je vet itte om det er nok.»

Løseten sitter en stund taus. «Vil du ta på dig Løsetskogen?» spør han med ett. Neverkont-Ola stryker sig over munnen med håndbaken. «Å mii ska du hogge?» spør han. «Å en tusen tylfter. — «Det var ikke lite.» — «Å nei; myy er itte minder det,» sier Løseten og ler. «Nei, men minder er mii,» svarer Neverkont-Ola; han ler han også.

«Å vil du ha før tylvta, hoggen og framkjørd?» spør Løseten. Neverkont-Ola sitter en stund og grunder. «Je kjenner itte skogen og lendet,» svarer han. «Du fekk fara det over,» sier Løseten.

Neverkont-Ola sitter og skotter bort på ham.

«Vi gar halvt,» svarer han. «Je kjører og høgg, og du legg tømmeret til.» Løseten lo fult. «Nei, det var før godt åt dig,» svarer han endelig. «Kjør sjøl, så får du sjå å det blir att,» svarer Neverkont-Ola.

Og så gir han sig til å legge ut og forklare, til Løseten sitter der usikker og ikke vet hvad han skal gjøre.

Neverkont-Ola reiser sig fra bordet og takker for mat og skjenk. Tender så pipen og setter sig igjen. Men om tilbudet mæler han ikke et ord mer.

De taler om vind og vær, om folk i bygden og folk utenom bygden, og Løseten sitter full av forundring over Neverkont-Olas store kjennskap og fornuftige skjønn.

Med ett reiser den fremmede sig.

«Nei — je lyt vel lenger je,» sier han stillferdig, får tak i sin skjoldlue og går fremover mot Løseten.

«Takk før nå da,» sier han og rekker hånden frem. Løseten tar ikke imot. «Hossen blev det med den akkorten da?» sier han. Neverkont-Ola blir stående. «Ja, je vet itte je,» svarer han.

«Kunde du itte gjøre det billigere?» spør Løseten; men stemmen er som dens der har bestemt sig til å betale. Neverkont-Ola ser bent frem. «Je førlanger aldri mer enn det jeg vil ha,» sier han. «Ellers så trur je vi skulde bli tjent begge,» legger han til.

Løseten står og stirrer hen. «Ja du vet det gjør myy hvem det er som bruker skogen,» sier han lavt. «Kanskje vi fekk slå oss i hop lel da,» sier han atter om en stund. Det er stilt i stuen. «Som du vil,» svarer Neverkont-Ola; ikke et trekk i hans ansikt forandres.

«Men du ska sette kausjon før akkorten.» Neverkont-Ola står en stund. «Å stor kausjon?» spør han så. Løseten kremter. «Fem tusen daler,» svarer han, men ser ikke på Neverkont-Ola. «Dem ska je sette,» svarer Neverkont-Ola, logn som før. «Hvem går god?» spør Løseten forundret og stirrer på den fremmede.

«Je sjøl — kontant,» svarer Neverkont-Ola. «Nei lel!» Løseten hadde aldri været så forundret i sitt liv.

«En ska itte sjå bikkja etter hårøm,» svarer Neverkont-Ola, rusler ut i neverkonten og drar de blå bøkene frem.

Jacob B. Bull.

39. Ute ved værene.

Ute ved værene,
vester i skjærene,
der går dysten
innunder kysten . . .
Der farer stormen
vinterdagene
hen over husene,
brakende,
susende,
bjelkeknakende.
Der — i den frådende
brottfulle, sprøitende
havstokk — går båtene,
jektene, skøitene,

Havstokk (dansk): fjære, strand.

våte i klyssene,
revet i seilene,
vaskende speilene,
lensende, kryssende,
jagende, krengende,
inn i det hengende,
regnvåte, stengende,
skoddegrå, tykke; —
der suser i tåken
sildestimen og hval og måken.

Jonas Lie.

40. Sildasnø.

Det er tørre veier og tørre tider,
og nordenvinden i hjertet svider.
«Ja — det verte ikkje godt,» sier gamle Per,
«før det vonde kjeme ner.»
Og Lisa legger til: «Me lyde venta te dess
han Vårherre vil plukka sine kvide gjess.»

Men stormen stilner, og himlen gråner;
da gledes menner og kloke kåner.
og så tar det til å yre fra himlens rund
og fra havets dype bunn.
Nå blinker det av sildestim i sund og i sjø.
«Å du vèlsigna gamle, gode sildasnø!»

Som en unggutt Per mellem laget vagger
og ror og sliter i not og kagger.
Og sin sildehyre rask finner Lisa frem,
og støvler fra sitt hjem,
mens bådnå står og værer fra den nærmeste bukt
den fornydeligste, nystekte sildelukt.

Og som sneen faller i filler bløte,
sner silderispen på kinner røde.
Og det flammer ifra lys, plantet ned i salt,
over iver overalt.
Og kjerringene damper med kaffekopp om kapp,
og jenten truer gutten med en sildeklapp.

Klyss: rundt, jernfóret hull i baugen, som ankerkjettingen går igjennem. — Speil: akterspeil på et fartøi. — Tykke er navnord (her brukt som intetkjønnsord). — Lyde: lyt, må. — Kvide: kvite. Støvler er her gjerningsord. — Bådnå: barna.

Ja det sner fra oven og sner fra neden,
lik edderdun som vil lune reden
for de mennesker som bor mellem holmer grå
og som plasker med de små,
lik ærfugl i fjæren, halvt på land og halvt på sjø
— og stoler på sin sild og sin sildasnø.

For leseboken av *Jonas Dahl.*

41. Sardinkongen.

Gutten som vilde frem.

Det var en gang en fattig gutt. Du kan høre det lyder som et eventyr. Og det er også et eventyr, men et sant et, for gutten lever ennu.

Det var en gang en fattig gutt. Far hans var arbeidsmann, grov veiter for folk og var med i onnearbeid eller hvad som falt på gårdene. Dermed tjente han snaut en krone dagen; større var arbeidslønnen ikke den gangen. Det var i fjordene en mils vei innenfor Stavanger.

Gutten hette Kristian, og han var den eldste av seks. Derfor syntes han snart at han var stor. Og dermed syntes han at han fikk se til å hjelpe sig selv og lette for far og mor sin.

Åtte år gammel kløv han op i lien og skar bjerkeris, vridde vidjer og bandt limer. Og en dag han hadde mange nok, bar han et par bører den halve milen ned til sjøen. Tauget skar i akselen, men Kristian gikk på «med krum hals», som han hadde sett hesten gjøre når det røinte på. Av et båtlag fikk han lov å følge til byen næste morgen kl. 4 med limene sine. Og næste morgen kl. 4 var han på flekken.

Sjøluften tærer. Og av de to jordepleskakene han hadde med til niste, måtte han spise den ene på fremveien. Den andre skulde være til hjemveien. Fjordbøndene la til ved Bakerbryggen — og der stilte Kristian sig rolig op og solgte limer. Det var jo rimelig at det bodde en baker ved Bakerbryggen, og han hadde i vinduet litt av hvert som kunde friste en fattig og forsulten bondegutt. Både kringler

Reden (eg. dansk): redet, reiret.

og boller og løsebrød og sukkertøi. Men Kristian stilte sig så at han hadde ryggen til bakervinduet, for han var kommet til byen for å selge, og ikke for å kjøpe.

Da middagen kom, og de folk som kjøpte drog sig hjem, hadde han ennu mange limer att. Ja ja, tenkte Kristian, kommer de ikke til mig, så får jeg gå til dem. Og så gikk han fra hus til hus og bød frem limer. Og da laget hans var ferdig og vilde hjemover, så var Kristian også ferdig, og hadde hele tre ort (2 kroner og 40 øre) i lommen.

Tror du at han snopte vekk nogen av pengene? Å nei. Han svelgjet glupsk den siste jordeple-kaken på hjemveien og kom hjem så sulten som en ulv, men med ortene like hele.

Så flyttet faren til byen. Der skulde være litt bedre arbeidslønn. Og Kristian kom på god skole.

Men der gikk det tungt for ham. Skrøpelig helse, skrøpelige leseevner, skrøpelig grunnlag fra sin avkrok på landet. Ingen hadde store fremtidstanker om ham.

Men Kristian visste med sig selv at han vilde frem, og gikk på «med krum hals».

Det er mange som ikke med sin beste vilje kan bli flinke på skolen, fordi de ikke har lett for boken.

Men derfor kan de gjøre sitt beste. — Og så får de trøste sig med at de på skolen dess bedre skal lære å lyde og arbeide og aldri gi sig. Og lærer de det, så kan de bli flinke i livet, ja blandt de aller flinkeste.

Faren tjente ennu ikke så meget som halvannen krone om dagen, så Kristian måtte nok gjøre annet enn bare gå på skole. Han feide gatene for folk, bar kull og ved, og gjorde hvad som helst som han kunde hjelpe på farens fortjeneste med.

Best var han om våren. For da galopperte han rundt alle byløkkene og samlet ben og filler. De gjødsler svært på alle byløkkene ved Stavanger. Og når sol og regn har tatt kraften av gjødselen, så ligger det mangt igjen som byfolk kaster på dungen for å bli kvitt det. Det er ikke

Løsebrød: skillings (treøres) rugkaker. — Snope: spise lekre ting. — Dunge: dynge, avfallshaug.

så lite ben å finne på løkkene om våren; de kan samles og selges. Ennu mer er der av filler. Kristian samlet til sist i sekkevis, sorterte og solgte. Siste vår hadde han så meget at den danske opkjøper kom helt hjem på løkken for å taksere det. Da var han rent kry. Det var det året han blev konfirmert. Han var nok kar for å kjøpe sine konfirmasjonsklær selv, Kristian.

Og så blev han løpergutt for en sjømannsskredder. Sprang langs bryggene fra skute til skute og roste sin skredder, stakk anbefalingskort til sjømennene og en simpel cigar på kjøpet, for å lokke deres hjerter og skillinger til sin mester.

Så fikk han endelig plass i en krambu; det var det han vilde. Det var to unggutter der; den ene er nu konsul og storkar i Haugesund, og den andre det samme i Stavanger.

Og det er de blitt fordi de begge kunde både arbeide og spare fra første ungdom av. Den som eter op alt og ikke gjemmer såkorn, får aldri god aker. Og så må en holde ut. Holde ut om det går galt, og gå på «med krum hals».

For gang på gang, når sparebankboken til Kristian kom sig, måtte han tære på den for å hjelpe andre. Men — på 'an igjen! Da han var 24 år, begynte han for sig selv, enda han ikke eide mer enn 450 kroner. Og nu skal du få se:

Gutten som kom frem.

Hummeren kryper om mellem taren der vest. Den har et lekkert kjøtt, og derfor betales den godt, helst i England og Tyskland.

Og laksen søker op i elvene der vest; den er ikke mindre god, og i England får de aldri nok av den.

Med dem vilde Kristian handle. Men det var et rikt engelsk handelshus i Stavanger som drev denne handelen, og fikk det vite det, så kunde det snart overby ham og stenge ham ute. Derfor fór han rundt i smug og betalte litt bedre, for å få nogen fiskere til å komme til ham med fangsten. Første gang han hadde sendt en sending til England, og fjorten dager efter fikk kontant betaling i posten

— flere hundre kroners fortjeneste —, da gned han sig i hendene. Men han fikk lære at flo og fjære skifter. Tre ganger var han kommet så langt at han eide 1500 kroner, og alle tre gangene blev han ganske blank igjen.

Første gang var mens han var borte fra forretningen for å eksersere. Annen gang kløp hummeren ham. Han skulde sende hele åtte tusen hummer til Hull i England. Men dit gikk ikke dampbåt fra Stavanger, så hummeren måtte først til Kristiansand. I Stavanger er sjøen deilig og salt ved alle bryggene, så hummerteinene kan ligge i vannskorpen hvor som helst; men i Kristiansand, hvor både Otteråa og Tovdalselva flyter ut, ligger det så meget ferskvann øverst, at hummerteinene må søkkes ned hvis saltvannshummeren ikke skal dø før dampskibet får den ombord. Det visste ikke stavangerne, og de åtte tusen hummer kom døde til England og blev kassert.

Kristian blev så fortvilet at han gikk til sengs og gjemte hodet i puten i to døgn.

Men så sa han: På 'an igjen! — og gikk på «med krum hals». Tredje gangen var det laksen som sprang fra ham med alle pengene hans. Dyr var den hjemme; enda dyrere var den i England, så han kjøpte op; litt var det alltid å tjene. Men om forlatelse — før han fikk laksen til England, var prisen der borte falt så svært at det blev bare tap op og tap i mente.

Men nu gikk han ikke til sengs. Nu sa han bare: På 'an igjen «med krum hals». Jeg lærer vel noget hver gang, så det går så meget bedre efter hvert.

Og det gjorde han. Han bygde hummerparker. I strømfriske sund blev det satt jernrist ved innløpet og jernrist ved utløpet, så vannet løp friskt igjennem, men hummeren blev holdt innenfor. Der slapp han tusenvis av hummer, og matet dem til prisen var på det høieste i England eller Tyskland. Da blev fortjenesten både god og sikker. Op til 20 000 hummer kunde han ha i parken. Og så ivrig arbeidet han, at han på 10 år vokste op til Vestlandets største utskiber av hummer og laks.

Men det som gjorde Kristian til et slags konge, var hverken hummer eller laks, men den vesle brislingen.

Den vesle, foraktede brislingen, som i min barndom bare var fattigmanns kost. Den lå i saltlake hos høkeren, og når en kone kom for å kjøpe den, tok høkeren med neven ned i tønnen og gav henne en svær dryppende neve full for 2 øre. Nu koster den oftest 4 kroner skjeppen fersk — og blir lagt røket ned både i vin og kostelige urter og sendt i blikkdåser verden rundt. Og så betales tredjeparten av en neve-full med 35 øre.

Kristian var så lykkelig å våkne til arbeid i en by hvor hermetikkindustrien just holdt på å slå røtter, — og han var ikke sen til å være med på den sjauen. Han la først ned ansjos, stod selv på sjøhuset eller inne i fjordene hvor brislingen var stengt, og saltet og krydret så ryggen verket. Så tok han på med hermetisk nedlegging, og helst med sardinene. Ivrigere og heldigere enn de fleste. Det gikk så godt at han måtte bygge nye fabrikker stadig vekk, og innen andre 10 år fabrikerte han mer enn nogen i byen, enda Stavanger var blitt verdens «sardinby» og altså rummer mange svært flinke fabrikkherrer.

Men så er han slitt og. Den som tar slik i, får gjerne kjenne det efterpå. Han må jevnt ut til Selestranden på Jæren og hvile sig. Og det har han lov til. For han har skaffet tusener på tusener arbeid og erhverv, kvinner og menn, fiskere og dampskibsfolk og røkere og pakkere og blikkenslagere og maskinfabrikanter o. s. v.

Og vil man være konge, selv om det bare er sardinkonge, så gjelder den modige norske konges ord: «Til heder skal man konge ha, men ikke til et langt liv.» Livet er snart langt nok, når det bare er godt nok nyttet.

Men — vil du vite hvad Kristian heter mer, så kan du lese på sardineskene — og de fins overalt, fra Vadsø til Australia.

Sardinbyen.

Der er mange gjæve banebrytere i Stavanger, som kunde fortjene å bli malt for norsk ungdom likeså vel som Kristian. Men det går jo ikke an. Jeg skal syne dig hele byen i stedet.

Skjeppe (gammelt mål): henimot 18 liter. — Selestranden: ved Sele, hvor elven Figgja («Figgen») munner ut.

God og gammel, omkring tusen år. Med havet og fjorden og holmrygenes øer foran sig, Ryfylkes fjorder i krans bakom der igjen — og så store, flate, brune Jæren bak sig. Og like utfor Hafrsfjord. Det er ikke dårlig naboskap. Og tvers over Hafrsfjord har vi Sole, Erling Skjalgssons sæte. Det er heller ikke verst.

Gammeldags og krinklet er byen, men med en domkirke som i skjønnhet kommer næst efter Trondhjems, og i elde kommer enda høiere. Og så er det liv i byen, har været så lenge jeg minnes.

Først var det sildetiden. Alt og alle skulde på vårsildfiske, alt og alle skulde salte. Alle sjøhus var fulle av ganejenter og saltere — og begge vågene, både østre og vestre, fulle av jakter og slupper og galeaser som skulde seile til Østersjøen med sild.

Men så — blev silden borte fra værene. Og sjøhusene stod tomme, og stavangerne kløddе sig i hodet — bare en bitte liten stund.

Så la de over på en annen baug, bygde skuter, på vervene rundt byen og rundt i fjordene, hvor det var godt om tømmer. Flere og flere skuter, og større og større skuter. Og på Vågen var det sang og klang så det skingret igjen i alle sjøhusveggene når de lettet anker og gikk til sjøs, og sang og klang når de kom igjen og hadde været langt ute i verden i fraktfart og tjent store penger for rederne og for byen og hadde gilde presanger i skibskistene.

Men — så blev det dårlig med skibsfarten også. Og da var det at brislingen, som skinner som sølv i alle Ryfylke-fjordene, blev omskapt til virkelig sølv. Det er ikke mer enn vel 30 år siden de begynte å legge den ned hermetisk i esker, og nu sender de minst tyve millioner esker om året utover hele verden. Og kunde de skaffe tyve millioner til, så kunde de fort bli kvitt dem; for hele verden rundt vil de gjerne ha en slik liten fin fiskesmak på bordet, til frokost eller til kvelds.

Hafrsfjord: utt. Havsfjord. — La over på en annen baug: begynte i en annen retning; eg. om en båt som krysser, og vender så den får vinden inn fra den andre siden. — Verv, en: skibsverft.

Men den brislingen de får tak i i Ryfylke-fjordene, forslår ikke lenger; fabrikantene kjøper op alt det som fanges fra Lindesnes til Molde. Telefonerer og sender egne dampskib efter brislingen, og sender til og med notlag like til Oslofjorden. For brisling, brisling må de ha, så meget som bare mulig.

Og så er det millioner av mennesker i verden, både til sjøs og til lands, som gjerne vil ha fisk til middags iblandt, men ikke kan få tak i den. For dem lager stavangerne store esker med hermetiske fiskeboller, av hyse og torsk. Men hele vestkysten kan nu ikke lenger skaffe dem fisk nok til dette bruket, så de har hele dampskibsflåter som kommer med svær torsk og hyse like fra Islands-bankene. Der er de både mange og store, kan du tro. Den som kunde være med og fiske der!

Men du kan tro det skal melk i massevis til for å lage alle disse fiskeberg til fiskeboller. Derfor gjødsler de byløkkene så godt, og derfor fórer de kyrne så godt omkring Stavanger. Og så har de jo Jæren i bakhånd. Og der driver de jorden så hårdt frem om dagene, at de måler mere melk inn til meieriene enn i selveste Hedmark fylke.

Og du kan tro det skal store kjøkkener til, og mangfoldige jenter til for å renske og skrape fisken og lage og koke bollene, og mangfoldige blikkenslagere til for å lage esker og slå dem sammen.

Men for hvert år som går, finner de op bedre og bedre maskiner, som kan hjelpe både jentene i deres arbeid og mennene i deres, så det går bestandig fortere og fortere, ja så fort at det nu næsten er som et eventyr.

Hvad sier du om at én mann med en maskin kan lage 12—14 000 esker på en dag?

Maskinene er blitt så gode og fullkomne på disse tredve årene, at ingen kommer op mot stavangerne i det.

Og folk kommer reisende fra Frankrike og Portugal (sardinens egentlige og første hjemland), fra England og fra Amerika, ja fra Japan med — til Stavanger i Norge for å kjøpe maskiner og lære å bruke dem.

Det er både godt og vondt.

Men tenk om brislingen blir borte! Ja hvad da? Da har jeg den tro om folket der vest, at de finner den fjerde utveien. Gud hjelper den — som hjelper sig selv.

For leseboken av *Jonas Dahl.*

42. Fekaren i Gudbrandsdalen.

I. Fehandelen.

Gudbrandsdalen er en mektig dal med mange rike bygder og mange sidedaler; snart smale — bare en renne mellem to bratte fjellvegger —, snart vider de sig ut med store gårdsgrender. Ofte er fjellsidene jordfylt, især solsiden, og her ligger ofte gård i gård helt fra dalbunnen op til de nærmeste åsryggene. Lerskiferen i fjellet er nokså løs, smuldres lett op og blir til muld.

I gamle, gamle dager, før menneskefot fór her, var dalen bare en stor isbre, som rakk like til Eidsvoll; den gled langsomt nedover, skurte fjellsidene, rundet dem av og fylte alle fordypningene med grus og sand.

Breen gikk ikke så høit at den dekte alle fjellene; de høieste ryggene stod igjen som «nunataker», som øer i ishavet. De merker sig ennu godt ut; milevis kan en se deres tagger og tinder mot den blå himmelen.

Gudbrandsdalen har alltid hatt en stor ferdsel med Vestlandet. Over Lesje går østlandsbygder og vestlandsbygder næsten over i hverandre; så her er lett å ferdes. Fra Skjåk til Sunnmøre går en dyp renne i fjellet; ja selv mellem Lom og Sogn er det ikke så svært langt. Men stien går jo riktignok her midt igjennem Jotunheimen, Norges villeste fjell, og langs kanten av Jostedalsbreen, landets største bre.

Fra eldgammel tid har det været handelsveier over fjellet, især for hest, sau og fe. Vestlendingene kjøpte op det bøndene hadde å selge ut igjennem alle fjordene, samlet det og rodde det inn igjennem fjorden; siden bar det til fjells, ved sankthans-tider; de hadde leid beiter der oppe for sommeren.

Nunatak, et grønlandsk ord: fjelltopp som stikker op over breen.

Sauehandlerne drog sine egne veier; de som fór med storfe og hester, hadde andre. Mangesteds inne i fjellet var det fjellstevner, hvor østlending og vestlending møttes. Nogen steder blev disse stevnene så store og årvisse at det var som markeder. Og i den katolske tid hadde de både kapell og prest. Stundom gikk det vilt til der oppe; men fredelig yrke blev også øvd, og handel mellem fjellbygdene kunde ikke bli av på annen vis. Hjemme hørte de unge minner og sagn om disse stevnene, og de beste guttene blev fekarer: modige menn med omløp i hodet, herdede legemer og sterke viljer.

Nu er det anderledes. Fjellet ligger igjen øde; selv de fleste markedsplassene nede i dalene står tomme; og det er ikke lenger bygdens beste ungdom som søker inn i fehandelen. Nu læres den mest op til jobberi og svindel; de begynner med sauer, går over til kyr og hester og ender med skog og gårder.

II. Den gamle gården.

Det var i september. Øverst på fjelltoppene lå nysneen og lyste svært op i høstsolen; men nede under disse blinkende varsler om kommende vinter lå dalen ennu varm i alle høstens farver. Kornet var for det meste i hus; akrene lå grågule mellem saftige grønne enger. Granskogen la en mørkere skygge opover lien, og mellem granskogen og sneen lå igjen en rand, snart bredere, snart smalere, snart med en sølvgrå tone av reinlav, men også hyppig med en rødme av fjellbjerk innimellem i dalsøkkene. Gårdenes grå og røde og hvite hus sendte sin røk rett op i den stille fjellluft.

Fjerne kubjeller klang gjennem stillheten, og nedover veien fra fjellet og sidedalen seg en liten fedrift på et snes stykker ned på furumoen og tvers over moen til den andre siden av dalen; der svingte den op i lien og stanste ved Ljøsnegårdenes husklynger. Grå eller brunstekte lå de der, men gamle og vanvørte, skakke og skrøpelige var de fleste. I veien var reist to store furustolper, hvor det

Ljøsne, utt. *jøsne*.

engang hadde været en grind. Det var skillet imellem de to tun.

Da driften med kjerren foran var kommet til disse to grindstolpene, stanste kjørekaren og så op mot Sørgården. Dyrene trykte på og vilde inn på gården. Det varte en stund før en gammel mann kom ut og hjalp til med å få jagd driften nedover gjennem jordet til småskogen, hvor beite var leid. Her skulde dyrene hvile et par dager og ete sig mette efter den lange veien, og driftekaren skulde høre om årvei og priser — — og om litt annet. Da han og gutten som var med, hadde fått pargasen under tak, gikk de inn.

Det var et ærverdig hus, stuen på Ljøsne, av svært tømmer og hundrer av år gammelt. Stor stue nedenunder med to kover, sal ovenpå og to kammers, det ene til soverum, det andre til kister og klær. I stuen, i hjørnet midt imot døren, stod peisen av klebersten, som var utskåret; jernstolpen som bar børtreet, var av fint smedarbeid, et helt lite kunstverk. Langs den ene veggen stod langbordet med utskåret roskap oppe i hjørnet ved høisætet. På veggen ved peisen stod en dobbeltseng. Nede ved døren en stor kobberkjel med lokk over, som de hadde vann i. Av kovene var den ene til melkebu og matbu; den som var nærmest peisen, hadde ovn, og var både bestestue og gjesteværelse.

Huset, kunde en se, var reist av velstandsfolk, men velstanden var bleknet og avslitt som malingen på dører og gulv. Den vakre treskurden og det fine beslaget var lappet av nymotens håndverkere, som ikke kom op mot de eldre bygdekunstnere. Vinduskarmene var gamle og skjeve.

Det stod ikke så rart til i Søre Ljøsne. Gamle Ivar hadde ikke stelt gården som han skulde. Han forstod ikke den nye tid og det som den krevde.

Husmannsstuene stod tomme; Ivar vilde ikke endre de gamle kontraktene. Så drev han gården med den leie-

Pargás: ting en har med sig på reise. — Børtre: vannrett stang (sedv. av jern) som bærer skorstensmuren over den åpne fremsiden av peisen.

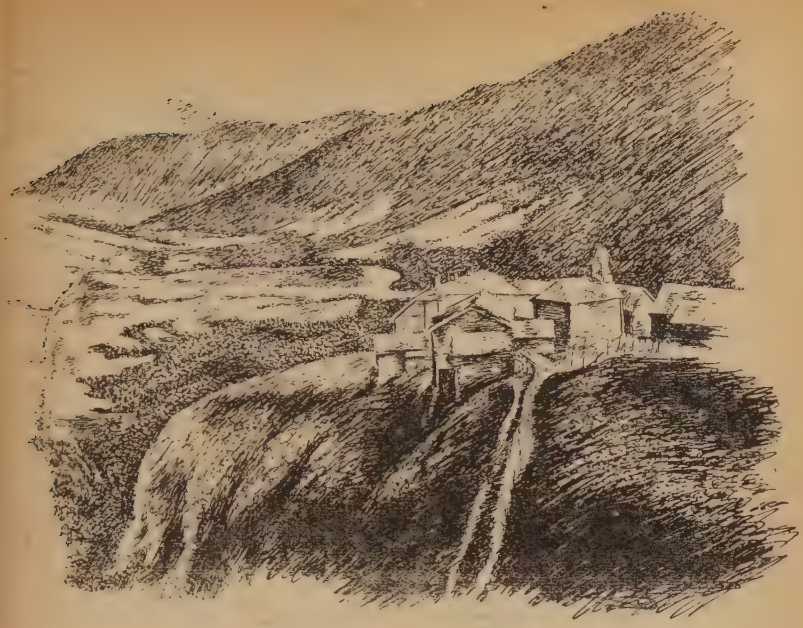

Tegnet for leseboken av Henrik Sørensen.

hjelp han kunde få av ukyndig ungdom og omrekende løskarer, som var der nogen dager, eller uker, gjorde omtrent som de vilde, tok forskudd så langt de kunde få, og så blev borte, — med arbeidet uferdig efter sig, med gjeld hos kremmeren og smådyr i sengene. Det gikk dårlig både med våronn og høstonn. Dårlig blev akeren kjørt; kornet og høiet kom næsten aldri inn før det var utskjemt. Hus og redskap var dårlig stelt. Vindskier blev borte, dørene hang skjeve, takene drypte.

Når det gikk altfor galt, tok Ivar sig en tår over tørsten, og da var han ikke god å komme nær; for da kom han vel i hug hvor lenge ætten hadde sittet på gården, og at han var nær skyld både til Harildstadslekten og Bjølstadslekten, så han godt kunde regne sig med til ætlingene av det gamle kongehus som rådde i landet før dansketiden.

Slik en ri hadde han nettop da driftekaren kom. Tor

Løskar (lauskar): løsarbeider (ikke fast tjener).

Tuft hette han, og var vel kjent på Ljøsne. Det var nu fjerde høsten han var der, og et par ganger hadde han været der på vårparten også; så det gikk jo bra med pratet en lang stund. Karene hadde satt sig godt til oppe ved peisen, nørt op varmen, karvet tobakk i snaddene, og snakket om vær og vind og føre og fe. Men da så Tor skikket gutten ned i driften og kom med sitt egentlige ærend, at nu hadde han kjent Rønnaug, datteren på gården, i fire år, og de var enige og vel forlikte, og nu vilde han spørre faren — da kokte kongeblodet i den gamle, og han svor at før skulde han gå fra gard og grunn før den gamle ættegarden skulde komme i hendene på en fremmedkar, — en handelsgap fra Sogn.

Men Tor hadde lært på de vide viddene å ta uværet når det kom, lært å lempe sin fot til små steg og til store, lært rådsnar handling og ubrytelig tålmod. Han blev rolig sine fire dager på Ljøsne, betalte faren og sa til datteren: «Eg kjem att.»

III. Den nye gården.

Det var tre år efter, en høstdag i kveldingen. Blå ølrøik fylte dalen; solglansen lå over fjelltoppene. Lågens grønne buktninger gjemte sig bort langt sørpå i de blånende furumoene; gårdene lå trygge og rolige på nedre dalsiden, og skyggene under solstripen svøpte dem inn i sin grå kåpe; de syntes å ligge langt, langt, en hel blåne borte.

På en nybrutt bjerkestubbe oppe ved en av skigardene mot Ljøsnegårdene sitter en middelshøi, sterkvoksen kar i skjorteermer og arbeidsdrakt og ser utover. Skaftet av akergrevet lå over kneet, grus og mose satt igjen i blusefoldene og synte hvad han nyss hadde faret med. Tor var det. Han var kommet att for lenge siden. Straks han hadde solgt driften, kom han med det han hadde spart i disse årene, og kjøpte Ensrud, den store plassen som hadde hørt til Ivars gård, av arvingene efter en stakkars syk bykar, som hadde flyttet der op for å komme sig.

Blåne, også blåe: sted langt borte, som ser blått ut. — Akergrev: stort grev.

Den gamle husmannsplassen var ikke til å kjenne igjen: uthusene hadde han bygd på og vølt; nu stod de nymalte og skinte mellem aker og eng. Før var det bare en liten akerlapp på den ene siden av husene; nu var det ryddet og gravd vidt omkring. En nyplantet have lyste på sydsiden: frukthave og kjøkkenhave, med kirsebær og eplekart, med erter, gulrøtter, kål, persille. Like ved huset stod aurikler i en lang grønn rad foran; keiserkroner og «brennende kjærlighet» lyste gult og rødt bakom, og opefter husveggen klatret to villvinranker over til hverandre.

Tor Tuft satt og så utover i kvelden, — som om han ventet nogen. Først nedover mot gården, så bortover, mellem bjerkene i Ljøsnehagen. Med ett la han øret til og lydde; så spratt han op så grevskaftet singlet mot stenene, og gikk bort til skigarden. «God kveld,» sa en jente som spratt frem av kjerret. I de hvite skjorteermene, med kort stakk og håret bundet inn under det røde skautet så hun ut som en hulder. Men Rønnaug var det, forskremt og andpusten. Han vilde stige over skigarden, men hun var fortere; hun kastet sig over og satte sig på en av de store stenene som næsten dekte nybrottet. Lenge kunde hun ikke snakke; og da hun endelig fikk pusten, vilde gråten ta henne. Tor stod rolig og ventet. Endelig kom det. «Han far fikk brev idag med banksegl på. Imorgen går Søre Ljøsne under hammeren.» — «Gråt ikkje du,» sa den andre og klappet henne på kinnet. «Kem kjøper 'n, trur du?» — «Det kan være det samme.» — «Sier du det? Enn om det vart je? Dette har je tenkt på i to år. Bror min har lånt meg penger.»

Næste dag kjøpte Tor Tuft Søre Ljøsne med skog og seter, med lut og lunner, som hadde fulgt gården fra Arilds tid. Men datteren fulgte ikke med. Ivar fikk ellers føderåd og rett til å bo på gården i den gamle bygningen. Tor hadde kontant betalt all forfallen gjeld som lå til gården, og overtok den fra vinterdag samme høst.

Vøle: bøte, sette i stand. — Aurikkel, en haveplante. — Lut (åpen u): del; med lut og lunner: med alt det som hørte til. — Vinterdag: 14de oktober.

Men den vinteren fikk Tor Tuft det travelt. Han var nok ofte gått over Ljøsneskogen og sett at der var nok å hugge; men da han begynte å blinke — da skjønte han at der var meget. Han trengte tømmer; han måtte ha nytt uthus ialfall. Men så tenkte han sig om. Prisene var begynt å gå i været; han lot skogen stå. Men tømmeret fra nogen av de gamle husene på Ljøsne kjørte han ned på Ensrud, leide en dampsag og sagde op store lunner av bjelker og firkant og planker og bord. Da våren og sommeren kom, reiste det sig en bygning, som lyste op over skogen og smågårdene, over brunbrente låver og fjøs, over svinehus og våningshus. Tor hadde ikke bare faret over nakne fjellvidder, han hadde også været gjennem store bygder og sett det nye som kom op der. Og han rev heller ikke ned av det gamle annet enn det som falle måtte. Stuebygningen på Ljøsne blev skrudd op; taket blev vølt, dører og glas og peis og benker og bord blev eftersett og stelt på; det blev alt sammen som det engang i sin gode tid hadde været, og da en maler, som hadde leid hus for sommeren på nabogården, bad om lov til å pynte op med litt maling, og han så fant frem de gamle farvene og den gamle rosemalingen, som ennu så vidt kunde skimtes somme steder på bohave og vegger, så blev den store stuen og de gamle møblene rett underlige å se på.

Som Ivar sa da han så det ferdig. «Her går det nok ikkje an korkje å sputte eller banne nå meir.» Og i den stuen stabbet han vinteren igjennem, den gamle kongeætling, på sin trutne, tunge fot, og stred sin strid. Da det lakket mot vår, gav han sig over; da var han mildnet og kommet til ro. «Nu har du fått hele riket,» sa han til Tor en kveld, «så er det vel best du tar prinsessen med. Du bygger nok nytt, ser jeg, men du skjemmer ikke ut det gamle heller.»

Da våren kom, flyttet Rønnaug til Ensrud som Tors hustru. Ensrud og Ljøsne blev slått sammen og fikk navnet Tuft, og ned på den gamle plassen blev flyttet det

Lunne: stabel, haug. — Firkant: kvadratisk, ikke så tykk som bjelke; brukes til reisverk, bl. a. — Korkje: hverken.

ene huset efter det andre fra Søre Ljøsne. Flyttet, men ikke endret; og den nye hovedbygningen, som blev bygd mange år efter, lignet den gamle der oppe.

Han hadde jo god greie på det Tor Tuft, at det nye og det gamle henger sammen. Han var gløgg og brå når så skulde være, men han kunde også bie. Da tanken om dølehest og dølefe kom op, var han en av de få som gikk med. Men da de begynte med meieri, mente han at dette var for tidlig. Først måtte seter og fjøs bli så gode som de kunde bli. Melken først, meieriene siden. Meieriene kunde lage ost og smør, men ikke melk. Han fulgte derfor den vei som mange andre menn på større gårder: han la sig til geit, og laget av geitemelk og kumelk den gudbrandsdalske fløtemysost. Han stelte til eget ysteri, og osten hans er nu kjent som et av de beste osteslag i dalen. Støtt dyrket han op ny jord, grøftet og stelte den gamle. Hele slåttemyren mellem Ljøsne og Ensrud blev smått om senn til aker og eng.

IV. Hos føderådsmannen.

Sist jeg var hos Tor, var han selv blitt føderådsmann. Han og Rønnaug bodde fremdeles i det gamle våningshuset som hadde været på Ensrud. Han var ennu rak i ryggen med sine 80 år. Og Rønnaug stelte ennu sitt hus. Den eldste sønnen hans hadde fått gården, var gift og bodde i den nye bygningen; men selv vilde han dø i den gamle.

Jeg gikk med gamlingen rundt på gården, nu en av de beste i bygden. Det var en fryd for en landmanns øie: fem og tretti melkekyr, to okser og tolv ungfe stod på båsen, vakre og velfødde; alle av samme slag: svartbrungylne over ryggen med hvite horn og hvit mule, store lyse jur og velskapte lemmer. Hver en måtte vi se og dømme om. Der var både datter og mor og bestemor; der var søsken og søskenbarn, som skulde sammenlignes; den gamle kjente dem alle. 2430 kilo melk kunde hver ku melke — gjennemsnittlig da. I geitehuset var der over firti melkegeiter, og i sauehuset et snes sauer. «Men er ikke geita ute?» — «Nei, hun kommer ikke ut før hun skal på sete-

ren,» sa Tor med stor myndighet. «Kom hun ut, fikk vi ikke fred hverken i hage eller hus. Mener du ikke småguttene hadde ut den fjorgamle geitebukken her om dagen? De skulde freiste temja'n til kjørehest, ser du. Jo, de temde'n saktens. Vet du hvor vi fant'n henne? I skjørholken til mor, som stod ute i gangen. Mor vilde lage gammalost. Butten var breddfull; så trudde bukken det var fast grunn og bykste op på den kvite steinen — —.» — «Men trives geita når hu står inne?» spurte jeg. «Je ser ikke annet,» sa han; «når hu bare får mat, trives hu nok, tjonet.»

Så gikk vi til stallen; der var åtte drøge hester, derav en føllhoppe, og tre unghester, vakre, store, kråkesvarte eller brune, alle så nær som en liten blakk fjording. Det var føderådshesten, hesten til mor. Ja, han gikk nu mangen en skyss ellers også. Det var nu denne jernbanen og denne stasjonen som var kommet, da.

Da vi hadde sett over hele gården, satte vi oss ned på trammen utenfor. Jeg blev var at der var kommet op et ganske stort hus nede ved landeveien, halvveis gjemt i en bjerkelund. Hvad kunde det være? Jo, det var ungdomslaget. Sønnen hadde gitt tomt, og faren hadde bygd. Men tømmeret? «Å du veit — det stod en gammal tømmerlåve nere i enga. Men det er jo ingen eng mer, så det trengs ingen låve heller. Og prisen kunde bli derefter.» — «Men nu da, hvad driver du på med nu?» spurte jeg. «Nå er je gammal,» sa han. «Og derfor tenker du på de gamle.» Jeg visste det jo. Nu holdt han på med et gamlehjem for bygden.

Ute ved grinden sa jeg farvel til ham og hans sønn. «Det er ingen sak å bli gammel,» sa jeg, «når det siste syn er så fagert som det du har, Tor.» — «Ja, far fikk gjort mye,» sa sønnen, «det blir ikke stort igjen til mig.» — «Det samme har en annen sagt før,» mente jeg;[1] «men han drog gjennem verden og tok den.»

Tor vendte sig til sønnen sin. «Du har to gutter,» sa

Skjør (skyr): surmelk. — Tjon (sedv. utt. *kjoon*): stakkar; også plagsomt vesen. — Drøg: dugelig til å dra; fullvoksen (hest).

[1] Aleksander den store.

han; «jeg hadde tenkt mig at det kunde bli to gårder, en til hver; så hadde du saktens litt å stelle med. Her er både jord og skog til to. Den nye gården skulde ligge nordenfor og nedenfor slettmarken, som ikke er dyrket op enda. Siden har du fjellet, seteren, fisket, jakten og aller mest fjellskogen; den har jeg ikke rørt. En gård til gir hjem til flere; slik bygges landet.» — «Og Norge blir dobbelt så stort,» føide jeg til.

For leseboken av *Joh. Hirsch.*

43. Ålefiske.

Men det var ålen og ålefisket som Markus altså drev på med nu.

Det siste er ingen kunst akkurat, men det krever påpasselighet og lite grand innsikt i fiskens liv. Dertil må en være litt kjent og vite hvad bunn en har med å gjøre, for ålen går langt ifra overalt. Den er heller ingen selskapelig fisk, hvad som tør være kjent nok, og går aldri i flokk eller stim uten en tid i ynglealderen, da den er glassål og vandrer mot land. Av den grunn er det en mater den sammen, om her skal bli en skjepelig fangst, og da ålen er glad i sild, så holder en altså å flu med den slags på forskjellige plasser i vannet, som er merket med et fløe. Ålen, som sikkerlig har en slags lukt, finner snart frem til fôringsplassene og samler sig lystent i håpet om mer. Har en så holdt det gående slik og pigget den godt op en ukes tid og vennet den til å være på pletten — så endrer en fremgangsmåten en dag og legger lumskelig silden i teinen, før en slipper den ut som før. Ålen stusser et grand, kan hende — det her er jo ikke efter akkorden. Men da den har snust litt utenpå teinen og merker at maten er inni, og at her er som en glytt eller dør — da den har konstatert det her, så føler den sig trygg igjen straks. Nå, det er i orden alt sammen, det er bare en ny metode, det er med lysthus den her gangen, og dermed så bukter den gladelig inn. Jo riktig, her vrimler av mat, her er opdekket rent som til selskap, å nei å nei, hvor det var greit. Og ålen går freidig til

bords med det samme og tar for sig med god appetitt, den ligger og gasser sig inni lysthuset og har det som aldri før i sitt liv. Den smale munnen går op og i, det spisse hodet roter i maten og velger det beste og likeste ut, den svelgjer, så her går buktninger langs den og riktig småler av velbehag. Det her lysthuset var sannelig greit, her skal den komme alt jamt, det er sikkert. Og ålen den eter og eter igjen, eter og vifter så sakte med halen, eter så fettet tyter av skinnet og blir som en pølse så stoppet og god. Nå, så er pølsen omsider forsynt, takk for maten og pris og ære, den er mett og vil ut lite grand, den er ikke mer enn et menneske og innrettet på lignende vis. Men om forlatelse, hvor er døren? Den prøver her og den prøver der, nei, her er flettet vegg overalt. Kjære, hvad kan det her bety, det gikk jo så greit å komme inn. Den vimser frem og tilbake i teinen og leter efter et lite åp, den lukter tangskogen utenfor og skjønner at veggen er ganske tynn. Men nei, her er ikke noget åp å finne, her er bare evig og idelig lysthus hvor som helst en støter imot. Og så er her så sørgelig mørkt, så rent pinaktig tilsløret for lys, en må føle sig for hele tiden, lete sig frem som en gjør det om våren, når en er isblind og må ha mat. Er det ikke just som det er forgjort? Har nogen satt kroken på døren, kan hende? Nei, her skal en visst ikke komme mer, det her var et riktig ulidelig hull, å fy for skam for en simpel plass. Nei, takke sig til den andre metoden foruten lysthus og dikkedarer, takke sig til å få maten på bakken og kunne gå, når en finner for godt. Men never mind, her lysner vel snart så meget, en kan ta synet til hjelp.

Nu må fiskeren være der, nu er det ytterste tid for ham, vil han berge fangsten i hus. Teinen må være så god den vil, kalven så vrang og kunstferdig som mulig — straks det lysner, går ålen ut. Naturlig, her kan bli en slenger igjen, en slukhals, som ikke er ferdig med maten, eller som nettop er kommet inn, men mestedelen vil ufravikelig gå. En ålefisker må derfor op lenge før stjernene går av himmelen, klokken var knapt nok to om morgenen, da Markus stegte av sovebenken og langet ut efter bukser

og sko. Å jei, hvor søvnig han var iblandt, han gjespet så det sa knikk i øret og kunde knapt holde hodet op. Kaffe — å reis til Mandal og lenger, nei, det var nok ikke så vel, at det blev kaffe før en gikk ut, san. En fikk være glad en fikk sove så lenge som mulighets råd var. Hadde en enda hatt et kvinnfolk i huset — den slags hadde det jo med kaffe og fikk den i stand til enhver tid. De skydde intet strev og umake, spurte ikke om tid eller time, så såre det gjaldt en kaffeskvett. Ja, en skulde hatt sig en kone, det skulde været greit på flere vis. Var det ikke for at en var for gammel og dertil satt lite grand smått i det — for sonter et kvinnfolk blev herlig dyrt, om det skulde holdes med mat og pynt.

Havnen ligger så stille i gryet, hvert skritt en tar gir gjenlyd i husene — Markus kan gå så forsiktig han vil, så høres det ut som han ramler i vei og tre ganger så tung som før. Det er som alt har et annet lag enn som det har ved dagens tider, luften er mer lydhør og var, fjellet mer oplatt og våkent — hvem der, spør det likesom. Selv vannet er anderledes, det blunder med hinne på og er som en flytende skygge omkring, natten har lagt sig å sove i det, fjellet står op av det som en ånd. Men med det sammen en går i båten, kommer en til å uroe på ny, det ramler oppenfra tiljer og årer, så det er så en støkker selv — hvem der, spør det igjen. Først når en har satt sig på toften og dyppet årene og glir ifra — først da stilner det av som før.

Markus sitter gjerne og skåter, det er så rart med det i nattedimmen, en kan ikke noksom se sig for. Naturlig, det ligger alt på sin plass, her er ingen ting anderledes. Kalkbåen har ikke flyttet sig, sundet er ikke blitt bredere enn før — det tar sig bare så ut for øiet, av det en kan ikke få overblikk. Landet det dukker stykkevis frem, en pynt der og en knaus her, en må sitte og følge med om en skal kunne si, hvor en er. Vast litt, her skal være en båke, la oss nu ikke ro like på den, som tolderen gjorde ifjor engang. Han gikk enda baklengs i båten av det, foruten at båten fikk slik en støt at den sprang op og blev lekk som en kurv. Nei, la oss ikke gjøre som Kri-

stofer — la oss ta det så rolig og smått, til vi vet hvor vi har den på kant. Nå, der kommer den sakte om babord, ja ja, det var ellers nær nok.

Plask, sier det inn på kilen, hvor bleken holder mest som en leik og velter i vannet natten rundt. Det åpner et øie og ser op, blikket vider sig mer og mer — nei, så ligger det blindt igjen og døser inn under hinnen som før.

Markus skåter fremover kilen til han er tvers av Stangholmen omtrent — så saktner han farten og ser sig omkring. Her grunner det saktelig op, og sjøgresset gror som en eng i vannet, det står ende op ifra bunnen og fanger åren for hvert tak. Her ligger den første teinen, dobben flyter bort i tangen som en sovende fugl eller ø, Markus fisker den til sig på åren og fanger gresstauet og haler op.

*

Imens så gryr det sakte mot dagen. Fjellet, som har stått formummet i mørket og været som en innhyllet hemmelighet, det gråner stillferdig frem bakom sløret og stivner langsomt til virkelighet. Enerbusker, heller og og lyng — det syner sig efterhvert, fjellet får hverdagsansikt igjen og ser på sin vante vis ut mot sjøen. Men enda er her mørkt nede på bunnen, enda dveler skygger i vannet og gjør tangskogen svart som en natt.

Det gir som et matt gisp med det samme teinen når op, vannet brister sakte omkring den og synker ifra med et svakt sukk. Markus triver hanken i neven og letter den op i æsingen — en flettet flaske av enerkvist, som det siler og siver ut av — han er blitt som så kvikk på labben, nok er han ingen guttunge lenger, men spenningen er der allikevel. Finnes her liv idag, eller hvad? Jo, det spradder og slår i teinen, det er som et helt lite ball der inne, rumpene går som smellstikker mest. Slikt spradder er ellers en søt musikk, men Markus vet at det sæder lite, når en har å gjøre med ål. For her er som oftest snyltegjester, og de støier alltid forskrekkelig op og holder et rent ut sagt syndig spetakkel, ålen selv ligger gjerne stille, den er som skamfull på noget vis og undser sig for selskapet sitt. Hvad er det også for selskap? Det

er all slags ramp ifra tangen, det er bergnebb og smørbutt og krabbe — simpelt tyvepakk like ut, som ikke engang er buden til bords. Hvordan ser ikke smørbutten ut? Den ligner et grovt rumpetroll. Bergnebben skal vi ikke snakke om, den er så fortredelig helt igjennem, så ublu og grisk, når den tror sig trygg, og dertil så pikeuskyldig i minen, at totalisten er ikke verre hos oss. Og krabben, som ikke er fisk engang —.

Op med toppen og rundt med teinen — den velter det ut alt sammen, en bøtte med sprellende finner og spoler, som holder på å hoppe og danse på tiljen, så vassspruten står av det lang vei. Og inniblandt glir ålen omkring, fet sølvål med spisst hode og bredflabbet padål med gulskinn på buken, — en — to — tre — fire — fem — forlate mig er her ikke elleve stykker, og det på en arms lengde omtrent. Det er riktignok padål det meste, men det går for det samme i byen, der er det ål hvert grand, enda den første smelter i munnen, mens den siste er seig i kjøttet og ligner på margarin imot smør. Men hvad forstår katten sig på sennep, hvad forstår bymannen sig på ål? Bymannen ser på tykkelsen bare og spør om vekten og prisen og slikt, han vet ingen ting om ålens natur. Han ser ikke at her er to hoder, det ene spisst og det andre flatt, han vet ikke om mer enn én slags, padål og sølvål, natt og dag, det er just det samme for ham. Padål, som fiskeren nødig spiser, uten han just er forlegen for mat, den går i konsulen selv som flesk.

Teinen er agnet med frisk sild og kastet ut med et høit plask, her tør enda gå ål, hvor den lå, så bymannen kan få nogen alen til. Og lenge innen den har nådd bunnen, er en på god vei til den næste, alt mens bleken hopper på kilen og vannet ser undrende op igjen. Og efter den kommer atter en ny — slik går det videre i gryet, videre og videre langs efter landet med små avstikkere hit eller dit. Den første måke kommer inn fra sjøen, den svever som et stort møll over skjekten, kuldsken og stiv i ledemotene, men like godt byttebegjærlig og våken og med uslukkelig appetitt. Den har svelgjet i

sild hele uken uten at den har fått proppet sig nok, det går så kvikt ut bak at den får ikke tatt inn nok fremme. Nu glir den lavt over sundet, mens den fra og til skakker på hodet og skotter forsluken ned efter mer.

Tjekk, sier det borte i uren, her sitter en stenskvett og nikker og nikker. Tjekk Tjekk, natten er på hell, den første vindflake daler på vannet efter å ha blåst stjernene ut. Det krymper sig kuldskende sammen — når Markus er klar den siste teinen, ligger det morgenblått tvers over sundet med et gullskimmer inn mot land. Se, dagen haster frem over jorden med lys og kvitter og alle slags toner, furuen ryster sig oppe i åsen, ternene står som en skog inn på bukten — tri egg, tri egg. Markus ror hjemover under full musikk, han ror i et dryppende spill av farver, som leker på fjellet omkring ham. Det blomstrer med gult, og det blomstrer med rødt, her gror forgylt mose på stenen, veggene brister med roser av ild . . . .

Gabriel Scott.

44. Borregård.

De tre menn.

Borte i England satt en mann og grunnet over en ny opfinnelse. Han vilde lage bedre papir. Han eide papirfabrikk og kunde prøve sig frem, og fant frem. Hans navn var Partington. Nede i Østerrike satt der en og grunnet over de samme tingene. Han hadde ikke fabrikk, men han var videnskapsmann, han var kjemiker. Han var en dyktig mann, en utholdende mann, likesom englenderen. Han hette Kellner. Han fant også frem. Og siden fant de to hverandre, og blev enig om å arbeide sammen. Men så var det å finne stedet, et riktig godt sted. De reiste rundt i Europa efter det: et sted med skog og tømmer, med elv til å fløte det, med havneplass hvor store dampskib kunde legge til; aller helst med en foss til elektrisitet for fabrikkene og alle maskinene. Men et slikt ønskested var ikke så lett å finne.

Men nede i Sarpsborg gikk en ung ingeniør og arbeidet med en fabrikk hvor de laget sådant stoff som blir brukt

til papir. Men der blev ikke mange penger av det. Han var en klok og dyktig mann. Hver dag veltet Glomma og Sarpsfossen sine veldige vannmasser utover, og hver dag når han så på dem, tenkte han på hvad de kunde brukes til. Hvad kunde her ikke bli for fabrikker og maskiner og arbeide til tusener av mennesker. Men de mange hundre tusener av kroner som skulde til, hadde han ikke. Oscar Pedersen var hans navn.

Han reiste til utlandet for å studere og traff de to opfinnere. Og hørte hvad de søkte efter. Og han kunde fortelle om ønskestedet: om de veldige skogene opover Østerdalen, om den store elven som kom fra de øverste fjell og fra uminnelige tider hadde båret tømmer ned til det åpne hav. Og han fortalte om den store fossen, om havneplassen ved sjøen, og la frem tall og nøiaktig beskjed, for han kunde sine ting.

Han fortalte om den store gamle eiendommen som heter Borregård. En mektig storgård langt tilbake i middelalderen. Borgargerdi, gården ved Borg — så var det gamle navn på Sarpsborg, som de norske kongene eide. Men kong Håkon den 5te Magnussønn, han som var den siste kongen av Harald Hårfagres ætt, han gav for mange hundre år siden eiendommen til sin svigersønn, og siden kom den over til andre slekter. Men en mørk vinternatt for mere enn to hundre år siden, det var i februar 1702, gled den leireglatte jordbunn ut, og hele det store gamle Borregård med tårn og spir og våningshus og uthus og mennesker og dyr gled under ville angstens skrik ut i mørket og i Glomma. I siste stunden fikk han reddet sig, han som eide gården, hans hustru og to sønner. Men fjorten mennesker omkom, og to hundre kuer gikk med til bunns. Der lå ikke mere igjen efter jordskredet enn en veldig senkning, en langaktig dalskråning med lange leirbakker og dype søkk nedover langs elven.

Siden 1830 hadde det været englendere som eide Borregård. De hadde drevet sagbruk og møllebruk, men det lønnet sig ikke. Sarpsfossen lå der og bød sig til hver dag, men ingen hadde hittil for alvor tatt imot tilbudet. Nu endelig hadde de rette menn funnet hverandre. De to

utenlandske opfinnere lyttet til nordmannens ord, og tok dem til følge. Og de folk som hadde penger, gjorde det samme. De forstod at ikke bare stedet var funnet, men også mennene. Og i 1890 blev det store aktiebolag stiftet borte i England. Kellner-Partington hette det. Oscar Pedersen kom ikke med i navnet. Men i gavnet dess mere. For det var han som blev disponent, det var han som skapte det nye kjempeanlegg og styrte det. Hvor raset hadde gått, jevnet han ut bakkene, fylte søkkene og gjorde grunnen brukbar til å bygge på. Fabrikkene reiste sig, én efter én. Fossen blev for alvor tatt i bruk. Dens kraft skapte ny kraft, elektrisiteten kom med; maskinene gikk, tusener av arbeidere hadde hver dag sitt arbeide der. Og utover verden blev veldige varemasser sendt fra Glomma og Sarpsfossen. Det gamle høvdingesæte hadde reist sig i ny skikkelse. Og tiden kom, da nordmennene kunde kjøpe Borregårds veldige anlegg og de andre fabrikker og skogene som hørte til, av det engelske selskap. Det gamle norske kongegods er kommet tilbake til Norge og blitt en verdensmakt.

Papiret.

Navnet er lett å lære. Det kommer av papyrus, starrgressplanten nede i Egypten. Men kunsten å lage alt papir som vi nu trykker våre bøker på og skriver våre brev på, den har været lang og svær. Egypterne laget det altså av starrgress. Det blev rullet på stokker og surret. Det meste av det som vi vet om de gamle egypteres historie, har lærde menn lest sig til av underlige tegn på gammelt papyrus. Men lite var der av det, og vanskelig var det å bruke. Siden kom kalveskinnet i bruk. Det var i Europa. Det blev gjort mykt og glatt, og blev kalt pergament. Tusener av pergamenter er funnet frem fra oldtid og middelalder: historiske beretninger, kontrakter om kjøp og salg, verker av lærde menn. Men til bruk i det daglige liv egnet det sig ikke. Men langt østpå, for lange tider siden, var veien funnet eller fortsatt, om en vil: papir blev laget av plantetrevler og av rå bomull. Og det var kineserne som laget det. Og araberne lærte av kineserne, og

vestens folk lærte av araberne, som drog erobrende gjennem Nord-Afrika, over Gibraltar til Spania, og av korsfarerne som kom hjem. Kunsten kom til Europa. Bomull var der ikke meget av den gang, men kluter av bomullstøi og kluter av linnet kunde også gå an. De blev vætet med vann, banket med klubber, hamret i møller: trevlene blev skilt fra hverandre. Så kom de i vann igjen, og ned i denne vellingen blev der stukket trerammer med et fint nett av metalltråd. Siden blev vellingen rystet, vannet gikk ut, trevlene filtret sig sammen. Dette blev til et vått ark papir. Nu måtte vannet ut igjen; det blev presset ut, og papiret blev hengt til tørk. Men ennu var der porer i det. De måtte lukkes, ellers gikk jo blekket igjennem. Derfor blev arkene dyppet i opløst lim. Og til slutt blev papiret gjort glatt.

Gjennem hele middelalderen og inn i den nyere tid var det den måten de laget papir på. Ja, den dag idag er det sterke, dyre håndgjorte papiret som blir kalt bøttepapir, laget på den måten.

Men boktrykkerkunsten kom. Bøker blev trykt, kostbare i begynnelsen, så bare få kunde kjøpe dem, men billigere og billigere efter hvert. Leselysten vokste, papiret slapp op. Lærde menn kunde ikke få sine verker trykt. Der var ikke papir til å trykke dem på. Maskinene kom. Klutene blev kokt med sterke stoffer og presset. Nu var det en stund nok, både til bøker og til de første små avisene og til brevene. Og nu blev det mere og mere almindelig å skrive brev til hverandre. Men snart blev det for lite igjen. Klutene slapp op. Der måtte finnes noget nytt, og de fant det nye på den gamle veien. De prøvde sig frem med halm, med hvete og bygg og havre i de svære kjelene. Det monnet ikke. Atter noget nytt måtte til, og atter var det på den gamle veien. Og det var noget som monnet. For det var skogene. Kunde de få plantetrevlene frem av trestammene, som før av kluter og halm, så hadde de noget å ta av. Og opfinnelsene kom en efter en. Først blir tømmeret barket og delt op, så blir det presset mot en sandsten som farer rundt og river trevlene løs. Men over sandstenen renner vann, og vannet tar trevlene med

og fører dem frem over en maskin. Her løper vannet vekk, men trevlene blir tilbake. Da er de blitt til det som vi kaller tremasse, mekanisk tremasse, og denne massen blir på andre maskiner gjort om til papir. Men dette papiret eller pappen kan man ikke trykke på eller skrive på. Men avispapir kan det bli — all verdens avispapir. Men ikke straks. Først må kjemien til, treet må opløses, så alle de andre stoffer driver vekk og der bare blir en ting igjen: cellulose. Cellulosen er et stoff som finnes i alle planter. Det er det som celleveggen i planten mest består av, og det er trevlene med cellulosen i som papiret blir laget av. Cellulosen vører ikke de sterke syrer som utrydder plantens andre deler, og da den merkelige opfinnelsen var gjort, å drive de andre stoffene vekk, så bare cellulosen blev igjen; og da alle de maskiner var laget hvor cellulosen møtes med andre stoffer og går over til papir, da var veien åpnet for å lage alt det papir av forskjellig slag som trenges i verden: avispapir, — det lages av mekanisk tremasse tilsatt med en del av den kjemiske cellulose; papir til bøker og billedstoff og til å skrive på; det er finere og dyrere, det er der ikke tremasse i; kraftpapir, det som brukes til innpakningspapir av så mange forskjellige slag; det er mest mulig mekanisk tremasse og minst mulig cellulose.

Det største anlegg i Norge for cellulose og papir og et av de største i verden på sitt område er Borregård. Aktieselskapet Borregård eier ikke bare den store bedriften ved Sarpsborg. Det eier mange andre bedrifter også, og veldige skoger: Hafslund fabrikker ved Sarpsfossen, fabrikker i Hurum og Bamle og på Eker, i Sverige og i Østerrike og i De forenede stater. De har skog i Østerrike, og de har skoger i Norge og Sverige, tilsammen 1½ million mål. Det som Borregård ved Sarpsborg lager, er bleket cellulose og hvitt papir. Det vil si bokpapir og skrivpapir. Avispapir lager de ikke. Hvad cellulosen angår, så er Borregård den fabrikk som lager mest bleket cellulose i verden. Og i kraftpapir er en av Borregårds svenske fabrikker, Mølnbacka-Trysil, «verdensmesteren».

Det er en underlig reise grantrærne har fra Østerdalens skoger og ned til de store fabrikker ved Sarpsborg. Hugget i den snedekte skog, kvistet og avbarket, blir de slept med hesteskyss frem til Glomma, blir målt og merket og hivd i elven, følger de lange veier nedover med strømmen gjennem stryk og ut over fossefall; kjører sig fast mellem stenene, floker sig sammen i veldige bunter, blir løsnet av fløterne, tumler videre, til de endelig er fremme ved fabrikkene. Her ligger kabelvognene på lur efter dem under vannet, kjører dem op av elven, så spruten står, like i armene på en veldig jernkran. Den løfter dem høit til værs og legger dem i høie oplag bortover sletten. Herfra blir de da hentet smått om senn til maskinene. Den ene kløver dem, den annen rensker dem og tar vekk den siste rest av barken, den tredje sager dem op til treflis. Treflisen blir lagt i kokeren, og syrer blir helt på; lokket blir skrudd til, og kokende damp sloppet på. I tyve timer varer kokingen. Massen blir malt i andre maskiner, blir blandet med vann til en tykk gul velling, blir silt og presset. Så viker den gule farve, fordi der er kommet klor til. Skinnende hvit flyter vellingen gjennem nye maskiner, mens den blir tørket mer og mer. Endelig er den blitt fast, og glir videre over nye valser til den er ferdig. Så griper papirmaskinen inn, hvis den blekete cellulosen skal bli til papir. Over nye og underlige maskiner og under tilsetning av andre stoffer får papiret den art og det farveskjær det skal ha. Og tømmerstokkene oppe fra Østerdalsskogene ligger ferdige til å gå ut i verden som hvitt papir eller som trekkpapir, hvitt, rødt eller blått.

Men ennu merkeligere enn alt dette er det at nu lager de silke av granstokkene. De lager et stoff som kalles silkecellulose, og som blir sendt til silkespinnerier i England eller Amerika. Der blir det spunnet ut til silketråd, og den går da til veveriene. Det er mange fabrikker som lager silkecellulose; men ingen lager mere enn Borregård.

Her er det silkeormen som har været læremester. Silkeormens larver spinner silke. Det er fordi silkeormen nærer sig av morbærtreets blad. Og det den nærer sig av, er cellulose. Når denne morbærbladets cellulose kommer inn

i silkeormen, så blir den opløst der inne; og gran-cellulosen den kommer også i bad og blir opløst. Det er særlige syrer som besørger det.

Nu skulde en da tro at papir kunde lages i det uendelige. Der skulde da være skog nok på hele jorden; men der er også fabrikker i massevis i alle land. Bare Borregård i Sarpsborg har hvert år bruk for 300 000 tylfter tømmer. Det er 3 600 000 tømmerstokker hvert år. Menneskene begynner å se sig om efter nye stoffer.

For leseboken av *Bendix Ebbell.*

VI. Diktere og diktning.

45. Presten i Krødsherad.

Jørgen Moe er født 22de april 1813, blev student i 1830, men tok ikke embedseksamen før ni år efter. I 1853 blev han prest i Krødsherad (utt. *Krøss'herad*; K. og Eggedal er annekssogn til Sigdal, i Drammens prosti).

Da Jørgen Moe kom til prestegården i Krødsherad, var det ikke fritt for at bringebærbuskene skjøt op igjennem gulvet. Den første prekesøndag var en av bøndene til middag hos presten. Da han så prestefruen, som var ung, fin og spe, så brast den svære Krødsherad-bonden ut i en veldig latter: «Ha ha ha! hu er lita.» For det var sterke karer i bygden, — v i l l e karer også av og til.

Men den nye presten var vel rustet både til å mildne og til å temme. Vennesæl var han, så det strålte av de store brune øinene; bondesønn var han, og skjønte sig på bondens stell; han kunde snakke med sine sognebarn om alt som lå dem på sinne, om gårdens drift og dagens strev. Barnekjær var han, så når han kom i skolestuen, tok han barnet på sitt kne og fortalte det eventyr. Tålsom var han, og fór ikke brått frem. Men han vek ikke en hårsbredd for råskapen. Han var en mektig og myndig prest når det gjaldt.

Det hendte i de dager, at når hallingdølene skulde

fare til marked i Drammen, så var de drukne alt på Krøderen. Slede efter slede kom de slingrende bortefter isen i en eneste lang skrei, med beljing og brøl. Da var det just ikke rådelig å kjøre i veien for dem; da kunde den unge prestekone be og tigge sin mann at han skulde vike unda. Han kjørte bent på og ropte: «Halv vei!» Skreia blev ved å ta den hele. «Halv vei!» ropte han igjen. Ikke en eneste hest vek en tomme til siden. Da reiste han sig i sleden, de store øinene lynte, og stemmen tok i så det kvakk i dølene: «Halv vei! sier jeg; hører I ikke? Og ser I ikke hvem jeg er? Det kan også være det samme. Halv vei kan jeg kreve, jeg som enhver annen.» Og skreia stoppet og vek.

Og like så visst var det at han stoppet villskapen i sin menighet, hvor den så fór frem. Da Moe kom til bygden, hadde han sagt til klokkeren at kirken skulde være lukket under skriftemålet. En søndag morgen kommer en av Krødsherads rikeste menn og sterkeste karer og finner døren stengt. Han banker på som på en annen husdør. Men den vil ikke op. Da dundrer han så det durer over nadverdgjestene. Men inn slipper han ikke før skriftemålet er til ende. Han er rasende.

Et par dager efter sender presten bud efter ham, enda han just ikke venter at han vil komme. Men han kommer. Og det blir en kamp imellem ånd og kropp. Gang på gang reiser kjempen sig for å slå til, gang på gang tvinger presten ham ned igjen ved sitt ords makt. Og da han endelig kommer nedover trappen, er villskapen likesom knekket. Det verker og sukker og stønner i den.

Engang i et lag blev en av gjestene dødelig såret. Det var lønndrap. Ingen lot til å vite noget om drapsmannen — uten han som hadde fått banesåret. Presten satt hos ham på det siste. «Vet du hvem det er som er din banemann?» spurte han. «Ja.» — «Vil du ikke nevne ham?» — «Det kan jeg ikke.» — «Han skulde jo ha sin straff efter lov og rett, vet du.» — «Jeg synes ikke jeg har tilgitt ham, hvis jeg nevner ham.» — «Så får det være.» Mannen døde. Det blev forhør; men ikke noget sikkert kom frem. Et par år efter var Moe på veien over skogen

til Eggedal. Han var til fots og alene, og det var en øde vei, langt til folk. Da møter han den mann som h a n har mistenkt. De kommer i snakk sammen. Med én gang vender presten sig mot ham og ser ham inn i øinene. «Det var du som drepte Arne,» sier han. Den andre blir blek som et lik, kan i lang tid ikke få frem et ord. — «Hvordan tør du si slikt?» kommer han sig endelig til å si; «vet ikke presten at det er straff for det?» — «Jeg vet uryggelig sikkert at du er drapsmannen.» Den andre snakker sig mer og mer rasende, og tar til slutt til kniven. «Du tror nok vi er alene, du,» sier Jørgen Moe. Mannen vender sig for å se efter. «Nei,» sier presten rolig; «i skogen er her ingen; men d e r sitter en.» Han peker op. Da kommer det som en redsel over den andre; han kaster kniven og springer i fullt løp nedover mot bygden.

Ennu et drag skal her tas med. Blandt de diktene som Moe sendte ned fra Krødsherad, er det også et om *Torkel Bjøre.*

Han ei blott var sines glede;
hele bygden vidne kan:
op til Bjøre odelssæte
gikk så mangen rådløs mann.

D e r var klare, gode råd,
der var mere: edel dåd.
Fattig stavkar visste veien
op fra fjord og ned fra heien.

Og Jørgen Moe kunde ha skjellig grunn til å si de ordene. Den staute bonde hadde engang været med og frelst prestens liv.

Der var i menigheten en fordrukken slagsbror og nokså dårlig kar, som presten hadde været hos gang på gang uten at det hadde hjulpet. Så sier han en dag at han vil gå til alters. «Jeg vil be dig vakkert at du ikke melder dig,» sier hans prest. Han meldte sig heller ikke. Han gikk en søndag bent op til alteret med de andre nadverdgjester. Da blev han i hele menighetens påsyn kalt inn i sakristiet og bortvist. Han undsa presten på livet. En tid efter var Moe med sin hustru i Sigdal. Her fikk han bud at han måtte akte sig når han fór hjemover, for det var bryllup på en av gårdene, og mannen som hadde undsagt ham, var der. Han hadde lovt at nu skulde det skje.

Presten reiser. På veien treffer han Torkel Bjøre. Han kommer kjørende i rasende fart, og bak ham hører de hyl og skrik. «Jeg vilde ikke du skulde være alene, prest. Jeg har også været i bryllupet. Jeg har kjørt hvad jeg kunde; men han er like efter mig.» I næste øieblikk kom den andre farende. Der var tilfeldigvis ennu to menn hos presten. Da han så ham selv fjerde, skrek han: «Så fikk jeg dig ikke den gangen; men det skal nok bli.»

Moe enste ikke undsigelsen. Han gikk alene som før på de ensomste veier. Kort efter døde voldsmannen.

Men om det enkeltvis kunde finnes slike drag av gammelt hedensk tenkesett, så kjente Moe sig dog trygg og vel til mote i sin egen menighet. Hadde han ikke selv gått omkring i avdalene og samlet kjempeviser hos dette folk, som hadde gjemt så meget av sagaen at bruderov og hestekamper somme steder hadde været gjengs i manns minne? Nu hadde han fått sitt hjem og virke midt ute iblandt folket. Nu skulde han hjelpe dem frem til mildere syn og virkelig kristensinn. Og det var noget som tok hans hele sjel. Han var utrettelig på ferde ved natt og ved dag, i kjerre og på hesterygg, på ski og på truger. Og når han så hadde været i et langt og anstrengende søndagsarbeid i Eggedal, med konfirmasjon, preken og sognebud, til sent på natt, — når han da i solrenningen red over heia til sitt hjem, så kunde han være tindrende glad som en våknende fugl.

Han var på pletten i kårmannens stue midt på høstnatten når han blev budsendt. Hvor det var riktig fattig, hadde hans kone lys og duk med. På benken blev da alteret reist. Mens presten talte med den syke, gikk så naboene, som hadde fylt det trange rum, utenfor med prestekonen. Den svarte skogen reiste sig bak dem, fjorden lå stille under, stjernene tindret på himmelen, mens et svakt skjær av alterlyset kom innenfra. Av og til et og annet av prestens ord, når han løftet stemmen.

Jørgen Moe har fortalt om den syke gutten fra Re-

Truger: snesko, som en bred, helst firkantet tresåle, bredere og lengere enn skoen, til å gå med i dyp sne; forskjellig fra ski.

dalen. Han kunde fortalt mange sykehistorier om han hadde villet. Dem som var syke på sinnet, tok han hjem til sig, forat de kunde være ham nærmere. Han fikk den tunglyndte konen ut av den ødslige stuen mellem fjell og vann, hvor hun grublet over død og helvete og så djevelen komme mot sig i en hunds lignelse. Han dryste milde ord over henne hver kveld før hun gikk til sengs; da kunde det hende at hun en stund efter stod på treskelen i prestens dagligstue i bare linnetet, og ristet på hodet og sa: «Å far, nå har je alt forjeti det du har sagt meg.» Så måtte han ta det op igjen. Og til slutt gikk hun lys og trygg til den ensomme stuen mellem fjell og vann.

Til oplivelse og husvalelse for ham selv var hans små barn; om dem har han skrevet nogen av sine varmeste dikt. Enn mere kjent er hans barnehistorier. I Brønnen og i tjernet, Beate på øen, Hans Grenader, Viggo og Alarm[1] har nu i halvhundre år været kamerater snart sagt for alle norske barn.

Jørgen Moe var ikke barnligere enn andre, men han husket sin egen barndom, holdt av barn, visste hvorledes de snakket, og skjønte sig på dem. Den gang han var blitt enig med Asbjørnsen om å gi ut norske folkeeventyr, skrev han et dikt, som heter: Jeg har nøkkelen. Det er nøkkelen til barndommens verden, det er eventyrene. Dem vil han fortelle; det er hans mål.

Han måtte stanse i dette arbeidet. Han kom til prestegården i Krødsherad. Men når han lekte med sine egne barn, tok han sin monn igjen. De kan også fortelle om en nøkkel, ja om to, som var så utrolig merkverdige. Det var de to nøklene til fars skatoll, som han hadde liggende foran sig på sengebordet om natten. Han kalte den ene Store Per Larsen og den andre Lille Per Larsen. Om morgenen krøp da de små op i sengen til ham, og han fortalte. Det var svært alt det de oplevde, Store Per Larsen og Lille Per Larsen, mens de spaserte på sengeteppet, og

Forgjete: glemme. — Skatoll: skap til å gjemme penger og papirer i.

[1] Disse historier er ellers diktet før Moe selv fikk barn.

snart var nede i dalene, snart høit oppe på åsen. Eventyr på eventyr, som aldri blev nedskrevet, diktet han således i den tidlige morgenstund, før han gikk til det arbeide som hadde stengt eventyrene for ham, — ut i livet selv, som han allikevel holdt mest av.

Og da så hans egne barn var voksne, da han var biskop i Kristiansand, da sykdommen mer og mer fikk overtaket over ham, da kunde lengselen efter barna bli så sterk at han måtte be dem i lag til sig. De små krav-let op på hans kne og på hans rygg, og han fortalte eventyr.

Men slik skal han helst bevares i norske barns minne: vandrende med sin skreppe over heiene og samlende møi-sommelig blad efter blad i den, viser og eventyr, en god nisteskreppe for det norske folk gjennem tidene; vadende på ski og på truger gjennem Krødsherad, for å finne frem til plassen langt til skogs, hvor den syke bor; våknende om morgenen med eventyr på sine leber; sittende som en bedaget mann, døden nær, med lyttende barn på kne og på skulder. Ved utg.

46. En hjelper.

Nu Gud skje lov! nu har jeg fått hjelp i min sjelepleie:
den hjelper viste hvad han kan, nyss ved et sykeleie.

Hvem tenker du vel så det er? Den sterke og den store?
Nu ja, h a n må vel være med, hvad enn vi have fore.

Men denne som jeg mener nu, han er kun lav og liten:
min sønn, en gutt vel alenhøi, halv tredje år i tiden.

Forleden satt han i mitt skjød og kjørte opad fjorden.
Nu kunde han få være med; ti dagmildt var det vorden.

Han jublet ved alt hvad han så: ved solens blink på heien
og ved de snese enders flokk i vågen, tett ved veien.

Men dog ved intet syntes han så inderlig medføle,
som hver gang hesten, så det skvatt, slo hoven i en søle.

H a v e, gammeldags flertall: har. — V o r d e n: blitt.

Da kjente han sig selv igjen og ropte høit i gleden:
«Nei pappa, se min Brun! den har o g lyst å gå i væten.»

Så fór vi muntert isen op. Omsider spurte drengen:
«Er det i stuen borte d e r den syke er i sengen?»

«Nei, det er ennu lenger frem. Men hør, hvad vil du sige
den stakkars gamle syke mann når inn til ham vi stige?

Han har så vondt, så vondt! Han kan sig næsten ikke røre.
Et ord som rett kan glede ham, du må ham lade høre.»

Da blev den lille taus. Med ett hans blikk sig mot mig rette:
«At Jesus er den gode venn — hvad mener du om dette?»

«Ja ja, min kjære lille gutt, der gav dig Gud å finne
det beste ord; glem ikke det når du er hos ham inne.»

— En tid jeg hadde sittet alt ved jammerleiets side.
Den syke åndet tungt og trangt — akk, hvad han måtte lide!

Her var ei lett å finne ord som kunde nå til hjerte.
Jeg visste det: i sjelens dyp der brente verste smerte.

Nu brente den, nær dødens port. Før var den ei å vekke,
men nu var hjertets hårdhet brutt; nu død og dom for-
skrekke.

Forgjeves kun jeg søkte frem hvert sprog der kunde trøste;
da falt mitt øie på min sønn — hvad om han av mig løste?

Jeg kalte på ham. «Tre her hit! Hvad var det som du
vilde
få sagt den stakkars syke mann?» Han kom så smukt og
stille

og foldet sine hender små alt over sengeranden:
«Du, Jesus er den gode venn!» han sagde blidt til mannen.

Da piplet der en tåre bløt frem i den sykes øie,
han reiste sig og prøvde matt, sig ned mot drengen bøie.

L a d e: la (late). — R e t t e: rettet.

Han rakte ut den magre hånd, strøk gutten over håret og sa: «Gud velsigne dig for hvad du hit har båret!»

Se nu var veien atter brutt helt inn til hjerte-vunden, og salven gjød jeg glad deri til tekst av barnemunnen.

Men mens vi talte, mens vi bad, den lille slumret rolig på skamlen som ved sengen stod, med hånden foldet rolig.

— Hør, kjære: gjør vår gjerning vi som gutten, uten pute vi sover også søtt og lett når gjerningen er ute.

Jørgen Moe.

47. Bjørnstjerne Bjørnsons barndomshjem.

Om sin første barndom forteller Bjørnson selv[1]:

«Bjørgan var fordum prestegård i Kvikne prestegjeld i Dovrekjeden. Gården ligger høit oppe ganske for sig selv; jeg stod som liten gutt på bordet i dagligstuen og så ned i dalen, med lengsel efter dem som der om vinteren rente på skøiter langs elven eller om sommeren lekte på vollen. Bjørgan lå så høit at der ikke vokste korn, hvorfor gården også nu er solgt til en sveitser, og prestegård kjøpt i dalen, hvor det dog er litt likere. Vinterens komme på Bjørgan var sørgelig tidlig: En aker som far i en varm og tidlig vår forsøksvis hadde tilsådd, lå en morgen gjemt av sne; det nyslåtte høiet kunde få en snebyge istedenfor et regnskyll, og når nu vinteren vokste! Kulden blev sådan at jeg ikke torde ta i gangdørens dørklinke, fordi fingrene sved på jernet. Min far, som var barnefødt i Land ved Randsfjorden og således rett herdet, måtte dog ofte kjøre med maske for ansiktet til det fjerne anneks. Det knirket og skrek i veiene når én kom gående, og kom flere, blev det til skjærende larm. Sneen lå ofte jevnhøi med annet stokkverk i den svære bygning, mindre uthus snedde helt ned, bakker, busker og

[1] Bjørnson er født i Kvikne den 8de desember 1832.

Kvikne prestegjeld ligger i nordre Østerdalen. Foruten det er der et annekssogn til Nordre Fron i Gudbrandsdalen som også kalles Kvikne.

Bjørnstjerne Bjørnson.
Efter maleri av Erik Werenskiold.

gjerder blev utjevnet, et snehav bredte sig, med topper av høie bjerketrær svømmende og i bølgning efter stormen, som hist hadde hulet, her sammenjagd. Jeg stod på bordet og så skiløpere fare nordover fra oss mot dalen, jeg så finner komme med sine reinsdyr fra Røroskogen susende nedover fjellene og opover igjen til oss. Pulkene slang av og til, og jeg glemmer aldri når toget endelig holdt på tunet, og en skinntull krøp ut av hver pulk og var et lite travelt, fornøid menneske som solgte reinsdyrkjøtt.

Kviknedølen skal i senere tider ha vokst frem til et oplyst, fermt folk; men dengang var Kvikne kall et av de mest ille omtalte i landet. For ikke så langt tilbake hadde en prest måttet føre pistoler med til kirken; en annen kom hjem fra en kirketur og fant alt sitt bohave knust eller ituslått av menn som hadde været svertet i ansiktet og næsten hadde skremt livet av hans hustru, som var ene hjemme. Den siste prest hadde flyktet derfra og bestemt nektet å vende tilbake. Kallet hadde været presteløst i mange år, da far — kanskje nettop derfor — fikk det; ti man trodde ham i stand til å andøve en båt i storm.

Jeg husker ennu tydelig hvorledes jeg en lørdagsmorgen på alle fire holdt på å klyve opad trappen til kontoret, fordi den var islagt efter vaskingen, og var ikke kommet mange steg, da et brak og brott oppe fra kontoret jog mig forferdet ned igjen. Ti der oppe hadde bygdens kjempe påtatt sig å ville lære den gjenstridige prest folkets skikk, men fant til sin skrekk at presten først vilde lære ham sin. Han kom således ut av døren at han lot sig falle trappene helt ned, samlet der sine forskjellige lemmer og fant gangdøren i fire byks.

Folket i Kvikne visste ikke bedre enn at presten gav dem de lovene som kom fra Stortinget. De vilde således forby ham å gjennemføre skoleloven; de undsa min far, de samlet sig mannsterke i skoleformannskapet for å hindre forretningen med vold. Tross mors innstendige

Andøve: ved roning å holde en båt stille mot vinden eller strømmen. — Byks: hopp, sprang.

bønner hadde han tatt derhen, og da ingen vågde å hjelpe ham med skoledistriktenes inndeling osv., gjorde han det selv efter beste skjønn, under mengdens truende torden. Men da han med protokollen under armen gikk ut, vek de, og ingen rørte ham. Man tenke sig min mors jubel da hun så ham komme kjørende, rolig som alltid!»

Da gutten var seks år gammel, fikk faren Nessets kall i Romsdal. «Det var en forunderlig dag da vi drog av-sted, vi barn — og en barnepike — i et lite hus som var satt på en langslede, så hverken vind eller sne kunde nå oss, og min far og mor foran i en bredslede, og alle de omkring oss som atter og atter vilde si oss farvel. Jeg kan ikke si at jeg var synderlig sørgmodig; ti jeg var bare seks år gammel, og jeg visste at det var kjøpt en hatt og frakk og bukser til mig i Trondhjem, som jeg skulde få på når vi kom frem! Og der, i vårt nye hjem, skulde jeg for første gang få se sjøen! Og så var jo Blakken[1] med!

Her på Nessets prestegård, en av de skjønneste gårder i landet, som den ligger der bredbarmet mellem to mø-tende fjorder, med grønt fjell over sig, fossefall og går-der på den motsatte strand, bølgende akrer og liv inne i dalbunnen, og utover langs fjorden fjell med nes i nes skytende ut i sjøen og en stor gård ute på hvert, — her på Nessets prestegård, hvor jeg kunde stå i kvelden og se på solspillet over fjell og fjord, til jeg gråt som om jeg hadde gjort noget ondt, — og hvor jeg på mine ski nede i en eller annen dal plutselig kunde stanse som trollbundet av en skjønnhet, av en lengsel som jeg ikke maktet å klare, men som var så stor at jeg ovenpå den høieste glede følte den dypeste innestengsel og sorg, — her på Nessets prestegård vokste mine inntrykk — —»

Ætten.

Faren, Peder Bjørnson, var en kjempe. Da han blev prest til Søgne og skulde prøve en ny plog, drog han

Nesset, utt. *nes-sett*, med tostav. tonelag.

[1] Denne skildring er hentet fra fortellingen om Blakken; en del av fortellingen står i bind II.

selv plogen. Men når sønnen sa til ham: «Hvor sterk du er, far!» svarte faren: «Nei, men min bestefar, han var sterk.» Denne bestefar hette Peder Bjørnson Lomsdalen. Han eide den store gård Skei i Søndre Land og blev gift med Mari Øistad av Brattenes stolte ætt. Gjennem henne stammer dikteren fra Tofte- og Bjølstad-ættten. Der går sagn om at Tofteætten nedstammer fra de gamle konger, og det er dette sagn Bjørnstjerne Bjørnson tenker på når han sier:

«Vår slekt engang den første var i landet;
i brede bygder, på de store gårde
ennu den sitter; men i tider hårde
vår gren blev bøiet, og dens kår et annet.
Nu rekker atter den mot lyset op
med friske knopper i den myke topp.»

Mari Øistads sønn var Bjørn Skei. Han var en usedvanlig sprek kar, stadig kjøkemester ved brylluper og flink til å synge og holde taler. Der var noget storladent i hans natur. Når han kom kjørende på kirkegården, var det i full fart, så folk måtte skynde sig av veien. Bjørnstjerne Bjørnson fikk ofte høre at han slektet på ham.

Faren derimot var innesluttet; kunde ikke få ord for det han dypest følte. «Han sa aldri,» sier sønnen om ham, «hvor inderlig han holdt av oss, før i det blikk hvormed han så på oss da han døde.» Moren var lys og glad. Hun var av Nordråkslekten. «Jeg kan gjerne si at jeg har tegnet dem begge,» forteller hennes sønn, «mor i konen på Solbakken, som bodde på et sted som solen bærer stråler på; og far i Sæmund, som levde i Granliens skygge.»

Både far og mor var flittige folk. Faren oparbeidet prestegården på Nesset med den største iherdighet, og Bjørnstjerne måtte ofte selv være med og treske og berge høiet, når regnbygene kom. Moren hadde stort havestell. «Både far og mor var arbeidstræler,» sier dikteren; «av dem lærte jeg å arbeide.»

Gamle folk der oppe som ennu husker ham fra barne-

årene, sier om ham at det alltid var så meget liv med ham; han hadde så mangt slag for sig. Han vilde gjerne gi klærne sine vekk. Han var allesteds på ferde og kjent med alle.

Oppe i Kvikne hadde han næsten ikke hatt andre kamerater enn dyrene, men på Nesset hadde husmannen to barn, en gutt og en jente, som i lang tid blev hans beste kamerater. De lærte ham å bruke ski og kjelke og båt. Ingen mat hjemme smakte som sild og vassuppe hos Mali, husmannskonen. Sammen med hennes barn plukket han egg av måse, terne og teiste ute på eggholmen. Ikke bare var Bjørnson selv av bondeættt. Bønders barn var hans første kamerater, og av dem lærte han tidlig bondens kår. Ved utg.

48. Ole Nordistuen.

Øivind, «en glad gutt», og Marit holder av hverandre og vil ha hverandre. Marit har ikke snakket med Ole Nordistuen, sin bestefar og pleiefar, om det. Men han skjønner det allikevel, og er imot det. — Tore er Øivinds far.

En eftermiddag ut på sommeren, da moren og en pike rakte op høi sammen, faren og Øivind bar inn, kom en liten barfotet og barhodet gutt hoppende nedover bakkene og bortover marken til Øivind, som han gav en seddel. «Du løper godt, du!» sa Øivind. «Jeg har betaling for det,» svarte gutten. På spørsmål om han skulde ha svar, lød det nei, og han tok veien hjem igjen over berget; ti der kom nogen efter ham oppe i veien, sa han. Øivind åpnet brysomt seddelen; ti den var først lagt sammen i en strimmel, dernæst var den knyttet, så forseglet og tillakket, og i seddelen stod:

«Nu er han på marsjen; men det går langsomt. Spring på skogen og gjem dig! Den du vet.»

«Nei om jeg gjør,» tenkte Øivind og så trossig opover bakkene. Det varte heller ikke lenge før en gammel mann viste sig øverst i bakkene, hvilte, gikk litt,

hvilte igjen; både Tore og konen stanste for å se på. Men Tore smilte snart, konen derimot skiftet farve. «Kjenner du ham?» — «Ja, her er just ikke lett å ta feil.»

Far og sønn begynte på ny å bære høi; men den siste passet det så at de alltid fulgtes. Den gamle oppi bakken kom langsomt nærmere likesom et tungt vestenvær. Han var meget høi og noget førlig; han hadde vonde ben og gikk fot for fot med svær holdning og stav. Han kom snart så nær at de kunde se ham nøie; han stanste, tok luen av hodet og tørket svetten med et tørklæ. Han var ganske skallet langt bakover; han hadde et rundt, sammenfoldet ansikt, små gnistrende, plirende øine, buskete bryn, og alle tenner i munnen. Når han talte, var det med en skarp, gneldrende stemme, der hoppet som over grus og sten; men på et og annet «r» hvilte den med stort velbehag, trillet så henover det i flere alens lengde og gjorde i det samme et veldig hopp i tonen. Han hadde i yngre dager været bekjent for en munter, men hissig mann; på sine gamle dager var han ved mange slags motgang blitt ilter og mistenksom.

Tore og sønnen gjorde mange vendereiser før Ole kunde vinne frem; de forstod begge at han ikke kom for det godes skyld; derfor var det så meget pussigere at han aldrig nådde. De måtte begge gå der meget alvorlige og tale ganske sakte, men da det aldri tok ende, blev det løierlig. Blott et halvt ord som treffer, kan under sådanne omstendigheter tende latter, og aller helst når det er fare forbundet med å le. Da han til sist var nogen favner borte, som aldri tok ende, sa Øivind ganske tørt og sakte: «Han må føre tungt lass, den mann,» — og mer skulde det ikke til. «Jeg mener du ikke er klok,» hvisket faren, skjønt han nok selv lo. — «Hm, hm!» kremtet Ole oppi bakken. «Han lager halsen til,» hvisket Tore. Øivind falt på kne foran høisåten, stakk hodet inn i høiet og lo. Faren bøide sig også ned. «La oss gå inn på låven,» hvisket han, tok et fang høi og travet i vei; Øivind tok en liten dusk, sprang efter, kroket av latter, og slapp sig først ned innpå låven. Faren var en alvorlig mann; men fikk nogen ham inn på latteren, småklukket

det først i ham, derpå blev det alltid lengere, men uavbrutte triller, inntil de fløt sammen i en eneste lang ulyd, hvorefter der kom bølge på bølge med alltid lengere sug. Nu var han kommet i vei, sønnen lå på gulvet, faren stod over, og begge lo så det brakte. De hadde sig en gang imellem slikt lattertak; men «dette kom ubeleilig,» sa faren. Til sist visste de ikke hvorledes dette skulde gå, ti den gamle måtte jo være kommet til gårds. «Jeg vil ikke ut,» sa faren; «jeg har ingenting med ham å bestille.» — «Ja, så går heller ikke jeg,» svarte Øivind. — «Hm-hm,» lød det like utenfor låveveggen. Faren truet til gutten: «Vil du ut med dig!» — «Ja gå du først!» — «Nei vil du pakke dig ut!» — «Ja gå først» — og de børstet av hverandre og gikk meget alvorlige frem. Da de kom nedenfor kloppen, så de Ole stå vendt mot kjøkkendøren, som han betenkte sig; han holdt huen i den ene hånd hvormed han holdt staven, og tørret med et tørklæ svetten av det skallete hode, men rusket også op i bustene bak øret og i nakken, så de stakk ut som pigger. Øivind holdt sig bak faren; denne måtte derfor stå stille, og for å gjøre en ende på det sa han uhyre alvorlig: «Er så gammelt folk ute og går?» Ole vendte sig, så hvast på ham, og satte luen til rette før han svarte: «Ja, det legs til!» — «Du kan være trett, vil du ikke gå inn?» — Å, jeg kan hvile her jeg står; jeg har ikke langt ærend.» — Der var en som gløttet på kjøkkendøren; imellem henne i kjøkkendøren og Tore stod gamle Ole, med hueskjermen ned over øinene; ti huen var for stor nu, siden håret var gått bort. For å kunne se helte han hodet dyktig bakover, staven holdt han i høire hånd, og den venstre holdt han spent i siden, når han ikke gestikulerte; men det gjorde han aldri sterkere enn ved å sende den halvt ut ifra sig og holde den stille der som en vakt om sin verdighet. «Er det sønn din som står bak dig?» begynte han med rask stemme. — «De sier så.» — «Øivind heter han, ikke så?» — «Ja, de kaller ham Øivind.» — «Han har været på en av disse aker-

Legs til: det mangler ikke på det, eller: det forekommer. — Gestikulére: bruke miner og fakter.

skolene der sydpå?» — «Det var noget slikt, ja.» — «Nei, jenten min, hun datterdatter min, Marit, ja, hun er blitt galen på det siste.» — «Det var leit.» — «Hun vil ikke gifte sig.» — «Nu da?» — «Hun vil ingen ha av alle de gårdgutter som byr sig til.» — «Jaså!» — «Men det skal være hans skyld, hans som står der.» — «Jaså!» — «Han skal ha gjort henne hodetullen; ja, han der, sønn din, Øivind.» — «Det var ille?» — «Ser du, jeg liker ikke at nogen tar hestene mine når jeg slipper dem til fjells, liker heller ikke at nogen tar døtrene mine når jeg slipper dem til dans, liker det slett ikke.» — «Nei, det forstår sig.» — «Jeg kan ikke gå efter; jeg er gammel, jeg kan ikke passe på.» — «Nei-nei; nei-nei!» — «Ja, ser du, jeg vil holde skikk og orden; der skal stabben stå, og der skal øksen ligge, og der kniven, og der skal de sope, og der skal de kaste ut, ikke utenfor døren, men der i kroken, der nettop, ja, og ikke noget annet sted. Altså, når jeg sier til henne: ikke ham, men ham! så skal det være ham — og ikke ham!» — «Naturligvis.» — «Men slik er det ikke; i tre år har hun sagt nei, og i tre år har det ikke været godt imellem oss. Dette er ondt; og er det han som er grunnen, så vil jeg si ham så du hører det, du som far er, at det nytter ham ikke; han får slutte.» — «Ja ja.» — Ole så en stund på Tore; da sa han: «Du svarer så kort!» — «Den pølsen er ikke lenger.»

Her måtte Øivind le, skjønt hans sinn ikke var til det. Men hos freidige mennesker står frykten alltid på grensen av latter, og nu fikk han helning til det siste. «Hvad ler du av?» spurte Ole kort og skarpt. — «Jeg?» «Ler du av mig?» — «Av dig?» Men hans eget svar gav ham latterlyst. Dette så Ole, og blev aldeles rasende.

Både Tore og Øivind vilde bøte av med alvorlig ansikt og bønn om å gå inn, men det var tre års harme som søkte luft, og derfor var den ikke til å stanse. «Du må ikke tenke å gjøre narr av mig,» begynte han; «jeg går i lovlig ærend, jeg sørger for mitt barnebarns lykke, således som jeg forstår den, og hvalp-ungers latter hinder mig ikke. En opdrager ikke jenter for å kaste dem

ned i den første husmannsplass som vil lukke op, og man styrer ikke hus i firti år for å levere alt sammen til den første som narrer jenten. Datter min gikk og skapte sig så lenge til hun fikk gifte sig med en fark, og han drakk dem over ende begge to, og jeg måtte ta barnet og betale moroen; men ikke skal det gå datterdatter min på samme måte, nu vet du det! — Jeg skal si dig at så sant jeg er Ole Nordistuen på Heiegårdene, skal presten før lyse til bryllups for huldrefolket oppe i Nordalsskogen enn han skal slippe slike navn ned fra prekestolen som Marits og ditt, din julebukk! — Skal du kanskje gå og skremme skikkelige friere fra gården, du? Ja, prøv på å komme, så skal du få slik en reise nedover bakkene at skoene skal stå bak efter dig som en røk. Din fliremikkel! Du tror kanskje jeg ikke vet hvad du tenker på, både du og hun? Jo, I tenker at gamle Ole Nordistuen skal vende nesen i været bortpå kirkegården, og så vil I trippe frem til alteret. Nei, nu har jeg levd i 66 år, — og jeg skal bevise dig jeg, gutt, at jeg skal leve så I skal få bleksott av det begge to! Jeg skal gi dig det til, jeg, at du skal få legge dig omkring husveggene som nysne og enda ikke se hennes fotsåler; for jeg sender henne ut av bygden, jeg sender henne dit hun er trygg, så kan du flakse om her som en latterskrike og gifte dig med regn og nordenvind. Og så taler jeg ikke mer til dig, men nu vet du, som far er, min mening; og vil du hans vel som det her gjelder, da må du få ham til å bøie elven dit den kan løpe; over min eiendom er det forbudt.» — Han vendte sig med små, forte skritt, idet han løftet høire fot litt sterkere enn venstre og småskjente for sig selv.

Der var falt fullkommen alvor over de tilbakestående, et ondt varsel hadde blandet sig i deres spøk og latter, og huset stod et øieblikk tomt som efter en skrekk. Moren, som fra kjøkkendøren hadde hørt alt, så bekymret på Øivind, næsten til tårer, og hun vilde ikke gjøre det tyngre for ham ved å si et eneste ord. Da de alle stilltiende var gått inn, satte faren sig ved vinduet og så ut efter Ole med meget alvor over sitt åsyn. Øivinds

øie hang ved hans minste minespill; ti i hans første ord måtte jo næsten de to unges fremtid ligge. Satte Tore sitt nei sammen med Oles, stod det neppe til å komme forbi. Tanken løp skremt fra hindring til hindring; han så et øieblikk bare fattigdom, motvilje, misforståelse og krenket æresfølelse, og enhver støtte han vilde ta til, gled under tanken. Det forøket hans uro at moren stod med hånden på kjøkkendørklinken, uviss om hun hadde mot til å være inne og vente opgjør, og at hun til sist ganske tapte motet og listet sig ut. Øivind så ufravendt på faren, som aldri vilde dra blikket inn; sønnen torde heller ikke tale, ti den andre måtte jo få tenke fullt ut. Men nettop i samme stund hadde sjelen løpet sin angstens bane helt ut og tok holdning igjen; «ingen uten Gud kan dog til syvende og sist skille oss,» tenkte han ved sig selv og så på farens rynkede bryn; — nu kom det snart noget. Tore drog et langt sukk, reiste sig, så innover og traff sønnens blikk. Han stanste og så lenge på ham. — «Min vilje var det at du opgav henne; ti man skal nødig tigge eller true sig frem. Vil du ikke avstå derfra, så tør du ved leilighet si mig til, og kanskje jeg så kan hjelpe dig.» — Han gikk til sitt arbeid, og sønnen fulgte.

Men om kvelden hadde Øivind sin plan ferdig; han vilde søke om å bli amtsagronom og be bestyreren og skolemesteren hjelpe sig. «Holder hun så ut, skal jeg med Guds hjelp vinne henne gjennem mitt arbeid.»

Han ventet forgjeves på Marit den kveld, men han sang, mens han gikk der, den sang han holdt mest av:

Løft ditt hode, du raske gutt!
Om et håp eller to blev brutt,
blinker et nytt i ditt øie;
straks det får glans av det høie!

Løft ditt hode og se dig om!
Noget er det som roper: kom! —
noget med tusene tunger,
som om freidighet sjunger.

Løft ditt hode; ti i dig selv
blåner også et utstrakt hvelv,
hvor der med harper klinger,
jubler, toner og svinger!

Løft ditt hode, og sjung det ut.
Aldri kuer du vårens skudd;
hvor der er gjærende krefter,
skyter det året efter.

Løft ditt hode, og ta din dåp
av det høie, strålende håp
som over verden hvelver
og i hver livsgnist skjelver!

Bjørnstjerne Bjørnson.

49. Hunørnen.

Hunørnen kom fra en hundre-mils morgenjakt innover stenviddene og suste hjem til sin unge med en nybåren reinkalv i klørne.

Som den dalte ned mot redet, slo den hastig og voldsomt med vingene, og et vilt, skurrende skrik ljomet mangfoldig igjen i fjellgryten. De sterke grener som hadde ligget underst i redet, hang med lange tafser av skitten, fjæret og blodig mose på svabergene nedover fjellveggen. Redet var plyndret og ødelagt, og ungen, som daglig hadde øvd sin vinge og prøvd klo og nebb på større og større bytte, var borte. Hunørnen løftet sig høiere og høiere, alt til ekkoet av skriket ikke lenger lød i fjellensomheten. Den kretset og speidet. Med én gang heste og hvæste det over hodene på to skyttere som styrte ut fra en sti i skogen langt nede. Den ene bar en fanget ørneunge på ryggen i en vidjekurv. Og mens de to menn skrittet mil efter mil den lange vei nedover til en av de øverste bondegårdene i dalen, seilte ørnen høit oppe i luften, årvåkent voktende. Gjennem blå glugger i skyene så den med

Svaberg: naken fjellskråning eller fjellflate. — Hese: puste, stønne (= pese).

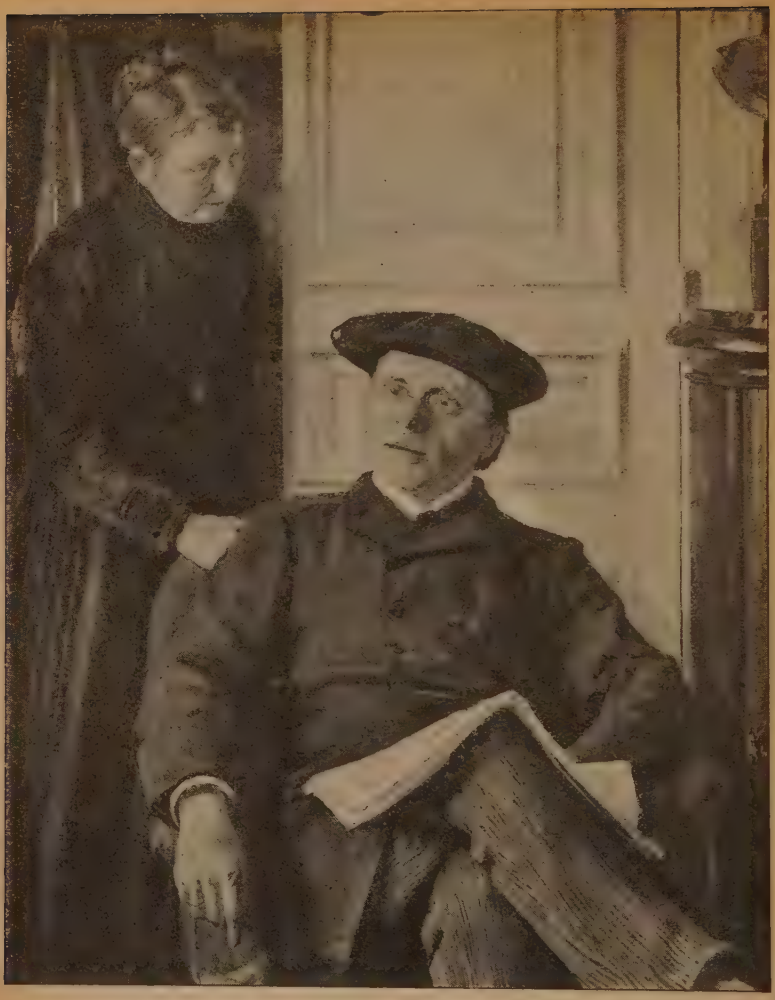

Jonas Lie og hans hustru.
Efter maleri av Eyolf Soot.

sine skarpe øine hvorledes mennene kom inn på tunet og store og små stimlet sammen om vidjekurven.

Hele dagen kretset den der oppe. Da skumringen falt på, dalte den lavt ned mot husrøken. Og i mørket om kvelden hørte folkene på gården et underlig fælt skrik over taket.

Tidlig — som solen bare begynte å gylle i morgengryet — svevet den igjen høit der oppe, med det gløgge

blikk ned på bondegården: der stod bondens sønner og telgjet med øks og skar trestikker utenfor døren, mens barna så på.

Lenger ut på morgenen bar de et bur ut på tunet; den så godt, gjennem de åpne burstengene, hvorledes ungen flakset og hugg der inne og strevde og strevde for å komme fri.

Buret blev stående der forlatt, uten at noget menneske lenger viste sig. Det stod der, mens solen steg høiere og høiere utover den varme formiddag.

Ørnen seilte i ring der oppe bak skyene og skjelnet hver bevegelse av ungen, — hvorledes den satte det krumme nebb i været og fræste, mens klørne i fortvilelsen grep om spilrene.

Det led over middagstid. Ennu viste det sig ikke et levende vesen der ute ved buret. En gul katt drog sig søvnig bort fra den solhete husveggen og strøk nysgjerrig omkring buret i en stor bue, blev redd og skjøt rygg.

Og hunørnen hvilte, alltid med samme rolige fart, på vingene, gjemt der oppe mellem skyene. Den hadde tatt mistanke av stillheten der nede på gården, og den holdt sig på avstand.

Den hadde lært sig til å gjette faren. Mangen felle var satt op for den, og med mangt et lekkert dyr var den blitt fristet, mens skytteren selv lå på lur. Og mangen kule hadde sust gjennem dens vingefjær, i alle de år den hadde svevet over dalen og valgt sin tid til å slå ned og ta blodig tiende.

Skyggene av husene og trærne og skigardene blev lengere og lengere. Buret hadde stått nede på det tomme tunet hele den lange varme dag og fristet og lokket, mens bondens sønner skiftet til å stå på lur inne i huset, ferdige med børsen.

Ørneungen hakket uavlatelig med nebbet og klemte og pinte hode og hals og den ene vingen ut mellem spilrene, snart her, snart der. Men nu det lakket mot aften, begynte barna å løpe frem og tilbake mellem husdøren og buret; og litt efter lekte de alle lystig ute på tunet. En

Spilre: tynn fjel. — Tiende: avgift.

og annen av de voksne kom ut og optok sin vanlige gårdsgjerning.

I den stille kveld hadde den unge sønnekonen lagt diebarnet fra sig på bleken, mens hun skylte noget linnet ved brønnen.

På låvetaket vippet et par travle skjærer, som hadde sitt rede i piletreet ved hovedbygningen, og nede på gårdsplassen hoppet nogen spurver og plukket korn mellem avfallet. Med ett mørknet der som en lynsnar skygge gjennem luften. Der lød i stillheten en underlig brusende lyd, et mektig vingesus. Idet konen hastig så sig om, lettet en svær ørn sig op fra bleken. Hun reiste sig i isnende redsel, ennu med det våte tøiet i hånden. Rovfuglen holdt hennes barn mellem klørne, og et langt sekund fulgte hennes stive blikk hvorledes den steg og luften blånte mellem barnet og jorden.

Den ville, vanvittige angst gav henne tanken:

Hun fór hen til buret, trakk ørneungen ut og holdt den jamrende og skrikende i været med begge armer, uten å bry sig om at den hakket og hugg hennes ansikt og hode til blods. Hunørnen svevet et øieblikk i luften; hver enkelt gang den slo med vingene for å holde sig oppe, så konen barnet henge i sitt svøp som en orm mellem klørne på den. Så med ett syntes hun den senkte sig. Og åndeløs fulgte hun hvorledes rovfuglen dalte ned igjen på vollen. Hun slapp ørneungen og tumlet sansesløs bort til sitt barn.

De to nødstedte mødre hadde forstått hinannen.

Men — som ørnen slapp sitt bytte og igjen hevet sig, glimtet et skudd inne fra huset.

Og den mektige hunørn styrtet med vidtstrakte vinger ned på bleken, mens ørneungen med kort og hastig flukt satte inn over skogtoppene.

Jonas Lie.

Blek (= «bleik»): bleking; klær som ligger ute til bleking. — Nødstedt: stedt i nød.

50. Morshjarta.

Dei tvo eldste sønene til Salve og Tora Eikeli, Knut og Jens, er farne til Amerika; den tridje, Ola, er endå heime med foreldri og systerne Gjertrud, Signe, Anna og minste-borni Steinar og Vesle-Tora.

Um vinteren kom morbror, sjømannen, på vitjing. Han og Ola låg i hop på loftet, og langt ut yver nettene heldt den unge han vaken. Han måtte fortelja um Kina og Australia og Sud-Amerika, um svarte og gule og brune folk, kristne og heidningar, nakne og klædde. Men når morbror hadde sovna, låg Ola endå lenge og tenkte.

Då fekk han og lengten, og fann ut at han laut til sjøs sjølv. Han tigde og bad morbror ta seg med til Arendal um våren når han reiste att, og hjelpa han til å få hyre. Morbror drog seg lenge, men lova på slutten, so halvvegs, at dersom han fekk lov av foreldri, so «fekk me sjå».

Med denne halve lovnaden flaug Ola strålande til mor si, og kvar skulde mennesket av? Ho kjende at ho skulde gjerne gjeve høgre handi si hadde han bede um noko anna; men segja nei til han når han kom på denne visi, det var h o kje god for. Dei fekk høyra kva far meinte, sa ho stilt. Då ho såg kor han frygda seg og var takksam fordi ikkje h o hadde nekta, kom ho i hug at det fekk gå kor det vilde med h e n n e; ho fekk berre telja godt for han hjå Salve. Det torde henda han var fornøgd når han hadde fenge røynt seg e i n tur, og ein måtte kje alltid ottast det verste . .

— Den vinteren arbeidde Ola so både faren og mori laut undrast kvar han tok kreftene ifrå.

Han vart burte på tridje året, og mang ei tung stund hadde mori i deim. Helst dei stygge haustkveldane, når stormane ylte utanfor og tok tak i huset so det riste. Då bad ho mange redde bøner for hjartebarnet sitt. Sjølve Fadervåret vart ei bøn for han. «Skje din vilje,» bad ho, «men ver alltid god med han!» la ho til i tankane. Det

F r y g d a s e g: glede seg. — T e l j a g o d t: legge inn et godt ord. — R ø y n a: prøve, friste.

var honom som Gud ikkje måtte leida i freisting; det var Ola som han i Jesu namn laut fri ifrå det vonde.

Stundom kunde ho kjenna som ein agg av di ho gløymde dei andre borni, og so bad ho for dei etterpå. Me gjeng i fåre kvar me gjeng, og ulukka kann likso gjerne vera ute på landjordi som på havet . . . . men ein visste då liksom betre kvar ein hadde dei når dei var på landjordi!

— Det lyddest berre vel ifrå Amerika. Knut hadde arbeid og tente store pengar, etter som han skreiv, — han sende mest aldri noko heim, — og Jens hadde tenest hjå ein norsk prest som las med han; han tenkte seg nok til å verta prest sjølv, var det likt til. Dersom han no hadde hovud til det. — Ingen skreiv um å koma heim att. Det fyrste Knut var der, då lét det alltid at han vilde vera der berre nokre år; men no høyrde du aldri anna enn at han levde vel, og so burtetter — at det var kaldt, eller at det var varmt — — mest ingenting anna stod det i brevi hans. Men når dei fekk ha helsa, so var det synd å klaga . . .

Nei Ola han skreiv: laust og fast og kva som kom fyre han. Han hadde tankar for dei heime. Var det noko dei trong, so måtte dei berre taka av hans pengar som det hadde vore deira eigne. Han far skulde spara seg og ikkje slita so mykje med tungarbeid. I vårvinna måtte dei leiga. — So fortalte han um nokre gode filtsko han hadde i kista si, og som mor skulde få. Dei skulde bli gode og varme og ha på føtene, måtte ho tru, skreiv han. Men far skulde få ei skinnluve. Og so vilde han kjøpa ein voggestol åt dei når han kom heim . . .

«Det er nok likt til at me skal sitja på stas eg og du, mor, når me vert gamle!» lo Salve då Signe las det. «Ja det skal du berre sjå!» meinte Tora. «Korleis meiner du det vert å sitja på stas?» gantast han og kleip henne i kinni.

Ho slo smilande etter handi hans og vogga seg inn i lukkelege tankar.

— So stod Ola i døri ein haustdag, stor og brun og velklædd og vakker, med dei same strålande augo som fyrr.

Agg: uro. — Gantast: fjase, erte, skjemte.

Han lo godt til faren og mori då han såg kor fjetra og underlege dei stod. «Well, det er Ola! No er eg heime att!» — «Og Gud skje lov for det!» sa faren og gav han handi, med tårone sprang.

«Velkomen!» kviskra mori; våte augo hadde ho og; ho var bljug og byrg samstundes.

Ola helsa på Anna, som var næst etter Signe. Steinar, den næstminste, hadde tøygt seg svært i desse åri, men vesle Tora stod berre og kopte. So spurde han etter Signe.

Ho var hjå faster og hjelpte henne med å vaska klæde, fortalde mori. «Men eg tenkjer ho skal verta yvergjevi når ho får sjå att deg!» — «Men kom ikkje du framum der?» spurde ho straks etter. «Nei,» lo Ola. «Kva veg kom du då?» For ho visste det hadde kje vore pråm i Vassenden. «Eg gjekk på austsida,» sa han. «Inn urdi, og so klauv eg upp i Litle-to. — Og so visste eg eg kom fram. Eg hadde klive der ein gong fyrr!»

Dei riste på hovudet, både mori og faren. «Ris var du verd! — Ei dugeleg dengsle!» Men dei laut smila like-vel, so gale det var. Og so sansa mori på at han visst var både svolten og tyrst.

— Ho kjende seg halvt som ho skjemdest, då ho takka Vårherre um kvelden, av di guten kunde vera so vyrdlaus, endå no han hadde betre vit. Sveiv det so fyre henne, at han hadde då reint som ein siger med seg i alt han tok seg fyre, den store velsigna Ola-guten hennar.

Hans Seland.

51. Sorg.

Ola fekk tilbod av farbror sin å få garden hans, men han kann kje slå seg til ro heime, tykkjer han, fyrr han hev gjort endå ei utferd.

Det var ein dag mid-vinters.

Salve er ute i vedsvali, Tora kardar, og Signe spinn. Steinar sit og les med den minste systeri. So vert dei vare tvo menn som kjem upp-yver ifrå isen.

Den eine kjende dei, det var Vatlands-mannen. Den

Well (engelsk): vel, godt. — Samstundes: på samme tid. — Kopa: stirre. — Vyrdlaus: uvøren. — Siger: seier, hell. — Vatlands-mannen: mannen Ånund på Vatland, grannegården til Eikeli.

andre dømde dei på måtte vera ein handlar som hin skulde syna vegen. Tora skunda seg og skipa upp i stova, og bad borni gå ifrå glasi. «Dei kunde tru de aldri hadde set folk fyrr!» Ho batt på seg ein halsduk og la forklædet burt. «Lyd no!» sa ho.

Men Steinar stend og koper: «Det er presten, mor!»

Ho snur seg og må triva i ein stol, for at ho ikkje skal tumla; so opnar ho døri i ørske og kjem ut på troppi.

Med ein gong rusar ho ned, ser på presten med ørville augo, går ikkje helsingi deira: «Er det Ola?» skrik ho.

Salve kjem springande, borni flokkar seg ikring med gråt og jammer då dei fær høyra syrgjebodet: feberen i Santos hev lagt bror deira i gravi. Mor er som ho ingenting meir sansar; ho tek berre upp att for seg sjølv: «So gjekk det soleis!»

Men Salve segjer ingenting på lenge. Presten får heller ikkje ord for seg endå. Berre eitt bibelord kjem fyre honom: «Ogso di sjel skal eit sverd gjenomstinga.»

— Vatlandskona er uppe og lydest um Tora dagen etter. Tora ligg tagal, med turre augo, og ser tungsamleg fram for seg. Salve og sume av borni sit inne.

Stillferdleg gjekk grannekona burtåt:

«Korleis er det med deg, syster?» — «Det er so vondt som det kann bli!» — «Hev du fenge sova?» — «Eg veit ikkje um eg dorma i stad.» — «Fær du gråta?» — «Då var det inkje fyre. Her sit gråten just som ein knut.» Ho synte med handi. «Eg fekk so vondt sjølv då eg høyrde det, eg tykte eg kunde gjeva til kva det var, eg ikkje hadde fenge spurt dette.» — «Eg hev kjent det heile tidi; eg var so redd då han var heime og, at han skulde finna på og vilja ut att; men eg tenkte: det er so titt ein støkkjer seg sjølv; so vilde eg ikkje tru det.» — «Men eg bad han vera heime!» sa Salve. «Er det kje nett som det var tilaga?» spurde Vatlandskona. «Men eg tykkjer det var endå vel han døydde på land — og ikkje fór på sjøen —

Skipe op: stelle, rydde, ordne. — Glas: vindu. — Ruse: dumpe, styrte. — Gå: merke. — Santos: sjøby i Brasilia i Sydamerika, vest for Rio Janeiro. — Lyde om: se til, besøke. — Tagal: taus. — Koss: hvorledes. — Støkkje: skremme.

so kunde han då få tankar fyre seg.» — «Det hev eg sagt,» sa Salve. «Men kvifor måtte han ikkje leva, han so vel som andre?» kom det utolugt. «Me må ikkje spyrja soleis,» sa grannekona. «Me hev ikkje lov til det. Vårherre vil råda for sin time sjølv.»

Tora tagde. Låg berre og såg stivt framfor seg.

«Du må kje gjeva deg yver, Tora! No skal du tenkja at han hev fenge det godt, og at Gud fader hev gøymt han i fanget sitt. No vil ikkje Ola byta med nokon av oss for aldri det. Eg er viss på han tykkjer ikkje nokon ting er leidt no, anna det at de syrgjer so på han. For me må tru at Vårherre skynar på dei som er gode mot foreldri sine!» — «Han visste aldri det beste han vilde gjera oss,» sa Tora; augneloki hogg. «Eg skal aldri gløyma ein gong han og Martin vår hadde vore i byen! Det vart noko seint fyrr dei kom til oss; regnde gjorde det, og myrkt var det, som sagt, — eg vilde plent han skulde gjeva seg til hjå oss um natti. Men ikkje um dei hadde bode han aldri det! Nei: «mor kunde bli redd for meg; — mor kunde taka seg tankar at eg var komen noko til!» Det var so vidt han vilde heftast til eg hadde funne fram ei lykt åt han.» — «Eg fekk lite lov å bera ei vass-ferd åt fjøset, sjølv,» fortalde Tora med tjukt mæle. «Eg tenkte so titt med meg: når borni kunde vera soleis,» heldt Vatlands-kona fram, «so var det ingi naud. Eg kjem i hug då han kom med abc-boki under armen, i lag med Knut og Jens, og skulde på skulen hjå oss — eg tykkjer det er berre nokre få dagar sidan! — eg spurde kva han heitte. «Ola,» svara han so truverdugt. Eg sa til han Ånund: «Eg meiner denne vert basen for dei alle!»

Tora hadde snutt seg mot veggen. Det rykte i henne. Ho heldt fram: «Og han såg no ut som ei liti kjempe; — du skulde kje tru ein slik ein kunde bli sjuk. Men der ser me kva me veit! — Når eg tenkjer på det unge barnet som laut liggja der og talmast burt iblandt vilt framande, so langt i frå sine, so er det som hjarta vil venda seg i

Tagde: av tegja. — Martin, sønnen på Vatland. — Hefte hindre, stanse. — Vassferd: en bør (vending) med vann (i to bøtter som bæres i en vass-sele). — Talmast: ha det vondt, sykne hen.

bringa. Men me må kje lasta Vårherre. Han hev nok havt si meining, um ikkje me ser det. Han er underleg i råd, stend det i Bibelen. No hev morshjarta mindre til å gå med otte for. — Ja, gråt du, Tora! Det er ingenting anna som lindrar. Og so skal du freista å få sova! Me skal gå ut i den andre stova. — Å ja, eg veit um det sjølv, meiner eg, ifrå den gongen dei kom berande med Gunnarmann, som fór i bekken. — Dei sa eg hadde so mange att likevel, — ein hev aldri nokon til å missa! . . . Seg: i Jesu namn, Tora, og legg deg til å sova eit bil. Kom, Salve, kom born, so ho kann få det stilt. Eg kjem inn att istad, eller og lydest eg upp att når eg fær ei stund. Nei, du hev ingen ting å takka for, Tora! Far vel so lenge!»

Hans Seland.

52. Nordland.

Som: Jeg vil verge mitt land, eller egen tone.

Å eg veit meg eit land
langt der uppe mot nord,
med ei lysande strand
millom høgfjell og fjord.
Der eg gjerne er gjest,
der mitt hjarta er fest
med dei finaste band.
Å eg minnest, eg minnest
so vel dette land!

Der eit fjell stig mot sky
med si krune av snø,
og i lauvklædnad ny
det seg speglar i sjø,
og det smiler mot strand
med si bringe i brand
i den solklåre kveld.
Å eg minnest, eg minnest
so vel dette fjell!

Ja eg kjenner den stad
der eg stima som gut,
der eg kaua og kvad
so det svara frå nut,
der eg leika og log
i den lauvklædde skog
millom blomar og blad.
Å eg minnest, eg minnest
so vel denne stad!

Og når vinden var spak,
fór um fjorden eg rundt,
der eg rodde og rak
som ein fiskande glunt.
Der eg leikande låg
og meg vogga på våg
i den nattsol der nord.
Å eg minnest, eg minnest
so vel denne fjord!

Otte: reddhug, uro. — Fest, av festa. — Stima: leke sig. — Kaua: hauke, rope. — Rak, av reka: drive. — Glunt (nordlandsk): gutt.

Storm i Nordland.
Efter maleri av professor Dahl.

Men det dårande hav,
som no drøymer so stilt,
vert ei glupande grav
når det reiser seg vilt.
Snart det lokkar og lær,
snart det yver deg slær
og dreg båten i kav.
Å eg minnest, eg minnest
so vel dette hav!

I min heim var eg sæl
av di Gud var attved,
og eg kjende so vel
kor det anda Guds fred,
når til kyrkja me fór,
når eg heime heldt kor,
og med moder eg bad.
Å eg minnest, eg minnest
so vel denne stad!

Denne heim er meg kjær
som den beste på jord.
Han mitt hjarta er nær,
denne fjetrande fjord,
og det målande fjell
og den strålande kveld,
hugen leikar på deim:
Å eg minnest, eg minnest
so vel denne heim!

Og eg lengtar so tidt
dette landet å sjå,
og det dreg meg so blidt
når eg langt er ifrå.
Med den vaknande vår
vert min saknad so sår,
so mest gråta eg kann.
Å eg minnest, eg minnest
so vel dette land.

Elias Blix.

53. Brurferd i Telemark.

Den gamle stavkyrkja ligg der, liti og låg under all den snø, som ein gamal draum, tyngd av den harde vinterskuggen nede i dalen.

Skogen stend myrk og breid ikring og langt ut etter moane, tunnare uppe i halli; yver åsar og fjell lyser det av den drivande kvite snøen, og attanfor stend høgfjelli med snø på hovudet i lysande kveldsol.

Ein smal køyreveg med høge brauter nede med elvi. Is og snø ligg yver; berre i fossane hev isen krava seg upp, og ein kann endå høyra korleis det sukkar og syng der nede.

Uppe i halli på solsida store og små gardar med låge hus, svarte eller brune vegger og små grøne glas-rutor. Lyder ein vel etter, kan ein høyra gnelle øksehogg frå eit vedskjol, eller taktfaste slag frå ein låve.

Kor: husandakt med kveldsbønn. — Leikar på: holder til der og gleder sig ved. — Braut: bakke, elvebakke (åbraut). — Krava seg upp: svelle op.

Men so skjer det seg eit rop gjenom stilla, so dvergmålet svarar. Eit «hei» og eit «hau», og so ringel av dumbjøllor, og inn imillom gnelle kvasse rop.

Kjem dei so hit på brotet, høyrer ein feleljod blandar seg med bjøllelåten.

«Hau, gjestebod!»

Der kjem ei heil rekkje med hestar . . . 20—30—40 i rykande tråv. I dei rosemåla karmsledane sit kvinnone, inntulla i plagg og med fellar yver seg, og på meiane stend karar i kuftor eller blå trøyor, med store skjerf og lodne luvor.

Dei stansar hestane på kyrkjebakken, og kvinnone stig ut. Bind so hestane og gjev dei høy, medan dei andre gjeng inn i kyrkjestova.

Um ei stund gjeng so ferdi åt kyrkja; fyrst hjåsetmannen, so brudgomen og andre fylgjesmannen, so brureSveinane og den eine av fylgjeskonone, og so bruri, so den andre fylgjeskona, og so skyldfolk nedetter.

Brudgomen, Sigurd Tveiten, er ein stor sveipeleg kar senesterk og sprek; langt andlet, blåe augo, og langt ljost hår som heng ned yver herdane. Han er klædd i den gamle brudgomsbunaden: ei raud sidkufte, med mykje krotsaum på skjortekragen, vide, felte knebuksor, svarte av let, med knespenne, og blå sokkar, med høghæla skor. Um livet eit belte med mange ringar, og ein hatt som er ei halv alen høg, med ein kvit klut som heng ned yver bordane.

Bruri, den unge og vene Sigrid Håtveit, er og klædd i den gamle bunaden: ei fin linskjorte, med sylvspenne og sylgjor i bringa, ei svart stutt trøye og ein raud stakk (brurestakken) utanpå 7—8 vanlege stakkar. Kringum halsen malalekkja, som heng ned yver bringa, og um livet tvo sylvlauv. Det ringlar av alle dei sylvlauv når ho gjeng — det er rett ei «drambedros», dette.

Dvergmålet: ekkoet. — Gnell: kvass, kvinende. — Brot: brekke, bakkekant. — Gjestebod, her: brudlaup. — Hjåsetmannen: den mannen som sitter nærmest brudeparet. — Fylgjesmannen: brudesvennen. — Sveipeleg: ferm, kjekk. — Krotsaum: rosesøm, brodéring. — Fella: felle (knipe) inn. — Malalekkje: kjede (av sølv) med hekte eller spenne. — Drambedros: gild og gjev kvinne.

Etterpå kjem presten, ein stor og førlagd mann, ålvorleg og verdig.

Ein time gjeng det, so kjem dei ut att og bur seg til heimferdi. Snart gjeng det i susande tråv ned yver dalen att, framum gardar der det stend folk på tunet og bisnar, og inn yver den skogklædde moen. Her stilnar ropi . . . for her er det alt skumt millom alle dei gamle granene, og ikkje trygt . . . og vanheppe vilde det varsla for brurfolket um det kom skrymt og fjetra hestane.

Kvinnone pustar lettare, når skogen opnar seg og ein ser ut mot breide bygdi og vatnet som skjer seg inn i fjellgarden.

Ute med strandi stansar heile ferdi, og alle glåper dei upp mot brekka. For alt ved kyrkja spurdest det, at Sundre skeiebindar hadde våga ti dalar at han skulde stå ned yver Håtveits-bakkane med ein full ølbolle i hendene og gjeva gjestene å drikka.

Dei sit og biar eit bil; so syner det seg ein mann uppmed husi på Håtveit. Han evar seg ikkje lenge, men set i veg ned yver bratte reini. So huker han seg saman og set ut yver vegbrauti, retter seg upp att som ei stålfjør . . . og so ned-yver, med bollen framfyre seg.

Forbina sit dei og ser på; kvinnone reiser seg halvt upp, og sume av gjentone skrik i det same han fer yver vegen.

«Men ølet fór no nedre vegen, spår eg,» meinte ein gamal, gruv og grutteleg mann i ein av dei fyrste sledane.

«Seg ikkje det,» segjer spelemannen, ein ung bleikleta kar i fyrste sleden. «Dei morgedølene er makelause, og skeiebindaren er meister for dei alle. Eg såg han ein gong hoppa yver eit stabbur på Bondal. . . . han la bord og plankar upp-etter, moka snø yver, og so tok han renn . . . ja me tenkte mannen var galen, og vilde halda han; men du veit me tykte det var moro au . . . Ja so sette han til då . . . fór yver som ein vott, og stod. Det var ti mælestenger.»

Bu seg: lage sig til. — Bisna: se med undring, — Vanheppe: ulykke. — Skrymt: skrømt, spøkeri. — Skeiebindar: en som lager vevskjeer. — Rein: jordbakke. — Gruv: foroverbøid. — Grutteleg: gretten. — Morgedøl: en mann fra Morgedal i Telemark. — Ei mælestong skal efter gammel regning være 6 alen.

«Å no lyg du då visst!» skreik fleire av dei yngre.

«Vil de kje tru det, kann de då visst lata vera,» lo han.

Sundre kjem til sleden der bruri sit.

«Sjå du fær drikka,» segjer han og flir henne ølskåli.

«Nei, maken din finst det då ikkje,» segjer ho. «Var du kje redd?»

«Du veit eg var redd for ø l e t,» segjer han lognt, og små-lær. Han stend der rak og keik, mjuk og ledeleg. Han er klædd i blå stutt-trøye, side buksor, hudsko og ei raud spøtluve på hovudet. Han lær sjeldan høgt, talar lite og drikk seg aldri drukken. Han torer ikkje det; for då kunde han koma til å fortala seg og fortelja kva kun-ster han kann.

Brur og brudgom, spelemannen og fylgjesfolket har no drukke, og so slepper dei hestane på tråv att. Dei må køyra ein lang krok framum den bratte brekka; for Håtveit ligg høgt uppe i bakken.

Sundre tek beint upp-etter, med den tome skåli i hen-dene, og gjer fiskebein upp etter bakkane. Han tenkjer på dei ti dalane han hev vunne, på den vene gjenta si og dei framifrå fine skibakkane heime i Morgedal.

Vetle Vislie.

54. Råmund unge.

Her bur ein bonde ikkje langt her ifrå,
og den som heiter no Stein;
han heve seg dei sønene tolv,
men ingen er slik som ein.
«Å, det var no fulla eg,» sa han unge Råmund.

Dei tener seg uti kongens gard,
han Homlung og han Kåre;
men ingen er unge Råmund lik,
for han ber hjarta av stålet.
«Å, det er no ikkje av stål,» sa han unge Råmund.

F l i: rekke, levere. — K e i k: litt bakoverbøid. — H u d s k o: sko av loddent skinn. — S p ø t l u v e eller s p y t l u v e: topplue eller bun-dingslue.

Dei gjeng seg ut på leikarvollen,
der hovmenn leikar til hove;
og då var han Råmund på knokom berr,
dei hovmenn åt honom logo.
«Å, de tarv no ikkje læ,» sa han unge Råmund.

Han gjenge til si fostermor inn
og bad henne skjera seg klæde.
«Kongen vil meg i teneste hava,
hans hovmenn meg spottar og hæder.»
«Å, dei tarv no ikkje hæda,» sa han unge Råmund.

Og varpet det var utav nesle-ris,
og veften av vieren små.
»Å høyr du Råmund, bondens son,
no skal du deg klæde få.»
«Eg fær vel endå klæde,» sa han unge Råmund.

Og varpet det var utav nesle-ris,
og veften av vieren harde;
det var no ikkje av silkeduk
det Råmund flutte av garde.
«Nei, det var ikkje silke,» sa han unge Råmund.

Han gjenge seg til kongsdotteri inn
og bad henne skjera sig klæde:
«Far din vil meg i teneste hava,
hans hovmenn meg spottar og hæder.»
«Å, dei tarv meg ikkje hæda,» sa han unge Råmund.

So rekte ho upp den silkeduk
og skar honom Råmund klæde;
kongen og dronningi undrast på
kvi Råmund skuld' få slike klæde.
«Å, dei tarv no ikkje undrast,» sa han unge Råmund.

Der budde eit troll uti bergom nord,
som vilde kongsdotteri herja,
og kongen han visste seg ingi råd
kor han skulde dotter si berga.
«Eg skal henne fulla verja,» sa han unge Råmund.

Hovmann: (hommann) kongsmann. — Varp: renning.

Og inn so kom han Hølge Kvass,
det tottest bresta under tilje:
«Konge, du skal meg di dotter gjeve
alt med godan vilje!»
«Du skal henne ikkje få,» sa han unge Råmund.

Og det var no han Hølge Kvass,
han glytte seg att yver herd:
«Kva er det for ein liten smågut,
som seg mune tru so vel?»
«Å, det er no fulla eg,» sa han unge Råmund.

Og sinna so vart han Hølge Kvass,
so det knaka i alle mollom:
«Du Råmund, du skal meg møta i dag
alt ut på leikarvollen.»
«Eg skal deg fulla møta,» sa han unge Råmund.

Og fyre gjeng alle kongens hovmenn
og alle i brynjone side;
men etter gjekk Råmund, bondens son.
Han skjefte på klubba den fride.
«No er mi klubbe skjeft,» sa han unge Råmund.

Og det var no han Hølge Kvass,
han sneidde etter kongens merke:
kongen og hovmennen' såg derpå,
dei skalv liksom ringen i serke.
«Å, de tarv no ikkje skjelva,» sa han unge Råmund.

Og det var Råmund, bondens son,
han sneidde med klubba den fride;
so slo han til honom Hølge Kvass,
at hovudet i sju luter mun driva.
«Å, de tarv no ikkje skjelva,» sa han unge Råmund.

Mollom: ledene. — Frid: smukk. — Hosta: helst, nokså. — Hølge Kvass: trollet.

55. Sindbads ferd til Indialand.

I. Skipbrotet.

Sindbad farmann tok til ords og sa: «Gode vener og felagar! det hende ein dag, med eg sat og kosa meg på det beste og var sutlaus og sæl, at det kom nokre langfarande kjøpmenner og vilde lydast til meg. Dei hadde havt ei gild ferd, og hadde mangt å fortelja. Då vart eg huga til å taka på viddi og freista lukka endå ein gong.

So kjøpte eg i hop mange fine og dyre varor, slike som det mykje er spurlag etter i utlandi, og då eg hadde laga til dugeleg niste, tok eg nedyver til hamni. Der såg eg eit stort gildt skip. Det leigde eg, i lag med nokre velvyrde kjøpmenner, og so snøgt me hadde fenge varone våre um bord, la me på våg og visk ut på søgjande sjøen.

Me stemnde i aust, og fór fra kjøpstad til kjøpstad og frå marknad til marknad og kjøpte og selde, og lukka var oss god, so me tente mange pengar. Men best me siglde burtetter havet ein dag og sat og svalla um likt og ulikt og skjemta og lo, sette skiperen i eit illskrik, og kasta seg ned på dekket og ropte: «Å mi stakkars kone! å mine faderlause småborn!» og han øya og gret og vreid hendene.

Då me såg korleis han bar seg, vart me reint ille ved. Me styrmde kring honom og spurde: «Kva er tids, gode skiper?» — «Me hev fare vilt,» svara han, «og er komne utor rette leidi og inn i eit farvatn som eg ikkje kjenner, og syner ikkje Gud oss ein utveg, so er det ute med oss alle saman.» So steig han upp i mastri og vilde løysa segli. Men best det var, kom det ei strid vindflage, som dreiv skuta attende og kasta henne inn på eit berg, so ho klovna og sokk med alt som på henne var.

Mange av ferdmennene gjekk under med skipet og bleiv,

Sagaen om Sindbad farmann hører til den samling av arabiske fortellinger som er kalt «Tusen og en natt». Det er der fortalt om seks ferder han gjorde; av dem er ferden til Indialand den siste. — Farmann: kjøpmann som gjør handelsferder til sjøs. — På våg og visk: lykke og fromme. — Søgja: snuse, bruse — Svalla: prate. — Øya: klage sig. — Styrma: stime. — Bliva: drukne.

men eg og nokre andre fekk klengt oss innåt berget og klive upp-etter det, og då me var komne upp, såg me burt-yver ei lang strand. Der låg det tjukt med rak frå alle dei skipi som hadde knasast sund mot berget, og der var mykje gods og so mange dyre varor og gilde ting, at me var reint forstøkte.

II. I Ambra-dalen.

Me tok lenger upp i landet, men såg ikkje anna enn berg og snøyor. Då det leid frametter, møtte me ei liti elv med klårt vatn. Ho kom utor ei tjørn uppimillom fjelli, og rann eit stykke nedigjenom ein trong dal; sidan svinga ho til leds, og vart burte innunder ein heller på hi sida åt dalen. Me bøygde oss ned og drakk av elvi; då fekk me sjå ei uhorveleg mengd med store glimesteinar og perlor, som låg liksom grjot på botnen og glitra og skein gjenom vatnet.

Lenger ned-i dalen såg me ei kjelde med skirt ambra. Med det kann de tru det gjeng underleg til. Når det vert uppheta av soli, skolar det upp og fløder utyver, som det var bråde voks, og mykje av det renn då heilt ned til strandi. Der kjem kvalen og andre store sjødyr og sluker det i seg. Men det brenn i vombi på deim, so dei lyt spy det upp att. Då storknar det og skifter let og lag, og sidan ligg det og flyt på vatnet, til bårone skyl det upp på strendene, og so råker det at sjømenner finn det og tek det med seg heim. — Sumt ambra storknar med det same det er kome upp or kjelda. Men når soli skin på det, brånar det att, og då angar det som moskus yver heile dalen.

Ein stor skog med aloetre var det og i denne dalen. Men til den skogen og til ambra-kjelda og elvi med glime-

Rak: vrak. — Snøye: snau mark, snauhei. — Heller: hull i fjellet. — Grjot (elvegrjot): småsten og grus på bunnen av en elv. — Skir: klar og ren, ublandet. — Ambra: et slags voks eller fett som man finner i sjøen; det blir brukt til luktesalve; man mener det kommer av en hval som kalles kaskelotten. — Skola: skvale, skylle. — Bråden: bråne, smelte. — Moskus lager sig under buken på moskusoksen, noget likt ambra, og lukter sterkt. — Aloe: en liljevekst med besk saft som brukes til lægedom.

steinane og perlone i kann ikkje noko menneske nå fram. For attanfor dalen er eit himmelhøgt og hengbratt fjell, som ingen er god til å koma yver eller gå ikring.

Me fór ut-yver, og var reint fortusta på alt det me såg, og undra oss yver kor mykje stort det kjem frå Guds skaparhand. Men når me tenkte på framtidi, var me otte-fulle og tunge i hugen; for me visste kje kva det skulde verta til med oss. Frå skipet hadde me fenge berga i land litegrand mat. Det sparde me på, mest me kunde, og åt berre ein gong um dagen. Soleis veikna me meir og meir, og den eine etter den andre tærdest burt og slokna. Kvar gong ein hadde døytt, tvo me liket og sveipte det inn i linty, som hadde reke i land, og jorda det utmed havkanten.

Til slutt var eg att åleine. Då eg hadde jorda den siste av felagane mine, kasta eg meg ned på marki og storgret, og ynskte: «Gjev eg heller hadde mått falla frå fyre dei hine! — so hadde dei tvege meg og jorda meg. No er det ingen att som kann stella liket mitt, når og hev andast.» Soleis vart eg liggjande ei lang stund og gret. Endeleg reiste eg meg upp att og tok til å grava ei djup greft åt meg sjølv. «Når eg vert sjuk,» tenkte eg, «og kjenner att det lid åt med meg, vil eg leggja meg ned i denne grefti og døy der. So kjem vinden og føykjer sand attyver grefti, til han hev jorda meg.» Då eg hadde gjort grefti ifrå meg, tok eg til å låta ille yver meg sjølv fordi eg hadde havt so lite vit og gjeve meg ut på ei slik ferd, — eg som åtte so mykje gods at eg ikkje var god for å få øydt upp det halve ein gong, um eg levde aldri so lenge.

III. Flåteferdi.

Med eg no sat der innmed gravi mi og berre venta på dauden, kom eg til å sjå burt imot den vesle elvi som rann inn i helleren under det flogbratte fjellet, og den all-gode Gud skaut ein tanke i hugen min. «Denne elvi,» sa eg med meg sjølv, «må ha ein os, likso vel som eit ut-spring. Einkvar staden må ho koma fram att på hi sida åt fjellet, og kann henda ho då gjeng gjenom bygt land

Fortusta: forundret. — Två (tvær, tvo, tvege): vaske.

innan ho fell ut i sjøen. Rettaste rådi er visst at eg gjer meg ein liten flåte, ikkje større enn at eg so vidt kann få rom på han; på den vil eg då fara ned-etter elvi og inn under fjellet. Vert eg so berga, so er det vel, og set eg til, so er det då betre å bliva i elvi enn svelta i hel her på strandi.»

Som tenkt, so gjort. Fyrst henta eg nokre strangar utor aloe-skogen, og batt deim i hop med togstubbar frå skips-raki. So gjekk eg ned til strandi att. Der låg det tett med rekefjøler. Eg bladde utor nokre som var på lag like lange; deim la eg tvers yver strangane, og batt deim vel til, so dei sat som dei var nagla. Dermed var farfosten ferdig. Eg sette han på elvi og ladde han med store rubinar og hyasintar og smaragdar og klåre perlor og skirt ambra, so mykje eg trudde han til å bera. So gjekk eg sjølv utpå, og tok med meg det vesle grandet mat som eg hadde att. Eg hadde gjort flåten noko smalare enn elvefaret, og fest innåt han tvo aloegreiner, ei på kvar side. Dei bruka eg til årar, og fór so ned-etter elvi, og undra meg på korleis dette vilde bera i veg.

Då eg kom dit som elvi vart burte, styrde eg beint inn under helleren, og det bar kvast inn i fjellet. Um ei liti stund vart det kolende myrkt ikring meg. Då la eg årane inn, og lét meg driva med straumen.

Best det var, vart helleren so trong at floten skura imot på båe sidor, og hovudet mitt tok upp-under taket. Då stokk eg og tenkte med meg: «Vert det trongare her, so kjem flåten til å sitja fast, og då er dauden meg viss.» Men å koma att-ende var ikkje tenkjande på. Difor la eg meg flat på flåten, med anletet ned, og soleis vart eg liggjande, medan straumen førde meg av stad liksom fyrr. Stundom vidka helleren seg ut, og stundom vart han trongare att; men floten vart ingen stad hindra. Det bar lenger og lenger inn i myrkret, og til slutt vart eg so trøytt og mod at eg sovna.

Strange: stokk, mindre enn tømmerstokk. — Bladde, av bledja: velge ut. — Rubin er rød diamant, hyasint brunrød, og smaragd oftest grøn. — Støkka: kvekke av redsel.

IV. I Sarandib.

Kor lenge eg sov, veit eg ikkje; men då eg slo augo upp att, var det ljost ikring meg, og farkosten min låg bunden innmed elvebarden. På strandi stod ein flokk med myrkleitte indiamenner, og so snart dei vart var at eg hadde vakna, kom dei burtåt meg og tala til meg. Men eg skyna ikkje kva dei sa, og tenkte at eg endå var i svevnen, eller at svolten og suti hadde villa synet mitt. Då eg endeleg fekk vakra meg og såg at eg var frelst, vart eg so glad at eg vilda flyga av, og reint som i en draum kvad eg dette verset, som nettupp kom fyre meg:

Når lagnaden fer hardast fram
og trøytter reint deg ut,
so legg deg til å sova trygt
med hjarta fritt for sut.
For med du lèt att auga ditt,
som no er sårt og vått,
kann Gud snu all din hugverk um
til fegenskap og lått.

Då eg hadde sunge ut verset, gjekk det ein fram or flokken og helsa på meg og sa på arabisk: «Guds fred, bror!» — «Gud signe deg!» svara eg. «Kva er de for folk, og kva er dette for eit land?» — «Me er bønder,» svara han, «og kom hit tidleg i dag og vilde vatna engjane våre, og medan me heldt på med det, fekk me sjå denne flåten, med det same han kom fram undan fjellet. Me drog han til lands, og då me såg at du sov, batt me han fast, og gjekk ifrå, so du ikkje skulde vakna fyrr du hadde sove ut. — Og dette landet er Sarandib. Men seg oss no kven du er, og kvar du eig heime. Korleis hev det seg, at du kjem drivande etter denne elvi, og kva land er det som ligg attanfor dette høge fjellet? For me hev aldri høyrt at det er kome noko menneske hit frå den kanten?» — «For Guds skuld,» sa eg då, «gjev meg fyrst noko til å eta, so eg kann få døyva svolten; og sidan kann du spyrja meg kva du vil.» So skunda dei seg og kom med mat til meg, og då eg hadde ete meg mett og kveikt meg upp-

Vakra seg: bli fullvåken. — Sarandib: øen Ceylon.

att, fortalde eg deim alt som hadde hendt meg på ferdi, frå det fyrste til det siste.

Då eg var ferdig med forteljingi mi, og han som kunde arabisk hadde tydt henne ut åt dei andre, sa dei seg imillom: «Me lyt visst taka denne mannen med oss til kongen, so han og kann få høyra um dette underlege hendet.»

So fylgde dei meg til kongsgarden, og flåten min førde dei og dit, med alt som på var, både glimesteinar og perlor og ambra.

Kongen tok vel imot meg, og bad meg til bords med seg, og var tyd og blid, og då me hadde rødt eit bil, spurde han: «Kva er namnet ditt?» — «Eg heiter Sindbad farmann,» svara eg. «Og kvar er du frå?» — «Frå Bagdad,» sa eg. «Men korleis er du komen hit til oss?» spurte han. So fortalde eg honom um ferdi mi og at eg hadde reist tvers gjenom fjellet. Då vart han reint upp i under og sa: «Dette er den merkelegaste soga eg hev høyrt i mitt liv; ho var verd å skrivast med gullbokstavar.»

Um eit lite bil kom dei med flåten, og eg bad kongen taka kva han vilde av alt det der var. Han vaska alle glimesteinane og perlone, og var reint forbina. For det fanst ikkje maken i skattkammeret hans. Men han vilde ikkje taka imot noko. «Det vere langt ifrå,» sa han, «at eg skulde trå etter noko av det godset som Gud hev velsigna deg med.» So valde eg nokre ovfagre smaragdar og perlor, og bad honom gjera so vel og ikkje vanda deim. Då tok han imot deim, og gjorde stor ære på meg, og bad at eg vilde bu på slottet hjå honom.

Eg vart verande lenge der i landet, og var i lag med dei gjevaste mennene der var, og levde både godt og vel i alle måtar. Dagstødt var eg i lag med kongen, og han rødde mykje med meg, og tykte gaman i det eg fortalde.

V. Heimferdi.

Då det leid um ei tid, fekk eg høyra at nokre menner der frå byen hadde reidt ut eit skip og laga seg til å fara til Basra. Då gjekk eg inn til kongen og sa at eg var

Tyd: forekommende. — Ovfager: overlag vakker. — Vanda: forsmå. — Basra eller Bassora, by i Mesopotamia, tett ved Persiabukten.

huga til å fara heim att med det skipet. «Du lyt råda deg sjølv,» sa han, «men vil du vera her lenger, so veit du det er meg kjært; for no hev me vorte so gode vener at eg tykkjer det er vondt å skiljast frå deg.» — «Herre, du hev vore so god mot meg, at eg ikkje kann fulltakka deg,» svara eg. «Men eg trår sårt heim att, og stundar etter å sjå att mitt eige folk.»

Då han høyrde det, sende han bod etter skiperen og bad honom taka meg med og stella vel med meg på ferdi. So gav han meg ei stor gåve av skatten sin, og flidde meg eit brev og nokre utifrå gilde ting, som han vilde senda til kalifen Harun al rasjid. «Tak dette med til kalifen,» sa han, «og hels honom tusen gonger frå oss.» Brevet var skrive med asurblå bokstavar på kavi-skinn, som skjer i det gule og er finare enn pergament, og det lydde soleis:

«Helsing frå kongen av Indialand, som hev tusen elefantar gangande framfyre seg, og bur i ei borg med tusen gulltekte tårn.

Me sender deg nokre småting, som du lyt gjera so vel og taka imot. For du er vår ven og broder, og me held hjarteleg av deg. Send meg eit svar, er du gild; so vil me tvo halda i hop i fred og i ufred og vera einannan til trøyst og trygd framigjenom tidi. Gud signe deg.»

No skal eg nemna gåvone som kongen sende kalifen. Fyrst var det eit staup som var gjort av ein einaste rubin; det var ei spann høgt og ei fingerlengd breidt, og kring-lagt med perlor som vog eit halvt lodd kvar. Så var det ei underbreidsle som var tillaga av hamen åt ein av dei ovstore ormane som gløyper elefantar. Denne hamen var tettsett med skinande gule flekker, so store som ein gull-pening, og hadde den måten at den som låg på han vart aldri sjuk. So var det fem våger indisk aloe-ved, og tredive kamforstykke, som grankonglar på storleik. Med desse

Harun al rasjid (les: Harû arrasjid), kalif 768—809. — Asûr er en slags blå-farve av lasûr-sten. — Kavi, et ukjent dyr, helst et antilope-slag. — Ham: hud, skinn, klædning. — Våg: 18 kg.

gåvone fylgde ei gjente, fager som soli og ovgildt klædd, som skulde bera deim fram for kalifen.

Då skipet var butt til å sigla, bad eg farvel med kongen og alle deim som eg hadde vore i lag med der i landet, og gjekk um bord i hop med dei hine kjøpmennene. Me sette til sjøs i same stundi, og blåsande børen stod beint etter oss, so skuta fór fram i fullt flog. So siglde me frå stad til stad, og seint um sidar kom eg med Guds hjelp heilbrigd heim att til Basra. Der tøvra eg nokre dagar, med eg stelte meg og skipa upp varone mine, og tok so vegen til Bagdad, og kom heim til garden min. Då eg hadde funne folket mitt og helsa på venene mine, gjekk eg til kalifen med gåvone og brevet frå kongen av Sarandib. Han las brevet med det same, og vart ovleg glad, og heidra meg høgt. Sidan spurde han: «Sindbad, er det no sant alt det som stend i brevet frå kongen?» — «Herre,» svara eg, «eg hev set det med mine eigne augo kor stort velde han hev; han er mange gonger so mektig og rik som han segjer i brevet. På hyllingsdagane sit han i ein gullstol på ryggen av ein elefant som er elleve alner høg. Innmed honom stend riksrådane og hovmennene og gjestene hans, og er skipa i tvo rader, ei på høgre og ei på vinstre sida. Framanfor honom stend ein mann som held eit gullspjot i handi, og attanfor ein med gullstav, og på toppen av staven er ein smaragd som er ei spann lang og ein tume tjukk. Når kongen rid ut, fylgjer det honom tusen riddarar, som er klædde i gull og silke, og ein som rid fyre ropar: «Sjå her er ein konung som aldri hev set sin like og råder yver eit endelaust rike,» og rosar honom i ordelag som eg no ikkje kann minnast, og til slutt segjer han: «Sjå her er ein drott som eig meir enn Salomon og Maharadsja hev ått.» So tegjer han, og ein som rid attanfor tek til ords og ropar: «Han lyt døy, han lyt døy, han lyt døy!» og den fyrste svarar: «Lova vere Han som lever og aldri døyr.» Han er so rettvis og hugstor og klok, denne kongen, at han tarv ikkje ha domarer i landet sitt; for folket lærer av honom, so dei sjølve skynar kva som rett er.»

Gløypa: sluke. — Heilbrigd: helskapt, med helse. — Maharadsja var en konge som Sindbad kom til på sin første utferd.

Då kalifen høyrde dette, undra han seg og sa: «Kor stor og mektig denne kongen må vera! Det syner både brevet hans og det du sjølv hev set og fortalt oss. Han er visst og sant både veldig og vis.» So gav han meg ei gild gåve, og eg fekk lov til å gå heim att.

Heime levde eg no som fyrr i gaman og glede. Eg gløymde snart all motgang og møde som hadde møtt meg på ferdi, og kasta ifrå meg all ank og uro.

Oversatt fra arabisk av *Alexander Seippel.*

56. Danskane reinskar Loms-kyrkja.

I boki «Frå dansketidi» er det fyrr fortalt um koss det gjekk i Lom i reformasjonstidi, at den nye presten der vart drepen, og at lens-herren Erik Valkendorf i Bergen sende upp dit ein annan, ein danske med namn Mats, som fyrr hadde vore sjømann. Men han var ein kjempekar og godlyndt, so han greidde seg godt og vann folket der alt då han heldt messe fyrste gongen, endå han kunde kje stort meir enn so vidt lesa upp or ein postill og døypa born — den ting hadde han lært til gagns, sa han. Kong Kristian III hadde pålagt presten og futen å få alle «avgudsbileti» ut or kyrkja, og kyrkjesylvet sendt ned til Danmark til kongen.

Eit par dagar etter den messa som eg her har skildra, hadde ein hop folk med spjot-øksar i hendene samla seg ved kyrkjeporten, og midt imillom dei ein mann på ein høg hest. Det var futen Nils Gauteson med husfolket sitt, som kom og skulde reinska kyrkja. Dei hadde valt grålysingi, fyrr folk endå rett var komne på føtene, so ikkje ålmugen skulde leggja seg i vegen for dei. Sume av dei var lystige og skjemta, andre vart ille ved då dei såg kyrkjefreden broten og heilagdomane sine utborne. Der kom dei dragande med eit heilt lass av krykkjor og armar og hender gjorde av tre, som sjuklingar hadde gjeve til kyrkja etter dei hadde vorte god-att. «Sjå her kjem me med alle sjukdomane i Lom,» sa ein tjukkvoren kar med eit raudt og rått andlet; «no skal dei missa både armar og bein og likevel gå krykkjelause.» Dermed heiv dei heile byrdi på kjerra.

«Ja no misser jomfru Maria og Sankt Jetmund for-

Sankt Jetmund: Edmund den hellige, konge i Østangel (Nor-folk og Suffolk i England); der drepte vikinger ham i 870.

Tegnet for leseboken av Alf Rolfsen.

tenesta som dokter i Lom,» sa ein unggut. «Koss skal det gå med tannverken til alle dei gamle kjerringane?»

«Sjå her er den krossen som skal sveitta jonsoknatti,» sa ein tredje, som kom med ein stor kross; «no får han nok lukke til å sveitta dagstøtt, når han kjem i Bøvri.» Dei andre lo.

«Skjemst de ikkje å tala slik?» sa ein gamal kvithæring, som heile tidi heldt seg ålvorsam og ikkje vilde vera med og bera ut; «eg tykkjer det er spott og skam at kriste folk skal vera nøydd til å gå med på slik ferd. Gud hjelpe oss alle saman, får me kje sårt angra dette ein gong.»

«Han Gunnar er no mest som katolikk endå han,» sa ungguten; «han skrapar målingi av bileti og gjev kyrne i sørpa når dei skal bera.» Dei andre skratta.

«Å teg still, du di spe-kråke!» svara gamlen harm, «eg var vaksen kar då du endå låg og saug som ein kalv. Eg held meg no til den trui eg likar best, enten ho so er gamal eller ny; men no skal ikkje det gamle duga lenger, må vita.»

«Har de set ein naseløysing fyrr, gutar?» sa den tjukkfalne karen og kom berande med eit duftut Mariabilete i gylt kåpe med krone på hovudet, der nasen hadde dotte av. «Sjå kor kjøn og keik ho sit! Men det nyttar deg ingen ting, gamle mor; du lyt i fossen lel.»

«Å, la Gunnar få skrapa litevetta av forgyllingi fyrr ho stryk; so har han helsebot i lange tider,» sa ungguten. Dei burt åt Gunnar med biletet.

«Gå burt med dykk!» ropte gamlen harm, og skumpa dei ifrå seg; «eg segjer berre som eg har sagt: akt dykk, at de ikkje får svi for denne dagen. Gud vere oss nådig og ta sin vreide frå oss!» Og gamlen snudde seg ikring og mulla ei bøn.

«Kva er det de står her og røder um?» ropte futen og kom ridande burt. «Vil de berre sjå de kann forte dykk, so vi ikkje skal få heile kvefsebolet på oss!»

Dei inn i kyrkja att, og no gjekk det snøgt; tavlor,

Bøvri (utt. med enstav. tonelag), elv som fra Bøverdalen renner ut i Otta tett ved Loms kirke. — Spe: spott, gjøn. — Duft: støv. — Kjøn og keik: stolt og stiv. — Skumpe: skyve, puffe.

bilete, sylvhjarto millom kvarandre. Futen tok mot sylvet; resten gjekk på kjerrelasset.

«Å Gud hjelpe oss, kva som her er på ferd!» høyrde dei eit kvast kvinnfolkmål ropte. Hopen glodde dit ljoden kom frå. Det var ei gamal kjerring, som hinka seg fram på ei krykkje. Ho hadde eit brunt rukkut andlet, raude augo som skjegla, og gråkvitt hår. Ho heldt stakken upp med eine handi; i fanget hadde ho sopp og anna ugras.

«Kom hit, Gubjør, skal du bli kvitt krykkja di,» ropte dei åt henne.

Kjerringi lyfte berre på krykkja trugande imot dei. «Gud nåde alle dykk som bryt kyrkjefreden! Det skal koma ein rekneskaps-dag etter denne. De skal få gikt og ilske og alle plågor; tennene skal dette ut or munnen på dykk; de skal få målsott og vass-sott og beinsott og bringesott og liksott, de skal — — —»

«Kva er dette for ei gamal ugle? sa futen og kom ridande; «vil du sjå åt og ha deg unda!»

Kjerringi berre tokka seg lite, so vende ho seg mot futen.

«Og du din arge fut, du din bygdeflåar, din kyrkje-tjuv; ikkje skal dine levedagar bli mange i Lom!»

Futen sette sporane i hesten og vilde rida kjerringi i koll, men snøgg som ein vind hinka ho burt-etter vegen på krykkja si, skreik og ropte:

«Upp, upp alle mann! dei stel, dei brenner i kyrkja. det stundar til dommedag; hjelp, berg fyrr det er for seint! Guds ris heng over Lom!»

Som elding fór ropet frå gard til plass, nord-etter, sør-etter, ut flaug dei halvnakne, berrføtte kjerringar med born på armane og håret flaksande kring nakken, sume med ein sko og sokk, andre med ein stakk slengd kring seg, nordantil, sunnantil; sume braut staurar ut or gjerdi, andre treiv ljåar og øksar, unggutar, gamle kallar, kjer-ringar millom kvarandre.

«Kva er det? kvar er det? er det varme laus? Åt kyrkja!»

Ilske: sykdom. — Målsott: sykdom som en måler (gjør åt, signer) for. — Tokka: flytte sig litt.

Heile den upp-øste hopen kom veltande som ei skrede og etter futen, som alt var på veg med lasset.

«Der fer dei med gudane våre,» skreik nokre kjerringar og slo seg for bringa.

«Der er Sankt Jetmund, som gjorde Hallstein god att for ryggverken.» — «Og der er jomfru Maria, som hjelpte meg i barnsnaud.» «Dei fer åt elvi med dei!»

Kjerringane flaug skrikande etter kjerra, sume gret og jamra seg og reiv seg i håret, andre vende seg og eggja fram mennene sine.

«Gå på dei! Skulde vera mann og tola slikt! La dei smaka økshamaren! Ned med danskane! ned med futen!»

«Ned med danskane! ned med futen!» svara manns-hopen og svinga øksane og staurane.

«Køyr på! køyr på! velt lasset i fossen!» ropte futen og reid fram; «slå ned dei bondehundane!»

Fram valt bondehopen; dei hua, dei truga, dei fylgde med, men ingen hadde mot til å gå på. Dei kasta berre ein og annan steinen inn i futeflokken.

«Att-ende,» ropte futen, snudde hesten og drog sverdet; «fylg no meg, karar, skal vi sjå um vi ikkje kann få veg.» Dermed sette han sporane i hesten, reid midt inn millom dei og slo til båe sidor, med flatsida av sverdet; halv-parten av folket hans etter med rop: «Fram for husbon-den vår! slå ned! slå ned!

Størsteparten av bondehopen sprang redd til alle sidor, kvinnfolki treiv borni sine og flaug skrikande, sume tokka seg steg for steg og slo ifrå seg. Då sprang ein ung staut gut fram og dreiv til futen over armen med ein staur; men i same stundi seig han bløande att-ende, med eit hogg i bringa, og mori kasta seg jamrande over han. Men då bøndene såg blodet og høyrde hemnropet frå mori, vyrde dei ingen ting, men gjekk på. I vill strid tumla no bøndene og futeflokken seg millom kvarandre, då dei i det same høyrde eit forfælande brak. Det var kjerre-lasset som rauk ut i fossen. Bøndene stod som klumsa; der dreiv hovud, armar og bein av bileti deira ned gje-nom elvi.

Uppøst: ophisset.

«Lat oss fiske dei upp! lat oss få tak i ein båt!»

Sume samla seg kring dei som var såra, andre sprang etter; futen og hans folk drog sin veg umeinka.

Snart såg ein fleire båtar på vatnet, som sokna etter bileti. Dei var heilt sør i Vågå; her og kvar fann dei ein arm i fjøra eller eit bein eller hovud. Seint på kvelden kom dei att; dei prøvde stubbane, um dei kunde setja dei i hop. «No i skogen med dei! der skal ikkje futen få tak i dei, eller i Trollkyrkja, eller på Sygnefjellet.» Dei gøymde leivningane varleg.

Men den kvelden sat mang ein huslyd kring den såra broren eller faren og ynskte ilt over futen.

Millom dei som sat og syrgde, var og Arne Sulheim. Han venta sonen sin heim frå nedre bygdi, dit hadde han gått med mor si. Då høyrer han ei kjerre ramlar utanfor; der står kona hans og bind upp taumane på hesten, og på kjerra ligg, under eit åklæde, sonen daudbleik, med ihoplatne augo og stynjande. Det var som det svartna for Arne; han hadde berre denne eine sonen. Han bar han inn og fekk han lagd i seng.

Kona fortalde i stutte ord koss alt hadde gått til. «Han var den fyrste som sprang fram og slo til futen,» sa ho. Arne svara ingen ting, han vende seg burt eit bel. So sa han: «Du lyt gå stad og finne fjellgras endå i kveld.» Arne var sår-kunnig. Han fekk kokt ein graut av lækjande urter og la på såret. No sat han bøygd att-med sengi og stirde inn i peis-varmen. Stundom la han hendene i hop og klemte dei saman; då kom ei tåre rennande og draup ned på peishella. På veggen hekk ei sundhakka brynje og det gamle sverdet med det slitne skinnhandtaket, som hadde gått i arv i ætti. Det såg ned på gamlen, som sat her med sund-rivne voner. Arne hadde drøymt stort, han skulde vekkja upp-att det gamle sterke liv i bygdi. Sjølv hadde han ikkje rokke langt; no skulde sonen halda fram der han slapp. Men det såg ikkje ut til liv med Håvard. Han låg i sengi og slo

Umeinka: uhindret. — Sygnefjellet: fjellet mellem Sogn og Gudbrandsdal. — Huslyd: husfolk, familie. — Kunnig: kjent, kyndig.

ikring seg og tala vilt: «Fram, fram! slå til han! Ned med danskane? ned med futen!» Arne var ikkje god til å sjå burt på han; han hadde gjort det som kunde gjerast. I tre dagar og tre netter sat Arne soleis, han vilde ikkje ta mat og svevn. Han var ender og gong burte og rettleidde for Håvard og la ny salve på såret. Kona hans gjekk stilt ikring; ho våga ikkje tala åt han. Stundom på natti var ho burte og kika på han gjenom dørglytten. Men Arne sat endå bøygd, som under ei tung byrd, og stirde inn i varmen.

Fjorde dagen vart Håvard lognare; han slo upp augo og smilte: «Far!» sa han og vilde retta upp handi. Arne letta på han, han såg på nytt etter såret. So gjekk han brått inn i kleven åt kona si. «Gunnvor!» sa han og tok hendene hennar millom båe sine, «me får ha han; det ber til liv, det ser eg so vel. Og det har eg lova i denne natt, at blir han god att, so skal me vigja han til Gud og den nye trui.» *Kristofer Janson.*

Ender og gong: av og til. — Rettleide: stelle til. — Logn: rolig.

VII. De unevntes saga.

57. Kun dagligdags er all din dont.

Kun dagligdags er all din dont.
D e t gjør en stolt og nærsynt ondt,
som eget liv ei fatter.
Hvor merkeløst dets dager dø!
Som Jordan mot den stille sjø
de hen mot graven rinne,
foruten dåd og minne.

Men kom til Jordans tause bredd
ei verdens store frelser ned?
Slikt Nil og Frat ei hendte.
Velan: la Jesus komme selv
til dine dagers stille elv!
Hvor godt, om tyst de trillet,
når de kun har hans billed!

Hver morgen kall ham! Uten glans
den rinner ei i navn som hans.
I d e t begynn din gjerning!
Da har, om uten bram den er,
den storhet nok for ham, som ser
på tingens ånd og indre,
ei på hvor den kan tindre.

Henrik Wergeland.

D o n t: gjerning. — D ø, r i n n e, flertallsformer: dør, rinner (renner). — N i l og F r a t, de store elvene Nilen og Eufrat. — V e l a n: nu vel.

58. Fra skuten til fyret.

De fleste kjekke gutter som er opvokset i en sjøby, har vel engang hatt en ri da de vilde gå til sjøs. Å, det må være moro, tenker de. Alt det rare de kommer til å oppleve! Fremmede land og fremmede folkeslag. Palmeskoger og koralløer!

Det er bare bra at en kjekk gutt har lyst til å komme ut og våge trøien, men dere må nu ikke tro at det bare er moro å gå til sjøs. Det er nok å henge i og arbeide og gjøre sin plikt og ikke „komme for sent" eller glemme noget som det vel kan hende på skolen iblandt. Å nei, ombord blir ikke slikt tålt, det må dere stole på.

Og så er det nok mange trin å gå fra gutten kommer ombord første gang, og til han står øverst på trinene og kommanderer skuten på kommandobroen. Det er nok både slit og slep før en kommer så langt, og lekselesning er det også. Og eksamener, både styrmannseksamen og skippereksamen med mange vonde fag.

Og selv om en er blitt kaptein, så kan det nu hende at han slett ikke har det bare gildt bestandig; det er ikke bare å gå rundt med blanke knapper og skilt i luen og sprade og kommandere.

Ånei, kapteinen har nok mange sorgfulle stunder han; for han har ansvaret for skuten og lasten og passasjerene, og skulde det gå galt engang, så skuten forliser, må han være rolig og klar hele tiden, og han må være den siste som forlater den synkende skute.

Så det er ikke så rart om en skipper kan bli trett og gjerne vil slå sig til ro på landjorden. Kanskje har han kone og barn hjemme som han støtt lengter efter og gjerne vil være sammen med hver eneste dag og ikke bare engang imellem, når han kommer hjem på besøk en kort tid.

Helst vil han nu slå sig ned i et lite hus like ved sjøkanten og stelle med en jordflekk og drive litt fiske ved siden av og gå og pynte og male som han var vant til ombord.

Men eier han ikke noget hus, og kan han ikke få noget annet å bestille på landjorden, så er vel det mange skippere

„Fortuna“.
Efter maleri av Knud Baade.

har mest lyst til, det er å få et lite fyr å passe. Selv om fyret kan ligge nokså langt til havs, og selv om en landkrabbe kan synes det er trist og ensomt der ute, så pleier nu mangen skipper å like sig svært bra der, fordi han der alltid har utsikt over havet hvor han alltid har været vant til å ferdes, og som han derfor er gladere i enn alt annet.

Kommer dere i land på slik en fyrholme en sommerdag, ser det riktig hyggelig og fredelig ut, hvis det da er fint og

stille og varmt vær. Da gror det fiolette blomster mellem gråsteinen, og oppe på holmen kan det ofte være grønne små engsletter og litt ospekratt. Men sommeren er fyrvokterens beste tid og hans ferie; da er lykten slukket næsten hele døgnet, fordi nettene er så lyse at skibene kan finne frem uten å ha fyrlysene å gå efter.

Nei, men kom ut på slik en holme en svart vinterdag; da har ikke fyrvokteren ferie, da. Og ikke blomstrer det fiolette blomster nogetsteds; alt er svart og grått; bare fyrtårnet selv lyser hvitt mot vinterhimmelen.

Der pleier ikke å være nogen sikker havn på slik en holme; stormene kan hive sjørokket mot land fra alle verdens kanter, så båtene må heises op i daviter som på en skute. Og hvis det er et båthus, må det stå høit oppe på land, og det må surres fast med sterke ståltau for ikke å blåse av.

Er der en sti fra sjøen opover til toppen av øen hvor tårnet står, støtt og urokkelig og støpt i cement på harde fjellet, ja er der en slik sti, så pleier der gjerne å være et solid jernrekkverk å holde sig i, og det kan nok trenges for den som skal ferdes på stien når stormen raser som verst, så det ikke er råd for noget menneske å holde sig opreist hvis han ikke har slikt solid rekkverk å klore sig fast til.

Men inne i fyrvokterens stue er det lunt og hyggelig; på veggen henger fotografier av de skuter han har fart med i sin ungdom, eller kanskje han har hele skilderier av dem med blå skummende sjø og skinnende hvite seil og vimpler og flagg.

På kommoden ligger der store strutseegg og blekrøde koraller og kolibrifjær. Og en stor flaske ligger der også; men inne i flasken ligger det en hel liten bark med full rigg og tauverk og alt som hører til på en bark; det er et mirakel hvordan den skuten er kommet inn gjennem den trange flaskehalsen; fyrvokteren forteller at den lille skuten inne i flasken er en nøiaktig kopi av en stor bark han engang førte. Og dette lille kunststykket er laget over i New-York, hvor det er folk som ikke bestiller annet enn å lage slike kunststykker for sjøfolk. De skjærer først skroget nøiaktig til, og master og baugspryd og rigg, og så legger de

alt over ende og lar det gli inn gjennem flaskehalsen. Og når det så ligger i en haug nede på flaskebunnen, reiser de riggen forsiktig ved hjelp av tråder som de har tredd ut gjennem flaskehalsen. Men hvordan de senere får festet det hele og fikset det til, ja det vet ikke fyrvokteren, og det er så visst et mirakel!

Den fyrvokteren vi besøkte, bor alene der ute på holmen; han har hatt kone og åtte barn, men nu er konen død, og alle barna er hver på sin kant, så nu er han ganske alene.

I førstningen prøvde han å få en husholderske til å bo der ute for å stelle for sig og hjelpe ham litt med lykten når det trengtes.

Men det blev for ensomt og rart for husholderskene, de reiste den ene efter den annen, de greide det ikke mer enn en vinter hver. Så nu har han ingen mere omkring sig, hverken kone eller åtte barn eller husholderske. Nu er han ganske alene.

Men ikke mister han motet for det, nei, se der kommer han med kaffen, som han selv har været ute og laget i kjøkkenet; og han er bare blid og fornøid, og han smiler lystig inne i det brune, krusete skjegget: „Å, her er bare gildt! Jeg kan så visst ikke klage. Jeg har et av de greieste fyrene på hele kysten."

. . Det er ikke dårlig sagt av den ensomme fyrvokter der ute på den ytterste holme; for mange vilde nok synes han har et stritt arbeide. Fyret skal passes natt og dag, parafinbeholderen reguleres av et slags urverk som skal trekkes på timen som en annen klokke. Og når det er storm og sne og tåke, skal prismeglassene i lykten pusses støtt og stadig, forat fyret skal lyse klart ut i mørket.

Søvnen får han stjele sig til når han synes han kan; men han må ha vekkeruret stående stillet så det kan ramle i vei på bestemt tid; for det må saktens ikke hende at han forsover sig og forsømmer lykten.

Syk? Å langtifra, han må ikke bli syk. Hvem skulde da passe lykten? Nei, syk det må han nok ikke bli.

Jaja, skulde ulykken være ute, så var det å heise nødflagg da; kanskje folk i land fikk se det og kom ut og hjalp ham til rette.

Men nei, er det noget en fyrvokter ikke har lov til, så er det å bli syk.

Og allikevel, så beklager denne fyrvokteren sig som sagt ikke. Sommerdag har jeg det deilig, siger han, så meget jord at jeg gjerne kunde holde kyr. Og hele høsten og vinteren kommer de ut med post og proviant, og da får jeg mig en gild prat med postmannen.

Nei, men andre steder, der har de det ofte stritt, sier han. Sist sommer var jeg i besøk hos en venn av mig, en gammel skipper som er fyrvokter vesterpå. Han er nå så hjertens glad i blomster og alt hvad som have heter. Og vet dere hvad han hadde funnet på for å få blomster om sommeren? Jo, han hadde ført ut en hel mengde jord til holmen, og bar den i sekker op i fyret og gjemte sekkene i kjelleren hele vinteren, men om våren bar han ut sekkene og drysste jorden ned i fjellsprekkene og plantet og sådde så det var et syn å se, så mange blomster han fikk.

Men om høsten bar han jorden ned i kjelleren igjen, for hele vinteren stod sjøen i et eneste rokk over hele holmen og skylte med sig hvert jordskorn som lå igjen i fjellsprekkene og skurte stenen så blank og ren som den riktig hadde holdt storvask og skurt hele holmen med en ubegripelig stor svaber.

Men denne fyrvokteren hadde været i flere år nordpå før han fikk stillingen der han nu var; og han hadde mangt å fortelle deroppefra. Særlig før i tiden var det stritt mangesteds; det kunde gå halvårsvis mellem hver gang de så folk ute hos sig eller selv kunde komme til lands. Det var en plass hvor de blev rent tungsindige av all stormen og mørket og ensomheten; det kunde undertiden gå på forstanden løs, så de var vanvittige på fyret når folk fra land endelig kom ut for å se til dem.

En februarnatt brøt det løs en av disse stormer om hvilke en bakefter sier at der ikke har været make i manns minne.

Næste eftermiddag drev det innover mot fastlandet en hel mengde vrakgods; først trodde man at det skrev sig fra en skute som var forlist utenfor; men da det så kom flytende tjæretønner, oljefustasjer og tømmer som de visste

hørte til på fyret utenfor, begynte folk å bli redd for at det var noget galt på ferde ute hos fyrvokteren. Og ganske sikre blev de i sin sak da liket av en ung pike blev slengt i land mellem strandstenene; den unge pike hadde de alle kjent: hun tjente hos fyrvokteren på holmen.

Stormen varte og den rakk, dag og natt. Og fyret lyste rolig der ute som om intet ondt skulde være hendt. Å komme der ut var aldeles umulig selv for de verste vågehalser; havet stod i et eneste kok, og stormen buldret gjennem vintermørket.

Først fjerde døgnet efter at liket av piken var funnet, torde de sette båt på sjøen; det var den sterkeste som fantes på lange veier, og ombord gikk seks av de modigste og flinkeste menn i skjærgården der omkring.

Men det kunde nok også trenges, for det blev en kamp på liv og død, og da de efter mange timers kav endelig nådde frem i le av holmen, var sjødraget så forferdelig at de skjønte de måtte bli knust hvis de gikk for nær brenningen. Endelig fikk de slengt et tau i land til fyrvokterens kone og datter som stod der inne og klamret sig fast til fjellveggen; og da de to kvinner til sist hadde fått tak i tauet, bandt mennene i båten en dunk med melk og mat i enden av tauet, og de to der inne på stranden halte dunken inn gjennem de veldige brott.

„Hvor er fyrvokteren?“ ropte høvedsmannen i båten innover. „Han er død, og tjenestepiken er død, og vi kan ikke finne likene,“ hørte de derinnefra.

Mørket sank, og stormen steg, og så nødig de enn vilde, måtte de seks mann ro tilbake til land igjen.

Og så visste de altså at de to fortvilede kvinner nu satt alene der ute, men fyret lyste ennu. Blankt og rolig brente det. Natt efter natt. I all sin sorg og forferdelse — fyret glemte de ikke, de to ensomme kvinner.

Først en uke efter kunde folk komme i land på fyrholmen; da fant de mor og datter halvdøde av tretthet og sorg.

Men fyret var i full orden.

Da de var kommet nogenlunde til krefter, fortalte de hvordan ulykken var gått for sig.

Et par timer efter at stormen var brutt løs den februar-

natten, var brenningene vokset så høit at den hadde slått den ene nøstveggen inn; og i det nøstet hadde de opbevart proviant og mange andre nødvendige ting som de absolutt måtte forsøke å redde før sjøen blev altfor svær. Fyrvokteren, datteren og tjenestepiken styrtet inn og bar ut alt hvad de orket. To ganger gikk det godt, men tredje gang kom et veldig brott brusende innover hele nøstet og feide med sig bygningen og alt hvad der fantes i den og alt hvad de hadde berget op på holmen.

Og det verste var at fyrvokteren og tjenestepiken blev skyllet ned i dypet sammen med nøstet.

Datteren sprang opover den høie stentrapp op til fyret, men sjøen kom efter henne og slengte henne over ende mot stenmuren. Det var bare såvidt hun kunde krabbe sig inn i fyrhuset, så kom næste brottsjø og slo stenmuren i knas . . .

Og i alle de lange åtte døgn som fulgte, satt de to kvinner alene derute, mens havet uavlatelig raste mot tårnets sterke vegger . . . .

. . . . Å nei, det er nok ikke alle som har det såpass godt som vi her sør, sluttet fyrvokteren sin fortelling.

Ved *Vilhelm Krag.*

59. Vetle-Lisbet.

(Fra en Vestlandsfjord.)

Nei, neimen om lammet hennes var med i kveld heller! Flokken rekte fremom nuten og hitover efter den smale stigen, den ene sauen efter den andre, trædd likesom på tråd. De brukte komme på den måten støtt hver eneste dag hele sommeren, enda de jo gikk som de helst vilde her på fjellet, uten gjæter.

Men vesle bjellen hun hadde satt på lammet sitt, den saknet hun denne gang også. Nu hadde det fine kling-kling været vekke i fem dager, det fineste av alle sammen, rent og klart som glass. Hun lukket øinene og tyktes hun så lammet sitt, med den lange, bløtt krøllete rova,

Rekke: «rese», gå i rad og rekke. — Stig: sti («gangeveg»). — Træ (træde, trædd): sette tråd i nål eller gjennem perler og lignende som i perlebånd. — Sakne: savne. — Rove: hale.

som dinglet så myk; det hadde likt så å stå der like op for stølen, sammen med de andre, og tygge op igjen det som det hadde funnet borti de fete gress-skårene opved Svartaberg; av og til bare stod kjevene stille, det knep øinene til og så utover det vesle tjernet bortenfor stølen og innover brune høifjellet med sneflekker i kløftene, som lyste rødt når solen kveldet til havs. — Å, det var så vondt å minnes det!

Vetle-Lisbet skjøv de små flettene bak på ryggen og skottet op imot nuten. — Ja, nu skulde det skje! Det fikk ikke hjelpe hvad mor sa, at de skulde vente til lørdag, når far og broren, han Store-Lars, kom nedenfra bygden efter melkekløv. Hun vilde prøve alene, prøve å få lammet op fra Svartaberg-helleren; der måtte det ha satt sig fast; for det svalt jo ihjel om en drygde lenger. Der opunder var ikke annet enn svart jord igjen; støtt hadde det stått i et skårfeste der, mest hver veke nu i sommer, og gnagd av alt, gressroten med.

Men hun sa ingenting. — Og kyrne blev melket; og lyse sommernatten kom; og mor sovnet under åklæet. Vetle-Lisbet smatt stilt frem av sengen og ut i svalen, strakte sig op efter to lange tau på hjellen og trev den vesle busalt-dunken borti peisen; og så bar det opover mot nuten.

Det tok til å lysne alt fra himmelen i nordøst. Det dugget i gresset, og det skalv i morgendampen; og rype-mor våknet og trillet skremt med ungeflokken over ur og sten, og blev vekk nedi våt pors og blåbær-ris, som blinket mot solen. — Å, det var slik en fin morgen!

Og idag skulde vesle lammet få salt!

Oppe på Svartaberg stanset hun først, og så ut over blå fjellvann og brune myrer. Solen varmet alt, og stakk så hun skygde med hånden. Det var galt også dette, næsten; hun skulde ha sagt til mor før hun gikk. — Ja

Heller: berghvelving. — Svalt, av svelte: sulte. — Dryge: bie, vente. — Skårfeste: bergskörte hvor en hverken kan komme frem eller tilbake (gå sig i berg). — Sval: svalgang, forstue. — Hjell: halvloft, hylle. — Busaltdunk: kjørel med salt til kreaturene. — Pors: et slags stor lyng.

ja, hun vilde nu ialfall legge sig fremover og skotte ned mot helleren.

Der lå lammet på kne innunder og slikte berget; det var morgenduggen det vilde ha tak i, for det sildret ingen bekk der, det visste hun. Og utenfor fløi en stygg, svart fugl og illskrek av og til; det var vel den ørnen som hadde rede langt inni fjellet.

Hun sprang op, slengte tauet om den store stenen som lå litt bortpå, og knyttet til. Det andre tauet gjorde hun det samme med. Så hektet hun busalt-koppen i beltet, gled utover berget og firte sig efter tauet.

Lammet kunde jo ikke stå, så forsultet var det, — å du, å du! Og så tørst som det var!

Snøggere og snøggere firte hun sig nedover; nu bar fjellet innover også, så hun hang ut fra berget; og det gikk lettere. Hun kom ikke i hug å være svimmel, og så ikke uren dypt under, eller elven, som gikk hvit.

«Ka vilde du her då? Ka vilde du her då!» hvisket hun. «Du måtte då visst her va 'kje gras!»

Lammet åt jord også, så hun; tørr muld lå i hodet og om munnen. Der fór et rykk av redsel i de stive øinene, som stirte likesom blinde mot berget da Vetle-Lisbet nådde nedpå; og en to-tre klare kling-kling kom.

«Å gudla lambet mitt, å gudla lambet mitt!» lokket hun, med gråt i målet og hete i øiet.

I det samme slo en svart fugl med vingene og suste ut til den andre; det satt enda én til der borte på berget og ventet.

Hun trev efter det andre tauet og flyttet sig stilt bort mot lammet langsefter den smale jordstrimmelen; hun vilde binde tauet om det og hale det op når hun hadde halt sig op først. —

Men lammet kjente henne visst ikke igjen. «Å gudla lambet mitt, å gudla lambet mitt!» sa hun gang på gang. Med ett reiste det sig, så mulden dryste av hodet, stirte med underlig brustne blikk og store nesebor, tok sig sammen og rente mot Vetle-Lisbet av all makt. Hun stod

Snøgg: rask, fort. — Ka: hvad. — Måtte visst: måtte vite. — Gudla lambet mitt: gull-lammet mitt.

Vetle-Lisbet.
Tegnet for leseboken av Henrik Sørensen.

overgitt og så mot det ville blikket som ikke kjente henne, underlig blankt og matt på samme tid; hun slapp tauet og grep inn i ullen om halsen med begge hender: «Å gudla lambet mitt, å gudla lambet mitt!»

Og utover bar det med dem.

Det gled så stilt. «Å gudla lambet mitt!» hvisket hun op igjen. — Og hun hørte bare kling-kling gjennem luften, og hun så fine blå vann, som lå i lag likesom, det ene ovenpå det andre nedover. Kling-kling. — Og en svart fugl seilte med, som skrek så stygt.

Så kom en voldsom rist så det gnistret. Og så blev alt dødsens stille.

— — — —

Utpå dagen fant moren sin 11 år gamle Vetle-Lisbet i uren under Svartaberg. Moren hadde fulgt faret i duggen frem på nuten; og da hun så de to tauene som hang nedover berget, hadde hun ottes galt og var gått der ned.

Vesle lammet hadde greid sig bra — det var kommet ovenpå, det — og stod borti uren og gnog gress. Men Vetle-Lisbet hadde tatt mot støiten; hun lå på rygg, med bakhodet mot en kvass sten; det var smilehull i kinnet, og begge de små nevene var fulle av ull.

For leseboken av *Hans E. Kinck*.

60. Itte no knussel.

Rik og barnløs satt Marte Svennerud, landhandlersken, på Svennerud gård og holdt bygdens tøiler i sin hånd.

Kunde folk betale, inndrev Marte Svennerud ubarmhjertig like til siste øre. Kunde de ikke betale, slo hun en strek over hele regnskapet.

«Itte no knussel», sa Marte Svennerud.

Så hendte det like under jul at lærer Hansen døde, og enken satt igjen med syv uforsørgede — i rene armoden. Presten sendte liste rundt for å få penger til begravelsen — og til å betale husleien. Listen kom selvfølge-

Rist: risting, rystelse. — Far: spor. — Ottes galt: ane uråd, frykte for at det er galt på ferde.

lig først til Marte Svennerud. Den opmerksomhet skyldte bygden henne. Men videre kom den heller aldri. Den gikk tilbake til presten med den påskrift: Je bitaler itte no knussel

Marte Svenneru.

Hvor meget Marte Svennerud holdt på ikke å være knuslete, sparte hun alltid på d'en i Svennerud.

«Det der kunde bare én i hele bygda ha skrevet — og det er Marte Svennerud» — sa presten — han satte et komma efter «bitaler».

Så lot Marte Svennerud spenne for — anbragte sin mektige person på baksætet — og fylte hele sluffen med små og store poser fra butikken, og så kjørte hun til lærer Hansens enke.

Hvis nogen efter den visitt hadde spurt lærer Hansens barn om hvordan det vakreste kvinnfolk i verden så ut, vilde de alle sammen ha forsikret at hun hadde tre haker og små lyseblå øine — sånn som Marte Svennerud.

Men lillejulaftens morgen gled lærer Hansens enke i kjellertrappen — falt ned og slo sig, så hun døde fra barneflokken sin nogen timer efter.

Presten hentet alle syv til prestegården og sammenkalte i hui og hast et møte av bygdens beste menn — hvortil først og fremst regnedes Marte Svennerud — for å høre om nogen var villig til å ta til sig et av lærer Hansens barn.

Møtet hadde ikke vart lenge før alle syv var anbragt. Bygdens hjertelag var stort.

Imens satt barna i prestegårdskjøkkenet og spilte gnav. «Det er best de får noget annet å tenke på, krypet — og gnav er et uskyldig spill,» sa prestens husholderske. De hadde spist op alle rosinene de hadde fått å spille om. De satt og lyttet til stemmene inne i prestens kontor. De største skjønte godt hvad det dreiet sig om. Plutselig sa Nils, en liten lyslugget med gløgge øine og minst mulig til nese:

«Vi spiller om hvem som kommer til Marte Svennerud. Hun tar nok en av oss.» Spillet begynte. De var så

spent som om det gjaldt livet. Å komme til Marte Svennerud var næsten som å komme like lukt i Paradis. Mikkel, den eldste, vant. «Mei også vil til Matte Fenneru!» Men gråten stanste bratt. Det gikk i døren til kontoret.

Marte Svennerud kom ut. Det var selvsagt at hun skulde velge først.

Hun satte sig ned og lot de små lyse øine vandre rundt på alle sammen. Én gang til — rundt på alle sammen. Hun stanste ved Nils.

«Namne ditt?» spurte hun. «Nils Ezekiel Hansen,» svarte gutten — ildrød av forventning. «Å gammel?» «Jeg fyller ti år den attende januar,» kom det kjapt.

«Vil du følge med til Svennerud og komme på butikken?»

«Ja takk,» brast det ut av Nils. Han strålte. Men så kom han til å se bort på Mikkel, som satt og svelgjet og svelgjet.

«Takk — men,» sa Nils.

«Nå? Har du kanskje itte løst?» Marte Svennerud hørtes støtt.

«Jo — men,» Nils skottet på ny bort på Mikkel.

«Nå? Å er'e me dei?» spurte Marte Svennerud — litt hvast.

«Jeg vilde nok gjerne — — men — det var Mikkel som vant dig,» sa Nils fort.

«Åforslag?» spurte Marte Svennerud uforstående.

«Vi spilte om hvem som skulde komme til Svennerud. Og Mikkel vant.» Marte Svennerud drog på smilet.

«Så du spelte bort mig, du da Nils?»

«Ja, jeg gjorde nok det,» Nils hvisket og så skamfull ned.

«Åkken vann du da?»

«Ingen,» Nils så mer og mer ulykkelig ut.

«Stakkarn,» sa Marte Svennerud. «Åkken vann du da?» Hun vendte sig til en åtteåring med to lyse fletter. Hun blev blodrød. Vred sig hit og dit, og fikk møisommelig frem at hun heller ikke hadde vunnet nogen.

«Var det berre han Mikkel som vann, da?» spurte Marte Svennerud.

Åkken: hvem.

«Ja. For vi spilte ikke om andre enn dig,» hvisket Nils.

«Så. Åffer spelte dere itte om andre?» Marte Svenneruds øine tittet nysgjerrig ut av det runde lyserøde ansikt.

«For vi vilde helst være hos dig alle sammen,» svarte Nils.

«Jaså,» sa Marte Svennerud og så betenkt ut av vinduet. «Jaså,» sa hun engang til — hun knep munnen sammen, reiste sig bratt — og gikk uten å si mer. — Barna så på hverandre. De blev sittende ganske tause — i angst for at hun skulde være blitt sint og ikke vilde ha nogen av dem.

Men Marte Svennerud gikk inn i kontoret og satte sig ned ved siden av presten. «Jeg tar alle sju. Itte no knussel,» sa hun myndig og klasket sin store hånd i bordet.

Da Marte Svennerud en stund efter kjørte ut av prestegården med sluffen stuvende full av unger, og bygdens gode menn satt i sine sleder og ventet — for efter gammel skikk å la Marte Svennerud kjøre først — trådte presten ned av trappen.

«Nu et hurra for Marte Svennerud,» ropte han og svingte i begeistring kalotten. Og da det hurra var slutt, svingte han den engang til.

«Engang til. Itte no knussel,» smilte presten.

Og hurra blev der ropt, så lenge den brede ryggen til Marte Svennerud var synlig fra prestegårdstrappen.

Barbra Ring.

61. Anne Serinne.

1. Galeasen.

Vi bodde nokså høit hjemme. Fra kjøkkenvinduet så vi ut over hustakene i smugene og på Strandgaten, og mangen gang løftet Anne Serinne mig op på kjøkkenbenken, forat jeg skulde se skibene komme innover Vågen

Serinne, bergensk uttale for Serine. — Galeás: liten skute med to master; den bakerste minst.

eller gå til sjøs. Slik satt jeg en vårdag og så på en stor galeas som stevnet utover for en sønnenvinds kuling; jeg kunde vel være fem år den gang. Anne Serinne stod med korslagte armer og stirte, til den siste seilflik var gjemt bak hustakene. Så drev hun bortover kjøkkengulvet, og pusset med én gang nesen så det klirte i de små rutene. «Fikk du snue, Anne Serinne?» spurte jeg. Hun bare gikk og bet sig i leben, og svarte ikke. Jeg blev ved: «Anne Serinne, fikk du snue?» Da løftet hun mig lempelig ned fra kjøkkenbenken. «Hysj, sonemann, ikkje prate no, far! Gå ut og spell deg, du.» Og dermed skjøv hun mig sakte ut av kjøkkendøren.

Det var vel et år efter, at jeg kom gående nedover den høie stentrappen til haven vår med Adresseavisen i hånden. Adresseavisen var liten den gangen, og hadde mest dødsfall. Nede fra eldhuset hørte jeg Anne Serinne:

«En pike vandret uti en have;
til henne kom det en ung sjømann.
«Og du vil være
min hjertens-kjære — —»

Da jeg kom forbi eldhus-døren, ropte hun på mig, — hun vilde se avisen. Hun stod just og vasket klær; for Anne Serinne var jo piken vår, det har jeg kanskje ikke sagt. Hun tørket fingrene av i forklæet og gav sig til å lese. Jeg satte mig på en av de store stenene i eldhuset, og tenkte hun snart vilde begynne å synge igjen; for det var en lang, lang vise, denne om sjømannen. Men i stedet blev hun blek, holdt på å gå forover, tok med begge hender i den store stampen, og dagens Adresseavis dalte ned i såpeskummet. Hun fisket den op, stabbet i treskoene bort i døren og la den i solskinnet. Så satte hun sig på stenen ved siden av mig, med ansiktet i hendene, og stønnet sakte. Jeg la min barnehånd over hennes våte arm. «Er du syk, Anne Serinne?» — «Hysj, sonemann.» Slik satt vi begge lenge. Av og til så hun efter om

Kuling: sterk vind. — Sonemann (uttalt: *såne*) er et bergensk kjæleord for: gutten min. — Spelle seg (bergensk), for spele = leke. — Eldhus: bryggerhus. — Stamp: balj.

Adresseavisen var tørr. Endelig reiste hun sig. Jeg med. Hun la armen på akselen min, stabbet bortover til avisen og tok den. «Mor venter,» sa hun. «Skal jeg si at du er syk?» — «Ikkje seie et steins ord!» sa hun skarpt, og de sorte brynene rynket sig; «så skal eg klippe for deg i kveld,» sa hun mildere. Men jeg gikk baklengs bortover haven. Anne Serinne lutet sig forover mot stampen og vilde ta fatt; men hun måtte ta støttetak i kantene. Tåre på tåre rant nedover kinnene og ned i vasken. Da jeg hadde været oppe med avisen, syntes jeg at jeg måtte gjøre noget. Jeg visste jo riktignok slett ikke hvad det feilte henne; jeg visste ikke at hun hadde mistet sin kjæreste, at det var han som fór ut med galeasen for et år siden, at han hadde forlist og druknet i Atlanterhavet, og at foreldrene hans nu hadde kunngjort hans død i Adresseavisen. De visste ingen ting om forlovelsen. Det var bare mor som kjente til det, og mor hadde frarådet det. Mor mente at alle sjømenn var lettsindige, og likte ikke kjærester i dørene. Alt dette fikk jeg høre mange år efter. Men jeg syntes likevel jeg måtte gjøre noget. Jeg seilte nedover traleverket fra annen etasje og gikk hen til eldhuset igjen. Nu var døren lukket. Jeg banket på. «Det er bare mig, Anne Serinne. Jeg vil bare si det at du trenger ikke å klippe noget. Jeg skal ikke si det likevel.» Men om kvelden, da mor og far og de andre barna var hos mormor, satt Anne Serinne og klipte for mig. Dyr og damer og blomster og store plankegjerder rundt om.

Jeg lå inne i bakstuen hos mor og far den gangen. Derfor våknet jeg da de kom hjem fra mormor, og blev liggende stille våken og tenke på Anne Serinne. Og lyset blev slukket, og mor og far sov. Men ute fra kjøkkenet hørte jeg likesom én anke og vånde sig. Jeg kunde ikke få sove. Det var mørkt, og jeg var redd. Men jeg var også stolt, fordi jeg ikke hadde sagt nogen ting til mor og far.

Min seng stod like ved kjøkkendøren. Jeg listet mig ut og famlet mig på de bare ben bort til kjøkkenbenken,

Et steins ord: et eneste ord. — Traleverk: rekkverk, gitter, især foran haver, trapper og lign.

hvor Anne Serinne lå. Det var bekende sort inne i den benken[1]; men jeg kavde og kavde med hendene i mørket, inntil de med én gang tørnet mot Anne Serinnes tårevåte kinn. «Anne Serinne,» hvisket jeg. Hun fór op. «Men sonemann! Er du forstyrret?» — «Jeg skal si dig noget, Anne Serinne,» hvisket jeg; «hvor er det det gjør så ondt?» Hun trakk mig inn under teppet, forat jeg ikke skulde stå og fryse på det kolde kjøkkengulvet, og da syntes hun vel det var godt å få sagt det til et eneste menneske, selv om det var et seksårs barn. «Han er død,» hvisket hun. «Hvem?» — «Han som fór med galeasen.» — «Hvorfor vil du ikke si det til mor?» — «Mor likte 'an ikkje,» hikstet hun sakte, «og eg holder jo av mor også, ser du, sonemann. Men dersom atte mor sa så møkke som et eneste forkrenkelig ord om han, så måtte eg seie meg op, og det er eg ikkje god for heller.» Men inne i den døvende luft i kjøkkenbenken tok barnesøvnen mig. Om morgenen våknet jeg i min egen seng.

2. «Til borges» til den 17de mai.

Det er to måter å ta sorgen på. Det er nogen som blir leie på alle mennesker, og bitre, og legger hendene i fanget og vil ikke ta sig nogen ting til. Andre synes at arbeid gjør godt, og kan ikke få nok av det. Og fordi de selv har hatt sorg, og vet hvad det vil si, vil de gjerne hjelpe alle som har det vondt. Slik var Anne Serinne. Alltid kom der noget uventet godt ut av vår barnesorg når hun fikk tak i den, og det fikk hun alltid; for selv om hun ikke så den sorte stripen efter tårene, så visste hun likevel bestandig når det var noget i veien. Jeg husker det nok alt sammen, men jeg tør ikke regne det op. Bare en eneste ting. Jeg hadde spilt «til borges» til den 17de mai. Det var en stor gutt, meget større enn jeg, som hadde lokket mig til det. Vi spilte klink om små krem-

Møkke: «mykje», meget. — Forkrenkelig brukes av Anne Serinne feilaktig for: krenkende. — Til borges (på borg) til den 17de mai, det vil si: den 17de mai skal det betales.

[1] Før i tiden hadde tjenestepiken ofte sin sengeplass inni selve kjøkkendisken eller kjøkkenbenken, som i et skap.

En mor.
Efter måleri av Chr. Krohg.

merhus med brystsukker, som var almindelige den gangen. De kostet to skilling stykket. Vi begynte tidlig i april, og jeg hadde tapt syv kremmerhus til om kvelden den 16de mai. Da var jeg vel lei. Ellers var jo 16de mai næsten den beste dag i året, slik gledet jeg mig til den 17de. Men nu skulde jeg ut med de fire skilling jeg pleide å få til mellemmat og til gotter, og enda skyldte jeg fem kremmerhus. Men om eftermiddagen den 16de kom Anne Serinne forbi der vi stod og spilte; det var i den lille muldbakken ovenfor stentrappen. Hun må vel ha hørt et ord; for om kvelden, da vi stod i det siste spillet, med en hel flokk gutter omkring, kom hun opover trappen med syv tunge kobber-skillinger og la dem i hånden på ham som hadde vunnet. Men så føide hun til: «Det er ikkje for det at du skulde ha pengene, din knebel, men det er for at sonemann her ikkje skal skylde nokke menneskje nokke; han skal ikkje spelle fallitt, så liten han er. Og så er det best du får det som eg skylder deg med det same, du din lange pinsternakel, som går og lokker småbarn til slikt.» Og dermed rundjulte hun ham så kobberskillingene danste nedefter bakken, og alt i ett skrek han, rasende av skam og harme: «Eg vil ikkje ha di.» Anne Serinne slapp ham omsider. «Så kan de andre guttene ta kver sin to-skilling,» sa hun; «sonemann skal betale.» Og mens guttene krabbet og grov og klorte i bakken efter to-skillingene, gikk Anne Serinne langsomt nedefter den store stentrappen med mig ved hånden. Men da vi var kommet på det nederste trinet, ropte de efter oss: «Hurra for Anne Serinne, hurra for 17de mai, hurra-a-a-a-a!»

For leseboken av *utg.*

62 Flagget.

Det er en sådan almindelig jevn norsk sjømanns kjæreste erindring som her skal fortelles, og jeg lar gutten fortelle det selv; han gjorde det så lunt og stille.

Knebel: knekt. — Nokke (uttalt *nåkke*): noget. — Spille fallit (les *falitt'*): spille op, opgi sitt bo, når en ikke kan betale sin gjeld. — Pinsternakel (bergensk skjellsord) om en lang rekel; av pastinakk, en kjøkkenvekst med lang rot. — Di: «dei», dem.

«Jo, ser De, det var her for nogen år siden, den tid jeg var til orlogs med Nornen. Det var ved midtsommerstid nede i Saint Nazaire i Frankrike, og det var fullt op av mannovar'er der nede på havnen. Jeg vil ikke si at gamle Nornen var den fineste og nyeste av dem alle sammen, og vi guttene var nå ikke nettop de flotteste av alle orlogsgastene som lå der heller; men nok av det, vi var der da, og vi var gode nok for oss sjølve. Så var det en dag at chefen kom ombord og sa det, at nå skulde det være regátta — stor kapproning, skjønner De, mellem spanierne og franskmennene og italienerne og engelskmennene — ja mellem alle sjøguttene der nede, skjønner De. Og om nordmennene skulde være med, det fikk nå komme an på vårs det, sa chefen. Han kunde jo ikke kommandére oss til det, sa han; men tolv mann skulde det være, det var det akkordért om. Ja, vi stod der og så på hverandre og puffet hverandre i ryggen; for først er det nå likesom ingen har lyst, og siden så vil de alle, men det tar sin tid. «Nå?» sa chefen, han vilde jussom ha ende på det. Ja, så ruslet vi frem da, ser De, en efter en, og snart blev det tolv, og siden blev det flere. Men så sa chefen at tolv var det akkordért om, og tolv skulde det være.

Så kom da søndagen, — for det var en søndag. Å ja, vi gikk i den største giggen, og den gamle tømmermannen var med, og han skulde ta roren, for han hadde likesom været ute før han, ser De. Vi andre, ja visst hadde vi rodd, det vil jeg ikke nekte, alle tolv, hver for vårs; men når den ene ror på Horten, den andre i Tønsberg, og den tredje i Sandefjord, og noen ved Slepa — ja, og så var det Severin, han var riktignok fra Trondhjem, — så kommer en ikke til å ro i band sammen, mener jeg. Men alle de andre, de hadde ligget og sølt og rodd og øvd sig i over fjorten dager for å trene sig, som de kaller det.

Saint Nazaire (les *Sæng Nasær*), en liten by ved utløpet av elven Loire *(Loár)*. — Mannovár er det engelse man of war *(mæn-of-wåår)*: krigsmann, krigsskib. — Orlogsgaster: sjøkrigsfolk. — Vårs, østlandsk for: oss. — Jussom: just som. — Gigg (utt. *jigg*): en lang, smal båt. — Slepa, strekningen fra Slependen og utover mot Asker vel en mil fra Oslo. — I band sammen, i samband, i ett; her: i takt. — Trene: øve sig op til idrett.

Jeg skal bekjenne, at da vi satt i den tunge giggen og lettet på de svære askeårene, så hadde vi mest lyst til å stikke dem inn igjen og entre ombord på Nornen. Men det var nå altfor stor skam. Vi fikk nå ialfall legge oss op under pirhue likevel. For det var der de lå, alle disse nasjonene, ser De, som skulde kappro. Og da vi nå først var kommet inn i flokken, så var det nok ingen av oss som tenkte på å ro tilbars igjen da; det var for mange som så på vårs, skjønner De. Vi skulde ro fra piren rundt en merkebøie innerst i havnen, og så ut igjen, og det var så yrende fullt av båter og folk hele veien, så det var verre enn den verste marken eller sildefiske, eller hvad jeg skal kalle det for. «Nå får dere passe på å ro i takt da gutter,» sa tømmermannen. Men da måtte vi le. «Jeg mener du er gælen, du tømmermann,» ropte vi; «skal vi ro i takt?» — «Ja visst skal dere ro i takt,» sa tømmermannen; «dere skal telle mellem åretakene, så det ikke blir kludder med dere.» Men da lo vi enda verre; for vi ror i takt, vi guttene, ser De, vi trenger ikke om å telle.

Men jeg vil ikke si annet enn at vi blev alvorlige igjen da starten gikk. For vi la oss på årene, alt det vi orket; men det var likesom vi lå for anker, og de andre løb fra oss; for hverken giggen eller askeårene var skapt til kappløp, ser De. «Ro på, gutter!» sa tømmermannen. Og vi rodde på. For det var jo alle slags flagg, ser De, og det kunde vi nok være sams om, enda vi ikke hadde rodd i band sammen, at det norske flagget ikke skal være det akterste nogensteds. Så tok vi spenntak da, både for og bak, om jeg så må si, og svetten silte, og blodet sprang. Ja, så sé vi da fremover med den tunge giggen til Nornen, og da vi kom til merkebøien, innerst i havnen, så var vi på høiden av de fremste da, og utover gikk det

Pir-hue (av engelsk pier *(pir)*: brygge, og det østlandske hue: hode): bryggehode, det ytterste av en brygge som løper rett ut fra kaien. — Bøie: et forankret, svømmende merke i sjøen, oftest en hul jern-kule. — Marken (sønnenfjelsk) for «marknad»: marked. — Gælen: galen, tullet. — Start (engelsk), ved veddeløp og kapproning, om den samtidige avgang mot målet; starte: sette avsted; da starten gikk: da det blev gitt tegn til avgang. — Sams: enige.

nå så pass bra at smått om senn så var vi fremst sjølve. Og da skjønte vi nok snart at vi skulde vinne, kan De vel vite. For de andre ség mer og mer akter — for oss da, og vi ség mer og mer fram — for de andre. Og da vi så var næsten ved piren igjen, så vil jeg si at hurraene satt ferdige i halsen på vårs. Men da sa tømmermannen: «Nu later dere som ingen verdens ting, gutter; dere bare sitter murende still, og ved merkebåten setter dere bare årene rett op, — jussom dere var vant til alt sammen, skjønner dere.» Og det var fælt godt sagt av tømmermannen, skal jeg si Dem; for ellers hadde vi jo beljet hurra, vi som ikke hadde noe greie på det.

Ja vi kom inn til merkebåten som nummer én, et godt stykke fremmenfor de andre, og gjorde som tømmermannen hadde sagt. Vi satt murende still, satte bare årene ende op og ned, og så bent ut i luften. Men ropte ikke vi hurra, så var det de som gjorde det for vårs. De skrek slik, disse sydlendingene, som de var gælne, og den tid vi kom i land, så røk de bent på vårs. Vi måtte rent ut hytte vårs så de ikke rev vårs i stykker. Mannfolkene var likeså gælne som kvinnfolkene, det var nær-på de vilde kysse vårs.

Og fotografert blev vi alle sammen, og fin fest blev det gjort for vårs. Og da vi så siden kom ombord igjen, gjorde chefen stor tale og sa vi hadde været flinke gutter, sa han, og så skjenkte han vin for vårs og drakk med hver eneste én, og næst-kommandérende gikk omkring med kaker, og telégram kom fra sjølve kongen, og der stod det, at vi hadde hevdet — jeg må si, jeg veit ikke riktig hvad slag ord det er, men det skal være et farlig pent ord — jo, kongen sa vi hadde hevdet nasjonens ære, sa han, og så flagget, sa han. Og det syntes vi alle var det peneste av det alt sammen, at kongen tok flagget med. For det var nå vel kanskje det som skjøv vårs frem-over og gav vårs fart, mener jeg, når som atte alt kommer til alt.»

For leseboken av *Jacob Hilditch.*

63 Losen.

Jo jeg skal nok fortelle dere en artig strofe. Ut fra Kristiansund gikk vi med god vind og skulde rundt nesset. Så sprang han om, og vi fikk ham stikk i stevn.

Kapteinen satte kurs over til England, for han tenkte han skulde hale sig vesterover, så vi kunde få god strekk på'n forbi nesset.

Men om natten så ble'n så yderlig grov, og vi fikk ett brott som tok to mann overbord for oss.

Så måtte vi gjøre fast og red for et lite staseil, såvidt vi holdt styringa. På formiddan det tredje ettmål fikk vi et brott til. Vannet stod som en foss nedover kahyttstrappen. Ballasten blev kastet over i den ene sia, og skuta blev liggende med halve dekket i sjøen.

Så sier kapteinen til mig: «Niels — sier han — hvad skal vi gjøre nå?»

«Ja, det er ikke annet å gjøre her, kaptein — sier jeg — enn å kappe riggen. Kanskje hu da retter på sig igjen.»

Kapteinen tok en stikksag og jeg en barkesag, og vi til å sage på taljerepene.

Mens vi holder på med dette, så spør jeg kapteinen om han ikke vil ha en ende om livet — for jeg vilde ha en. Det kunde jo hende hu kastet sig tilbake til lo i det samme masten var gått i le, og da kunde vi komme til å gå overbord på den kanten.

Nei, kapteinen mente det kunde være ett fett, enten vi gikk overbord på den ene eller andre kanten, sa han. For det blev jo enden på det.

Det kom nå av det han var likesom litt ør i hodet.

Jaså, drakk han?

Nei langfra, men jeg skal si dere at det var broren hans, den ene av de to som var gått overbord for oss i det forrige brottet, og det var liksom han blev litt underlig fra den stunden.

Jeg bandt da en ende om livet på mig selv, og vi saget videre. Men vi hadde ikke fått kappet det lo vantet før masten gikk av sig selv og tok mig med sig ut, for den enden jeg hadde tatt om livet den hørte til masten.

Der ble'n da hengendes i le av vantet på sia av skuta og duppet op og ned i sjøene og gjorde hokuspokus, og jeg med den.

De kastet ut en taukveil, og den falt akkurat av sig selv om halsen på mig. Så gled masten under og drog mig med, og da jeg så op, kunde jeg se bunnen på skuta over mig. Men jeg fikk løsnet enden som jeg hadde om livet, og de deroppe halte i den andre som jeg hadde om halsen, så jeg kom op, og de fikk mig ombord. De la mig inn i ruffet, for jeg kunde jo ikke stå på bena, og engang imellem kom de inn og lydde til mig, og så efter hvor lenge jeg hadde igjen, for vi hadde jo været gode kamerater, ser De.

Men jeg retererte mig allikevel litt efter litt, og tilsist så sjanglet jeg ut på dekket igjen.

Der så det dårlig ut, og midt i all denne forsoffelsen så merket vi at vi ikke hadde mer vann og måtte drikke bare sjø. Da blei jeg lei det alt sammen, jeg tenkte hu skulde allikevel snart søkke, og så sa jeg til de andre:

«Jeg sier sannelig som svensken: Pumpe? nei takk, nå er jeg nøid med å dø.» Ja, så gikk vi da alle sammen inn i ruffet og krøp inn i hvert vårt hol for å dø sammen — vi hadde jo været gode kamerater.

Kapteinen lå også der nå. Han likte liksom ikke å være alene, siden broren var gått overbord.

Ja, der lå vi da og ventet.

Men så var det jeg sov inn og hadde sånn underlig drøm. Jeg var over i den annen verden, og der møtte jeg Jesus Kristus, — og han sa til mig: — Åssen tør du komme her! Du har jo ikke bryllupsklædningen på dig jo.

Så våknet jeg og lå og tenkte på dette en stund, og kom da til det at efter dette var det vel best å purre kapteinen.

«Kaptein, sa jeg — sånn og sånn er det, det og det har jeg drømt, og nå vil jeg spørre Dere: Kan De uttyde denne drømmen for mig?»

Nei, kapteinen kunde ikke det.

«Ja-ja kaptein — sa jeg — når som at ikke De kan uttyde dette for mig, så vil jeg uttyde det for Dere: Da'n

sa det om bryllupsklædningen, så mente'n det, at vi hadde gitt oss over for tidlig, og at menneskene skal ikke gi sig over for tidlig. Og derfor — sa jeg — så er det min mening, atte vi skal ta på igjen.»

Ja, da kapteinen hørte det, var han oppe fort som fisken, og til å purre ut folkene og fortelle dem det, og de var ikke sene til å komme ut og knatte i stykker ved og pumpe, og da vi hadde holdt på et halvt ettmål til, så så vi land. Kapteinen trodde det var Shetlandsøene, og vi drev innimellem nogen rocks og blev berget av nogen loser, og så fikk vi høre at det var Kristiansund. Der blev vi og turte jul like til tyvende dag med dans og annen lystighet. *Chr. Krohg.*

64. St. Olavskorsets ros.

Det er ikke større stasen ved slik en liten skjærgårdsdamper, når den ligger ved bryggen i småbyen sånn i hverdagslaget og tar inn nogen kasser og sekker på fordekket og alskens pakker og esker og bylter og håndkofferter på akterdekket.

Og det er ikke større stasen ved passasjerene heller, det er fiskere og sjøfolk i bypuss, som oftest er av solid cheviot; nogen av de unge guttene har press i buksene, de har hatt dem liggende i bretter under madrassene de siste nettene, forat presssen skal bli riktig hvass.

Men de unge pikene, som sitter i hviskende og fnisende klynger inne i kahytten, de er vel galante. — Med lyse kjoler og lyse strømper og blanke sko og med blomster og dingeldangel på hattene. De er minst likeså fine som bypikene, kom ikke der! — De studerer sine kataloger fra de store magasiner i Paris, og de får sine bluser og strømper fra de store menneskemyldrende boulevarder i verdensbyen. Det er nokså rart å tenke på at dette billige dusinkrammet fra Frankrikes hovedstad skal havne her oppe i den norske steingrå skjærgård; nåja, hottentottpikene er akkurat like narraktige og får sin andel av krammet ned til sig under palmene. For Paris sender sine kataloger til dem også.

Sypiken. *Efter maleri av Chr. Krohg.*

Men det er ikke så farlig; bare se på de gifte konene, de er forstandige, selv om det ikke er så mange årene siden de blev gift. De går i praktiske klæsplagg som passer for vårt klima, og som ikke går i filler når det har været brukt et par ganger.

Så når de unge pikene bare får sig mann og barn, så skal dere nok se de får annet å tenke på enn strømper fra Paris.

Men henne på fordekket står der en eldre mann så ganske for sig selv. Han står og småfryser i le av nogen melsekker, han skyter skuldrene i været og småtramper for å holde varmen i sig. Det er rart at han ikke går akterut, hvor det er så meget lunere og hyggeligere på alle måter. Eller skulde det kanskje være fordi han er fattig og vil spare penger og gå på dekksplass?

Han ser ut som sjøfolk og fiskere flest når de blir gamle og skakke og krummet av gikt og slit; han har cheviot som alle de andre, skjønt kanskje hans cheviot ser ut til å være brukt både lenge og vel. Og han har så visst ikke press i buksene!

Men det rare ved denne gamle mannen er at han i knapphullet på det ene trøieopslaget har en liten sløife, knyttet av de norske trefarvede bånd.

Og det betyr at den lille skakke mannen i den slitte chevioten er ridder av St. Olavsorden.

Nu hender det ikke hver dag at en her ute i steinrøisene treffer en Olavsridder, så jeg blir nysgjerrig og går hen til ham og gir mig i snakk med ham. For jeg har jo lyst til å vite hvordan han har fått det ordenstegnet; men en må ikke gå for fort frem når en skal spørre sig for om slikt. En må være forsiktig og velopdragen, ellers vil slik en kar ikke være en et svar engang, men anse en som en almindelig tølperaktig byfant som ikke eier folkeskikk. Og det har han jo rett i.

Så vi snakker bare om vind og vær og alt slikt noget som en skal snakke sammen om når en treffes på en dampbåt og ikke kjenner hverandre.

Og så snakker vi litt om silla, som det har været så rent usselt med iår. Og så forteller han at han har været

til byen med en spekalv, og den spekalven var han så ubegripelig glad i, ja rent som det kunde være et lite bån, og kalven gav sig så rent ynkelig da slakteren halte avsted med den. Og så på ham med store sørgmodige øine, som den vilde si far vel til ham. For den forstod godt at det var slakteren som halte avsted med den, og at den nu skulde hen og stikkes.

Ja, vondt var det å se som den strikte med alle fire benene da den gikk opover bryggen, og rent trist var det å reise hjem igjen alene, foruten kalven.

Men hvad skal en gjøre? Lensmannen hadde været og pantet for skatt, og nu hadde han sagt at han vilde komme imorgen og hente både bordet og buffeten.

Så det var ingen råd med det, han fikk heller selge kalven, så glad han enn var i den.

Det er så sørgelig å høre den gamle mannen stå og klage så sårt, og jeg tenker som så at nu trenger han riktig til å snakke om noget som er gildt, og jeg mener at nu er da sannelig tiden kommet til å spørre ham ut om ordenstegnet.

Men nei da, det var nok ikke heldig å spørre ham om det. For han bare ser på mig, fremmedkaren, ser på mig med et sky blikk, men han svarer ikke. Han bare brummer litt ved sig selv og rusler over på den annen side av dekket, hvor han setter sig midt i blåsten på en margarindunk.

Jeg skjønner at jeg har været dum, derfor går jeg akterut og er nokså skamfull over at ha opført mig så klosset.

Men jeg er enda mer nysgjerrig enn før, og da jeg treffer en mann jeg kjenner, spør jeg ham ut om Olavsridderen med kalven.

«Å han,» svarer mannen og ser forundret på mig fordi jeg ikke kjenner ham.

«Jo, det ordenstegnet har han såmen hatt i over firti år; han fikk det av kong Oscar, og i den tiden pleide ikke småfolk å få slik stas å henge på sig; det var bare fine folk og embedsmenn som det drøsste ut over hver kongens geburtsdag.»

Så denne her måtte saktens ha gjort noget ekstra, og det hadde han så sannelig også gjort.

Han var skipper den gang, Abram, ja for han het Abram, gjorde mannen. Han førte en liten brigg, og så kom han til Santos nettop i den tiden gulfeberen og annen pestilens raste som verst. Det var den fæle pesten i åttiårene som folk enda husker, da sjømennene døde som fluer, ja i tusenvis.

På havnen lå der tykt med skuter, både nordmenn og svensker og dansker og alle andre nasjoner.

Men kom en skute inn, kom han ikke ut igjen; for ikke var der folk til å losse, og ikke til å laste, syke var de alle. Og aldri så såre hadde skutene dryppet ankeret i bunnen, så kom pesten i ruffen, og så datt den ene og så den andre; til slutt var det mange skib som lå ganske tomme fordi der ikke fantes mannskap ombord; gulfeberen hadde tatt dem alle sammen.

Det var ikke så rart at folk blev redde, ja som besatte blev de av skrekk. Og det blev sagt at de fleste skippere flyktet sin vei og lot skute og mannskap greie sig som best de kunde; selv reiste de op i fjellene og la sig inn på sanatorier eller hvad de kalte det der nede.

Det var bare en eneste skipper som blev der han var hele tiden, og det var ingen annen enn Abram. Han kunde saktens reist han også, like så vel som de andre, men nei, han vilde ikke det. Han syntes ikke det var noget greit. Han blev, gjorde Abram.

Og gulfeberen kom i hans ruff, den tok fatt i hver eneste mann. Men Abram satt hos dem og pleide dem og støttet dem op når smerteriene tok dem så de skrek over sig og så syner og alt slikt. Og når de skulde til å dø, så satt Abram hos dem og trøstet dem så godt han kunde, og snakket gudsord med dem forat de kunde dø rolig og i Jesu navn. Enda Abram slett ikke var nogen leser å kalle eller nogen legpredikant, men bare et ganske enfoldig menneske.

Og når de så hadde stridd ut, så tok Abram og bar liket på sin rygg ned i båten, og rodde det til lands og fikk det kjørt op på kjerrgården og hentet både klokker og prest, for at armingen skulde hvile i kristen jord.

Slik varte og rakk det, til alle mann var døde ombord hos Abram.

Men da han hadde båret den siste fra borde og fått ham kristelig begravet, tro da Abram reiste op på sanatorium, eller hvad de kaller det der nede, og la sig til å hvile ut?

Ånei, han gjorde ikke det, Abram, nei. Han syntes ikke det var noget greit. Han holdt på som han var begynt, han gikk ombord i de andre skutene der det var syke folk, så i en nordmann, så i en svensker, så i en dansker. Og han satte sig på køiekanten hos de syke og passet dem og støttet dem når riene kom, og bar dem fra borde når de hadde stridd ut, akkurat som han hadde gjort med sine egne folk ombord i sin egen skute.

Det var rart nok at gulfeberen ikke tok fatt i ham også; for han var ikke forsiktig for smitte, det er sikkert han ikke var. Folk trodde han var gal, og en skulde næsten ikke tro han kunde være riktig vel bevaret, når han kunde fare slik frem.

Slik holdt han på, stille og rolig, så lenge gulfeberen raste; de sier det var i flere måneder. Sent og tidlig var han på ferde, han må ha hatt ufattelige krefter. Det var som Vårherre holdt sin hånd over ham så han aldri blev syk og aldri blev trett.

Og da så pestilensen var forbi, og de andre skipperne kom tilbake fra sanatoriene og fikk klarert skutene og hyret nytt mannskap, ja, da gjorde Abram det samme, han klarerte briggen og hyrte mannskap og seilte sin vei stille og rolig og som ingenting.

Men lenge bakefter begynte de å prate om dette, prestene især; for de hadde jo hørt om hvordan han hadde snakket gudsord for dem som skulde dø, og de hadde sett ham komme trekkende med likene som skulde i jorden.

Og så skrev prestene til konsulene, og konsulene skrev til kong Oscar, at den Abram han var da en helt og slikt noget, som burde ha St. Olavsordenen minst.

Og kong Oscar, som var en grei kar på den måten og sjømann sjel, han sendte så menn Abram Olav'en, enda

han bare var skipper på en liten brigg og hverken embedsmann eller noget annet fint noget.

Nei, Abram vil aldri snakke noget om gulfeberen i Santos, og han kyter så visst aldri av ordenstegnet sitt, enda han kanskje kunde ha god grunn til det.

Men at han er glad i det, er sikkert og visst nok, det kan en se av det at han har sydd den lille båndsløifen inn i knapphullet sitt på de fine klærne han bare bruker hver gang han skal inn til byen.

— — — — Dampbåten stanser ved en liten brygge, hvorfra en sti krongler sig op gjennem ødemarken.

Der tusler Abram sig i land, han ser så sørgelig ut, han tenker sikkert på kalven.

Og to av de unge pikene med strømpene fra Paris dulter hverandre i siden og fniser og peker på Olavsbåndet i knapphullet på den slitte cheviottrøien.

Men jeg tenker ved mig selv at Olavsordenen kan vi få nogen hver av oss, men sjelden har jeg truffet nogen som kan bære den med større ære enn den skakke gamle mannen som krabber op igjennem steinrøisen og sørger over en spekalv som han måtte selge for å betale skatten.

For leseboken ved *Vilhelm Krag.*

VIII. Fedrelandshistoriske dikt.

65. Gamle Noreg.

Gamle Noreg,
nørdst i grendom,
er vårt eige
ættarland.
Der er hav som
heilt åt endom
leikar um den
lange strand;
der er vikar
og vatn og øyar,
tusund fjordar,
og tusund fjell
snøyor der sjeldan
snjoen tøyar,
dalar der fossen
diger fjell.

Leid er vel den
lange vetter,
endå grøn vår
granskog stend,
og når lauv i
lidom spretter,
fagre leter
fær vår grend.

Store dagar
og stutte næter
lida lett um
den ljose jord;
strand og fjord og
fjell og sæter
skiner av sol frå
sud og nord.

Born av deim som
bygde landet,
er på tuftom
endå til;
garden stend i
gamle standet,
bygd og bøtt som
bonden vil.
Van til møda,
meir enn til kjæla,
leikar lyden
på land og sjo.
Gjev han sitje
med sømd og sæla
trutt på tuftom
i trygd og ro!

Ivar Åsen.

Grendom: grendene (grannelag). — Lidom: liene (dativ). — Vatn: sjø (innsjø). — Snøye: snaumark. — Lida: gå (om tiden). — Lyd: folk. — Sømd: ære, heder. — Sæle: lykke og glede.

66. Håkon den gode.

Håkon, yngste son til Harald Hårfagre, vart send til England då han var liten gut, og uppfostra hjå kong Adalstein. Han vart sidan ein av dei beste kongar i Noreg. Han prøvde å få folket kristna; men tidi var ikkje komi, og han hadde ikkje hug til å bruka makt.

Han kom og vilde rydja
den seige norske jord,
han kom og vilde byggja
kristkyrkja høgt mot nord,
han kom og vilde bryta
den harde heidne is,
so gras her kunde skyta
til Jesu Kristi pris.

Han kom og vilde vera
den fyrste merkesmann
for Kristi ljose læra
i Noregs myrke land.
Han vilde bjoda frelse,
han vilde lysa grid
og gjeva folket helse
og kraft i livsens strid.

So stolt ein draum han drøymde
for Noreg, for sitt land:
ein vår som fagert fløymde
frå høgtind ned til strand,
ein vår med song og kvitring,
og brus frå elv og foss
og sol og stråle-glitring
i glans frå Kristi kors.

Men kald gjekk vintervinden
med sukk i snøtung lid,
og tåka dreiv kring tinden;
det var so myrk ei tid.
Og vilt, som sterke fossen,
det braut av hat og harm
mot han som lyfte krossen
i ungdomsdjerve arm.

Då brast det unge modet,
den djerve armen seig,
og is det gjekk i blodet,
og all hans von låg feig.
Han stridde for det sanne;
men vann kje fram sitt verk:
her var for kaldt i landet,
og lygni var for sterk.

Han var den fyrste blomen
som spratt i Noregs jord,
den fyrste linne ljomen
av klokkeklang her nord,
den fyrste skimt av rode
frå Noregs største vår;
og nemnd han vart den gode
ned gjenom tusen år.

For leseboki av Nils Økland.

67. Olav Trygvason.

Brede seil over Nordsjø går,
høit på skansen i morgnen står
Erling Skjalgsson fra Sole, —
speider over hav mot Danmark:
„Kommer ikke Olav Trygvason?“

Skanse: halvdekk eller forhøining akter på et skib.

„Hvor bliver Ormen Lange?“
Tegnet for leseboken av Alf Rolfsen.

Seks og femti de drager lå;
seilene falt, mot Danmark så
solbrente menn; — da steg det:
„Hvor bliver Ormen Lange?
Kommer ikke Olav Trygvason?“

Men da sol i det annet gry
gikk av hav, uten mast mot sky,

Drage: krigsskib med dragehode i baugen. — Bliver: blir (av). — Gry: daggry, morgen.

blev det som storm å høre:
„Hvor bliver Ormen Lange?
Kommer ikke Olav Trygvason?“

Stille, stille i samme stund
alle stod; ti fra havets bunn
skvulpet som sukk om flåten:
„Tagen er Ormen Lange,
fallen er Olav Trygvason.“

Siden efter i hundre år
norske skibe til følge får,
helst dog i månenetter:
„Tagen er Ormen Lange,
fallen er Olav Trygvason.“

Bjørnstjerne Bjørnson.

68. En vise om Hellig Olav.

Hellig Olav stod ved fjorden med sin hær,
pinsefesten var for hånden;
alskens løv og blomster artede sig der
fagert under Folgefonnen.
Kongens drage lå og speilte sig ved strand,
bispen stod med korset på den hvite sand.
Kongens kjemperad
lå på kne og bad,
og der gikk dem lyn i ånden.

Hellig Olavs åsyn skinte som en sol,
klar satt kronen ham om pannen.
Mens han knelte, lå hans rike purpurkjol
som et teppe over sanden.
Her han vilde atter i en stakket frist
bygge kirke til den sterke Herre Krist;
alt på pinsedag
skulde fra dens tak
korset lyse over stranden.

Tagen: tatt. — Arte sig: vokse, trives. — Drage: krigsskib (med dragehode i baugen).

Og da verket nu var helliget med bønn,
murte hver en kjempe trolig.
Men i fjellet lød der underlige drønn;
dvergeslekten blev urolig.
Høit fra uren rullet grus og kampesten,
og fra lien kom der rot og bol og gren.
ille så det ut
for kong Olavs gud, —
ille fredet man hans bolig.

Hellig Olav med sitt luerøde skjegg
kyste hjaltet på sin klinge,
og han holdt det høit mot dvergehallens vegg,
og han korsede sin bringe.
Se, da rullet alle stener ned i mak,
og de føide sig til muren, lag ved lag,
og hver stokk der sprang,
blev en bjelke lang;
øksebruket var kun ringe.

O, hvor gram blev da den travle dvergeflokk, —
fjorden skalv ved deres mæle;
og de støtte til en veldig klippeblokk
med de kobberskodde hæle.
Hellig Olav mælte da et lystig ord:
„Se, der kommer dvergen med vårt alterbord!"
Stenen dumpet ned
just på rette sted,
der hvor kongen pleide knele.

Snart var kirken med sitt skiferdekke takt, —
klar den stod på pinsedagen;
og i koret var på alterstenen lagt
gyllenstykke og skarlagen.
Bispen stod i bønnen bøiet over den,
kongen gikk til offers dit med sine menn;

Bol: tre, stamme. — Hjalt (hjalte): håndtak på sverd, eg. om tverrstangen som verner hånden; den og sverdet danner et kors. — Gram (dansk): vred.

altervinen klar,
gull og farvet glar
bragte han i land fra bragen.

Kirken stod ved strand i mange hundre år, —
nu er dog dens mur forsvunnen;
men til Olavs ros ennu blandt løvet står
alterbordet over grunnen.
Moseteppet hviler nu på stenen grå,
abildtreet strør sin hvite blomst derpå,
og fra birkens topp
stemmer fuglen op
pinsesalmene i lunden.

J. S. Welhaven.

69. Torgny Lagmann.

Hatten av for det høge namn
som Noreg gøymer i hjarte-famn!
Hatten av for den fagna stormann
som— ja, han var svenske, og ikkje nordmann.

Han sat i si hall med lagmanns rang,
og kvite skjegget fall i hans fang.
Og stod han på fot, rakk hans høge skalle
fritt med sitt sylv-hår upp yver alle.

Han var ein bonde, men hovding enn,
den fremste mann millom friborne menn.
Og lyfte han røysti, den gamle storing,
so var det det svenske folket si ording.

Og hadde Torgny si meining sagt,
so muna kje jamvel kongeleg makt;
når Torgnys bønder tok til å knurra,
so torde kje sjølve konungen murra.

Og Torgny lagmann han var so stor
at svensken han såg som nordmannens bror,
i trufast semje, med retten like,
frende ved frende i kvar sitt rike.

Glar: glass. — Ording: tale. — Semje: forlik, enighet.

Han skyna det var kje til Sveriks vel
å venta seg Noregs hals under hæl,
alt medan dei drog kvarandre i luggen.
Han turvte stå upp-att, gamle ruggen.

Per Sivle.

70. Erling Skjalgsson

på gården Sole på Jæren var Norges mektigste storbonde på de to Olavers tid. Han var gift med Olav Trygvasons søster Astri, og styrte som kongens lendermann over fylkene fra Sogn til Lindesnes — derav navnet «Rygekongen». Han var av de lendermenn som falt fra Olav Haraldsson og sluttet sig til danskekongen, Knut den mektige. I 1028, like før Olav drog fra Norge, møttes de to ved Utstein i Ryfylke. Erlings skib blev ryddet. Selv blev han drept av Aslak Fitjarskalle.

Seig imot Sola
ei skute inn
for slakt segl
i skrælen vind.
Det var Erling Skjalgsson
som stemnde til stranda,
— men denne gongen
med kløyvd panna.

Flaug det som eld
yver Jadarland,
at myrd var Rogalands
gjævaste mann.
Og ålmugen auka
som vårflaum frå fjellet,
der ryge-kongen
låg stiv under tjeldet.

Sume jamra,
og sume svor,
sume stod bleike
utan eit ord.

Då steig ei røyst
som tok med seg alle:
«Hemn og død
yver Fitjarskalle!»

Der stend ein flokk
av hard-barka menn
her ifrå Sola
si næraste grend,
ein gong bundne
til træle-yrke;
men no so eig dei
sin eigen styrke.

Trælar, sanka
frå aust og frå vest,
kjøpte og selde
som ukse og hest.
«Friskt mot!» sa han Erling,
«eg vil deg kje verre
enn: sjølv kann du verta
din eigen herre.

Fyrst lyt hjå meg
du tena deg fri,
og forare gjeng det
di meir du tek i.
Sidan du fær
— som her eg skal lova —
rudnings-land
til åker og stova.

Skrælen: skral, døv. — Forare: fortere.

Og dermed du hev,
um du yrkjer trutt,
din heim på grunn
som du sjølv hev rudt.
Og hugsa so på
i tunglyndte rider,
at det er på lukka
di eigi du smider.»

Og havren han voks
der lynget det gjekk,
og fleire og fleire
vart feste til grunnen
på likaste måte;
for mannen hug≈legg
sin eigen bròte.

Og Erling Skjalgsson
skal leva, han,
i små≈manns minne
kring Noregs land.
Til seinste ætter
soga vår mæler:
han skapte menn
og nordmenn av trælar.

Per Sivle.

71. Bjørn stallar.

At stallar han nemndest,
det var av den grunn
at han var konungens
andre munn.
For det var stallarens
kall og æra:
konungens vilje
fram å bera.

Og ordhag og uredd
han Bjørn var,
og dertil so var han
ein kjempe≈kar.
Han stod som ein stolpe
med botnar≈feste
i Noregs rett
og kong Olavs beste.

Men — skal me sanningi
heil få sagt,
so tente han og
ei onnor makt.
Kong Olav hadde
hans tru og tanke,
— men det hadde jamvel
gullet det blanke.

Og Olav, han landlyst
til Gardarik gjekk,
og få var dei vener
som med seg han fekk,
og ilt var det einaste
andre lova.
— Han Bjørn sat kurr
der heime i stova.

Og fleire og fleire
fall Olav ifrå,
so truskap vart mest
som eit ser≈syn å sjå.
For danskane lirka
med pengar og tale,
og lokka og lurde
til det som var gale.

Rudt: av rydja. — Bròte: avsvidd rydningsland. — Ordhag: ordfør, veltalende. — Landlyst: utlæg, landsforvist. — Kurr: rolig, stille.

So kom dei då og
til han Bjørn ein dag.
Nei, han fekk dei ikkje
til lova det slag.
Men då det so drúste
med gull-peng på bordet,
so stod han kje lenger,
— so gav han dei ordet.

Nei, — som dei er burte,
tek hjarta til svid,
og verre so vert det,
di lenger det lid.
Kva hadde han gjort!
og kor kunde han velja:
sin konung, seg sjølv
og sitt manns-ord å selja!

Og då det leid lenger,
so vart det til sut
som murde og brann,
so han heldt det kje ut.
Vel slo han på bordet
den blenkjande haugen:
men klangen av gullet
var skrik som av draugen.

Å, kunde han endå
få Olav å sjå,
og um ikkje anna,
so straffi si få!
— So strauk han av stad,
og mot auster han trådde,
og ståna kje fyrr
til kong Olav han nådde.

Og Bjørn han helsa
på gamal sed.
So fall han kongen
til fotar ned.
Han bad kje um nåde,
kor so det var skifta;
det var berre det
at han syndi si skrifta.

Og det var kong Olav,
han var so stor:
han sa kje til refsing
eit halvdrege ord.
Men Bjørn sitt verste
hug-band han løyste,
då ned han seg bøygde
og upp han røyste.

«Velkomen, du kulten
av mine menn!
No er du meg vorten
kjærare enn.
Din plass stend open,
du veit å finna
ditt stallars-rom,
—so eg tarv deg kje minna!»

Og kva so um Bjørn
ein segja kann:
han var då ein stautande —
kar av ein mann.
Han kunde gjera
det som var illa,
men kunde og koma seg
ut or villa.

Druste, av drysja: drysse. — Mura: stikke og gnage i kroppen. — Trå: lengte. — Skifta: stelt. — Halvdregen: halvsagt, halv-kvedet. — Hug-band: hugtyngsel, bekymring. — Røyste: reiste. — Kult: sterk-voksen, dryg kar.

På Stiklestad stod han
konungen næst,
var ein av dei
som varde han best.
I seinste blinken
vårt auga han møter,
han sìg i bane
ved Olavs føter.

Han var ein nordmann
som hadde mot
ikkje berre
til strid, men til bot.
— Og verste skrymsla
ein nordmann kann møta
er gjerne: sitt eige
bròt å bøta.

Per Sivle.

72. Tord Foleson.

Dei stod på Stiklestad,
fylka til strid,
den gamle og so
den nye tid:
det som skulde veksa,
mot det som skulde siga,
det som skulde falla
mot det som skulde stiga.

So drog dei sverdi
i same stund,
den ljose kong Olav
og den grå Tore Hund.
Og her-ropet dunde,
so jordi ho dirra,
og spjoti dei susa,
og pilene svirra.

Men so er det sagt,
at ein gasta kar,
Tord Foleson, merket
hans Olav bar.
Og denne Tord merkesmann
han skal me minnast,
so lenge i Noreg
merkesmenn finnast.

Då Tord han kjende
han banesår fekk,
der fram i striden
med merket han gjekk, —
då støyrde han stongi
so hardt han kunde
i bakken ned,
fyrr han seig inn-under.

Og gamle soga
ho segjer so,
at Tord han stupte,
men merket det stod.
Og soleis må endå
den kunne gjera
som framgangs-merket
i Noreg skal bera.

Mannen kann siga,
men merket det må
i Noreg si jord
som på Stiklestad stå.
Og det er det store,
og det er det glupe,
at merket det stend,
um beraren stuper.

Per Sivle.

Siga: synke. — Dunde, av dynja: dure. — Svirra: svirre, surre, suse. — Gasta: gild og gjæv, glup. — Støyra: sette en staur fast i jorden, nedramme. — Sòga: saga, historie.

73. Salme til Olavs-dagen.

Tone: Vår Gud han er so fast ei borg.

Vår Gud, deg vere lov og ros
og ære utan ende,
at du ditt sæle sanningsljos
til våre strender sende!
Du valde deg ein mann,
som ved din nåde vann
å kristna Noregs folk
og tala som din tolk
til oss på norrøn tunge.

Fram kristmenn, krossmenn, konungsmenn!
Det merke Olav reiste.
For Kristi kross hans hjarta brenn,
til siste livsens gneiste.
Kong Olav seig i blod,
men krossens merke stod
so fast i Noregs jord,
at frå hans grav Guds ord
fór sigerferd um landet.

No skin i landet nytt det ljos,
som rann med Olav konge.
Kristkyrkja stend i Nidaros
nyreist frå tider tronge.
Og ordet av Guds munn
gror nytt på gamal grunn.
Gud, lat det halda ved
til seinste ættarled
å skapa liv i landet.

So fram med Gud, til siger fram!
Fram under krossens merke!
Gjer ikkje våre feder skam,
som stod i trui sterke
og fram med merket steig,
til under det dei seig!
Lat upp til deim oss sjå
og trutt i striden stå
for Gud og gamle Noreg!

Elias Blix.

74. Magnus den blinde.

„Å, la mig ennu en gang få se
op mot de tindrende stjerner,"
bad ung Magnus og sank i kne;
det var ynk å se;
alle kvinner i gråt sig fjerner.

„Å, først imorgen! Først fjellene se
og sjøen, hvor langt den blåner,
én gang til, og så kan det skje!"
Og han sank i kne,
og hans venner med ham: „Å, skåner!"

Billede fra borgerkrigen: Kong Magnus vil høre sine høvdingers råd. Sigurd Sigurdsson gir ham da råd, det ene efter det annet. Kongen vraker dem alle. «Da stod Sigurd Sigurdsson op, og gjorde sig rede til å gå.» (Magnus Blindes saga.) Tegningen av Elif Peterssen.

„Å, først til kirke, Guds hellige blod
være det siste jeg skuer!
Det skal bade i lysets flod,
tage mildt imot
mitt øies bristende luer!“

Stålet rant i, og hans øies vell
sank som et lyn i natten.
„Magnus, vår konge, far vel, far vel!“
„Å, far vel, far vel! —
I, som fulgte i somrer atten.“

75. Sverre og birkebeinerne.

Vestpå på Færøi
der gikk det en gutt —
fastbygget, firskåren,
kortbent og stutt,
øinene kvasse
og nevene sterke —
Sverre var navnet,
det navn skal du merke.

Vettet skal brukes
til det som er best.
Satt' de så Sverre
i lære til prest.
Lærdommen tok han
og gjemte for bispen —
prestevigd blev han
av Kirkebø-bispen.

Men det kom dag
da han hørte et ord —
«Kongs-sønn, det er du,»
sa Gunnhild, hans mor.
«Ypperst der østpå
har ætten din hjemme.»
Kongs-sønn! Slikt bud
har en svært for å glemme.

Stod han på fjellet
og så ifra land,
øier og viker
og vær-pisket strand,
elveløp, fossestup,
sjøen den salte,
var det som Norge
lå bakom og kalte.

Så blev det vår,
og i Norge der øst
går der en ung-gutt
med færøiings røst,
ører som lytter,
og øine som søker —
håp som blir mindre,
og tvilsmål som øker.

Vinter falt på,
og i Vermland en dag
kofte-klædd stav-kar
med fremmed-manns drag,
rådløs og maktesløs,
nær ved å rømme —
Kongs-sønn! Det så ikke
slik ut i drømme!

Kirkebø: gården hvor Færøi-bispen, Roe, bodde.

Tok han sig sammen
og valgte sin sti,
hærfølge fulgte ham
— syv ganger ti —
berrføtt fantepakk,
birkebeint skare —
Gutter, ta i,
vi har langt nok å fare.

Nordover drog han dem,
myrlendt og fjell —
hørte dem stønne
og lo ved sig selv —
lo når de brummet
og knurret som vargen —
tenker de snart skal
få motet og margen.

Krinkelvei, krøttervei,
vrient og tungt —
visst får en orke,
når emnet er ungt —
bekkefar, ubygder,
sneen og frosten —
sjelden er hvilen,
og knappere kosten.

Sne-smelt og bløite
og sviktende is —
bær under sneen
på villdyrets vis.
«Bjerken,» sa Sverre,
«kan også gi kraften,
tygger du barken
og drikker du saften.»

Fram over trestammer
tvers gjennem kratt —
slitsomt om dagen
og søvnløst ved natt —
opover lier
og inn over bråter,
vassdrag og sjøer
og synkende flåter.

Til han fikk lært dem
hvad manns-viljen er —
den som kan bære
om børen er svær —
viljen som øves
og vokser i krefter
slik at det spores
hundreår efter.

Brøt han så fram
av den villsomme skog
oppe hvor selbyggen
lurte og jog —
kåret på Øreting,
kongs-navn med retten —
Nu skal vi kjempe
for fedrene-ætten!

Sne-storm og pave-bann,
heklungers hær,
Sverre han døivde dem
alle og hver.
Erling og Magnus
fikk vike og falle.
Sverre tok Norge
som drott over alle.

Styrer han Norge
og styrer det godt,
kommer det fiender,
blir fiendene slått,
flokker på flokker,
det kryr og det kagler,
kuvlunger, varbelger,
øi-skjegger, bagler.

Birkebeins-navnet
var engang til spott.
Sverre fikk ordet
gjort landskjent og godt.
Så sier saga:
hvor menn er til stevne,
ikke et stoltere
navn kan du nevne.

Så skal det være,
og slik skal det gå:
viljen er makten,
og viljen skal rå —
viljen, som øves
og vokser i krefter
slik at det spores
hundreår efter.

For leseboken av *Bendix J. Ebbell.*

76. Sverre ved Tunsberg.

På berget ved Tunsberg hadde baglerhøvdingen Reidar Sendemann sittet i tyve uker kringsatt av Sverre; endelig måtte han gi sig. Men Sverre fikk sott her. Han reiste til sjøs fra Tunsberg til Bergen; Reidar Sendemann var med og var også syk. Han lå ved kongens side i løftingen, sier sagaen. Sverre døde da han kom til Bergen.

Sverre han satt ved bergets fot,
vintren var lett å kjenne:
maten minket, og folkets mot
det var holdt op å brenne;
kampen var lang og ikke lett;
men ingen må se en høvding trett,
han holder ut til ende:

„Kyllingen piper efter mat,
barn det høver å klage;
menn skal mette sin sjel med hat,
slik som i gamle dage;
aldri gav de sin fiende ro,
heller åt de balg og sko,
enn de vilde fra ham drage."

Men oppe på berget holdt sulten jul,
stor var baglernes våde;
læret lemmet de sønder til sul,
til nyttår fikk døden råde;
bleke de sprang til bergets fot,
baglerne sprang kong Sverre imot
og tigget og bad om nåde.

Balg: sverdslire. — Våde: nød, fare.

Tegnet for leseboken av Alf Rolfsen.

„Hevn," ropte hæren, „ingen fred!
Hevn over baglerhunde!
De vog våre fedre, og brødre med,
de skadde oss alt de kunde.
Nu er stunden å kreve bot,
og den beste boten er blod,
blod av baglerhunde."

Kongen var syk; han svarte mild,
men hans mål det var lett å kjenne:
„Bikkje de skjelte mig, merr la de til,
og de drepte min bror og frende.
Men la oss minnes: det kommer en tid
da vi alle trenger til grid,
når den siste vinter har ende."

Vog (av vege): felte, drepte. — Grid: fred, nåde.

Kongen han stevnet mot Bjørgvins led,
i løftingen var hans leie;
havet vugget og gav ham fred
over de lange veie;
baglernes syke høvding var med,
lå ved hans side, de taltes ved
over de lange veie.

Bagler og birkebeiner er gjemt,
og sunkne de gamle borge;
men slåss, det har nok ingen glemt
her i kong Sverres Norge;
sterke de stander, mann mot mann;
striden lyser rødt over land —
over kong Sverres Norge.

Men for hver der kommer en tid
da luren ei mere skal gjalle,
da han får hug til å give grid
og fienden til sig kalle
og ha ham med sig på siste led,
så de kan riktig tales ved,
der de seiler i solefallet.

Utg.

77. Østen Bårdssønn.

Østen Bårdssønn var prest i Rakkestad i Østfold, under syvårskrigen 1563—70.

Hvorfor skal bort han glemmes,
bort i en gammel bok?
Han skulde heller gjemmes
i hver en hjertekrok.
De skulde være gjester
ved peisen hver vinterkveld,
de tvenne staute prester,
hr. Østen og hr. Kjeld.

Hr. Østen steg på stolen
med faste og tunge trin;
der banket under kjolen
så brynjesterkt et sinn.
Han kom ei å lyse freden,
det var ei hans kall idag;
han spurte om menigheten
var ferdig å gå til slag.

Bjørgvin: Bergen. — Dage, hunde, veie, borge: dager, hunder, veier, borger. — Drage, råde: dra, rå. — Stander: står. — Gjalle: lyde, klinge. — Led (lei): vei, farvann. — Give: gi. — Kjeld Stub, prest og grensevokter i svenskekrigen 1643—45.

Hans preken var kort, kan hende —
hans gjerning var kort og god:
han rensket fra ende til ende
bygden, og gav sitt blod.
Og så la han ned sitt våpen
og kalte sin menighet;
igjen var kirken åpen, —
nu kunde han lyse fred.

Hr. Østen han steg på stolen;
hans faste gang, den var brutt;
det kunde ei skjules av kjolen
at foten var av ham skutt.

Og alt imens salmesangen
fulgte ham trin for trin,
borte sig krykkegangen
inn i de lyttende sinn.

Om bygdens frelse og lykke,
om fedrenes dyre jord
prediket, prest, din krykke,
før du fikk sagt et ord.
Hvorfor skal bort du glemmes,
bort i en gammel bok?
Du skulde heller gjemmes
i hver en hjertekrok.

Utg.

78. Ivar Huitfeldt.

Efter Karl den tolvtes nederlag ved Poltava 1709 gjenoptok Norges og Danmarks konge, Fredrik IV, krigen med Sverige. Fredrik vilde landsette tropper i Skåne; den svenske flåte under Wachtmeister løp da ut og la sig like ut for den norsk-danske i Kjøge bukt, 4de oktober 1710. I det slag som nu fulgte, kom linjeskibet Danebrog i brand. Det blev ført av nordmannen Ivar Huitfeldt. Han kunde søkt inn mot land, berget sig selv og sitt mannskap; men så hadde de andre skibene kommet i den største fare. Derfor holdt han sin plass i linjen — til skibet sprang i luften med ham og alle hans folk.

Der stod sig et slag uti Kjøgebukt
i sjutten århundre og ti;
for Guldenlevs flåte lå sundet lukt;
han måtte de svensker forbi.
Så satte han kås fra Kjøge våg
i nord til nordost mot fiendens tog;
men førster gikk Huitfeldt på «Danebrog».

Da Huitfeldt vant op og lå fienden an,
gav svensken så hårdelig ild,
grev Wachtmeister selv på sin orlogsmann
og tvenne fregatter dertil.

Rensket: rensket for fiender. — Kås: kurs. — Orlogsskib, i eldre tid om det største slags krigsskib, det som ellers kalles linjeskib.

Da «Danebrog»s løitnant slikt fikk se,
han sa: «Kommandør, vi slåss mot tre!»
Men Huitfeldt han svarte: «Ja hvad gjør det?»

Og ei blev der sparet på lodd og krutt;
han gav dem det gang efter gang;
med splintrede stenger og seil forskutt
han fyrte så stykkene sprang;
grev Wachtmeister stod og undret på
hvor Huitfeldt han slo, og ropte så:
«Den där är en bagge, det svär jag på!»

Men da i attakken som mest det gjaldt,
da meldtes fra rummet der «brand!»
Og Huitfeldt forstod at om av han falt,
så tendte han Guldenlev an.
Da ropte halvfemte hundre mann:
«Snart går hun til værs! Hold av mot land!» —
«La ankeret falle!» sa Huitfeldt, han.

Og så blev der stille på «Danebrog».
De stykker sig selver avskjøt,
og ilden stod høit over mast og skrog;
men guttene blev, som han bød.
Han stod dem iblandt, og så sig om;
så bøide han kne, den herre from. —
Og skuten fløi dit hvorfra flagget kom.

Jacob B. Bull.

79. Terje Viken.

Der bodde en underlig gråsprengt en
på den ytterste nøkne ø; —
han gjorde visst intet menneske mén
hverken på land eller sjø;
dog stundom gnistret hans øine stygt —
helst mot urolig vær, —
og da mente folk at han var forrykt,
og da var det få som uten frykt
kom Terje Viken nær.

Lodd: bly; her også om kanonkuler. — Stykke, eldre uttrykk for: kanon. — Stang: den øvre del av en mast. — Bagge: svenskenes navn på nordmannen. — Attakk: angrep, anfall. — Dit hvorfra flagget kom: til værs, mot himmelen; sagnet forteller at Danebrog (det danske banner) dalte ned fra himmelen under et slag i Estland 1219.

Siden jeg så ham en enkelt gang
Han lå ved bryggen med fisk;
hans hår var hvitt, men han lo og sang
og var som en ungdom frisk.
Til pikene hadde han skjemtesomme ord,
han spøkte med byens børn,
han svinget sydvesten og sprang ombord,
så heiste han fokken, og hjem han fór
i solskinn den gamle ørn.

Nu skal jeg fortelle hvad jeg har hørt
om Terje fra først til sist,
og skulde det stundom falle litt tørt,
så er det dog sant og visst;
jeg har det just ei fra hans egen munn,
men vel fra hans nærmeste krets, —
fra dem som stod hos i hans siste stund,
og lukte hans øine i fredens blund,
da han døde høit op i de tress.

Han var i sin ungdom en vill krabát,
kom tidlig fra far og mor,
og hadde alt døiet mangen dravát
som yngste jungmann ombord.
Siden han rømte i Amsterdam,
men lengtes nok hjem til slutt,
og kom med «Foréningen», kaptein Pram;
men hjemme var ingen som kjente ham,
der reiste som liten gutt.

Nu var han vokset sig smukk og stor,
og var dertil en velklædd knekt.
Men døde var både far og mor,
og saktens hans hele slekt.
Han sturet en dag, ja kan hende to, —
men så rystet han sorgen av.
Han fant ei, med landjorden under sig, ro;
nei, da var det bedre å bygge og bo
på det store, bølgende hav!

Et år derefter var Terje gift, —
det kom nok på i en hast.
Folk mente han angret på den bedrift,
som bandt på et sett ham fast.
Så levde han under sitt eget tak
en vinter i sus og dus, —

Sydvest: regnhatt av oljelerret. — Tress eller tresinstyve (dansk): tre ganger tyve, seksti. — Dravát: kastevind med torden og lyn; brukes mest i overført betydning. — Jungmann: ung sjømann som nylig har begynt å fare. — Bedrift: dåd. — På et sett: på en måte, på sett og vis. — Leve i sus og dus: leve i stim og lag og lystig omgang.

skjønt rutene skinte som klareste dag,
med små gardiner og blomster bak,
i det lille rødmalte hus.

Da isen løsnet for lindværs bør,
gikk Terje med briggen på reis;
om høsten, da grågåsen fløi mot sør,
han møtte den underveis.
Da falt som en vekt på matrosens bryst;
han kjente sig sterk og ung,
han kom fra solskinnets lysende kyst,
akter lå verden med liv og lyst, —
og for baugen en vinter tung.

De ankret, og kameratene gikk
med landlov til sus og dus.
Han sendte dem ennu et lengselsblikk
da han stod ved sitt stille hus.
Han gløttet inn bak det hvite gardin, —
da så han i stuen to; —
hans kone satt stille og hesplet lin,
men i vuggen lå, frisk og rød og fin,
en liten pike og lo.

Det sagdes at Terjes sinn med ett
fikk alvor fra denne stund.
Han trælet og slét, og blev aldri trett
av å vugge sitt barn i blund.
Om søndagskvelden, når dansen klang
vilt fra den nærmeste gård,
sine gladeste viser han hjemme sang,
mens lille Anna lå på hans fang
og drog i hans brune hår.

Så lakket og led det til krigens år
i attenhundre og ni.
Ennu går sagn om de trengselskår
som folket da stedtes i.
Engelske kryssere stengte hver havn,
i landet var misvekst og nød;
den fattige sultet, den rike led savn,
to kraftige armer var ingen til gavn,
for døren stod sott og død.

Da sturet Terje en dag eller to,
så rystet han sorgen av;
han mintes en kjenning, gammel og tro:
det store bølgende hav, —
Der vester har ennu hans gjerning liv
i sagnet, som djerveste dåd:
«Da vinden kulte litt mindre stiv,
Terje Viken rodde for barn og viv
over havet i åpen båt!»

Hesple eller hespe: vinde garn fra snelden sammen til hespler eller nøster. — Sagdes: blev sagt. — Viv: hustru.

Den minste skjekte som var å få,
blev valgt til hans Skagens-fart.
Seil og mast lot han hjemme stå, —
slik tyktes han best bevart.
Han mente nok, Terje, at båten bar
om sjøen kom litt på tvers;
det jyske rev var vel svært å gå klar, —
men verre den engelske «man of war» —
med ørne-øine fra mers.

Så gav han sig trøstig lykken
og tok til årene hvast. [i vold
Til Fladstrand kom han i god behold
og hentet sin dyre last.
Gud vet, hans føring var ikke stor;
tre tønner bygg, det var alt;
men Terje kom fra en fattig jord, —
nu hadde han livsens frelse ombord;
det var hustru og barn det gjaldt.

Tre netter og dager til toften bandt
den sterke, modige mann;
den fjerde morgen, da solen rant,
han skimtet en tåket rand.
Det var ikke flyktende skyer han så,
det var fjelle med tinder og skar;
men høit over alle åsene lå
Imenes-salen bred og blå;
da kjente han hvor han var.

Nær hjemmet var han; en stakket tid
han holder ennu vel ut!
Hans hjerte sig løftet i tro og lit,
han var nær ved en bønn til Gud.
Da var det som ordet frøs på hans munn;
han stirret, han tok ikke feil, —
gjennem skodden, som lettet i samme stund,
han så en korvett i Hesnes-sund
å duve for bakkede seil.

Best bevart: tryggest, fordi båten da ikke var så lett å se. — Rev: sandgrunne som stikker ut fra land. — Man of war, eng.: krigsskib; av norske sjøfolk uttalt manovár. — Mers: plattform av tre et stykke oppe i masten. I merset har orlogsskibene bl. a. utkiks-mann. — Fladstrand heter nu Fredrikshavn, en havneby på østsiden av Jylland, sør for Skagen. — Imenes-salen, sedv. kalt Grimstad-salen: et velkjent sjømerke, et høit fjell en halv mil fra Grimstad; kan sees langt til sjøs. Like ved ligger Imenes-gårdene. Fjellet har et søkk i midten, derav navnet sal («sadel»). — Stakket: kort. — Korvett: mindre krigsskib med tre fullriggede master, og med kanoner bare på øverste dekk, mindre enn en fregatt. — Hesnes-øene uten-for Grimstad. — Duve: bevege baugen op og ned i sjøen. — Bak-kede seil: seil med forsiden vendt mot vinden (når skibet skal stanse eller vende).

Båten var røbet; der lød et signal,
og det nærmeste løp var lukt;
men solgangs-vinden blafrede skral, —
mot vester gikk Terjes flukt.
Da firte de jollen fra relingens kant,
han hørte matrosenes sang, — —
med føttene stemte mot skjektens spant
han rodde så sjøen fosset og brant
og blodet fra neglene sprang.

Gjeslingen kalles de blinde skjær
litt østenfor Homborsund;
der bryter det stygt i pålands-vær,
under to fot vann er det bunn.
Der sprøiter det hvitt, der glitrer det gult,
selv stilleste havblikksdag; —
men går enn dønningen aldri så hult,
innenfor er det som tiest smult,
med brekkede bølgedrag.

Dit inn Terje Vikens skjekte fór,
lik en pil, mellem brott og brand;
men bakefter ham, i kjølvannets spor,
jog jollen med femten mann.
Da var det han skrek gjennem brenningens sus
til Gud i sin høieste nød:
«Innerst der inne på strandens grus
sitter min viv ved det fattige hus
og venter med barnet på brød!»

Dog høiere skrek nok de femten enn han.
Som ved Lyngør, så gikk det her.
Lykken er med den engelske mann
på rov mellem Norges skjær.
Da Terje tørnet mot båens topp,
da skurte og jollen på grunn;
fra stavnen bød officeren «stopp!»
Han hevet en åre med bladet op,
og hugg den i skjektens bunn.

Røbet: opdaget. — Solgangsvind: vind som begynner nordlig og østlig om morgenen og drar sig rundt med solen, så den ut på dagen blir vestlig. — Skral vind: vind som blåser mot oss så vi ikke kan bruke den uten å baute; svak vind heter løi vind. — Jolle: ellers om en liten skibsbåt. — Spant: tverrband i en båt. — Gjeslingene: grunne båer like ved holmen Gåsa 6 kilometer sydøst for Lillesand; «østenfor Homborsund» er ikke riktig; de ligger sydvest for H. — Homborsund, øst for Lillesand. — Smul (lang u): rolig, stille. — Ved Lyngør blev i 1812 den norske fregatt Najáden ødelagt av det engelske linjeskib Dictátor.

Spant og planker for hugget brast,
sjøen stod inn som en foss;
på to fot vann sank den dyre last,
dog sank ikke Terjes tross.
Han slo sig gjennem de væbnede menn
og sprang over æsingen ut, —
han dukket og svømte og dukket igjen;
men jollen kom loss; hvor han vendte sig hen,
klang sabler og rifleskudd.

De fisket ham op, han førtes ombord,
korvetten gav seierssalutt;
akter på hytten, stolt og stor,
stod chefen, en attenårs gutt.
Hans første batalje gjaldt Terjes båt,
ti kneiste han nu så kjekk;
men Terje visste ei lenger råd, —
den sterke mann lå med bønn og gråt
i kne på korvettens dekk.

Han kjøpte med tårer, de solgte ham smil,
de ågret med spott for bønn.
Det kulte fra øster, til havs med il
stod Englands seirende sønn.
Da taug Terje Viken; nu var det gjort,
nu tok han sin sorg for sig selv;
men de som ham fanget, fant sært hvor fort
et noget var likesom været bort
fra hans pannes skyede hvelv.

Han satt i «prisonen» i lange år,
det sies: i fulle fem;
hans nakke bøide sig, grått blev hans hår
av drømmene om hans hjem.
Noget han bar på, men gav ei beskjed, —
det var som hans eneste skatt.
Så kom attenhundre og fjorten med fred;
de norske fanger, og Terje med,
førtes hjem på en svensk fregatt.

Hjemme ved bryggen han steg i land
med kongens patent som los;
men få kun kjente den grå-sprengte mann,
der reiste som ung matros.
Hans hus var en fremmeds; hvad der blev av
de to, — han der inne erfór:

Æsing: rip, båtkant. — Loss (utt. *låss*): løs, fri; riktigere her: flott. — Salutt: skudd til hilsen og fest. — Hytte: her: løfting, skansedekk akter. — Batal'je: kamp. — Ti: derfor. — Prisón: fengsel (eng. utt. *pris'n*). — Fregatt': et stort tremastet krigsskip med kanoner på øverste dekk og på et dekk under dette (batteridekket); større enn en korvett, mindre enn et linjeskib. — Patent': åpent brev, fribrev, utnevnelse.

«Da mannen forlot dem, og ingen dem gav,
så fikk de til slutning en felles grav
av kommunen, i fattigfolks jord.» —

Årene gikk, og han røktet sin dont
som los på den ytterste ø;
han gjorde visst intet menneske ondt
hverken på land eller sjø;
men stundom gnistret hans øine stygt,
når det brøt over båer og skjær, —
og da mente folk at han var forrykt,
og da var det få som uten frykt
kom Terje Viken nær.

En måneskinns-kveld med pålandsvind
kom det liv i losenes flokk;
en engelsk jakt drev mot kysten inn
med revnet storseil og fokk.
Fra fortoppen sendte det røde flagg
et nødskrik foruten ord.

Litt innenfor gikk det en båt over stag,
den vant sig mot uværet slag for slag,
og losen stod staut ombord.

Han tyktes så trygg, den grå-sprengte mann;
lik en kjempe i rattet han grep; —
jakten lystret, stod atter fra land,
og båten svam efter på slep.
Lorden, med lady og barn i arm,
kom akter; han tok til sin hatt:
«Jeg gjør dig så rik som du nu er arm,
hvis frelste du bær' oss av brenningens larm.» —
Men losen slapp ror og ratt.

Han hvitnet om kinnet, det lo om hans munn,
lik et smil som omsider får makt.
Innover bar det, og høit på grunn
stod lordens prektige jakt.
«Den sviktet kommando! I båtene ned!
Mylord og mylady med mig!

Dont: arbeid. — Jakt: lystjakt, engelsk: yacht (utt. *jått*). — Gå over stag: gjøre vending op mot vinden; stag er et tau som går på skrå forover og støtter masten. — Slag: baut. — Ratt: styrehjul, som dreier roret ved hjelp av liner eller kjettinger. — Svam, gammel fortidsform for svømte. — Svikte kommando, om fartøiet: ikke lystre roret. — Lord: herre, lady (*lédi*): frue; mylord (*meilård'*), mylady (*meilédi*): min herre, min frue. — Lord og lady er engelske adelstitler.

Den slår sig i splinter — jeg vet beskjed, —
men innenfor ligger den trygge led;
mitt kjølspor skal vise jer vei!»

Morilden brente der skjekten fløi
mot land med sin dyre last.
Akter stod losen, sterk og høi,
hans øie var vilt og hvast.
Han skottet i le mot Gjeslingens topp,
og til lovart mot Hesnessund;
da slapp han ror og stagseilstropp,
han svingte en åre med bladet op,
og hugg den i båtens bunn.

Inn stod sjøen med skumhvitt sprøit — —
der raste på vraket en strid —
men moderen løftet sin datter høit
på armen, av redsel hvit.
«Anna, mitt barn!» hun skrek i sin ve,
Da bevret den gråsprengte mann;
han fattet om skjøtet, drev roret i le,
og båten var fast som en fugl å se,
slik fór den i brott og brand.

Den tørnet, de sank; men havet var smult
der innenfor brenningens krets;
opover rakk sig en langgrunn skjult,
der stod de i vann til knes.
Da ropte lorden: «Kjenn — båens rygg —
den svikter! det er ingen flu!»
Men losen smilte: «Nei, vær De trygg!
En sunken skjekte med tre tønner bygg
er båen som bær' oss nu.»

Der jog et minne om halvglemt dåd
lik et lyn over lordens trekk, —
han kjente matrosen som lå med gråt
i kne på korvettens dekk!
Da skrek Terje Viken: «Alt mitt du holdt
i din hånd, og du slapp det for ros.
Et øieblikk ennu, og gjengjeld er voldt — —»

Le: den side som vender fra vinden. — Stropp (*stråpp*): hempe; stagseilstropp er visstnok et feilaktig ord. — Skjøt: seiltau, som holder seilet fast akter. — Roret i le: rorpinnen ned i le, så at båten svinger op til lovart. — Fast: næsten. — Flu er omtrent det samme som båe, men brukes helst om et mer grunt, flatt skjær som stikker op i vannskorpen når det er lavt vann.

Da var det den engelske stor-
mann stolt
bøide kne for den norske los.

Men Terje stod støttet til årens
skaft,
så rank som i ungdommens år;
hans øine brant i ubendig kraft,
for vinden flommet hans hår.
«Du seilte i mak på din store
korvett,
jeg rodde min ringe båt;
jeg trælet for mine, til døden
trett,
du tok deres brød, og det falt
dig så lett
å håne min bitre gråt.

Din rike lady er lys som en
vår,
hennes hånd er som silke fin, —
min hustrus hånd, den var
grov og hård;
men hun var nu allikevel min.
Ditt barn har gullhår og øine blå
som en liten Vårherres gjest;
min datter var intet å akte på,
hun var, Gud bedre det, mager
og grå,

som fattigfolks barn er flest.
Se, det var min rikdom på
denne jord,
det var alt hvad jeg kalte for
mitt.
Det tyktes for mig en skatt så
stor;
men det veide for dig så litt. —

Nu er det gjengjeldelsens time
slår, —
ti nu skal du friste en stund
som vel kommer op mot de
lange år
som bøide min nakke og blekte
mitt hår
og senkte min lykke på grunn.»

Barnet han grep og svingte det
fritt,
med den venstre om ladyens liv.
«Tilbake, mylord! Et eneste
skritt,
og det koster dig barn og viv!»
På sprang stod briten til kamp
på ny;
men armen var vek og matt;
hans ånde brente, hans øine
var sky,
og hans hår — så kjentes ved
første gry —
blev grått i den eneste natt.

Men Terjes panne bar klarhet
og fred,
hans bringe gikk fritt og stilt.
Ærbødig løftet han barnet ned,
og kyste dets hender mildt.
Han åndet som løst fra et
fengsels hvelv,
hans stemme lød rolig og jevn:
«Nu er Terje Viken igjen sig
selv.
Inntil nu gikk mitt blod som
en stenet elv;
for jeg måtte — jeg måtte
ha hevn!

Så litt: så lite. — Brite (utt. med kort *i*): engelskmann.

De lange år i prisonens kvalm,
de gjorde mitt hjerte sykt.
Bakefter lå jeg, som heiens halm,
og så i et brådyp stygt.
Men nu er det over; vi to er kvitt;
din skyldner fór ei med svik.
Jeg gav det jeg hadde, — du tok alt mitt,
og krev, om du tror du har urett lidt,
Vårherre, som skapte mig slik.» —

Da dagningen lyste, var hver mann frelst;
jakten lå lengst i havn.
Med nattens saga taug de nok helst,
men vidt fór dog Terjes navn.
Drømmenes uværsskyer grå
feide en stormnatt vekk,
og Terje bar atter så rank som få
den nakke som krøktes hin dag han lå
i kne på korvettens dekk.

Lorden kom, og mylady med,
og mange, mange med dem;
de rystet hans hånd til far vel og Guds fred,
der de stod i hans ringe hjem.
De takket for frelsen, da stormen pep,
for frelsen fra sjøgang og skjær;
men Terje strøk over barnets slep:
«Nei, den som frelste da verst det knep,
det var nok den lille d e r!» — —

Da jakten dreide for Hesnes-sund,
den heiste det norske flagg.
Litt lengere vest er en skum-klædd grunn, —
d e r gav den det glatte lag.
Da tindret en tåre i Terjes blikk;
han stirret fra heien ut:
«Stort har jeg mistet, men stort jeg fikk.
Best var det, kan hende, det gikk som det gikk, —
og så får du ha takk da, Gud!»

Slik var det jeg så ham en enkelt gang
han lå ved bryggen med fisk.
Hans hår var hvitt, men han lo og sang,
og var som en ungdom frisk.
Til pikene hadde han skjemt-somme ord,
han spøkte med byens børn;
han svingte sydvesten og sprang ombord,
så heiste han fokken, og hjem han fór
i solskinn, den gamle ørn.

D r e i e: svinge. — D e t g l a t t e l a g kaller man det når et skib fyrer med alle kanoner på den ene side på én gang. — H e i e n, her om fjellet hvor Terje er gått op for å se utover.

Ved Fjære kirke jeg så en grav,
den lå på en værhård plett,
den var ikke skjøttet, var
sunken og lav,
men bar dog sitt sorte brett.
Der stod «Thærie Wiighen»
med hvitmalt skrift,
samt året han hvile fant. —
Han lagdes for solbrand og
vindes vift,
og derfor blev gresset så stritt
og stivt,
men med ville blomster
iblandt.

Henrik Ibsen.

80. At far min kunde gjera.

At far min kunde gjera
det gilde han hev gjort,
og fram i livet bera
so mykje gjævt og stort,
det var frå dag til annan
for meg so god ei stød:
stor arv det er for mannen
av godtfolk vera fødd.

Slik kar var aldri funnen,
so langt som soga veit.
Og ordet flaug frå munnen
so godt som sverdet beit.
Du høyrde'n aldri mala
i klynk um sine kår.
Den guten kunde tala
med skjemt um sine sår.

Han lærde fransmann fikta
og finna riddarverd
og engelsmannen dikta
og hava sjøen kjær.
Og fremst han stod i lina,
og rett han stelte den.
Frå Skottland til Messina
han skapte styresmenn.

Min store fader døydde
— sjå det me alle må —
og arven burt dei øydde,
men sumt eg att kann få.
Her gjeng eg stundom sliten
og leitar etter ord!
Skal tru eg er so liten,
for det han var so stor?

Men graset gror på bøen
og korn på gamal vis;
og enno gamle sjøen
er like fri for is;
vår' fjell er like håge
og lufti like blå;
so enno like fjåge
me fram kann stemna på.

A. O. Vinje.

Lagdes, gammel form for: blev lagt.

IX. Norge gjennem tidene II.

81. Hvordan Sturla Tordsson kom til å skrive sagaen om Håkon Håkonsson.

Sagaer kaller vi fortellinger om menn, kvinner og ætter som levde på Island i gamle dager. De handler om elskov og hat, drap og strid mellem ætter, menn som blev lyst utlæg, og ferder til fremmede land, mest til Norge. De er like spennende som nogen diktet fortelling, og enda har de menn og kvinner som de forteller om, levet, og det meste av det som er fortalt om dem har virkelig hendt. For sagaen gjengir de fortellinger som lenge har levet på folkets tunge.

Islendingene er, vet vi, av vår egen ætt, og er vandret ut fra Norge. — Herhjemme har også folk fra alders tid været glad i å fortelle eventyr og sagn (*sogur* heter det på norsk). I våre dager er det i Setesdal og Telemark blitt skrevet ned flere slike «sogur», som minner ikke lite om de islandske sagaene. Men i Norge vandret sagn og sogur bare fra munn til munn og blev aldri samlet og skrevet ned. — Anderledes var det på Island. Der på den store øen langt ute i havet levde folk sitt eget liv langt borte fra den store verden.

Det som de tenkte på og talte om kom av sig selv til å dreie sig om ætten og heimebygden og om navngjetne kvinner og menn som levde der, helst i den store «sagatid», omkring 900—1030, da Island blev bygget, kristendommen vedtatt og fristaten ordnet. For dengang var menneskene likesom mer storfelte og særmerkte enn siden, og da hendte de fleste storhendinger. Selv småtrekk blev trofast gjemt i minnet; for der hvor folk ikke har bøker å støtte sig til, husker de meget lenger alt det som hender.

Til alt dette kom at islendingene tidlig blev et folk av lærde menn. Noget av det gildeste de visste var å få vite sikkert om det som var hendt i fortiden, og å tidfeste det. Are Frode[1] grunnla den islandske historieskrivning. Han fortalte kort og fyndig om de viktigste hen-

[1] Frode vil si «den historiekyndige». Are døde i 1148.

delser både på Island og i Norge, moderlandet, og satte år ved hver av dem. Snart vokste det frem sagaer og historieverker både om Island og om kongene i Norge. For det var så mange islendinger som hadde tjent ved hirden hos de norske konger, at om dem hadde de stormeget å fortelle.

Den mest navngjetne sagamann på Island er Snorre Sturlasson. Han var født i 1178 og sønn av en av de mektigste høvdinger på øen. Selv tok han også livlig del i det som hendte på Island, vant rikdom og makt og blev til slutt en av de mest ansette menn der. I 1218 kom han til Norge, og kong Håkon gjorde ham til lendermann. Så høit hedersnavn hadde ingen islending før fått. Det var meningen at Snorre skulde arbeide på å bringe Island under Norge. Men Snorre gjorde da han kom hjem, ikke noget for å holde sine løfter. Derfor blev det siden aldri vennskap mellem Snorre og kong Håkon, og det var kongen som stod bak da Snorre i 1241 blev overfalt og drept av sine uvenner. — Den siste levealder av den islandske fristat, før islendingene gav sig inn under Norge, var en forferdelig vill, urolig og opløst tid. Det som vil bringe Snorre Sturlassons navn ned til de seneste tider, er dog ikke at han tok del i ufreden og partistriden på sin fødeø, men det han har skrevet. Snorre var skald og har diktet navngjetne kvad. Men det var som vi har hørt annensteds ikke lett å være skald. For skaldene måtte bruke billeder hentet fra de gamle gude- og heltesagn. Derfor skrev Snorre en hel lærebok for skalder, den såkalte «Snorres Edda», og i den forteller han blandt annet om våre hedenske forfedres gudetro og gjengir de viktigste gude- og helte-sagn. Men det verk som stadig vil bære Snorres navn oppe sålenge folk skjønner norrønt mål, er hans Norges Kongesagaer eller Heimskringla[1] som boken siden blev kalt, efter innledningsordene til den eldste delen av sagaene, om ynglingekongene i Sverige.

Snorre skjelner like dyktig som nogen historieskriver i våre dager mellem dikt og løgn og det som virkelig er hendt, og forteller så vi alle blir revet med og ser sammenhengen helt fra Harald Hårfagre samlet Norge og ned til slaget på Ree ved Tunsberg og Øystein Møylas fall i 1177.

Om de følgende norske konger har vi også sagaer. Kong Sverre sørget selv for at hans saga blev skrevet. —

Magnus Lagabøter fikk kong Håkons, sin fars, saga skrevet. Derom er det vi her skal fortelle.

Det er ut på sommeren i 1263. De grå bodene på Eyrarbakke baker i solen. Ølfusá synes den har været yr og kåt nok oppe ved Almannagjá og flyter langsom og lat mellem bjerketrær, myr og gress. Stranden ligger na-

[1] Den begynner med disse ord: Kringla heimsins sú er mannfolkit byggvir, d. e. Jordens krets som mennesker bygger.

ken og brunsvart, slik som den gjør alle steder på Island der sanden er blitt til ved vulkanske utbrudd, innimellem er det strødd med beter av lava. I fjæren ligger det en lang rad med låge fjellknauser, og under vannet båer som sjøen bryter mot. Ute i fjæren driver det et fartøi; det er svinebundet med kjettinger fra baugen og akterenden til de nærmeste skjærene. Det ser ut som om det ligger midt i åpne sjøen, enda det bare er halvhundre alen fra land.[1] Ombord holder de på med å surre lasten rundt masten, baller med vadmel, fater med lyse (eller tran) og brennestein (eller svovel) og annen islandsk vare for å gjøre sig ferdige til å seile.

På stranden sitter det en mann på en kiste med en sekk ved siden av sig og venter på å bli rodd ombord. Han ser ut til å være henved halvhundre år gammel. En kan se at det er en høvding, enda klærne er noget slitt og lappet. Men dragene er mer tenksomme og alvorlige enn hos høvdinger som bare er optatt med verdslige ting, og blikket er likesom vendt innover. Det er Sturla Tordsson — efter Snorre Sturlassons, hans farbrors, død den mest navngjetne sagamann på Island. Han tenker på hvor brått lykken kan snu sig. Det er ikke lenge siden han var en av de mektigste høvdinger på Island. Men nu har han mistet all ting og måttet love å fare utenfra til Norge.[2] Men slik var det jo med mange i denne sørgelige og oppøste tiden. Det kunde vel ikke ha gått anderledes enn det var gått, at islendingene måtte bøie sig under Norges konge. Hele mannaheimen var jo styrt av konger, og Island kunde jo ikke klare sig uten tilførsel fra Norge. Men det var vondt å tenke på like vel, det var som om alle menn, nu da den lange striden var ved å slutte, måtte måles med mindre mål enn før. Uten fridom var det ikke noget som manet en mann til å gjøre det ypperste. Derfor var det ikke med glad hug at Sturla året i for-

[1] Eyrar (Ørene) eller Eyrarbakki (Ørebakke) er et fra gammelt kjent handelssted på Sørlandet på Island ved munningen av Ølfusså. Derfra gikk veien op til Tingvellir der alltinget blev holdt. — [2] Islendingene sa å «fare ut» om å seile fra Norge til Island, og «utenfra» om å seile fra Island til Norge.

veien hadde svoret kong Håkon den gamle troskap. Ikke hadde det hjulpet ham selv stort heller. Det var jo vennene til kongen som efter den tiden hadde røvet fra ham alt det han eide. Og nu da han ikke lenger hadde noget å si, var det som om ingen lenger vilde ha ham til venn. Solen var ikke gått ned siden Gissur jarl her mellem bodene hadde sagt at han ikke vilde ha mer med ham å gjøre. Han trodde vel at Sturla ikke kunde hevne sig. Men Sturla hadde et våben som ingen kunde ta fra ham, sitt skaldskap. Han hadde lært skaldskap og sagaskrivning av Snorre, sin farbror. — Mens han satt der og ventet, tok han frem en vokstavle og gav sig til å risse i den med en stålstift, og snart stod det på tavlen med runer et vers i kunstferdig versemål og med kjenninger eller billeder slik som skaldene brukte. Det fortalte om den slu jarl som slet sund alt det han hadde lovt den sindige skjoldbærer[1] av godt. «Odin unte sig strid.»[2] Nu tyktes Sturla han hadde fått hevn, for han visste at dette verset vilde leve like lenge som minnet om Gissur Torvaldsson som hadde sveket sitt land for å bli kong Håkons jarl.

Imens blev det tid til å gå ombord. Det var ikke med lett hjerte Sturla gikk i båten. Han hadde jo hustru og barn hjemme, og Snorre, den eldste sønnen, var voldsom og ustyrlig. Det var ikke godt å vite hvordan det vilde gå mens han var borte. Ikke var det lystelig å tenke på å komme til Norge heller. Han visste at kong Håkon den gamle ikke var hans venn, og Magnus, den unge kongen, var det vel heller ikke. Men Sturla visste ialfall med sig selv at han hadde stridd med blanke våben, og det var det ikke alle som kunde si. Et hell i ulykken var det også, det han nyss hadde spurt, at kong Håkon var faret til Suderøyene og Skottland, og at kong Magnus, hans sønn, og Gaut på Mel stod for styret i Norge. Gaut var fra gammelt venn av Sturlungene.[3]

[1] D. e. kriger, det vil si Sturla. [2] Guden Odin vilde gjerne ha strid; her er Odin en omskrivning for Gissur. — [3] Snorre Sturlassons og Sturla Tordssons ætt blev kalt Sturlunger.

I slike tanker gikk Sturla ombord. Ferden gikk godt, og de tok land ved Bergen. Der var både kong Magnus og Gaut av Mel. Sturla gikk med en gang til Gaut, som hilste vennlig på ham og sa: «Er du Sturla den islandske?» «Så er det,» svarte han. Gaut sa: «Du er like ens som de andre Sturlungene velkommen til å bo og få mat hos mig.» Sturla tok med takk imot dette og sa Gaut alt om hvorfor han var kommet til Norge. Men Gaut fortalte Sturla om hvor meget han var blitt baktalt hos kong Magnus og enda mer hos kong Håkon. Gaut hadde like ens som Odin bare ett øie, og som han i sin ungdom været glad i å vekke strid. Men nu på sine gamle dager vilde han heller forlike folk. Han tok Sturla med sig til kong Magnus. Kongen hilste vennlig på Gaut, men han svarte ikke på Sturlas hilsen, og spurte Gaut: «Hvem er denne mannen som er ifølge med dig?» Gaut svarte: «Det er Sturla Tordsson, skalden, som nu er kommet til Eders miskunn; jeg tror, herre, at det er en mann med godt vett.» Kongen sa: «Jeg tror at han ikke var kommet hit om han hadde rådd sig selv, men nu får han friste hvorledes det går når han møter far min.» Gaut sa så: «Efter det jeg vet, har han nok et kvad å føre frem både for Eder og Eders far.» «Det sier sig selv,» sa kongen, «at jeg ikke lar ham drepe, men ikke kommer han i min tjeneste.» Med dette svaret måtte Gaut og Sturla gå. Men da de kom hjem, sa Gaut til Sturla: «Kongen så ikke ut til å være blid på dig; dog har du nu fått fred. Jeg tror at du er blitt meget baktalt.» «Det tviler jeg ikke på,» svarte Sturla, «jeg vet hvem det er kommet fra.» Næste dag gikk Gaut ned til kongsgården. Da han kom hjem og fikk Sturla i tale, sa han: «Nu er det blitt et omskifte med din sak, for nu vil kongen at du skal fare med ham sydefter landet.» Gaut fortalte ikke at det var ham selv som hadde fått maket det slik, for han var viss på at når kongen bare fikk tale med Sturla, vilde harmen hans legge sig. Sturla sa: «Kongen får råde, men ikke er jeg fus efter å fare bort herfra.» Så gjorde han sig ferdig og blev satt op på listen over kongens følge. Da han kom ombord, var bare få kom-

Billede fra borgerkrigen: Gjester trer inn i en skytning (d. e. stue hvor der holdes sammenskuddslag).
Efter tegning av E. Werenskiold.

met. Han hadde en sekk med klær og en kiste, og satte sig fremme på tiljene. Litt efter kom kongen med sitt følge. Sturla stod da op, bøide sig og hilste ham. Kongen svarte ikke på hans hilsen, men gikk akterut til løftingen. Hele dagen seilte de sydefter landet. Om kvelden da folk tok frem nisteskreppene, satt Sturla rolig, og det var ingen som bød ham mat med sig. Da kom det en tjenestemann til kongen og spurte Sturla om han ikke hadde fått noget å spise og drikke. Sturla svarte nei. Siden gikk tjenestemannen tilbake til kongen og hvisket til ham. Efter det gikk han frem i skibet til Sturla og sa: «Du skal være matfelle med Tore Munn og Erlend Mage.» Det var to storetere, så det var til spott at kongen sa at Sturla skulde dele mat med dem. De tok heller ikke videre vennlig mot ham. Om kvelden da folk la sig til å sove, spurte stavnboen til kongen: «Hvem er det som kan fortelle noget morsomt?» De fleste tidde stille. Da sa han: «Sturla islending, vil du fortelle noget?» «Råd du,» sa Sturla. Så fortalte han eventyret om Huld trollkjerring bedre og med flere hendinger enn de som var der, før hadde hørt. Mange trengte sig da frem på tiljene og vilde høre hvad som var på ferde, og det var stor trengsel. Dronningen spurte: «Hvad er det for trengsel der fremme på tiljene?» En mann sa: «Folk vil høre på eventyret som han islendingen forteller.» «Hvad er det om?» spurte hun. Han sa: «Det er om en stor trollkjerring, men sagaen er god og vel fremsagt.» Kongen bad henne ikke ense dette, men sove. Hun sa: «Jeg tror at denne islendingen er en bra kar og har mindre skyld enn folk sier.» Kongen svarte ikke. Siden sov alle om natten. Næste morgen var det ingen bør, og kongen blev liggende på samme sted. Ut på dagen da folk satt ved drikken, sendte kongen sendinger til Sturla fra sitt eget bord. Matfellene hans blev glad og sa: «Vi får nok mer nytte av dig enn vi tenkte, om dette hender oftere.»

Da folk var mette, sendte dronningen bud efter Sturla og bad ham komme til henne og ha med sig sagaen om trollkjerringen. Hun trodde at den var skrevet ned i en

bok. Sturla gikk da akterut i løftingen og hilste kongen og dronningen. Kongen tok ikke videre vennlig mot hans hilsen, men dronningen hilste blidt og bad ham fortelle det samme eventyret som han hadde fortalt om kvelden. Han gjorde så og kortet tiden for dronningen en stor del av dagen. Da han var ferdig, takket hun og mange andre ham, de tyktes skjønne at han var en forstandig og godt lært mann. Kongen sa ikke noget, men drog på smilebåndet. Sturla syntes han kunde se at kongen var i mer godlag enn forrige dagen. Så tok han mot til sig og sa til kongen at han hadde gjort et kvad om ham og et om far hans, og bad om at han vilde høre på dem. Dronningen sa: «La ham kvede! Jeg har hørt at han er den største skald, kvadet er visst framifrå godt» Kongen bad ham da si frem det kvad som han hadde gjort om ham. Sturla kvad det til ende. Dronningen sa da: «Det tror jeg at dette kvad er godt gjort.» Kongen svarte: «Kan du følge det så nøie?» Dronningen var jo dansk, og datter av Erik Valdemarsson som var blitt drept av Abel, sin egen bror. Det var vel heller ikke stort hun skjønte av kvadet med det innviklede versemålet og alle kjenningene. Men så meget skjønte hun ialfall at hun selv og hennes far, den hellige kong Erik, var nevnt i det, og Sturla fremsa kvadet med vakker, malmfull røst. Dessuten var dronningen en god og blid kvinne og vilde gjerne hjelpe der hun kunde. Derfor roste hun kvadet og sa at hun vilde ønske kongen likte det. Kongen svarte: «Jeg har hørt før at Sturla kan dikte.» Sturla hilste kongen og dronningen og gikk til sitt rum.

Kongen fikk ikke bør til å seile videre den dagen. Om kvelden sendte han bud efter Sturla. Da han kom, hilste han kongen og sa: «Hvad vil I mig, herre?» Kongen tok et sølvstaup fullt med vin, drakk litt av det, gav det siden til Sturla og sa: «Vin skal en til venn drikke.» Sturla sa: «Gud være lovet at det er så!» «Slik skal det være,» sa kongen. «Men nu vil jeg at du sier frem det kvad som du har gjort om min far.» Sturla sa da kvadet frem. Da det var slutt, lovet folk det meget, og mest

dronningen. Kongen sa: «Jeg tror at du kveder bedre enn selve paven.» Efter det spurte kongen Sturla om hvorfor han var kommet til Norge. Sturla fortalte nøie om alt sammen. «Jeg vet,» sa han til slutt, «at jeg har været baktalt hos Eders far og Eder selv av mine uvenner, men det de har sagt, er ikke sant. Nu trenger jeg som alle andre til Guds miskunn og Eders hjelp, herre, og nu er hele min sak i Eders vold.» Kongen svarte vennlig og sa: «Nu har jeg hørt kvadene dine, Sturla, og jeg tror du er den beste skald. Jeg vil lønne dig med at du skal være hos mig i nåde og god fred, men når min far kommer hjem, får du gjøre op ditt mellemværende med ham; jeg skal legge et godt ord inn for dig.» Dronningen takket kongen for hans ord og sa at hun trodde at Sturla var en bra kar. Kongen lot nu gi Sturla gode og sømmelige tærepenger. Dronningen var framifrå vennlig mot ham, andre gjorde som hun, og snart kom Sturla i det største vennskap hos kongen, og kong Magnus rådførte sig ofte med ham, selvsagt mest om saker fra Island.

Ut på vinteren kom det bud om at kong Håkon var død på Orknøyene. Det tyktes folk de største tidender og stor skade. Da gav kong Magnus Sturla det vanskelige ærend å sette sammen kong Håkons, hans fars, saga efter hans eget råd og de forstandigste menns frasagn.

Da to år var gått, var sagaen gjort, endefram, sannferdig og pålitelig som Sturla selv, i sin fortelling om kong Håkon helt fra da hans mor måtte flykte nord til Trondhjem med sin nyfødte sønn, og til hans Skottlandsferd og død. Uten Sturla vilde vi ikke ha kjent og været glad i Håkon Håkonsson slik som vi nu er.

82. Noregsveldet.

Efter kong Sverres død var det verste av borgerkrigene slutt. I 1208 blev det fred mellem birkebeiner og bagler. Så blev Håkon Håkonsson konge i 1217. I førstningen av hans regjering reiste det sig nok også nogen oprørsflokker. Men de blev slått ned.

Så var det lenge fred. Til slutt reiste hertug Skule, kongens værfar, oprørsfanen og tok kongsnavn. Men Skule blev slått og drept (1240). Dermed var det slutt på ufreden innenlands, og Norge fikk

Fra Magnuskirken i Kirkwall på Orknøyene.

lenge fredelige tider. Handel og skibsfart blomstret. Grønlendingene og islendingene gav sig i Håkons siste og Magnus Håkonssons første år under Norge. Mot slutningen av sin regjeringstid gjorde Håkon en hærferd til Skottland, for å hevde Norges herredømme over Suderøyene. Han var i det hele heldig, men så døde han i Kirkjuvåg[1] på Orknøy, og kong Magnus, hans sønn, opgav ved freden i 1266 Suderøyene og Man til den skotske konge mot en årlig avgift.

Under Magnus Håkonsson hadde Norge også lykkelige tider. Hele landet fikk felles lov; det er derfor Magnus minnes med tilnavnet Lagabøter. Men da Magnus døde, blev han fulgt av Eirik, sin sønn (1280—99). Han var ved farens død bare et barn, og blev aldri riktig voksen, men lot andre styre for sig. Med Lübeck og andre nordtyske byer blev der krig. Den endte uheldig for Norge, og efter den tid begynte de tyske kjøbmenn å få større og større makt her i landet og å trenge nordmennenes egen handel og skibsfart tilbake.

Håkon 5 Magnusson, Eiriks efterfølger (1299—1319), var dugeligere enn sin bror, og strevet så godt han kunde for å hevde Norges tarv; men heller ikke han maktet å hindre at det gikk tilbake. Sålenge Håkon levde stod det dog forholdsvis godt til i Norge.

La oss tenke oss at vi lever i slutten av Håkon Magnussons dager[2]. Vi er unge og har «hug til å fare mellem landene» og se oss om i verden. Vi seiler med en norsk skute til Lynn[3] og legger til oppe i elven. Det ligger også et par andre norske fartøier der, og oppe i byen bor det flere norske kjøbmenn, et par av dem er rike folk. De fleste av innbyggerne der i byen skjønner litt norsk, og oppe i kirken er det et alter til Hellig Olav. Men de norske kjøbmennene klager over at det ikke kommer så mange norske fartøier dit nu som for en mannsalder siden. For tyskerne har trukket all tørrfiskhandelen til sig, og de seiler mest på Boston litt lenger inn i fjorden.

Efter å ha gjestet Lynn har vi været rundt i England, og nu vil vi gjeste skattlandene, som lyder under kongen av Norge. Vi seiler ut fra Vestengland, fra Chester ved elven Dea, det er den viktigste byen på disse kanter[4]. Snart kommer vi midtveis mellem England og Irland til en stor ø med vakre viker og trange smådaler; i dem gror all ting som i et drivhus. Vi legger til på vestsiden av øen, hvor nu den vesle byen Peel ligger. Det er et lite strand-

[1] Nu Kirkwall. — [2] Han var konge i Norge 1299—1319. — [3] Nu King's Lynn i Norfolk. — [4] Liverpool fantes enda ikke.

sted rundt en sterk borg med murer om. Borgen skinner så varmt i aftensolen; for den er bygget av dyprød sandsten. Her bodde til for ikke lang tid siden kongen på Man og Øene og styrte som han selv vilde; for Man og Suderøyene[1] var et lydrike under Norge, men den norske kongen bodde langt borte og kom sjelden til øene. For Skottland var det derimot i lengden utålelig å ha denne lange raden av øer rett utenfor stuedøren i hendene på en fremmed makt. De skotske konger hadde lenge prøvd å vinne dem; i Håkon Håkonssons siste dager blev det krig om dem, og Magnus Lagabøter måtte i 1266 avstå Suderøyene og Man til Skottland. Kongen på Man satte sig lenge til motverge mot å bli skotsk, men til slutt måtte han gi tapt, og nu er den gamle kongeætten dødd ut. Enda kan en se at den fruktbare øen har lidt forferdelig under skottenes innfall[2]. Især er det gått ut over alle dem av norsk ætt som bor i den nordlige, flate delen. Mange steder ligger gårdene øde, ikke et menneske er å se, og norrønt mål blir næsten ikke talt mer på Man. Derimot ser vi rundt om på kirkegårdene bautastener med innskrifter i norrønt mål, ristet med runer. De er prydet med kors og reist over kristne menn og kvinner, men likevel ser vi på flere av dem billeder av Sigurd Fafnesbane og av Odin og Tor.

Fra Man seiler vi videre nordover utenfor vestsiden av Skottland. Vi ser fjell og fjorder omtrent som i Norge, bare det at det mange steder er enda mer værhårdt og nakent; for Atlanterhavet står rett inn. Men der hvor det er lunt, gror all ting så frodig, og istedenfor stengarer er der plantet hekker av kristiblodsdråper med røde og hvite blomer. Vi legger til ved en liten ø utenfor Mull. Havet står rett på, og vinden tar, så ikke noget tre kan vokse. Men Iona[3] — så heter den — er et av de helligste stedene i Vesteuropa. For herfra er Skottland blitt kristnet, og abbeden i det navngjetne klosteret hadde lenge større makt enn mange biskoper. Så mektig er han vel ikke lenger nu. Men idag er det høitid, og da går han fra

[1] Suderøyene er et norsk navn, det betyr de sydlige øene; de blev kalt så i forhold til Skottland. — [2] Man kom siden til England, men er enda noget for sig selv og har sitt eget storting. — [3] Uttalt *eiōna*.

klosteret til den vakre domkirken med biskoplue på hodet og biskopstav i hånden for å holde messe. — Det har han fått lov til av paven. — Utenfor på kirkegården er det mange gravstener med innhuggede billeder; på flere av dem ser vi et fartøi med utspent seil; derunder ligger ætlingene av de gamle kongene på Suderøyene; for drageskibet er deres våbenmerke.

Her på de sydlige øene er det mest høvdingene som taler norrønt mål. Men når vi kommer lenger nord til de store øene Skye og Lewis[1], da er det næsten som å være i Norge. For der blir det bare talt norrønt mål. Men folk går klædd i den underlige høiskotske klædebunaden med bare legger og knær og pledd i vevede mønster. På Skye legger vi til ved en borg, som er reist oppe på bratte fjellveggen. Hele borgen er et stort firkantet tårn med en mur rundt. Men en kan ikke komme op til den uten på en sti som bare én mann kan gå på om gangen. Så den borgen er ikke lett å ta. Det er Dunvegan, som folk forteller er reist av Magnus Barfot, dengang han ferdedes her vest på øene.

Fra Lewis går ferden rundt Cap Wrath[2], der stormene bruser fra alle kanter, langs nordsiden av Skottland og gjennem Pentlandsfjorden. Vi kommer vel gjennem malstrømmen som sjøfolk er så redde for, og ser på den ene siden åsene i Skottland og på den andre nogen lave øer, der vinden tar så ingen skog kan gro. Det er Orknøyene. Dit stevner vi og lander på østsiden av den største av øene, i viken ved Kirkjuvåg[3]. Dér reiser det sig en stor kirke, den fagreste som norrøne menn har bygget næst Kristkirken i Nidaros. Det er Magnuskirken, som er reist til minne om den hellige Magnus jarl[4]. Som solen skinner på den dyprøde sandstenen og på billedstøttene av Hellig Olav og Hellig Magnus og de andre prydelsene i gul sten, ser kirken dobbelt fager ut. Rett overfor den ser vi biskopens faste borg. Der forteller gamle folk om at Håkon Håkonsson lå på sotteseng da han kom tilbake

[1] Uttalt *skei* og *luis*. — [2] Uttalt *kæp* og *ræth*. — [3] Nu heter det Kirkwall. — [4] Magnus var jarl på Orknøy og blev drept i 1116. Han blev siden Orknøyenes vernehelgen.

fra Skottlandsferden 1263. De minnes at kongen, mens han lå syk, lot lese for sig: først av Bibelen og latinske bøker, men da det mødet ham, norrøne bøker, først sagaer om hellige menn og så kongesagaene fra Halvdan Svarte av. Til slutt lot han lese Sverres saga. 15de desember var en lørdag. Da blev kongen, forteller de, så dårlig at han mistet mælet. Nær midnatt var Sverres saga lest ut. Men da midnatt var ledet, kalte Gud kong Håkon fra dette liv. Den gamle mannen som forteller dette, undres på om nogen gang en norsk konge igjen vil gjeste øene. Vi ser begge bort mot den faste borgen ved siden av biskopens gård. Der bor jarlen. For Orknøyene er et jarledømme og blir styrt av jarler, som svarer skatt til kongen av Norge. Ut fra borgen kommer det et par av jarlens sveiner i høiskotsk drakt. Vi skuer uvilkårlig ut over fjorden og skimter langt borte de blå åsene i Katanes[1], og vi tenker på at Skottland er ikke langt borte, og at både jarlen og biskopen er mer skotske enn norske, og at der over i Skottland har jarlen også et stort jarledømme.

Fra Orknøyene seiler vi mot nord over det åpne havet. Snart kommer vi til en annen krins med øer, som ligger enda mer værhårdt. Det er Hjaltland eller Shetlandsøyene. De stod også før under Orknøyjarlen. Men siden kong Sverres dager lyder de like under kongen av Norge og har sin egen lagmann og sysselmann. Hjaltland har like ens som Orknøyene i mange hundre år været bygd av nordmenn, og bygdene her er like norske som på Vestlandet i Norge.

Fra Hjaltland er veien ikke lang til Færøyene, som også er norsk bygd. Vi legger til på Straumøy ved Torshavn, der det i hedensk tid stod en helligdom til Tor. Her holder færøyingene sitt ting, og her er det et lite strandsted. Folk forteller om den mektige og stridbare biskop Erlend, som nylig er død, og vi tar veien ut til Kirkebø for å se på den store domkirken som han begynte å reise. Nu står arbeidet stille, og skal aldri bli fortsatt. Det oversteg den fattige biskopsstolens krefter, og Erlend døde forjaget og fjernt fra sitt sæte.

Fra Færøyene går seilasen til den store saga- og jøkel-

[1] Katanes, som det heter på norsk, heter på engelsk Caithness.

øen ute i havet mellem Atlanterhavet og Ishavet — til Island. — Helt til Grønland kunde vi også ha faret. For grønlendingene har i Håkon Håkonssons siste dager gitt sig under Norge, og Norgeskongens velde når, som skalden sier, hele op under nordstjernen[1]. Men til Grønland er veien, tykker vi, hoste lang. Vi har på denne ferden lært at alle disse skattlandene langt ute i havet vel ikke gir Norge større makt, men de gir oss ialfall vyrdnad og navn mellem folkene; for det er ingen i Vesterlandene som ikke kjenner Norges navn. De folk og fartøier som stadig farer mellem Norge og skattlandene, gjør også at nordmenn ikke føler sig som hjemmefødinger, men at de er vant til å ferdes vidt om i verden. I et gammelt skrift som heter «Kongespeilet», og som forteller om hvordan nordmenn levde ved midten av 1200-tallet, sier faren til sin sønn: «Vil du bli fullkommen i kunnskaper, da lær alle tungemål, men helst latin og fransk; for de tunger går videst. Men tyn dog ikke ditt eget mål.»

Efterat vi har sett oss rundt i skattlandene, setter vi kursen hjem til Norge. Vi seiler til munningen av Götaelven. Her ligger den store øen Hisingen; det meste av den hører til Norge. Utenfor ligger Danaholmen. Der møtes de tre rikene, Norge, Sverige og Danmark. Elven deler sig, før den når sjøen, i to armer, som er flere mil lange; mellem dem ligger Hisingen. Der hvor de to armene skiller sig, er det en holme; på fjellet der har kong Håkon 5 nylig latt reise en sterk borg, Båhus. Den holder grensevakt for Noregsveldet, så ingen svensk båt kan komme forbi uten at de vil det på borgen. Det var en dansk greve som gav Håkon det råd å legge borgen her, og i en gammel svensk krønike heter det at de som fór op og ned over elven, forbannet greven for det råd han hadde gitt.

Fra Gautelven seiler vi langs efter Norge helt til Hålogaland, den nordligste landsdel i Norge; den når til lengst nord i Vesterålen. Der tar Finnmarken til. Det er norsk skattland. Der streifer de om de hedenske lapper eller finner som svarer skatt til kongen av Norge. På

[1] D. e. op til Nordpolen.

Trums har Håkon Håkonsson reist den første kristne kirke, og Malangen blir regnet for skillet mellem bumenn[1] og finner. Nu i den siste menneskealder (siden slutten av 1200-tallet) har dog nordmenn begynt å sette bo ved fjordene i Finnmarken, og kong Håkon Magnusson har nylig her oppe ved nordgrensen av sitt rike reist en festning — Vardøyhus. Det er ikke en sterk borg slik som Akershus, men bare et blokkhus; rundt det er det en mur av skifer, som er dekket med jord. Nedenfor festningen ligger det nogen usle fiskerhytter, og på stranden gnager geitene i en haug stinkende torskehoder. Men vi har likevel lov til å være byrge av Vardøyhus, for det er den nordligste festning på jorden, og vaktene på borgen forteller om for en høitidsfull stund det var da erkebiskopen i Nidaros for få år siden viet den vesle kirken heroppe. En merker at det står age av Vardøyhus, og at russerne ikke er så modige som før til å overrenne Finnmarken. Her oppe merker vi bedre enn noget annet sted at Noregsveldet enda står i sitt fulle flor. Vi følger med den kongelige ombudsmann, som reiser ut for å kreve skatt. Det er en lang rad av pulker som tar avgårde. Futen og hans sveiner og kjøbmenn fra Bergen som nylig har fått lov av kongen til å handle med finnene. En prest er også med. Han skal preke Guds ord for finnene. Ferden går helt bort til Veggestav[2] ved Hvitehavet; for så langt når Norgeskongens velde. På veien møter vi både svenske og russiske skattekrevere og handelsmenn. Men møtet er fredelig. For kongen av Norge er enda den mektigste her nord.

Men vil vi riktig skjønne hvor stort Norge er, så må vi fra Båhus ta nordover landeveien. Da vil vi se at store landsdeler som siden er blitt svenske, enda hører til Norge. Først er det hele Bohuslen, på mange måter en rik landsdel, især på grunn av sildefisket, som nettop ved denne tid slår særlig rikt til. Det er kommet folk til det fra alle kanter, både fra Norge, fra skattlandene og fra utlandet, mest fra Holland[3]. På en liten ø hvor fartøiene bruker

[1] «Bumenn» kalles de fastboende nordmenn.

[2] Nu Sviatoi Nos. — [3] Fra byen Kampen ved Zuydersjøen.

å legge til, er det vokset op en hel liten by, Marstrand heter den. Fra Bohuslen kommer vi inn i Borgesyssel; så blir Østfold kalt efter byen Borg eller Sarpsborg. Her går grensen like ens som i våre dager helt fra Kornsjø og til Elverum. Men til Elverum hører det to annekssogn langt inne på de store skogene ved Østre dalelv, nemlig Idre og Särna. De ligger så avsides at den svenske presten i Älfdal stundom må holde messe der, når presten i Elverum ikke kan komme frem. Handelen sin har de også nedover elven til Älfdal og Mora, så det er ikke så underlig at de siden er blitt svenske. Fra Särna kommer vi til Herjedalen. Der synes vi at det er enda lenger fra folk. Folk lever som de har gjort sålenge dalen har været bygd. Enda bor det nede ved Älfros ætlinger av Herjulv Hornbrjot, som først ryddet dalen. Han var merkesmann til Halvdan Svarte, men kom ut for kongens vrede og rømte til Sverige. Dér tok kongen vel imot ham, men så blev han glad i en frendkone til kongen, og dermed blev det å flykte pøny. Han og konen hans tok veien til Herjedalen og ryddet vollene ved Älfros[1], og der har ætten siden bodd i 16 ledd. Derfra vandrer vi nordover. Vi kommer gjennem endeløse skoger og har å fare over myrer, store elver og stillestående vann. Folk ser vi lite av. Men til slutt kommer vi frem til flatere og bredere bygder rundt en stor sjø. Det er Jemtland. Det er et par dager før Jonsok, og fra alle kanter kommer det folk og setter over til Frøsøn[2]. For der er ting — «Jamtarmot» som det blir kalt — og marked. Her møter det op kjøbmenn fra Nidaros og kjøper gråskinn, mår, bjørnefeller, elghuder og annet som jemtene har å selge. Vi merker på mange ting at vi er i utkanten av Noregsveldet. For mens vi er her oppe, kommer erkebiskopen i Uppsala på visitas. Jemtland hører nemlig i kirkelige saker under Uppsala, og næsten alle prestene er svensker. Vi hadde i grunnen tenkt å ta over land enda lenger nordover. Men vi kommer i tale med en gammel bonde som var med og gikk op grensen i Magnus Lagabøters dager. Han forteller at nordover er

[1] På gl. norsk heter det Elfaróss, d. e. «elveos». — [2] Frøsøn er en ø i Storsjøen; like overfor på fastlandet er nu den vesle by Østersund.

det næsten ufremkommelig, folk der er ikke mer oplyst enn de var da kong Sverre i 1177 fór gjennem Jemtland; da var det mange som ikke visste hvad en konge var for noget, enten det var et menneske eller et dyr; oppe i Strøm var det, dengang bonden fór der, ingen som kunde Fader-vår. Vi tar da heller fra Frøsøn veien ned til Nidaros. Der slutter vår lange ferd. Vi har sett at Norges rike enda i førstningen av 1300-tallet er stort og vidtstrakt, at det har et godt navn ute i Europa, og at det vel kan måle sig med sine naboer, enda både Sverige og Danmark nok er rikere og har flere innbyggere.

For leseboken av *Alexander Bugge.*

83. Gildene.

1. Et hedensk offergilde.

La oss prøve å sette oss 11—12 hundre år tilbake i tiden. Nordmennene er enda ramme hedninger. De tror at guder og æser hersker over menneskene. Men forat gudene skal få godvilje til menneskene og gi dem det de ber om, må en gi dem offer. Gudene har sine helligdommer helst under åpen himmel. Men i det siste er de også begynt å bo i trehus — hov blir de kalt, de ligner ikke så lite de stavkirker vi enda har her i landet. Men også øer, holmer og vann kan være viet til gudene.

Det er tidlig på høsten. Luften er varm og klar. Bjerken er så vidt begynt å gulne. Havgulen stryker inn gjennem fjorden og fyller seilet. Ferden går sydover langs efter Hordaland gjennem Krossfjorden og over den brede Bjørnefjord. Alle øene er skogklædde og ikke trebare slik som nu. Furuen vokser helt ned til havstranden, og innimellem de svære mastetrærne ser vi bjerkens lyse løv og de knortete grenene på eiken. Vi stevner mot den store Tysnesøia. Langt borte fra ser vi alt Tysnessåta blåne.

Vi legger til ved nesset, der hvor siden Tysnes kirke skal reise sig. Der ligger det — som navnet viser — en helligdom til guden Ty. Ty er gud for krig og hærferd. Derfor er han den som vi helst bør påkalle i strid. Han skjenker mot og troskap, men han har større hug til å

Årestue.

vekke ufred og splid enn til å stifte fred og forlik. Ty er énhåndet; for Fenresulven har bitt den høire hånden av ham. En slik gud nøier sig ikke med offer av øl og smør, han krever blod, manneblod. I trærne rundt helligdommen henger det menneskekropper, det er krigsfanger som er ofret til guden. Det rasler uhyggelig i grenene. Stenene på alteret er røde av blod. Så seiler vi videre. Ferden går gjennem det vakre Godøysundet. — Store og Vesle Godøy er, som navnet viser, viet til gudene, og ingen tør røre noget der uten deres vilje. — Derfra seiler vi gjennem det trange Løksund sydover langs efter østsiden av Tysnesøy.

Det er til Onarheim vi skal. Onarheim har alltid været høvdingeheimen på Tysnesøia. — Navnet betyr likefrem «heimen på Ón», og Ón er det eldgamle navnet på Tysnesøya. — Det bor mektige høvdinger på Onarheim. De brune, solbrente husene ligger i rad rundt tunet. Men det er ikke ham vi vil gjeste, — det er gudene. For her har

Njord og de milde og fagre Vanegudene sin helligdom. Vanene er folkekjære guddommer; de bringer rikdom på land og sjø; de får akeren til å gro og gjør at husdyrene får mange unger. De er guder for hjemmet og ætten. Dyrkningen av Njord er kommet sydfra. Det var lenge strid mellem dem som dyrket vanene og dem som dyrket æserne. Men til slutt blev det fred, og vanene blev optatt i æsernes krets. Siden har flere og flere gitt sig under Njord og gatt fra den grumme Ty. I den senere tiden er til og med det gamle navnet Ón begynt å gå av bruk, og Tysnesøya blir kalt Njardarlag, det vil si Njords lagdømme, det sted der loven til Njord gjelder.

Det er fullt av båter og snekker som stevner til Onarheim. Op fra stranden strømmer menn og kvinner, unge og gamle, mest kanskje unge. De er alle i sin beste stas. Men sine våben må mennene legge igjen når de går i land. Ungdommen driver oppe i hassellien og plukker nøtter. Jentene springer og guttene efter og tar dem igjen under rop og latter. De eldre samler sig på vangen på Elsåker[1]. Akeren her har alt i mer enn tusen år været viet gudene. Midt på den står det et eldgammelt stenalter, blankt og skinnende av alt det blod, øl og smeltet smør som ned gjennem tidene er blitt helt på det når folk ofret. Ved siden av alteret står det en vogn, den er prektig skåret ut og prydet med vakre bronsebeslag, som ender mannehoder. Ovenover vognen henger det ned vevnader med billeder i mange farver. Løfter vi på forhenget, ser vi innenfor et rått utskåret gudebillede som sitter på en stol. Det har klær på som et menneske. Det er Njord. Guden har nylig været ført rundt på øen i vognen sin i følge med sin prestinne. Hun blir regnet for gudens hustru. Overalt hvor de kom, har der været fest og glade dager. For Njord bringer jo velstand og grøde med sig. Alle våben har folk gjemt bort, for så lenge guddommmen ferdes mellem menneskene, må det råde fred mellem dem. Men størst er høitiden på Onarheim. Her har Njord sin helligdom, og her ser folk ham for siste gang i år. For når

[1] Første ledd i Elsåker er et eldgammelt ord elgi som betyr «helligdom».

festen er slutt, blir gudebilledet på stiger som få kjenner, ført bort til et fjellvann langt inne på øen; der blir det tvettet i sjøen, men ingen får lov til å se på det. Folk forteller at de trælene som hjelper presten med å vaske gudebilledet, efterpå blir druknet i sjøen. Siden blir billedet låst inne i en lund nær ved og kommer ikke ut før næste vår når sneen er borte, og mark og eng atter tar til å spire. Ved alteret på Elsåker står høvdingen på Onarheim klædd i sin beste stas. Over skuldrene har han en rød mantel kantet med skinn; den blir holdt sammen med en stor spenne som er av forgylt bronse og har form som en skål. Rundt halsen og på armen bærer han gylne ringer, og i et silkebånd om pannen sitter det en blinkende sten. Høvdingen ofrer til Njord og fremsier syngende sine bønner og galdrer, og folket som står rundt om, stemmer i med.

Siden på dagen møtes alle til gilde i gudehovet, som ligger mellem den hellige akeren og høvdingegården. Mennene er våbenløse. For der hvor Njord rår, må det, som vi har hørt, ikke være kiv og ufred. «Njords lov» binder i hop alle som er med, som var de nære frender, ikke bare under høitiden, men også ellers i det daglige liv.

Det har lenge været stelt til for festen. Kvinnene har bakt og brygget sterkt øl. Mennene har slaktet smaler og hester. Blodet er samlet i store boller og blir stenket ut over gudebilledene på alteret, på veggene og på gjestene. Blodmaten henger i kjeler over langilden. Men folk må også selv ha med mat, kopper og kar. Når alle er kommet inn og har benket sig, signer høvdingen maten. Alle eter i taushet. Så blir bordene tatt bort, og nu kommer den stund som alle de unge har gledet sig til. Der blir drukket tvimenning, slik at menn og kvinner drikker sammen to og to, loddet avgjør hvem som skal sitte ved siden av hverandre. Mange unge møtes her for første gang og finner hverandre for livet. Men alt må gå sømmelig til. Ukvemsord eller høirøstet eller uhøvisk tale er strengt forbudt ved blotgildet. Når alle har fått plass, går ølet rundt. Så reiser høvdingen sig og alle de andre med ham,

Mantel: kappe uten ermer. — Galdrer: manende offersanger.

han signer sitt beger til Njord og drikker for godt år og fred. Snart efter reiser gjestene sig påny og drikker sine hauglagte frenders minne, deres som har været med i «Njords lov».

Dermed er den alvorlige del av festen slutt. De unge menn drikker til jentene. Tungebåndene løsner. Imens stiger en gråskjegget kall op og krever lyd. Han kveder om striden mellem æser og vaner, og om Frøys elskov til den fagre Gerd. Imens ser de unge menn dristig inn i øinene på kvinnene. Jentene rødmer. Alle føler at under «Njords lov» er det grotid og sommer; og lysere enn i den dystre lunden med benranglene rundt helligdommen til Ty.

2. En dag i gildet på Onarheim.

Den gamle helligdommen på Elsåker er for lenge siden glemt og gudehovet på Onarheim revet ned. Isteden har det reist sig en kristen kirke. Kristendommen har alt i flere hundre år rådd i Norge, og prøvd å lære menneskene at de er lykkeligst når de ikke tenker bare på sig selv, men når de står hverandre bi og hjelper hverandre.

Sammen med hedendommen er selvsagt også de gamle samdrikkelagene til ære for gudene kommet bort, men isteden er der rundt om i Norge, både på landet og i byene, kommet foreninger eller lag med fast skipnad og skrevne lover — gilder blir de kalt. Det finnes trolig ikke noget gilde i Norge som er bedre kjent og mer vyrd enn det på Onarheim. Det blir holdt på samme sted der lagsbrødrene til Njord brukte å møtes. Men nu er gildet viet til Hellig Olav; han er dets talsmann hos Gud, og han er, som det heter i gildeskråen, «konge over vårt land og vårt lag».

Det er år 1345. Onarheim er like ens som før en storgård, og det er en gammel ætt som sitter der. Den som nu eier gården, heter Hallbjørn Sigurdsson. Han er ættet fra den Sigurd fra Onarheim som i 1217 på Gulatingsmennenes vegne hilste Håkon Håkonsson som konge i Norge. Selv er han sysselmann på Voss og bor nærmest der. Men nu er han kommet hjem til gildestevnet.

Rolstadloftet fra Gudbrandsdalen.

Gildeskålen ligger et stykke fra de andre husene på Onarheim. Den tilhører nemlig ikke folkene der, men er gildebrødrenes eiendom og blir holdt oppe ved bidrag fra dem alle. Gildeskålen er en stor trebygning av laftverk, bygd omtrent som Finneloftet på Voss, bare større. I nederste høgd blir mat og annet gjemt, i annen høgd er gildesalen som rummer mange mennesker. Til daglig er den øde og tom. Men nu er den skurt, pyntet og stelt. Gulvet er strødd med halm. Langs veggene er der satt benker, dekket med puter av skinn. Høisætet står midt på tverrpallen på østre gavlside av huset, rett overfor inngangen. Det er især rikt utskåret; for der skal oldermannen eller formannen i gildet sitte. Over inngangsdøren er det et billede av Hellig Olav. Bordene bruker til daglig å henge på veggen, men nu er de tatt ned og satt frem foran benkene, og på veggene er det åklær og vevnader.

Det har lenge været brygget, braset og bakt. Alle brødrene og søstrene i gildet har sendt malt til å brygge

øl og voks til å støpe lys, samt et trau med to skjeer i (til grøten). Ved til ølbryggingen er kjøpt helt borte på Laukhammer. For den skogen som fantes på nærmere hold, er for lenge siden hugget ned. Det er «framførselsmennene» som står for dette. Hvervet går på omgang i de sveiter eller grannelag som gildet er delt i.

Mer og mer nærmer den sig, den store dagen da gildet skal begynne. Den ene seksæringen og åtteæringen efter den andre legger til ved Onarheim. Lengere borte fra kommer det snekker og tolværinger. For gildet har mange medlemmer. De fleste bor selvsagt i Sunnhordland. Men ikke så få bor i Bjørgvin og endel i Nord- og Midthordland og i Hardanger. Der kommer både gamle og unge, ja til og med småbarn. For barn under 3 år går fritt i gildet. Klerker og lærde menn møter også frem. Der borte stiger presten på Tysnes iland, og der nærmer det sig en stor tolværing som kommer over fra den andre siden av fjorden. I land stiger det en eldre mann i fotsid svart prestekjole med hvit linlerrets korkappe eller messeserk over. Det er ikke en almindelig prest. Klærne hans er av finere stoff og korkåpen kunstferdigere utsaumet, og han ser mer myndig ut. Han bærer på hodet en underlig hatt med fire snuter; slike har ingen almindelige prester. Det er herr Hallvard, abbed i Halsna Augustinerkloster på Halsnøy i Fjelberg. I følge med abbeden er det et par eldre munker og en fremmed gjest, skipperen på et skotsk fartøi som ligger ved Halsnøy og laster inn tømmer. Det har først været i Bjørgvin med en ladning salt. — Nogen adelsmenn kommer også til gildet. De har hoser og sko av korduanskinn; skoene ender i en snabel og har snorer som er viklet om leggen. Kjortelen er sydd efter tysk mote, den rekker litt nedenfor knærne, sitter stramt om livet og er satt sammen av tøi i flere farver. Adelsmennene bærer sverd ved siden. En av dem er også fulgt av en jakthund og bærer på hånden jakthøken sin med hette over hodet. Men sine våben må de fornemme herrene sette igjen i våbenhuset ved gildeskålen; for der får en ikke lov til å bære så meget som en dolk, og høker og hunder må heller ikke komme inn der efterat stevnet er satt.

De fleste av dem som kommer til Onarheim, er likevel bønder; men mange av dem kan telle sin ætt langt tilbake. I ni ledd eller mer har de sittet som odelsbønder på samme gården, så de synes de er like gjæve som væbnerne og ridderne som tjener hos kongen. De har hoser og brok av hvitt vadmel og vid, ensfarvet, mest blå kjortel. De har ikke sverd slik som adelsmennene, men er væbnet med økser med langt skaft, dem de også kan bruke som stokk; men dem må de selvsagt sette inn i våbenhuset. Kvinnene bærer fotside kjortler med lange ermer og fint utsaumet linskaut på hodet. Ellers har de tatt på sig sin beste stas, spenner og sylgjer. De fleste av dem som kommer til stevnet, har også med sig kopper og skjeer. Mat derimot sørger gildet for.

Næsten alle ser ut til å være i gode kår. Men her kommer det stabbende et par gamle kaller og kjerringer, krokete av slit og alderdom, i blankslitte, lappete klær. De har lenge været med i gildet. Men det er gått tilbake med dem, så de har ikke lenger råd til å betale sitt tilskudd; de får likefullt lov til å være med, og alle hilser vennlig på dem. — Om natten sover de nykomne på benkene i skålen eller på loftet ovenover; nogen har fått husvær på Onarheim eller på de andre gårdene i nærheten.

Næste dag begynner gildet. Det er 29de juli, Hellig Olavs dag. Dagen renner varm og med klar himmel. Klokkene ringer. Alle samler sig i kirken for å høre messen. De som uten gyldig grunn ikke møter frem, må bøte. Efter messen ofrer alle brødrene og søstrene av sin egen pung. Dessuten må de hvert år skyte sammen til sjelemesser for de døde.

Når gudstjenesten er slutt, samler de eldre sig i småflokker på kirkegårdstunet, og ungdommen leker oppe i lien. Men snart er det middagsleite. Den av framførselsmennene som står for bordsyslen, ringer til bords, og alle strømmer til gildeskålen. Alle må, når de går inn og ut, bøie sig for billedet av Hellig Olav. Ellers må de bøte. Så setter de sig tilbords, hver sveit ved sitt bord, eftersom loddet faller, og oldermannen i høisætet. Presten lyser velsignelsen over stevnet, og alle reiser sig. Gilde-

kosten er ikke som ved de hedenske blotfestene hestekjøtt og blod, men graut (fet rømmegraut). Når alle er mette, begynner den alvorlige del av gildet. Først kommer det frem en ung gutt og stiller sig fremfor bordet til oldermannen. Faren har hatt ham i gildet siden han var 12 år gammel. Men siste vinter fylte han 15 år, og nu blir han høitidelig optatt. Oldermannen reiser sig. Han er en mann i sine beste år og ser verdig ut. — Fra gammel tid har storbøndene på Onarheim været oldermenn for Olavsgildet. — Han tar den unge gutten i hånden, og gutten sverger å være tro mot gildebrødrenes lag og å hjelpe de andre medlemmene som var de hans kjødelige brødre og søstre, likesom de og er villige til å hjelpe ham. Så kommer det frem en annen ung mann hvis far nylig er død. Han ønsker, som det heter, å «ta hus» efter far sin. Det får han også uten videre lov til. Han går til håndslag med oldermannen, gjør sin ed og tar derefter plass i farens sveit. Med de samme ceremoniene blir like ens en ung jente «gildefast» som det heter. Hun har nylig arvet mor sin og vil nu ta hus efter henne. Til slutt kommer det en mann som ikke er ættet fra Sunnhordland og ber om å bli optatt i gildet. Han er skipper og har alt i flere år bodd på Stord og er kjent som en bra kar. Oldermannen spør om nogen har noget å innvende imot at han blir tatt op i laget. Da ingen sier nei, så blir også han med de vanlige ceremonier medlem av gildet og betaler «husverd», som inntredelsespengene kalles. Men nu ringer det atter i kirken. Det er tiden til å gå til aftensang. Der møter også alle brødrene og søstrene frem. Når messen er slutt, er det kveld. Fra gildeskålen ringer bordklokken, og alle strømmer på ny inn i salen. En ungdom som i skyndingen glemmer å bøie sig for Hellig Olav, må bøte. Når alle har spist og er mette, reiser oldermannen sig og krever lyd. Det blir tyst i salen. Oldermannen løfter det gamle drikkehornet, og alle drikker stående minnebeger til Kristus og jomfru Maria, og synger dertil. Så setter de sig. Lysene blir tendt, og oldermannen leser op navnene på alle de levende brødre og søstre i gildet. Er nogen ikke møtt frem, blir det notert, og de

må bøte om det viser sig at de ikke har hatt skjellig grunn til å bli borte. Når dette er slutt, kommer presten på Onarheim inn for å gjøre den høitidelige rensning. Han er klædd i korkåpe og svinger et røkelsekar i hånden og stenker vievann over huset og gjestene — like ens som de i den hedenske tid stenket offerblod. Samtidig messer han med malmfull røst på latin 9de vers av Davids 51de salme: «Rens mig fra synd med isop[1] så jeg blir ren, tvett mig så jeg blir hvitere enn sne!» Den krydrede dåm av røkelsen, de flakrende lysene og prestens sang på det fremmede tungemål som bare få skjønner, alt dette løfter hugen. De unge brødrene og søstrene som aldri har været på noget gildestevne før, synes at de ikke har sett noget så høitidelig, til og med de gamle får tårer i øinene.

Atter reiser oldermannen sig, og alle brødrene og søstrene gjør det samme. Han drikker Hellig Olavs «minne» og ber ham om godt år og fred, like ens som forfedrene hans for mer enn fem hundre år siden hadde drukket Njords minne med samme bønn. Efterat brødrene har drukket, blir de fremdeles stående. Oldermannen tar frem en pergamentrulle og leser op navnene på alle fremfarne medlemmer av gildet. Så synger presten på latin den gamle kirkebønn for de avdøde: «Gi dem evig hvile, o herre!» Mange gamle brødre, som kan ordene, stemmer i med, og like ens da presten synger den salmen som Luther siden har satt om: «Av dybsens nød jeg rope må».

Så setter alle sig, og den høitidelige del av festen er slutt. De gamle tar plass ved bordene, og ungdommen stiller sig nede ved døren for å høre på dem. Ved hvert bord står en ung jente med et brennende lys i hver hånd. Å bli valgt til «lysepike» blir regnet for en stor heder som lenge minnes i ætten. Oldermannen tar først ordet. Han forteller om forrige sommer da han var på Båhus, sendt av innbyggerne i Sunnhordland for å hylde Håkon Magnusson og sette gildets segl på de to korslagte øksene under hyldningsbrevet. Det er tyst i salen mens han taler. Alle synes at litt av hederen faller tilbake på dem selv. Siden flokker mange sig om kveldens gjest, den skotske

[1] Isop: en vekst som vokser i Jødeland.

skipperen. Han forteller om krigen med England, som har vart i så mange år og ødelagt all handel og velstand i hans fedreland. Nordmennene svarer at enda de ikke har hatt nogen krig, er det gått like ens hos dem. I gamle dager fantes det både i Hordaland og Hardanger mange skib og velstående kjøbmenn som fór helt til England og Bjarmeland. Nu er det knapt nok at «Lysefløiten»[1] en sjelden gang seiler over Nordsjøen. — Så begynner de rundt om ved bordene å fortelle om ættene, om hvem der er i skyld til hverandre og om alt det forfedrene har gjort. Stundom er det som en hel liten saga. De unge lytter opmerksomt til, så de, når de selv blir gamle, kan fortelle det videre til sine barn.

Imens går ølet flittig rundt. De fleste vet å holde måte. Men på et par gildebrødre begynner ølet å gå til hodet. To naboer som lenge har ligget i strid om en skogteig, kommer i kjekkel. Ved et annet bord er det en høirøstet stortaler. Han påstår at det han sier er sant hvert ord. Da sidekameraten hans likevel ikke vil tro det, slår han i bordet og sier: «Vil du vedde?» Begge blir kalt til orden og må bøte. For som gildeskråen sier: «En skal passe vel på sine ord, for det er godt om morgenen å minnes det som en om kvelden kveder.»

Gildet varer «så lenge som gildebrødrene vil og ølet rækker». De følgende dagene går like ens som den første. Om morgenen er det ottesang og efter middag aftensang i kirken, og om kvelden er det fest i gildeskålen. Til de fattige blir det delt ut øl og mat. Dess lenger gildet varer, dess flere er det som ikke tåler det sterke ølet. En kveld må to brødre bøte, fordi de har gjort «ulyd» mens «minnene» blev sunget. Næste kveld blir det endog bruk for den setningen i gildeskråen, at «hver som drikker så meget at han bærer det ikke ut», skal bøte. Ellers går det dog hele tiden vakkert og høvisk til på gildestevnet, og da så brødrene og søstrene farer bort fra Onarheim og hver til sitt, gleder de sig til at de skal møtes næste sommer på ny.

[1] Lysefløiten: skibet som tilhører Lyse kloster; fløite er navn på en slags fartøier.